HEWLETT JOHNSON

Szovjetsiker

SZIKRA

ZZIKR

HEWLETT JOHNSON
CANTERBURY ÉRSEKI HELYNÖKE

SZOVJET SIKER

SZIKRA KIADÁS BUDAPEST 1949

Az angol eredeti címe:

Soviet Success. An Account of Soviet Russia Today
London, 1946.

A szerző e tárgyban megjelent művei:
A VILÁG SZOCIALISTA HATODA
A SZOVJETHATALOM

FORDÍTOTTA:
Dr RÓNA ILONA

Hewlett Johnson könyve a Szovjetunió életét mutatja be az olvasónak. Hewlett Johnson, angol főpap, saját szemével győződött meg a Szovjetuniót ért rágalmak rosszindulatúságáról és ismerte meg a szovjet emberek hősi életét. A könyv nem marxista ember írása, de megjelentetését — tévedései ellenére is — fontosnak és tanulságosnak tartjuk.

Felelős kiadó: Aczel Tamás

Grafikai Üzemek

Feleségemnek, Nowell Marynek, leányaimnak, Mary Kezlonak és Helene Keren-nek, Inna Kulakovszkája és Tamara Szolovjev fiatal szovjet barátaimnak és minden idők haladószellemű asszonyainak ajánlom könyvemet széles e világon.

E L Ő S Z Ó

Egy trilógia harmadik könyvét nyújtom át olvasóimnak. Az első rész: »A világ szocialista hatoda«, a közösségi életre alapított társadalmi kísérletet a kifejlés folyamatában mutatja be — a második: »A szovjethatalom« akkor készült, amikor ez a még befejezetlen kísérlet a háború legsúlyosabb megpróbáltatásának volt kitéve, a harmadikat: »Teremtő Szovjet« címmel akkor írom, amikor a Szovjetunió már kiállta a próbát és zúzódásokkal megsebesülve bár — de győzedelmesen, életerősen és bizakodva tör előre a sok reményre jogosító jövendő felé.

A Szovjetunió új hatalom a világon. Könyvem ottani hosszú tartózkodásom sok tekintetben egyedülálló tapasztalatait mutatja be. Utazásom során eljutottam északra és délre, keletre és nyugatra, — minden ajtó megnyílt előttem, — korlátozás nélkül tárgyalhattam bárkivel. Célom: közvetlen és folyamatos tanulmányozás alapján bemutatni a mai Oroszországot, társadalmi mozgalmait, ismertetni egy nemzetiségek és népcsoportok sokaságát felölelő új civilizáció szellemét és szervezetét. Bemutatom az embereknek a szovjet által kialakított egyéniségét, erkölcseit és azt a tudományos és gazdasági alapot, amelyen ez az új világ a maga anyagi mivoltában nyugszik és épül. A könyv a szovjet társadalmi élet különböző megnyilvánulásaival foglalkozik, végül pedig közvetlen kutatások alapján mutatja be szomszédaival és általában a külvilággal való közvetlen kapcsolatait.

I. UTAZÁS A SZOVJETUNIÓBAN

Újabb könyv a Szovjetunióról? Ugyan minek?

Mert a Szovjetunió a növekvő valóság, mert napról-napra változik és fejlődik. Mert a Szovjetuniótól sokkal többet tanulhatunk, mint amennyit a nyugati világ tud róla, helyesebben: amennyit hajlandó elismerni.

A Szovjetunió úgy került ki a háborúból, mint Amerika iker-osztályosa a világuralomban, — »az új kolosszus« — amint Smuts tábornok találóan elnevezte. Éppen ezért a világbéke és az emberiség haladása szempontjából döntő fontosságú a kölcsönös megértés a Szovjetunió és a nyugati világ között

A Szovjetunió, az észszerű gazdasági és társadalmi berendezkedés érdekében, amikor megvalósította és a földkerekség egyhatodán, 170 különféle nemzetiség és népcsoport keretében a gyakorlati életbe ültette a szocializmust, olyan példát mutat, amelyet — mind a szocialista társadalmi berendezkedés híveinek, de mind azoknak is, akik irtóznak tőle — egyaránt érdemes tanulmányozni. A Szovjetunió példája megmutatja a megvalósítás útját és nehézségeit, rávilágít, mit kell követni és mitől kell óvakodni. Éppen, mert kölcsönösen nagy a tájékozatlanság a Szovjetunióban rólunk és nálunk a Szovjetről, szükséges, hogy minél több közvetlen kutatáson és tapasztalaton alapuló könyv váljék ismeretessé.

Engem újabb könyvem megírására, illetve arra, hogy megint a Szovjetunióról írjak, az indított, hogy rendkívül sok kedvező alkalom következtében alapos felkészültséget szereztem erre a feladatra. Édesanyámtól széleskörű érdeklődési készséget, kíváncsiságot örököltem, ami új és új utazásra, kutatásra, felfedezésre ösztönöz.

A manchesteri egyetem, amely a tudományok doktorává avatott, megfigyelésre nevelt. A manchesteri műhely, ahol lapos pénztárcával tengődtem, arra tanított, hogy az ipari eljárásokat közvetlen tapasztalatból ismerjem meg, mint az egy-

szerű munkások. Később, mint gyakorló mérnök, kisebb és nagyobb üzemekben megtanultam az ipari életet a munkaadó kedvezőbb szemüvegén át szemlélni. Szüleimnek, Oxfordnak, keresztény papi mivoltomnak köszönhetem azt az érzékenységet, melynek következtében mindig úgy fordulok a szellemi és erkölcsi erők felé, hogy arra gondolok, ami az emberiség boldogulását előbbre viheti. Erseki helynöki hivatali állásom előbb Manchesterben, majd Canterburyben olyan utat nyitott meg számomra, ami kevés embernek jut osztályrészül. A sokféle — ellenséges és együttérző — könyv, amit elolvastam és olyan férfiak barátsága, akik egész életükön át a világ ügyeit, elsősorban pedig Oroszországot tanulmányozták, olyan felkészültség és ismeretek birtokába juttatott, melyek más módon soha el nem érhetők, és ez engem örökre lekötelez.

Elsősorban A. T. D'Eye barátomat kell megemlítenem, aki — érdekes karrier után — attól a naptól kezdve, hogy a háborús sebesüléséből felgyógyult, a világesemények tanulmányozására adta magát, és mint az oxfordi egyetem kenti tagozatának tanára, élete munkásságát az emberiség ügyének igaz szolgálatára szentelte. D'Eye kezdeményezésére, közösen szerveztük meg az orosz orvosi segélyalapot, mely nemcsak egy és negyedmillió font értékű gyógyárut és orvosi műszert juttatott Oroszországba, de tartós kapcsolatot is teremtett az orosz és angol munkásság között. Rádióismertetésekkel, sajtó és irodalom útján, városokban és falvakban rendezett tömeggyűléseken népszerűsítette az orosz népet és az orosz társadalom útjait. Ez a kezdeményezés ébresztette fel és fokozta lassan-lassan a csodálatot Oroszországnak háborúban és békében elért teljesítményei iránt. Ezek az eredmények túl fognak élni minden erőfeszitést, mely ma éket akar verni a szovjet és az angol nép közé.

D'Eye a háború után elkísért Oroszországba, Lengyelországba és Csehszlovákiába. Közvetlenül hazaérkezésünk után, igen élénk és érdekes könyvet írt erről az útról és volt szíves elolvasni az utazásunkról és annak során végzett kutatásainkról szóló könyvem kéziratát is.

Huszonöt évig, egyre növekvő rokonszenvvel tanulmányoztam Oroszországot. Először már 1917-ben Bertrand Russel helyett elnököltem a »Nagy kísérlet«, majd az »Üdvözlet Oroszországnak« címmel megtartott gyűlésen, amelyeket a »Nagy kísérletek földjén« című követett, végül oda jutottunk, hogy »Nagy sikerek földjén« címmel én tarthattam előadást. Számtalan kötelék fűzött a fogékony és melegszívű szovjet néphez és olyan baráti kapcsolatok fejlődtek ki, amelyek révén három-

havi oroszországi utazásom alatt többet láttam és tapasztaltam, mint mások esetleg többévi ottartózkodás után.

A félreértések, a kölcsönös bizalmatlanság mindkét oldalon mélyen gyökereznek és az ilyen könyveknek, mint az enyém is, az a feladatuk, hogy ezeket eloszlassák. Ugyanazok az egyszerű szavak mást jelentenek az oroszok és mást a mi számunkra. Ez a szó például »*sajtó*«, a mi hatalmasaink szemében elsősorban *tájékoztatási szervet* jelent. Az oroszok a *tömegnevelés szervét* látják benne. *Szabadság* nálunk elsősorban azt a jogot jelenti, hogy kifejezhessük gondolatainkat szóban és nyomtatásban, hogy megválasszuk parlamenti képviselőnket. Szabadság nekünk: hogy ne legyünk embertársunk elnyomása alatt. Az oroszoknak: jog élelemre, ruhára, nevelésre. gyógykezeltetésre és arra, hogy közvetlenül befolyhassanak az ipari termelés irányításába és a társadalmi ügyek vezetésébe; szabadságot jelent továbbá a természet nehézségeivel és a társadalmi élet szervezetlenségével szembeni harc.

Mindkét nép, az orosz és az angol a mult áldozata. A Szovjetunió huszonöt évig állt szemben az ellenséges világgal, háta mögött a sötét cári örökséggel állta ki az első világháború után a földjén pusztító intervenciós háború viharait; kényszerű elszigeteltségben állt az egész világgal szemben. Végül a német támadás felmérhetetlen pusztítást okozott emberéletben, gazdasági javakban és elsöpörte az ötéves tervek eredményeinek kétharmadát. Ezeket és még sok más szempontot kell figyelembe vennünk, ha Oroszország mai álláspontját és politikáját meg akarjuk érteni.

Arról sem szabad elfeledkeznünk, hogy a közvetlen és közvetett támadások egész láncolata zúdult a Szovjetunióra a környező országok gyűrűjén keresztül, Lengyelországtól kezdve le Perzsiáig, sőt Japánig. Kilenc ország indított fegyveres akciót a Szovjetunió ellen, amelynek legfőbb irányítója Anglia volt.

Oroszország mai vezetői akkor is a szovjet rendszer védelmében küzdöttek; a szörnyű harcok két évtizeddel később Sztálingrádnál kulminéltak és úgy mint annak idején, Sztálin itt is személyesen irányította a védelmet.

Amint megjövendöltem, nagyon is rövid ideig tartottak a mézeshetek a második világháború alatt Anglia és a Szovjetunió között. Ez az idő rövid volt ahhoz, hogy teljes megértést hozzon létre és a bizalmatlanságot eltüntesse.

Továbbá, hogy sajátmagunkról beszéljünk, a Szovjetuniót huszonöt éven át hamis megvilágításba helyeztük, ami már mélyen gyökerezett az angol gondolkodásban és onnan rövid idő alatt kitörölni nem lehetett. Sajtó, rádió és rengeteg könyv

úgy festette le a Szovjetuniót, hogy erkölcstelen, ördögi, ordítóan vallástalan, iparilag fejletlen, tehát feltartóztathatatlanul a társadalmi bomlás és a teljes bukás felé halad. Mindezt nem lehetett egy napról a másikra eltüntetni úgy, hogy a háború alatt egyszerre fehér legyen minden fekete, amit a Szovjetunióra kentek és hirtelen égig kezdjék magasztalni az oroszokat.

A hosszú ideig tartó, mély megnemértés a Szovjetunióval szemben és a hajlandóság, hogy erejét lebecsüljük, az orosz szocializmus iránt érzett elutasító magatartásból ered. Ennek volt köszönhető, hogy visszautasítottuk a barátságos együttműködést München előtt, utána pedig ez vitt bennünket a megalkuvás veszedelmes útjára, amely feláldozta Csehszlovákiát és végül mégis a háborúhoz vezetett.

»Oroszország teljesen üres« idézte nekem Sztálin Gamelin tábornok szavait, aki így jellemezte Churchill előtt a Szovjetunió katonai erejét. Hozzáfűzte még Sztálin, hogy ezeket a szavakat a tábornok Lengyelország akkori vezetőinek jelentéséből vette.

Az alaptalan propaganda is megtette a magáét, annyira, hogy azok is elhitték, akik kitervelték és felfújták. Mikor a nácik betörtek a Szovjetunióba, még hivatalos körök is azt hangoztatták, hogy: »a németek hat héten belül Bakuban lesznek!«

Sztálingrád aztán döntő fordulatot hozott. A Szovjetunió erkölcsi és ipari ereje kiállta a háború legvégső erőfeszítéseinek és a legnagyobb veszély kísértésének döntő próbáját. Az angol és amerikai sajtó elfogadta a győzelmes helytállásról szóló értékítéletet és legalább is egyidőre újra dicsőítette a Szovjetuniót és az oroszokat. A dicséret és elismerés azonban olyan mértékben halványodott, ahogyan elvonult a veszély Angliáról és a világról. Kritika foglalta el az égigmagasztalás helyét. Újra kezdődött az ellenséges hang és mindjobban elterjedt a sajtó jelentős orgánumaiban. Az ellenségeskedés árja mindent elöntött. A rövid ideig tartó barátkozás alatt az angol nép túlnyomó többsége nem alkothatott magának helyes képet a Szovjetunióról, az öntudatos munkásosztály véleményét azonban már nem lehetett megingatni. Még ma, a második világháború után sem értik meg nálunk a mai Szovjetuniót és nincsenek tisztában társadalmi, polgári, kulturális, ipari és nemzeti berendezkedésével. Így egyik félreértésből a másikba ütközve, az az eredmény, hogy Kelet és Nyugat eltávolodik egymástól és háborús felhők sötétlenek a láthatáron.

Azonban a mesterkedések ellenére is, mindjobban a Szov-

jetunió felé fordul az angol nép érdeklődése és egyre növekvő gyanakvással fogadja az »Oroszországban minden fekete« című mesét. Engem a világ minden részéről, szóban és írásban elárasztottak a Szovjetunióra vonatkozó kérdésekkel. Ez a könyv leszűri az orosz kérdés hosszú éveken át tartó tanulmányozásának eredményeit, a Szovjetunió területén megtett többezer mérföldes utazásaim tapasztalatait és a hozzám intézett kérdésekre kíván választ adni.

A kérdések főbb csoportjai a következők:

1. Mennyit szenvedett a Szovjetunió a háború alatt és mit tesz az újjáépítés érdekében?

2. Milyen kilátások vannak arra, hogy az életszínvonal a háborúsujtotta vidékeken erkölcsi és anyagi tekintetben ismét olyan magaslatra emelkedjék, amely a háború alatt bátorság, vasakarat és egységes ellenállás terén csodát művelt — vagy, ahogy Churchill mondotta: »kitépte a német hadigépezet belét.«

3. Visszafelé halad-e a szovjet gazdasági élet a szocializmusból, majd a kommunizmusból egy korábbi kapitalizmus felé?

4. Milyen a mai szovjet mezőgazdaság, ipar és kereskedelem helyzete?

5. Milyen fokon áll a háború utáni Szovjetunió a tudományt, nevelést, kultúrát illetően? Mit tesz azért, hogy életerős és szabad embereket formáljon?

6. Mi a helyzet általában a Szovjetunióban a vallások terén és mit tesznek intézményesen azon a roppant területen a vallási élet különböző megnyilvánulási formái terén?

7. Hogyan fest a valóságban »Lenin, a népek felszabadítója« hangzatos tétele? Milyen magatartást tanúsít a Szovjetunió a sarló és kalapács zászlaja alatt élő 170 vagy még annál is több nemzetiséggel és népcsoporttal szemben?

8. Milyen magatartást tanusít a Szovjetunió szomszédaival és Angliával szemben?

Ezek voltak a főkérdések; kívülük felmerültek még a szakszervezetek, törvényhozótestületek, kommunista párt, a nemi élet, család, zene, színház, irodalom, festészet, szobrászat, sajtó, bérek és árak, a javak szétosztása, a tulajdonjog, az adó, a szabadság problémái. Szeretnék mindezekre választ adni.

De mindenek fölött áll a legfontosabb kérdés: az egyéniségnek milyen típusát teremtette meg és alakítja ki 29 évi hatalma alatt a szovjetrendszer? Mert minden rendszer végső próbája az egyén, amely belőle formálódik. Vajjon szabad és

lelkes egyéniségeket formál-e a Szovjetunió? Határozott, kezdeményező erővel rendelkező férfiakat, nőket, kellemes, szeretetreméltó embereket, készséget a közösségi életre, hajlamot arra, hogy másokkal együtt megteremtsék a szabad és egyenjogú egyedek közösségének magasfokú rendszerét?

Hogy e kérdésekre választ adhassak: háromhavi utazásra, nagyon sok emberrel való érintkezésre, következetes tanulmányokra, olvasásra és elmélkedésre volt szükségem. Mindenekelőtt Moszkvában, mint mindennek a szívében, folytattam háromheti beható tanulmányt, onnan azután nagy utazásokat tettem észak felé Leningrádba, dél felé Sztálingrádba, még délebbre az Örmény és Grúz köztársaságokba, majd messzebb kelet felé az ázsiai Taskendbe és Szamarkandba. Ezt megelőzően, hogy megismerjem a Szovjetunió kapcsolatait a határon kívül fekvő országokkal, Lengyelországban és Csehszlovákiában, Oroszország nyugati határállamaiban utazgattam.

Kutatásaim sikeresek voltak. Mehettem, ahová akartam, megnéztem, amit kívántam, találkozhattam, akivel óhajtottam. Az orosz egyház vezető személyiségei közül Alexejjel, Össz-Oroszország pátriárkájával, Nikoláj kievi metropolitával és Gregorijjal, Leningrád érsekével tárgyaltam. Találkoztam a grúziai autonom egyház pátriárkájával, az örményországi katolikusok akkor megválasztott egyházfőjével, Zitkovval, az ujonnan egyesített baptista és evangéliumi keresztények vezetőjével. Tárgyaltam a zsidó közösség fejével, a muzulmánok vezetőjével és Taskendben egy hetet töltöttem az össz-ázsiai muzulmánok legfőbb imamjával.

Minden könnyítést megadtak, hogy gyors utazásomat elősegítsék. Mihelyt kifejeztem abbeli óhajomat, hogy Leningrádba mennék, máris rendelkezésemre állt a repülőgép. Mikor Örményországba akartam menni, meghatározott napra, bizonyos küldetésben, azonnal kaptam gépet. Ugyanígy történt, amikor Sztálingrádba, vagy Ázsiába akartam látogatni. Azt a gépet kaptam és azt a pilótát, aki Molotovot vitte San-Franciskóba. Külön repülőgép vitt Varsóba, Krakóba, Danzigba (Gdansk) és Prágába.

Találkoztam pedagógusokkal, drámaírókkal, művészekkel, tudósokkal, építészekkel: ezek között voltak Geraszimov és Korin festők, Muhina asszony, a kitűnő szobrász, Kapica, az atomenergia szaktudósa, Cicin, aki évelő búzát termel. Alexandrov tanár, a Dnyeper-gát építője, Jofán, a Szovjetek-Palotájának, a világ legnagyobb épületének tervezője, Judin, a világhírű moszkvai sebész. Együtt voltam Ilja Ehrenburggal, a kitűnő íróval és Uljánova táncosnővel, akadémiai tagokkal és

kormányzókkal Orményországban, Grúziában, és Uzbekisztánban. Taskendben a szines gyapot termesztőjével, parasztokkal és mindenféle nemzetiségü ipari munkással. Találkoztam Svernikkel, a Legfelsőbb Szovjet elnökével, Molotovval és Sztálinnal. Azt hiszem, kevés ember látott és utazott többet, mint én három hónap alatt és mindezt akkor, amikor még nagy nehézségekkel járt az utazás és az összeköttetések megteremtése.

Első könyvemet: »A világ szocialista hatoda« címmel abban a meggyőződésben írtam, hogy a Szovjetunióban a világtörténelem új korszakának hajnalhasadása megy végbe szemünk előtt. Tudatában voltam és meg is említettem könyvem előszavában, hogy a szovjet történetében sötét foltok is vannak. De tudtam, hogy a rosszat sokszorosan ellensúlyozó teremtő elemek vannak benne és megkíséreltem azokat leírni. De sötét foltok nem csak egy ország történetében fordulnak elő. Az angol parlament, mielőtt a ma oly sokszor méltatott szabadságjogokat adta nekünk, mint Trevelyan mondja, leüttette egy király fejét.

Akkori hitem beigazolódott. Második könyvem: »A szovjethatalom« akkor jelent meg, amikor a Szovjetunió győzedelmesen került ki a totális háború szörnyű megpróbáltatásaiból. Amerikának küldött üzenetem, 1941 június 30-án, nyolc nappal Hitler hadüzenet nélküli támadása után, így szólt: »A végső győzelem egy percig sem kétséges. Nem hiszem, hogy a náci hadigépezet minden könyörtelen teljesítőképessége és eddig mutatott tökéletessége ellenére is, elsöpörné a Vörös Hadsereget úgy, amint elsöpörte a francia, angol, holland, jugoszláv és görög hadseregeket. Fegyverzet és felszerelés most majdnem egyenlő a két oldalon. Inkább azt hiszem, hogy a náci hadsereg lesz az, amely megtörve és megverve fog visszaözönleni Németországba. Ha így történik, akkor új és szebb fejezet kezdődik az emberiség történetében. Mert a Szovjetunió most mindazért áll ki, ami haladás: az osztályok és fajok közötti igazságért és egyenlőségért; embernek ember által való kizsákmányolása megszüntetéséért; igazságosabb és nemesebb gazdasági és társadalmi rendért. Ez az, amiért annyira gyűlölik és ezért támadja meg most Hitler.

Ezt a hitemet hangoztattam abban az időben, amikor az egész világot csüggedés fogta el; és e hitem helyesnek bizonyult a győzedelmes háborúban és alapjában véve semmit sem változtatott rajta mindaz, amit a Szovjetunióban láttam. A háború nyomot hagyott rajtuk, ugyanúgy mint rajtunk is. Mindenki szenvedett testileg és lelkileg a háborúban. Ki nem lett közömbösebb az emberi szenvedéssel és rosszasággal szem-

ben? Megnyilatkozásaink módja is megváltozott. Így változtak meg a Szovjetunió háború utáni megnyilatkozásai is.

A katonák magatartásáról Ausztriában terjesztett hírek kilencven százaléka kétségkívül valótlan. Erre rájön, aki a mesék forrását kutatja. A szovjet hadsereg veszteségei az utolsó nagy erőfeszítés előtt, amely Berlinig vitte őket, tizennégyszer akkora volt, mint a mienk. Teljesen hamis útra vezet, ha a Szovjetuniót azok alapján ítélik meg, akik lelkileg a legtöbbet szenvedtek.

A Szovjetunió meggyógyul és felemelkedik. Mégpedig annál gyorsabban, minél nagyobb egyetértésben van velünk. Közösen, egymást kiegészítve kell kialakítanunk a világ jövőjét. Rossz nap virrad Oroszországra, de reánk is, ha a Nyugat kapuja bezárul. Meg kell értenünk egymást, hogy ez nyitva maradhasson. A Szovjetunió kötelessége, hogy megérteni igyekezzék bennünket és nekünk, hogy őt megértsük. Ezzel elérkeztem történetem kezdetéhez.

KÖZLEKEDÉS A TÁVOLSÁGOK HAZÁJÁBAN

Dél felől értük el a Szovjetunió határát, Kairón, Bagdadon és Teheránon keresztül.

Kairóban Brook-Gwynn püspök látott vendégül, az angol misszionárius püspöki kar legkitűnőbb tagja. Szókimondó és egyenes. Jellemző rá, hogy a kairói katedrálisban, amikor az alameini győzelmet ünnepelték, a templomot zsúfolásig megtöltő hivatalos gyülekezet előtt kikelt a kairói háborús nyerészkedők ellen. Ezt mondta: »Inkább lennék ma halott katona Alameinben, mint élő milliomos Kairóban.« Elmondta a püspök Wavel tábornok csodálatos esetét az egyiptomi miniszterelnökkel. Mikor 15.000 felláh járványban pusztult el és ő az angol kormány részvétét fejezte ki, a miniszter ingerülten válaszolta: »Ilyen csekélység miatt fáradt ide hozzám? Kár emiatt bánkódnia, hiszen úgyis túlsok maradt belőlük.« Láttam a fellahokat és a szörnyű szegénységet, amiben élnek. Eszembe jutottak a miniszterelnök szavai, amikor három hónappal később Taskendben és Szamarkandban más keleti városok életét láttam.

Egy másik ázsiai városban, Bagdadban a város főutcáin és sikátorain a nép között járkáltunk. Szépség és szenny egymás mellett. Szegénység, piszok és betegségek. Láttunk gyermekeket, akiknek szemét legyek raja lepte el; sok a trachomás és a vak.

Az ottani angol katonai lelkésztől sok mindent hallottam

a hivatali korrupcióról. A vezető emberek felhalmozták a gabonát egy távoli városban, ugyanakkor, amikor az emberek éhenhaltak Bagdadban. Mikor végre a nyomásnak engedve mégis odaszállították a gabonát, mindenféle szemét volt belekeverve, hogy súlyosabb legyen és többet kapjanak érte. Természetesen nem törődtek azzal, hogy a szállítási költség így nagyobb, a tápérték pedig kisebb.

A következő történet azt világítja meg, milyen nagyra becsülik a nőket a bagdadi előkelőségek. Egy gazdag bagdadi kereskedő kitűnő kanadai orvost, kiváló nőgyógyászt hívott felesége nehéz szüléséhez. Az orvos együtt lakott a lelkésszel. Hosszú, sikeres műtét eredményeként asszony és gyermek életben maradt. Az orvos a lelkésszel hosszan tanácskozott, majd húszfontos számlát küldött. A kereskedő dühösen fakadt ki: »Húsz font, hová gondol? Tízért sokkal különb asszonyt kaphattam volna!« Ezeket a keleti városokat azért látogattam, hogy összehasonlítási alapom legyen a keleti szovjet városokkal.

Teheránban az angol ügyvivő határozottan barátságtalan magatartást tanusított a Szovjetunióval szemben. Állandóan szovjet túlkapásokról beszélt. Egy magasrangú angol hivatalnok kategórikusan kijelentette: — Nekünk a Szovjetuniótól semmi tanulnivalónk nincs.

Teheránból Moszkvába egy nap alatt repültünk. Ez a távolság 1600 mérföld (2500 km.), annyi mint Stockholmtól Sziciliáig. Kora reggel indultunk, késő délután érkeztünk. Egyszer Bakuban, másodszor Sztálingrádban szálltunk le.

Katonai repülőgépen, melyet át sem alakítottak, tettük meg az utat. Hosszú padok voltak benne. Meglehetősen tarka társaságban utaztunk. Egy bőbeszédű perzsa melegítőül, mindenkit kitűnő likőrrel kínált, mikor magas hegységeken keltünk át. Melegebb régiókba jutva, Natasa, egy orosz kisleány, gyönyörű narancsszínű kendőből bontakozott ki. Olyan melege volt, hogy majd elolvadt, állandóan gránátalmát és narancsot evett. Azután mindenkit cukorkával kínált meg, végül a doboz megmaradt tartalmát az ölembe öntötte és mint kegyének különös jelét, szájából egy zöld cukorkát kivéve, az enyémbe tette.

Másik három útitársunk angol volt. A »British Ally« című lap munkatársai, mely lap a »Soviet War News« című újságnak felel meg.

A Szovjetunió déli határán hatalmas, gyönyörű hegyek állnak őrt. Mögöttük terül el a Káspi tó. Élénk kék színe még kékebbnek tűnik a környező dombok okkersárga övezetében.

Baku, ahol tankoltunk, modern, amerikaiasan épült város, derékszögben egymásba futó utcákkal. Orosz női vámtiszt látta el a szolgálatot és három órán keresztül a legaprólékosabb gondossággal kutatta át az utasok csomagjait. Engem diplomáciai útlevelem mentesített minden vizsgálat alól. A fontot 1:26 arányban váltották át, ami nem felelt meg a reális értéknek, ha az ember üzletben vásárolt. A háború áremelkedést hozott magával. Egy csésze tea 5—6 angol shillingbe kerül ezen az árfolyamon számítva. «Voks«, a vendéglátónk, apró szükségleteink fedezésére elegendő orosz pénzt bocsátott rendelkezésünkre.

Bakuból féltizenkettőkor indultunk, átröpültünk a kalmük mocsarak és síkság fölött, órákon keresztül igen nagy sebességgel és alacsonyan szállva az egyhangú, füves mezők felett. Amerre a szem ellát, sehol emelkedés. Olyan kietlenek ezek a nagykiterjedésű területek, mint az óceán. Naplóm a következőket mondja: »Féltizenkettőtől kezdve szteppe, szteppe, szteppe. Se fa, se hegy, még egy dombocska sincs a láthatáron. 3 óra 30: az első fa, 3.35: szélmalom és nyerstéglából épült ház, 3.40: megpillantjuk a Volgát. Nagy sziget, gyárak és olvasztókemencék... Sztálingrád.« Keringünk, símán leszállunk Sztálingrád repülőterén és nem láttunk mást, csak romokat. Benzint vettünk fel és 4 óra 30-kor indultunk tovább. Ezután 650 mérföldes (1000 km-es) út Moszkváig. Viharos, ködös, esős időben szálltunk le Moszkva repülőterén. Kolesznyikov, az egészségügyi minisztérium kiküldötte, Kemenov a »Voks«-tól, Maiszki asszony és mások fogadtak bennünket. A Nacionál szállóban szálltunk meg, ahonnan a Vörös-térre, Lenin mauzoleumára és a Kreml rózsaszín falaira nyílt kilátás.

Repülőutak Teheránból Moszkvába, Moszkvából Örményországba, Ázsiába, Leningrádba és mindig vissza Moszkvába, érzékeltetik azt a mondást: »Oroszország a nagy távolságok hazája.« De még ezek az utak is rövidek a Szovjetunió méreteihez viszonyítva. A Vladivosztok—moszkvai expresz kilenc napon, kilenc éjszakán keresztül száguld keletről nyugatra.

Az éghajlatok minden változata előfordul ezen a hatalmas »Világszigeten«, ahogy Mac Kinder nevezi. Az afgán datolyapálmák »a nappal csókolóznak«, tenyésznek a trópusi hőségben. A Cseljuszkin-foknál tízhónapos a tél és jéghegyek vannak, amelyek csak nyár közepén olvadnak el. A Jakut köztársaságban mérik a világ legalacsonyabb hőmérsékletét, 70 fok Celsiust; Karakum sivatagjain viszont 70 fok meleget. Nyugati határa Csehszlovákiával közös, délen pedig a Szovjet-

unió határa csak kilenc mérföldnyire van Indiától és keleten a szélső szigetek alig négy mérföldnyire az Amerikai Egyesült Államoktól. A Szovjet Köztársaságok kiterjedése hetvenszer akkora, mint Angliáé.

Ez a hatalmas összefüggő szovjet birodalom a legnagyobb a világon, tizenkét tengert érint és három óceánra van kijárata. Itt van a legnagyobb tó, a Káspi tenger 85 lábnyira (26 m.) a tenger színe alatt, és a legnagyobb kiterjedésű síkság; a legnagyobb hajózható vízhálózat, a leghatalmasabb erdőségek, kitűnő fakitermelési lehetőségekkel és a legnagyobb szteppe. A Pamir fensík csak néhány lábbal alacsonyabb, mint az Everest. Hatalmas folyók szelik át ezeket a végtelen területeket, óriási hasznára a szovjet közgazdaságnak. A termékeny orosz síkság szívébe hajózható folyókon lehet eljutni, és öntözésre alkalmas vizek táplálják Középázsia és a keleti Kaukázus sivatagjait. Bőséges vízierő áll rendelkezésre. A Szovjetunióban működő olcsó vízi elektromos-energia több mint amennyi Norvégia, Svédország, Svájc, Brazilia, Argentina, Kína, Kanada és az Egyesült Államok területein együttvéve van.

Az örményországi Szevan-tó a legmagasabb, a Bajkál-tó a legmélyebb a világon. A Bajkál-tónak több a vize, mint a Balti tengernek. A pamiri Száraz-tó a legújabb természetes tó a világon. Tizenhat mérföld (25 km) hosszú és 1600 láb (480 m) mély; 1911-ben keletkezett, amikor egy földcsuszamlás elzárta a Bartrag folyót. Mesterséges tavak évről-évre új foltokkal tarkítják a térképet és mindig új és új folyókat zárnak el gátakkal, elektrifikálás, vagy öntözés céljaira. Ilyen a Moszkva-tó, mely 160 mérföld (260 km) hosszú; a Volgát Ribinszknél gáttal zárták el és ezzel olyan hatalmas víztartályt alkottak, mint az Onega-tó fele. Így lesznek földművesekből hajósok és a traktorok és ekék helyét halászhajó-rajok és óceánjárók foglalják el. Végtelen erdőségek tarkítják Oroszország földjét, némelyik lenyügöző szépségű. Kevesen ismerik, de végtelenül érdekes az Uzuriai Taiga, különleges vegyes erdő a Távolkelet déli részén. Uzuriát valahogy elkerülte a jégkorszak és növény- és állatvilága a korábbi korszakokból érintetlenül maradt fenn és alkalmazkodott az egyre hűvösebb éghajlathoz. Vörös fenyő, szilfa, jávorfa, tölgy, tiszafa, mandzsuriai alma és uzuriai körte, afrikai parafakérgű marigold, egy különleges fajtájú nyírfa (mely annyira ellenáll a hajlításnak, akár a vas), összevisszaságban egy-egy toronymagasságú cédrus. Rénszarvas és vadkan tanyázik itt és kétméteres tigrisek csörtetnek az erdőségben. A Szovjetunió földrajza nagy vonások-

ban könnyen felvázolható: egyik oldalon hatalmas kiterjedésű, alacsonyan fekvő síkság, a Keleteurópai Síkság, amelyet a másik, majdnem olyan lapályos síkságtól, a Nyugatszibériai Síkságtól, az északról délre vonuló Ural hegység választ el. Azon túl a Szovjetunió keleti része, amelyet a Jenisze folyó oszt kétfelé, magában foglalja a Középszibériai Fensíkot, amelyet különböző hegyvonulatok szelnek át. A hatalmas középső fensíkot nyugat felől, keletről nyugatra vonuló hegyláncolat védi rendkívül magas hegycsúcsokkal: a Kaukázusban 18.490 láb (5650 m), a Pamirban 24.598 láb (7500 m) és Tiencsinnél 22.975 láb (7000 m) magasságot érnek el.

A Szovjetunió távolságai nagy feladatok elé állították a közlekedésügyi szakértőket. Az angol birodalomnak is megvannak a közlekedési problémái. Mi angolok azt képzeljük, hogy a mi birodalmunk távolságai okozzák a legnagyobb problémát. Nem így van. Könnyebb átszelni az óceánt, mint hatalmas sivatagokat és magas hegyláncokat. Mi, akik megszoktuk a Szigetország távolságait, nehezen tudjuk elképzelni mit jelent síneket fektetni a Szovjetunión keresztül. A vladivosztoki vasútvonal mérföldkövén 5827-es mérföldes szám áll (8915 km), a Lands Endtől John o' Groat's-ig terjedő távolság ennek tizedrésze. A vontatás kérdése állandó és súlyos probléma. Nélkülözhetetlen élelmiszerek és közszükségleti cikkek termelése vagy gyártása igen messze esik a fogyasztás helyétől. A déli rész gabonában, az északi fában gazdag, ezek kicserélése a közlekedés feladata. A központi Moszkva és az északon fekvő Leningrád ipartelepeit ellátó szénmedence a Donyec mellett, az olajtelep Bakuban, az Uralon túl, messze délre és keletre van. Az Uralban bőségesen található a vasérc, innen 750 mérföldnyire (1200 km) fekszik Kuznyeck, ahol kokszoláshoz alkalmas szén található az acélgyártás számára.

A vasúti, folyami és légi közlekedés létkérdés. A Szovjetunió gazdasági egysége nagykiterjedésű közlekedési hálózatától függ, vasúton, vizen és levegőben. A vágányhossz 1939-ben 56.250 mérföldet (90.000 km) tett ki, *másfélszer annyit, mint a cári időkben.* Ez a pánt az egyenlítőn kétszer érné körül a földgolyót. A hálózat nagyobbrészt egyelőre főleg a nyugati központokban és Ukrajnában van. Szibériában, a világ meglévő leghosszabb vasútvonalán, a transzszibériai és turkszibériai vasuton kívül egyelőre még csak tervek vannak, itt vasúthálózat még nem épült. A Szovjetunió földrajzi képe a szocialista szervezés lendülete következtében megváltozik, vele a közlekedés rendszere is. Az ipar kelet felé nyomul és az új sínpárok nyolcvan százalékát a keleti körzetben rakták le.

A Turkszib vasút, a szovjetrendszer nagy teljesítménye, összeköti Keletázsiát Szibériával. Egy másik vasút pedig, a transzszibériai vonalat kapcsolja össze a Kazahsztán szívében fekvő Balkás tóval.

A Szovjetunió közlekedési rendszere a háború pusztító csapásain ment keresztül. A rombolás elképzelhetetlen méreteket öltött. 40.000 mérföld (64.000 km) hosszúságú sínpárt szaggattak fel — láttam a németek ördögi találmányát, a »sínszaggatógépet«. Elpusztult 15.800 mozdony, 428.000 vasúti kocsi, 4100 vasútállomás, számtalan híd és a teljes távíró- és telefonberendezés.

Az újjáépítés biztos léptekkel halad előre és minden téren gyors haladás kíséri. 1945 január 1-én körülbelül 30.000 mérföld (48.000 km) vasútvonalon indult meg a közlekedés. 180 mérföld (290 km) a helyreállított, vagy az ötéves terv keretében elkészítendő vasúti hidak hosszúsága, körülbelül annyi, mint a távolság London és Manchester között. Ehhez 550.000 tonna fémet, 6 millió köbméter vasbetont használnak fel. A tervben 1800 hosszú- és középméretű híd és 10.000 kisebb méretű híd szerepel, amiből 300 nagy és 1500 kisebb 1946 végéig készült el.

A szovjet helyreállító brigádok nemcsak saját hazájukban, hanem Lengyelországban, Jugoszláviában és Csehországban is dolgoztak. A háború alatt 16.000 híd, alagút és egyéb forgalmi építmény, összesen 240 mérföld (380 km) hosszúságban épült újjá. Sok új híd, így a Dnyeperen Zaporozsjénál tervezett is, rendkívül szép lesz.

A gördülőanyagot korszerűsítik és szaporítják. A régi gőzmozdonyokat négyszer jobb hatásfokú Diesel-motorokkal cserélik ki, aminek különösen vízszegény területeken, mint Ázsiában is, óriási a jelentősége. A különleges magas nyomás alatt tömörített faanyag használata, melynek ellenállóképessége megközelíti az acélét, plasztik és különböző műanyagok, különleges acélötvözetek használata pedig 30%-os súlymegtakarítást tett lehetővé. Gázturbinahajtású mozdonyokkal is kísérleteznek és áramvonalas, nagysebességű villanyvasutak, — amilyeneket Grúziában láttam, — fognak épülni mindenütt, ahol vízierő áll rendelkezésre.

Nagyjelentőségű a telekontrol bevezetése, amelynek segítségével egy ember vetítővásznon maga előtt látja egy nagykiterjedésű körzet egész vasúthálózatát és így egymaga ellenőrizheti az egész körzet közlekedését, kiküszöbölheti vontatómozdonyok mellékvágányokon való fölösleges veszteglését és az egész közlekedés lebonyolítását megkönnyíti. A vasúthálózat

zat gigantikus szervezetté válik, melynek minden részecskéje szervesen kapcsolódik egybe és az egész ritmikus pontossággal együttműködik.

Új vonalak nyíltak meg a háború alatt, például az északi Pekora-vasút, amely a Sarkvidék szenét a központi ipartelepekhez szállítja. Vasút kapcsolja össze a Volga középső részét a Kaukázussal és más területekkel. Bár a vasútvonalak hosszúsága 1913 és 1938 között csak *másfélszer* annyi volt, mint a cári korszakban, a teljesítőképesség négyszeresre emelkedett, ami annak köszönhető, hogy a sínhálózatot megjavították, nagyobb kocsikat, önműködő fékeket, elektromos vontatást és nagyobb teljesítőképességű mozdonyokat alkalmaztak. A szovjet vasúthálózat első helyen áll a világon az egy mérföldre eső tonnateljesítményével. Kiállta a háború megpróbáltatását és zavartalanul fenntartotta az összeköttetést a front és az ország belseje között.

A Szovjetunió víziközlekedése is nagykiterjedésű, szintén első helyen áll a világon. A Volga mindenkor összekapcsolta az erdőövezetet a szteppezónával. Sztálingrádnál hatalmas gőzvontatású uszályokat láttam lefelé haladni a Volgán. A kormányos és a családja a fedélzetre épült házban lakott, szúnyoghálóval felszerelt ágyak álltak egymás mellett. Épületfa halad a Volgán dél felé és olajszállítmányok észak felé. Az Irtisz és az Ob folyók összekapcsolják a szibériai vasúthálózatot messzi északi vidékekkel. A víziszállítás a Szovjetunióban napról napra fejlődik, új kikötők keletkeznek és régieket bővítenek ki, a hajózható víziúthálózat egyre nő.

A nagykiterjedésű keleti síkság nagy tömegű, lassú folyású vizekkel, csatornarendszer építését tette lehetővé, amely összeköti az európai Oroszország tengereit: a Balti-tengert, Fehér-tengert, Káspi-tengert és az Azovi-tavat. A Sztálin-csatorna (a Balti- és Fehér-tenger között) 75 mérföld (120 km) hosszú. A 62 mérföld (100 km) hosszú Moszkva—Volga-csatorna mély víziutat képez a fővárostól az óceánig és biztosítja Moszkva város vizellátását. A Dnyeper-gát biztosítja a folyó hajózhatóságát a messze Kiev fölötti részig. A Dnyeper—Bug-csatorna újjáépítése összekapcsolja a Fekete-tengert a Baltikummal. Mire ezek a munkálatok befejeződnek, öt tenger kapcsolódik össze és a viziutak hálózata felélénkíti az egész európai Oroszországot. A Bárencz-tengeren fekvő jégmentes Murmanszk kikötő biztosítja a Szovjetuniónak az északi kijáratot az óceánokra, ami beláthatatlan fontosságú. Az Északi-tengeri út kikötőkkel, szénnel és hatalmas jégtörőkkel, valamint felderítő repülés célját szolgáló légikikötőkkel megfele-

lően felszerelve, összeköti a Szovjetunió nyugati részét a Távolkelettel az Északi Jegestengeren keresztül. A vasúti közlekedésen kívül tehergépkocsiközlekedés bonyolítja le a forgalmat sokezer mérföldön keresztül; erre a célra megfelelő úthálózat épült a keleti körzetekben.

Ebben a nagykiterjedésű és ritka népességű országban különleges fontossága van a légiközlekedésnek; 1938-ban 78.750 mérföld (126.000 km) volt a légihálózat.

Május 9-én érkeztünk Moszkvába, a győzelem napján. Sir Mark Kerr meghívott, hogy ez alkalommal a követség istentiszteletén én mondjak ünnepi beszédet. Az istentiszteletet a tengerészkáplán, egy baptista pap tartotta, nyugodtan, ünnepélyesen, őszintén és hatásosan.

Felvirradt a Győzelem Napja. Az ifjúság a korareggeli óráktól özönlött a Verseny-térre és a Vörös-térre. Mikor a követségi istentiszteletről hazatértünk, jókedvű, lelkes tömeg zárta el utunkat. Vállukra emeltek, úgy hogy a moszkvai tömeget tekintélyes magasságból szemlélhettem.

Délutánra Alexej, — a Szovjetunió legmagasabbrangú főpapja, — az orosz ortodox egyház pátriárkája hívott meg bennünket. Nála volt Nikoláj kievi metropolita is és sokan mások. A pátriárkát otthonában kerestük fel; — tágas, de nem palotaszerű házban lakott. A csinos régi bútorok előkelővé, nyugodttá tették a szobákat. Az utolsó szoba öltözőszoba volt; benne díszes papi ruhák, használatra előkészítve. Húsvét lévén, húsvéti kalácsot kaptunk.

A pátriárka, előkelő megjelenésű, kellemes arcú férfi, — hosszúhajú és szakállas. Barátságos beszélgetés után a szokásos felköszöntők következtek és a pátriárka mélyen csengő hangon, szokott kedves mosolyával üdvözölt, majd nehéz aranyláncon függő, gyönyörű munkájú, zománcozott kereszttel ajándékozott meg. Ő maga akasztotta nyakamba, a szokásos baráti csók kíséretében.

Háromhavi oroszországi tartózkodásom alatt állandóan hordtam ezt a keresztet; hordom ma is Canterburyben és egyebütt, gyűlekezetekben, megfelelő alkalmakkor. Mindig a moszkvai Győzelem Napját juttatja eszembe.

Tea után, a pátriárka saját kocsiján vitt bennünket a katedrálisba, ahol olyan tömegen hatoltunk keresztül, hogy hozzá foghatót alig láttam eddig. Az orosz templomokban nincs ülőhely. Állnak az emberek — ez alkalommal pedig oly zsúfoltan, hogy mozdulni sem lehetett. Végre elértük az elkerített helyet, amely az oltárt elválasztja a gyülekezettől, díszhelyre ültettek bennünket — a korlát és a nép közé.

Mellettünk kórus énekelt, férfiak, asszonyok hétköznapi ruhában. A kántor vezette az istentiszteletet, hatalmas hangja betöltötte az óriási épületet, még az utcára is kihallatszott a kintrekedt tömeghez. Szertartás után a »Voks« esti ünnepélyére hajtattunk.

Ennek az estélynek egy mozzanata mindig élénken emlékezetemben marad. Egy derűs, széles, rendkívül értelmes arcú, alacsony, tömzsi emberke könnyedén a hatalmas zongora elé lépett; két mutatóujjára egy-egy teniszlabda-nagyságú, emberi arcot ábrazoló labdát helyezett és ezzel miniatür némajátékot adott elő. Meztelen ujjai átvették az emberi test szerepét, amint Andrejevics, a híres mágus, — aki a moszkvai bábszínházat alapította — szerelmet, szenvedélyt, örömet, kétségbeesést ábrázolt — és »boldogan éltek, míg meg nem haltak.«

Az erkélyről nagyszabású győzelmi tűzijátékot néztünk végig. Az égboltot északról, délről, keletről és nyugatról színes fényecsóvák sugározták be. Fölöttünk, vagy ezerméternyire reflektorfényben gigászi vörös lobogó ragyogott — láthatatlan léggömbökről függő láthatatlan kötelek tartották.

II. ROMBOLÁS ÉS ÚJJÁÉPÍTÉS

A) *A háború költségei*

Utazásom és tanulmányaim közvetlen célja: felbecsülni a háborúokozta károkat és megvizsgálni, mi történt az újjáépítés érdekében a Szovjetunióban. Legfőbb célom azonban: fogalmat alkotni arról, — miféle embertípus alakult ki két és fél évtized alatt a szovjet-rendszerben. Ezért vizsgálat alá vettem a különböző, az emberi életet alakító fizikai, nevelési és kulturális tényezőket, a világ szocialista hatodában, végül pedig azt a közgazdasági alapot, amelyen az egész építmény nyugszik.

A háborús károk elképesztő arányai akkor bontakoztak ki előttünk teljes nagyságukban, amikor ide-oda utazgattunk a Szovjetunióban. Borzalmas hatást kelt Sztálingrád; egy hatszázezer lakósú, modern városból alig maradt egy-két lakható épület, és Rosztov, vagy... de lehetetlen felsorolni a városokat... — 1700 pusztult el teljesen, vagy legnagyobbrészt. A pusztulás sokkal borzalmasabb arányokban bontakozott ki előttem utazás közben, mint amilyennek Moszkva—varsói hosszú repülésem után képzeltem.

Naplójegyzeteim hétórás, fatetőmagasságban végzett repülésünkről egyhangú egyformasággal ismétlik a következő szavakat: »árkok, megint árkok, tankcsapda, gránáttölcsér, felrobbantott híd, rombadőlt ház, elpusztult falu.« 70.000 falu pusztult el, 1135 szénbánya, 3000 olajkút, 61 nagy erőműtelep, 27 vas- és acélgyár, 749 gépgyári üzem, 66 vegyi-gyár, 40.000 mérföld vasútvonal, 15.800 mozdony, 428.000 vasúti kocsi, 4100 vasútállomás, 1400 hajó, 13.700 traktor, 4,000.000 eke, 49.000 aratógép, 1,500.000 lakóház, 9,000.000 szarvasmarha, 12,000.000 sertés, 13,000.000 juh és kecske.

És mennyi, mennyi emberélet! Megrázó dokumentum került a kezembe. Egy leningrádi mérnök kicsiny, bőrbekötött naplója — betűrendes névmutatóval a végén. Az alsó bejegy-

zések tintaceruzával. Tulajdonosát megölték. A napló átszállt akkor nyolcéves kisleányára, Tányára. A következő bejegyzéseket gyermekes ákombákom kék ceruzával rótta a napló utolsó oldalára, a betűrendes jegyzék után. Röviden, szárazon, de szabatosan jelenti: »Nagymama meghalt 1942 januar 25-én délután 3 órakor.« És sorban így következik az egész rokonság haláláról szóló beszámoló, végig az ostrom kilencszáz napján. »Ványa bácsi meghalt 1942 április 13-án éjfél után 2 órakor.« Lexa öcsém meghalt... anyám meghalt... és mindenütt ott van a pontos dátum is, majd a családnevek alatt csak ennyi: »Mind meghaltak.« Az utolsó jegyzet: »Egyedül maradtam, Tánya!«

Nem egyedülálló történet ez. A háború alatt huszonötmillió ember lett hajléktalan: borzalmas a veszteség emberéletben: összesen hétmillió. Alig maradt család, melyet ez nem érintett. Moszkvában találkoztam egy fiatal asszonnyal, akit 1937-ben Jaltában ismertem meg. Meghalt a kisfia, a férje, sógora... Csak Leningrádban — és ilyen város még sokszáz volt — a halálozás a polgári lakosságban kétszerakkora volt, mint Anglia egész vesztesége, beleértve katonák, tengerészek, légihaderő és polgári lakosság halálozását is. A katonai veszteség az utolsó döntő roham előtt tizennégyszer akkora volt, mint az angol.

Ilyen méretű veszteségek adják meg az alapját a Szovjetunió állásfoglalásának a háború utáni problémákkal szemben. Az oroszok tudják, hogy a háború valamennyi résztvevője közül ők a legártatlanabbak. Tudják, hogy a két háború közt eltelt évek alatt sok hibát követtek el Anglia és Franciaország egymást követő kormányai — sőt, ami még ennél is rosszabb — egyenesen megengedték a fegyverkezést a németeknek, abban a reményben, hogy Hitler kelet felé fordul.

Ezzel a magatartással magyarázzák az 1939-ben Moszkvában kezdeményezett angol-szovjet megbeszélések kudarcát, valamint új megbeszélések durva elutasítását is akkor, amikor a németek elfoglalták Prágát.

Nézetük szerint, a háborút megelőző évek bizonytalansága annak a következménye, hogy a Szovjetuniót nem vonták be a versailliesi szerződések megkötésébe, amihez még az is járult, hogy a »bolsevik rémkép« ürügyül szolgálhatott Németország újból való fegyverkezésére. A Szovjetunió politikája szilárdan el van tökélve, hogy mindenáron megakadályozza, olyan tévedések megismétlődését, amelyek miatt egyszer már olyan nagy árat fizettek.

*

Kutatásaim egyrészt arra irányultak, hogy megállapítsam, milyen károkat szenvedett a Szovjetunió a háborúban, — amelybe hibáján kívül sodródott — másrészt pedig arra, milyen erőfeszítéseket tesz a felemelkedés érdekében. És mert Sztálingrád borzalmas képpel festi alá az elsőt és élénken illusztrálja az utóbbi feladatot — oda repültünk. Levegőben közeledve a városhoz, már madártávlatból a háború egyik legborzalmasabb csataterének a képe bontakozik ki: szántóföldek, minden oldalról messzeségbe futó árkokkal, bombatölcsérekkel, ronggyá tépve. Kiszálltunk; csupasz falak között, egy hajdan virágzó város üres vázán haladtunk keresztül.

Sztálingrád szimbólum lett: ez a város a törhetetlen emberi lélek jelképe. Sztálingrád jelzi a fordulópontot a világháborúban. Itt sujtott le a végső csapás — amely elsöpörte, pokolba taszította a németek legyőzhetetlenségének legendáját. Sztálingrádnál fordult meg a háború árja — Sztálingrádról kezdődött a menetelés és Berlinnél végződött, amikor vörös zászló lengett a Reichstag romjain.

Sztálingrádba senki sem léphet megrendülés nélkül; megszentelt föld ez. Mély csendben haladtunk rombadőlt utcákon át az egyik, legalább részben épen maradt házhoz. Kis vendégfogadó volt, csendes, fasoros utcában. Fogadtatásunk megható volt. Hálószobám, épablakú kis szoba, tarkállott a virágoktól — rózsa, búzavirág, szarkaláb izléses csokorba kötve egy kis asztalon, — illatszer, szappan, cigaretta a másikon. Tiszta törülközők, tiszta lepedő és lágy fehér párnák feltornyozva ukrajnai módon, festői gúlában. Sztálingrád Ukrajnához tartozik.

Miközben kezetmostam, az egyetlen folyóvízzel felszerelt szobában — itt ez ma ritka kényelmi berendezés — egy sztálingrádi öregasszony — minden tiltakozásom ellenére — mellém térdelt és kitisztította a cipőmet.

Forró délután volt. Sztálingrád melegebb éghajlatú, mint amerre eddig jártunk — Örményországban, Grúziában vagy Ázsiában. Szobám ablakai tárva-nyitva, enyhe szellő fújdogál a közelben hömpölygő Volga felől. A folyó mély kék csíkot alkot a romokon túl, a túlsó parton zöldelő fák és emelkedő töltés. Jó ebéd közben megismerkedtem Karaganovval, a »Voks« valószínűtlenül fiatal elnökével, aki útitársunk lett itt, később Ázsiában is.

Étkezés közben élénk, sok témát felölelő társalgás alakult ki, mint minden alkalommal, ha szovjet ifjúsággal voltam együtt. Megvitattuk a »Times« valamennyi cikkét, ezt a lapot ajánlottuk általános tájékozódás céljából — innen eljutottunk

annak a mérlegeléséhez, hogy annak idején Luther vagy Husz képviselt-e hatalmasabb vallásos erőt Európában? Ebéd után a város vezető polgáraival körüljártuk a romvárost. Először egy hatalmas áruház alagsori kis szobáját látogattuk meg — itt volt Paulus főhadiszállása — mindaddig, amíg kapitulált. A kis szobában minden úgy maradt — amint Paulus hagyta, aki — így mesélik — gőgösen azt követelte, hogy magasrangú tiszt jöjjön érte, előzőleg azonban mindenesetre élelmiszerkészletet halmozott fel magának, — mitsem törődve éhező tiszttársaival.

Pár száz méterrel nyugatra, másik pincehelyiségbe szálltunk alá — negyvenöt lábnyira (13.5 m) a Központi Park szintje alatt. Itt szolgáltatta a Központi Védelmi Tanács a hősiesség és a kitartás erőpróbáját; innen küzdötte át magát a kis csapat orvos, ápolono, ezredes és kilenc katona — kézigránáttal néhány száz méterrel kelet felé a folyó partján. Itt aztán kitartottak szeptember 15-ig, mikor végleg összeomlott a német ellenállás és megkezdődött a náci-fasiszta uralom felszámolása.

A meredek folyópart minden arasznyi helyéhez külön hőstörténet fűződik: barlang mint lakás, csatorna, alagutak, mint forgalmi utak. Egyetlenegy helyütt érték el a németek a folyamot, de nem sokáig maradhattak ott: minden méternyi helyet végsőkig elkeseredett harcban vettek el tőlük.

A kikötőből, mely régi, kétemeletes lehorgonyzott hajó volt, egy kis járműbe szálltunk, átkeltünk a széles Volgán és kellemes alkonyatban megfürödtünk egy homokos öbölben. A víz meleg és pompás volt. Másnap, a déli fürdéskor a homok olyan forrón perzselt, hogy mezitláb nem lehetett rálépni. Azt hiszem tojást lehetett volna főzni benne, amint azt Ázsiában láttuk.

Másnap hajnalban négy órakor keltem és a reggeli hűvösségben a város közepén körüljártam a romokat. Háromnegyed ötkor már német hadifoglyok dolgoztak a romok eltakarításán. Ovig meztelenek voltak, erősnek, egészségesnek látszottak. Az újjáépítés erős akarattal folyik; mindenki részt vesz a munkában. Egy hatalmas épülettömböt, amely arról nevezetes, hogy kilenc katona és egy őrmester 30 napig védelmezte óriási túlerővel szemben, a gyermekotthon óvónői tettek láthatóvá. Hivatalnokok, gyári munkások, tudósok, háziasszonyok forgatják a csákányt, lapátot, kapát, ásót. Egy buzgó borbély felajánlotta, hogy díjmentesen nyír hajat. »Nincs most idő hajnyírásra, tanulj meg téglát vetni« — mondták neki. Meg is tanult.

Az újjáépítés munkája lángoló lelkesedéssel azonnal megindult. Kezdődött a nagy traktorgyárral, a »Vörös Október« vas- és acélművekkel és a »Barikádok« gépgyári üzemével. A legfontosabb gépek elkészítése volt a legsürgősebb. Ahhoz, hogy a németektől megtisztított Ukrajna gabonát szállíthasson a Szovjet élelmi céljaira, előbb Sztálingrádnak kellett tankokat és traktorokat szállítani. És már kétésfél hónappal a németek kikergetése után, 1943 április 23-án, ki is gördültek az első gépek az újjáépített traktorgyárból. Ezután következtek az épületek. 56 iskola, 118 óvoda működött 1945 nyarán, továbbá 20 kórház. Ezek közül kettőt az angliai Szovjet-segély Egyesült Bizottsága szerelt fel, amely D'Eye kezdeményezésére, kettőnk közös munkájából, az »Első Segélyt Oroszországnak« alapból nőtt ki és már a Hitler támadása utáni első napokban megkezdte működését. Az Egyesült Bizottság munkája hatalmas arányokban fejlődött. Gyönyörű, 600 oktávoldalas könyv örökítette meg 100 nagyváros, 600 vidéki város és többezer angol ember nevét, akik összesen negyedmillió fontot juttattak Oroszországnak. A könyvet Pritt, az Egyesült Bizottság alelnöke vitte ki Sztálingrádba. Átnyújtotta a hős városnak az angol iparosság, a nyomdászok, könyvkötők megemlékezését, amely méltó arra, hogy György király ajándékkardja mellé helyezzék. Büszkén állították ki a két emléket a városházán.

Meglátogattuk az egyik kórházat is, amelynek egy része szülőotthon volt. A kórházi személyzet kívánságára lefényképeztek, karomon egy látogatásunkat megelőző napon született csecsemővel.

B) *Az új Sztálingrád*

Sztálingrádot újra fel kell építeni az újjáépítés olyan hősiességével, amely vetekszik a védelem hősiességével. A munkásokra a romeltakarítás roppant feladata vár. Negyvenezer épület pusztult el. Hatalmas, de hasznavehetetlen falak, törmelékhegyek, felszaggatott utak és a Volga mentén 30 mérföldnyire elnyúló város, megannyi probléma, de hősiesen oldják meg valamennyit. Az újjáépítés nagyszabású terv alapján történik.

Egy bárka fedélzetén térképről magyarázta el a terveket a városi építészmérnök. Olyan folyóparti város épül itt, hogy nem-igen lesz párja a világon.

A régi Sztálingrádból alig maradt valami használható. Szennyvízcsatorna hálózat, vízművek, telefonkábelek, falak,

megrongált épületek: ez minden. Semmi egyéb — de legalább lehetővé válik, hogy mindent újra tervezzenek és jóvátegyenek sok-sok régi hibát.

Mert a régi Sztálingrádnak számos hibája volt. Derékszögű, sakktábla-beosztása nem volt tekintettel a dombos, völgyes, öblökkel megszakított területre. A várost, amely a Volga partján terül el, a vízparti frontról tehervonat vágányai szakították el, egyetlen főutcája lévén, nehézséggel járt a földalatti közlekedési hálózat kiépítése. Nem voltak zöld térségei és parkjai. Rosszul elhelyezett árkok lerontották a táj természetes szépségeit. Aránytalanul magas, rosszfekvésű épületek zárták el a csodálatos kilátást.

Az új terv elkerüli mindezeket a hibákat. Amellett, hogy Sztálingrádot jelentős ipari centrummá fejleszti, ki akarja használni a hegyes-dombos vidék és a csodálatos Volga-part minden természetes szépségét. A vasúti sínek mind eltűnnek a folyami frontról. A teherárúgyüjtők és pályaudvarok a város déli területére kerülnek, a hatalmas fémgyárak az északi részre. A folyó középső szakasza, ahol meredek part húzódik, dombocskákkal és völgyekkel megszakítva, a város egész hosszában, óriási sétány lesz, minden lakó számára könnyen elérhetően.

A régi Sztálingrád hosszú keskeny város volt, harminc mérföld hosszú, szélessége seholsem volt több három mérföldnél. Újjáépítve, folyamparti fekvésének minden előnyét ki fogja használni. A város egész hosszában három főútvonal vonul végig. A legalsó, a folyamhoz legközelebb eső út forgalmát trolleybusz fogja lebonyolítani, megkerülve a parkok, terek, középületek egész központi övezetét, az északi fémgyári várost fogja összekötni a déli szélen fekvő Krasznoarmeiszkkel. A középső, magasabban és beljebb épülő út, a központi körzeteket köti össze. Ez a középső út, néhány keresztutcával a gyors közlekedést szolgálja. A legfelső út a város peremén haladva végig, a leggyorsabb és az átmenő forgalmat bonyolítja le.

Egy pillanatra sem szabad megfeledkezni arról, milyen óriási eszmei jelentősége van annak a városnak, amely negyedszázadon belül kétszer is élethalál küzdelem fordulópontja lett. Az új Sztálingrád közepén nagy terek, parkok és monumentális épületek összpontosulnak. Az ezeket összekötő Győzelem-útja, a volgai hajóállomáshoz vezet. Itt lesz többek között a Pavlov-tér, a hadi ereklyék múzeuma és számos monumentális épület, amelyek mind Sztálingrád hősi époszát idézik fel. A Központi közút, a Hősök-Tere, a Győzelem Útja

és az Új-tér, összefüggő, óriás építészeti egységet alkotnak, amelyből uralkodóan emelkedik ki a 100 láb (30 m) magas emlékoszlop.

A terv teljesen kihasználja a Sztálingrád körüli terület völgyeit és természetes öblcit, hogy üdülést nyújtson a zajos forgalomból messzire kitolt lakónegyedeknek. A Csaricsa folyócska által átszelt szakadék, ez a mély természetes árok, valósággal kettészeli a várost. Ez jövőben hatalmas természetes parkká alakul. fölötte viadukton haladnak majd át a főútvonalak. A teherforgalom a három kilométerrel odábbfekvő és kiépítendő Sztálingrád II. pályaudvarra terelődik. A sztálingrádi központi állomás csak személyforgalmat fog lebonyolítani. A vasútvonalak eltűnnek a felszínről, mert a város alatt alagutakon vezetik. A folyami teherforgalom hasonlóképen Krasznoarmeiszk állomáson fog lebonyolódni, csak a személykikötő kerül a város központjába.

A tervező építészek a város folyam felőli látképét alapos tanulmányok után alkották meg úgy, hogy a felhőkarcolókat kizárták, sőt kétemeletesnél magasabb házak építését is eltiltották. Parkok, tavak, fák emelik a város belsejének szépségét, amelyet tágas, zöld térségek üde övezete vesz körül.

Sztálingrád azonban csak egyik kimagasló példája az egyetemes és az egész országra kiterjedő újjáépítésnek. Nem egy szovjet várost kell, mint Sztálingrádot is, úgyszólván egészen újjátervezni. Sok kevésbbé radikálisan újul meg, sok város pedig egészen új célokat fog szolgálni. Itt van például Isztra, ez a Moszkvától 40 mérföldre fekvő, azelőtt álmos székesegyházi kisváros, melyet a háború úgyszólván elsöpört a föld színéről; most, mint egészséges, pihenésre és kultúrára szánt, bájos üdülőhely fog újjászületni.

A szovjet-kormány különösen szorgalmazza, — és ennek jelképes értelme is van — Leningrád újjáépítését. Több és nagyobbkiterjedésű parkja lesz, sok városrészt lebontanak és helyét fákkal ültetik be. Két teljesen új kerület épül, mintaszerű közigazgatási központokkal. A Vaszilievszki szigeten épülő vízparti sétány régi hiányt pótol. Sok építőművészeti remeket, mint a Laval grófi palota is, teljesen eredeti alakjában állítanak helyre.

Magában Moszkvában is, mely szintén sokat szenvedett a háborútól. valósággal máról-holnapra nagy építészeti változások történnek. Az ötéves terv az összes fő forgalmi útvonalak újjáépítését írja elő, ezenkívül a város közigazgatási épületeinek egész sorát szervezi újjá. Hogy példát mondjak, az egyik nap estéjén még felsővezetékű villamos közlekedett szállodám

előtt, másnap reggelre a zajtalan trolleybusz került a helyére. A terv szerint 1950-re, az autobuszok száma megnégyszereződik, a taxik száma tízszerese lesz az eddiginek, a gázfogyasztás pedig szintén tízszeresére növekszik. 1946-ban 140.000 fát és egymilliónál több bokrot ültettek. Dimitrij Csekulin, Moszkva város építészmérnöke, a világ egyik legszebb városává akarja tenni Moszkvát. Ő tervezte a gyönyörű Csajkovszkij hangversenyépületet, amely egyszerű, nemes vonalaival, kecses hajlatával máris igazolja, hogy e szép igéret megvalósul.

A Szovjetunió a gyors cselekvések hazája. Negyvennyolc órával azután, hogy az utolsó német katona elhagyta Harkovot, máris megjelentek a Nehézipari Gépek Építőbizottságának szakértői, hogy a helyszínen tervezzék meg a nagy turbógenerátorgyárat. Öt nappal Szmolenszk fölszabadulása után kijelentették, hogy télre 22 ezer új mezőgazdasági tanyaépület lesz készen. Az egész Szovjetunióra kiterjedő gigantikus terv tiz éven belül 25 millió házat ad át használatra készen. Sztálingrád lakói már 1946 végén kezdtek beköltözni az új lakásokba; naponta negyven készül el belőlük.

Nagy ipari- és erőműtelepek, mint a Dnyeper-gát újjáépítése természetesen első helyen áll a tervezetben. Ezt az óriás üzemet, mely évente 3000 millió kilóvattóra olcsó villanyerőt termel és kialakítja maga körül az ország egyik legnagyobb ipari központját, szintén alaposan megrongálta a háború. A gátat levegőbe röpítették, az erőműtelep teljesen megrongálódott. A víz azelőtt felduzzasztott szintje 70 lábbal (21 m) esett, örvények tűntek elő, a hajózás teljesen megszünt. Csak a megszaggatott gát és az egymásba kuszált műszaki felszerelés maradt meg.

A nehézségektől vissza nem riadva, már 1944-ben megkezdődött a helyreállító munka. A pusztulás helyén vasúti sínpárak, áramvezetékek, cementgyárak, fürésztelepek jelentek meg. A 300.000 tonna felrobbantott vasbeton és a vaskonstrukciók 100.000 tonnát kitevő roncsai eltüntek. 1945 során 50.000 fiatal férfi és nő teljesített önkéntes munkát, ez alatt a 70 láb magasról alázuhanó vizek árja zajlott, a gátak záróereje hatni kezdett és a víz szintje egyre magasabbra emelkedett. 1945-ben a végzett munka 30 százalékkal haladta túl az 1944 évit. Szájról-szájra járt a jelszó: »Még 1946-ban megindul a Dnyeper-mű.« Úgy is lett. A leningrádi újjáépített gyárban készített két hatalmas turbina már javában működik. Fokozatosan gyulladnak ki a parti tájakon a villamoslámpák. Két évre kilenc turbina gyártását irányozza elő a terv. Az új

berendezés teljesítménye hamarosan 90.000 kilowattegységgel fogja túlhaladni a régi telepet.

A programm másik fontos pontja: a szén. A bányák üzembehelyezési előmunkálatait nagy faállványok és gerendázatok jelzik a Don medence bányatorkai körül. A bányák 90 százalékát árasztották el és rongálták meg. Kétezer erős villamos szivattyú kell ahhoz, hogy a bányákból 600 millió köbláb (2 millió köbméter) vizet eltávolítson. Csakis a bányák üzembehelyezésére — minden, külső és munkásházépítési munkát leszámítva — százezer emberből és mérnökből álló munkáshadseregre van szükség három és fél éven keresztül. Sem itt, sem másutt nem késlekedtek a munka megkezdésében. 200.000 köbméter víz máris eltűnt. Néhány bánya már működik is. A termelés már a háborúelőttinek 40%-ánál tart. A bányászok nem vártak, míg a kőmívesek újjáépítik a tárnabejáratok fölötti épületeket. Megtanulták a téglavetést és téglákat raktak mielőtt a szén kiermelésébe kezdtek. Megtehették anélkül, hogy szakszervezeti szabályokba ütköztek volna, nem tettek ezzel munkásokat munkanélkülivé.

»Ágyak helyett repülőgépet« — volt a jelszó annak idején — »repülőgép helyett ágyakat« — szól a parancs ma. Akkor egyik gyár a másik után állt át békéről háborúra, ma a háborúból visszalendül békés termelésre. Az Uralban a cseljábinszki Kirov-mű a háború folyamán 18.000 tankot és 48.000 Diesel-motort készített. Visszatérve a béketermelésre, most traktorokat gyárt. Az átszerelés négy és fél hónapig tartott.

Ilyen munkatempót csak közösségi szellemmel és a munkások lelkesedésével lehet elérni. Hiszen mindezt a nép érdekében tervezték és így is hajtják végre. Mindenki tudja ezt és a közösségi munkaszellemet öntudatosan szolgálja. Férfiak, nők egyformán dolgoznak, asszonyok utcákat köveznek, javítanak, festik a házakat, az ablakkereteket. Így láttam leningrádi szállodámban is, ahol magával ragadó munkakedvvel és tempóban dolgoztak. Egy takarékosságra szólító falragasz kövező asszonyokat ábrázolt, magas párkányzaton dolgozva, a háttérben a Néva ezüstje látszott, alul ez a jelszó: »Mi védelmeztünk Leningrád és újjá is teremtünk.«

A téglarakás élmunkásai hihetetlen eredményeket érnek el. Egy-egy csoport rekordteljesítménye 1945-ben tízezer tégla volt. Télen felmelegítették a habarcsot, egy leány felöntötte, egy másik a kőművesnek nyújtotta a téglát. A munkás kiegyengette a habarcsot, bekente a téglát, elhelyezte és mindezt tizenöt másodperc alatt végezte el téglánként. Kulikov, egy munkaverseny folyamán messze túlhaladta ezt a teljesítményt.

Savjukin, moszkvai győztes élmunkás, azt állítja, hogy tizenöt év alatt 3 millió téglát rakott le.

C) *Várostervezés a Szovjetunióban*

A Szovjetunio negyedszázados intenzív elméleti tanulmány és sokrétű gyakorlati tapasztalata alapján sokmindenre taníthatná a világot ipari, mezőgazdasági és a polgári élet szervezése dolgában. A szervezést az a körülmény könnyítette meg, hogy a föld, az ércek, a vizierő, erdők, bányák, malmok, a városi lakóházak túlnyomórésze mind-mind a nép egyetemes tulajdonában vannak.

Ezenfelül, a nemzet minden anyag- és erőforrásával számolhat a terv elkészítője. Már eddig is csak csillagászati számokkal kifejezhető összegeket fordítottak e tervek végrehajtására. A háború előtt, 1939-ben 193 millió rubelt tett ki az ötéves terv előirányzata. Ebben szerepel lakóház építése 5 millió ember részére, 500 gép- és traktorállomás létesítése a hozzávaló elevátorokkal és 10 millió tonna gabona befogadására alkalmas raktárház építése.

Itt is ugyanazt a lélektani motívumot tapasztalhatjuk! A tervszerűsítés mindenütt a nép legteljesebb rokonszenvével és készséges közreműködésével találkozik, hiszen a szó szoros értelmében mindenki résztvesz a tervek végleges kialakításában és mindenki felelősséget érez végrehajtásukért. Ennek azért van olyan nagy jelentősége, mert ilyen dolgok alapján állítják, hogy a szovjet-nép a világ legdemokratikusabb népe. Ezt könyvemben később külön fejezetben is kifejtem.

Tíz évig tartott, amíg a tervezés alapvető munkálatai elkészültek. Az első ötéves terv kezdetén 1928-ban, 96 kis és nagy város terve készült el, ezekből 36 Ukrajnában, 35 Grúziában, Örményországban, Azerbajdzsánban; az 50.000 lélekszámnál kisebbre tervezett városokon kívül 1940-ben a Szovjetunióban 225 város tervét fektették le, ebből 145 el is készült.

Körzetenként állami hivatalok működnek, ezek mellett nagyvárosokban építészeti tervező irodák, melyek a részletekért felelősek.

A legnagyobb ilyentermészetű szervezet, amelyre a legfontosabb feladatokat bízták, Giprogor nevét viseli. Ez a Giprogor tervezte az Északi tengeri utat, több várost a Sarkvidéken és Távolkeleten. Amikor a volgai elektromos vízierőműtelep építésekor a Volga huszonöt várost elöntött, Giprogor gondoskodott újjáépítésükről. A legnagyobb várostervező

munkát természetesen a Moszkvai Szovjetben végzik. Ez a tervező intézet egy 18 millió acre területű övezetért felelős, körzetébe kétszáz lakott hely tartozik.

Az idők folyamán számtalan tervezési elv merült fel, változott meg és adott helyet más elveknek. Az elképzelések között szerepelnek egyenesvonalú, mértani beosztású városok, kertvárosok, mammutvárosok, óriási blokkházvárosok, kis családiházas városok. Kievben láttam nagy, soklakásos lakóházakat, de kis villákat is; Sztálingrádban új városrész épült előre gyártott faalkatrészekből összerakott házakkal, amelyek részben az orosz erdők, részben a finn jóvátétel fájából készültek. Ott sorakoznak a traktorgyár mentén.

A tervek készítése és végrehajtása három állomáson megy keresztül:

1. Helyszini és körzeti szemle, amely minden fellelhető információs anyagot összegyüjt. Például a meglévő vasutak, közutak, ipartelepek pontos leírását, ásványok, éghajlat, széljárás, esőzés adatait, stb. Ezt kiegészítik a polgárság fűtőanyag, világítás, táplálkozás, ipari nyersanyagszükségleteire vonatkozó adatokkal.

2. Összeül a szakértők konferenciája: egészségügyiek — népegészségi szempontok, mérnökök — közlekedési, építészek — összhang és szépség, míg a közgazdászok — pénzügyi szempontok szerint határozzák meg a tervek körvonalait.

3. A harmadik, végső fokozat: az egyetemes munkaterv elkészítése, a költségelőirányzat, a kivitelezés időpontjának megállapítása.

Fenti munkában közreműködnek a kormányszervek, a gyári csoportok, a szövetkezeti szervezetek, amelyek gondoskodnak az építési tervek kiviteléről. A munka lebonyolítását a helyi építészeti és tervezési iroda irányítja.

III. ÚJ KORSZAK. ÚJ NEMZEDÉK

1. ÉRTELMISÉGI FIATALASSZONY

És most, alaptételemre térve, — mit is mondhatnék, milyen az egyén, az ember, amelyet a szovjet társadalom kialakít? Milyennek mutatkozik most, a háború utáni években? Hadd feleljek erre a kérdésre úgy, hogy leírok több egyént, akit közelebbről ismerek és jellemző a többire is, akikkel találkoztam. Legtöbbje még fiatal ember, aki már az új rendszerben született.

Rendkívül sok alkalmam volt megismerni a szovjet ember természetét és jellemét, különösen a fiatalságét. Találkoztam velük farmokon, gyárakban, studióban, színházban, sebészeti klinikán, laboratóriumban és otthonukban. Hosszú utazásokat tettem különböző nemzetiségű fiatal emberekkel együtt a messze Kaukázusban és Ázsiában, olyan területeken, melyek époly újak voltak útitársaimnak, mint nekem. Együtt voltam velük önfeledt jókedvben, szórakozásban, de veszély, nehézségek és fáradságok között is. Velük együtt tanulmányozva régi civilizációkat, különös szokásokat, modern teljesítményeket, sok oldalról ismertem meg a szovjet ember magánéletét. A fiatalság könnyen barátkozik fiatalokkal. Láttam orosz itjakat kaukázusi, grúziai, zsidó, üzbég fiatalsággal összevegyülve. Ukrajnait együtt leningrádiakkal. Nemcsak láttam őket, de résztvettem életükben, ünnepségeiken, sőt még titkaikban is. Láttam őket nevetni és sírni. Láttam őket szenvedélyesen lelkesedni, hallottam törekvéseikről és kellemetlenségeikről.

Az első képet arról festem, akit a legjobban ismertem: Inna *Kulakovszkája* asszonyról, aki vezetőnk és útitársunk volt háromhavi utazásunk alatt.

Inna Kulakovszkája 1917-ben született Zsitomirban, nem messze Kievtől, Ukrajnában. A forradalom igazi gyermeke. Apja orvos volt, háborús események folytán halt meg. Anyja

egyetemet végzett, tanárnő és jelenleg Innával lakik Moszkvában. Férje elesett a háborúban. Két gyermeke van, egyik négy, a másik hat éves és rajongásig szereti őket.

Inna ritka tanulságok leszűrésére adott alkalmat. A legkülönbözőbb megvilágításban láttam őt: ünnepségeken, veszélyben, nehézségek között, munkában, kétségbeesésben. Tudatos tájékoztatás, de néha öntudatlan beszélgetések alatt sok mindent tudtam meg az orosz nőről. Élete különböző szakaszai, a gyermek, a növekvő lány, a diák, az asszony, az anya torlódó élményeiből fel tudtam vázolni a nőknek — a Szovjetunióban, az utóbbi három évtized alatt történt — felszabadulása és térfoglalása állomásait, motivumait. Ebből sokat véletlenül tudtam meg. Később, mikor jobban megbarátkoztunk, Inna elmondotta élete történetét és megengedte, hogy azt felhasználjam könyvemben.

Atyja az értelmiségi középosztály radikális tagja volt. A Vörös Hadseregben mint orvos szolgált Budjonnij alatt, az első világháborúban, a lengyelországi fronton. Csak 1922-ben lett kommunista. Ő volt az egyetlen tiszt az egész hadosztálynál, akit már a fronton bizalminak választottak meg a katonák. Megsebesült, azután betegeskedett a polgárháború egész ideje alatt.

Az apa aggódó szeretettel igyekezett lányát úgy nevelni, hogy erős, ügyes és értelmes legyen, akár egy fiú; ezért már kicsiny korában megtanította fáramászni, úszni, lovagolni. Mindezt annyira megszokta, hogy sohasem felejtette el. Minden fa, amelyet elérhetett, minden útszéli patak, vagy folyó, Ázsiában, Kaukázusban amerre jártunk, valósággal vonzotta. Leningrádban a Nagy-téren egy nyári délután bicikliversenyt rendeztem Innával. A versenygépeket a hosszútávú versenyre ott várakozó sportemberektől kaptuk kölcsön.

Inna anyja volt az első női ügyvéd az első világháború után. Egyetlen gyermek volt, egy gyermekotthon iskolájába járt, de a családi otthon sokkal jobban tetszett neki, mint az iskola.

Apja tiszteletreméltó, tréfálkozó és kedves, jellemes ember volt, kitűnően értett a kisgyermekek nyelvén. Tündérmesét talált ki egy manóról, aki előadja rejtelmes utazását egy gyermekarcon. Ezt a mesét úgy mondta el, hogy ujjával állomásról-állomásra követte a gyermek arcán az utazást. A szem: kék tó; az arc: a nagy síkság; a szemöldök: a hegyek, a haj: a sötét erdő, az orr és a fül mélyedései: rejtelmes barlangok, végül félelmetes, ásító szakadékhoz jutott, ez volt a száj. Ennek borzasztó mélysége elől, rémülten menekült a tündér.

Ennyi volt a mese és a kisgyerek lélekzetvisszafojtva hallgatta.

Becsületes, igazi ember volt, igazságot keresett gyermekében is. »Inna«, — mondta és mereven nézett kislánya szemébe, »rájöttem, hogy nem mondtál igazat.« Soha többé nem hazudott és atyja bízvást mondhatta: »Mindig teljesen megbízhatom Innában.«

Apja, dr. Kulakovszkája, olvasási szenvedélyében érdekes könyvtárat gyüjtött össze, melyben Inna szabadon böngészhetett. Ez a könyvtár és élénk viták családi körben, újságcikkekről, politikai eseményekről, társadalmi kérdésekről nagy szerepet játszottak Inna nevelésében. Tilos könyv nem volt, de ha atyja azt mondta: »Nem ajánlom, hogy ezt olvasd«, elég volt ahhoz, hogy hozzá se nyúljon többé. Így történt ez Ehrenburg: »Szabad szerelem« című könyvével is, amely történetesen tizenhárom éves korában került a kezébe.

Inna feltűnően tehetséges gyermek volt, nem kellett neki segítség tanulmányaihoz. Tizenhárom éves korában, mint a hatodik osztály tanulója az iskola irodalmi körében előadást tartott Tolsztojról. Jól ismerte a bibliát, elolvasta franciául is, szüleitől megtanulta történeteit. Tizenegy éves korában olvasta, sőt valósággal falta Tolsztoj »Háború és Béke« című nagy regényét. Sokat vitatkozott a regényről apjával és később felolvasta neki Tolsztojról írt iskolai előadását, hogy bírálja meg.

Gyermekkorában igen jó emlékezőtehetsége volt, írása azonban rossz. Tolsztoj-tanulmányának szerkezete és gondolatmenete kitűnő volt, de siralmas a helyesírása és írásjelei. Apja ezt mondta írására: »Levelet úgy írni, hogy mások csak nehezen tudják elolvasni, visszataszító önzés. Aki így ír, megérdemli a megszégyenítést és viszonzásul a következő, rosszul megírt választ: »Nem olvastam el levelét! Nem tudtam elolvasni, kérem írja meg újra.«

Inna sokféle betegségen ment keresztül, hétéves koráig egymásután jött: kanyaró, vörheny, tüdőgyulladás. Hónapokig lebegett élet és halál között. Atyja sohasem hagyta el. A kórház megengedte, hogy csökkentett fizetéssel csak három órát dolgozzék ott naponta. Felszabadult idejét beteg gyermekével töltötte. Hónapokon át Inna ágya mellett aludt deszkapadon. A kislány meggyógyult és azóta sem volt komoly beteg. Iskolájának nem lévén negyedik osztálya, tizennégy éves korában a műszaki iskolába ment át. A gyakorlati tantárgyakra mint a fémmunka, varrás, himzés, nem volt alkalmas, mert a szeme gyenge volt. Ekkor a nyelviskolába iratkozott

be, ahol matematikát, vegytant, irodalmat is tanult, de főképpen az angol nyelvet. Tizenhét éves korában tolmácsi és fordítói vizsgát tett.

Dr. Kulakovszkája elvetette a vallásosságnak azt a formáját, ahogyan általában gyakorolják, de mélységesen hitt abban, hogy a jó végül is legyőzi a rosszat, hogy az életben semmisem egyszerű, hogy a családdal és a hazával szemben óriási kötelezettségeink vannak, amelyek ugyan kemény munkát követelnek tőlünk, de végtelen örömet is okoznak.

Innát diákkorában szülői arra tanították, hogy semmit se fogadjon el bizonyosnak, sose legyen egy teljesítménnyel megelégedve, hogy tanulmányai mögött a dolgok hátterét is kutassa, minden tárgykörben sokféle művet olvasson, hogy minden részletet megérthessen. Tizenhat éves korában csatlakozott a kommunista ifjakhoz és nagyon komolyan fogta fel a párttagságot. Rendkivüli esemény volt ez az életében, hasonló ahhoz az érzéshez, ami az egyetemi beiratkozáskor fogta el. Legjobban egy angol fiatal leány érzéseihez lehetne ezt hasonlítani, konfirmáció napján vagy az ünnepi kalács megszegésekor.

Inna hajlamos volt felszínes barátságok kötésére. Csak egyetlen, egész életére kiható mély barátságot kötött. Ez a barátság a parkban kezdődött, egy lila akác körül kifejlődött gyermekes vitával. Játék közben Inna két fa közül a jobbat választotta és mivel a másik kislány ebbe nem nyugodott bele, Inna alaposan összekarmolta. Egy hétre rá, elválaszthatatlan barátnők lettek és azok ma is.

Szülei nem neveltek Innába álszemérmet, de kifejlesztették benne az illemtudást és a tartózkodást. Mindig visszautasította a sikamlós történeteket, amelyeket rokonok azért szoktak elmondani, hogy zavarbahozzák a fiatal lányokat. Mint a legtöbb orosz fiatal leány, nem dohányzik és nem festi magát.

Tizenhatéves korában beleszeretett egy fiúba, de az Inna barátnőjébe lett szerelmes. Két évig tartott ez a fiatalkori szédület. Belátva szerelme reménytelenségét, Inna otthagyta a fiút, s mire ez a fiú beleszeretett Innába, már késő volt. Néhány év mulva egy fizika-szakos leányt vett feleségül. A fiú első szerelme időközben egy csinos fiatalemberrel kötött házasságot. Mindkét házasság gyermektelen maradt. Ez a férfi most igaz barátja Inna gyermekeinek.

Inna egy ismerős családnál ismerkedett meg férjével, ő 19, a férfi 24 éves volt. Első látásra megszerették egymást. A férfi képzett geológus volt, de filológiai tanulmányokra iratkozott be, majd kiváló képességei kifejlesztésére Moszkvá-

ba küldték. Itt találkozott Innával és öt hónap mulva már házasságot is kötöttek. A házasélet boldogságát megzavarta, sőt végül válságba vitte, — Inna legalább így mondja el, — hogy fizikailag túlfiatal volt és vonakodott a testi érintkezéstől. Jó barátok maradtak, a férfi imádta Innánál maradt gyermeküket. Később újra egybekeltek. Zavartalan boldogságban éltek, amig a férj el nem esett a háborúban.

Inna, mint sok más diáklány, még nem fejezte be egyetemi tanulmányait, amikor férjhez ment. Mint férjes asszony folytatta tanulmányait. Júniusban kellett volna vizsgáznia, gyermekét májusra várta. Ezért kéthavi szabadságot kapott. Inna otthon nagyon szorgalmasan tanult és engedélyt kapott, hogy a júniusra kitűzött vizsgát április végén tegye le.

A történelem-szigorlaton a vizsgáztató tanár, látva állapotát, így szólt Innához: »Jobb lesz, ha nem vizsgáztatom önt a szokásos módon, kérem mutassa könyveit, jegyzeteit.« Inna visszautasította ezt a kedves ajánlatot és szabályszerűen állta a vizsgát. Így mégegy »kitűnőt« szerzett az addigi három mellé.

Férje a megfelelő időben szülőotthonban helyezte el Innát. Barátai rózsaerdővel árasztották el. Később férje hazavitte őt és az újszülöttet. A következő hat hónap életük legboldogabb időszaka volt. Ezután katonai szolgálatra került a sor, felváltva otthoni munkával, amikor férjét a »Voks« szerkesztésével bízták meg. Mikor a németek előretörtek Moszkva felé, gyermekük hároméves volt. Férje önként jelentkezett a munkászászlóaljhoz. Nem volt tagja a pártnak.

Moszkva felett egyre súlyosbodott a veszély. Az ismét terhes Innát októberben nővérével együtt, a Volga mentén fekvő Új Kazán egyik városába, Krisztopolba küldték. Elutazásáig férjével együtt a moszkvai védősánc építésén dolgozott. Krisztopolban egy vajgyárban kapott munkát. Háromheti fizetett gyakorlat után rendes munkásnak minősítették és megkapta élelmiszerjegyeit. Négyhónapos terhes volt, nem birta a nagy hidegben az egésznapi állást. Ez még rosszabb volt, mint gémberedett ujjakkal sáncot ásni Moszkvában. Megtudta, hogy férje kéthavi szabadságot kapott. Elhatározta, hogy visszatér Moszkvába. Veszélyes út volt ez; túlnyomórészt szánon kellett megtenni. A piacon két idegennel találkozott, akik szánon Kazánba igyekeztek. Csatlakozott hozzájuk, megadta a kívánt viteldíjat. De, hogy a dolog még nehezebb legyen, mumszot kapott. A fuvarosok baskirok voltak, ötven körüli nyers, egyszerű emberek, akik oroszul beszéltek és lovaikra esküdöztek. Innát dédelgették, mint egy gyermeket.

szőrmébe burkolták és ölben vitték a házba, a házból megint vissza a szánhoz, mindenütt, ahol pihenésre és lovaik etetésére megálltak. Ilyenkor a meleg helyiségben aludni is tudott egy kicsit. Az egyik baskir háborúból hazatért invalidus volt, a másik katonai szolgálat alól mentesítő munkát végzett. Időnként tréfásan ijesztgették Innát: »Minek visszük tovább? Öljük meg, vegyük el a pénzét, biztosan nagyon gazdag.«

Apja Inna elé jött a kazáni vasútállomásra; könyörgött, hogy térjen vissza Krisztopolba. De Inna röviden ezzel hárította el: »Apám, ha férjem soha többé nem tér vissza, meg tudnál bocsájtani magadnak?« — »Menj!« — mondta az apja. És Inna ment. Moszkvába érve, üres lakást talált. A szomszédhoz rohant; megtudta, hogy férje még a városban van. Boldogan vásárolt be gyümölcsízt, égetett diót, ami nagy dolog volt abban az időben, amikor minden élelmiszerben nagy hiány volt. Készült az ünnepi találkozóra.

Moszkva akkor súlyosan szenvedett, de Inna és férje egy boldog hónapot töltöttek el, magukkészítette lámpa mellett. Együtt dolgoztak a kicsiny, tűrhetően fűtött szobában. Inna angolul tanította férjét, akit aztán visszarendeltek a frontra. Búcsúestét rendeztek édességgel, süteménnyel. Inna nagyon régen kívánt már fekete bársonyruhát és férje mindig igérte, hogy megkapja azt huszonötödik születésnapjára. Távozása előtt Balzac-regényt adott Innának, s ezeket a szavakat írta a könyvbe: »Ez pótol egy fekete bársonyruhát; de az is meglesz, ha eljön az ideje.« Nem lett meg soha.

Inna kikísérte férjét a pályaudvarra. Egyedül maradva állt most szemben az egyre növekvő nehézségekkel: kevés élelem, elsötétítés; villanyáram nem volt, élelmiszerjegy nélkül, naponta egyszeri étkezés a nyomdaépület ebédlőjében, néha kis csomag apjától. Éhezett. Áprilisban levelet kapott. »A férje írása?« — érdeklődött az egyik jó szomszéd. Nem tudott válaszolni; csak zokogott.

Ez volt a vég. Inna táviratozott apjának. Rögtön jött, elég jó egészségi állapotban ahhoz, hogy tovább dolgozzék az Egészségügyi Intézetben. Egyetértésben éltek, együtt olvastak és tanultak angolul. Azt tervezték, hogy könyvet írnak a fronton működő szovjet orvosokról és ápolónőkről, de apját szélhűdés érte. Két nap mulva meghalt. Mikor végét érezte, ezt mondta Innának: »Ne sírj gyermekem, ez árt a bébinek és elrontja a tejedet.«

Inna egyetemi pályafutása sikeres volt. Három év alatt harminchét kitűnőt kapott. Utolsó vizsgája szerencsétlen körülmények miatt nem sikerült. Egy, a házban lakó jóbarátja

meghalt, ami nagyon felizgatta. Ekkor már három kitűnője volt, az előírt négyből. A negyedikhez három kérdésre kellett válaszolnia. Ezek közül a harmadik olyan könyvből való volt, melyet nem olvasott. Mégis helyesen válaszolt. A vizsgáztató megkérdezte: »Olvasta ezt a könyvet?« — »Nem«, — mondta. Becsületessége a negyedik kitűnőjébe került. Kérhette volna, hogy mégegyszer hallgassák ki, de nem tette. Ma már nincs rá szüksége, de mégis folytatja tanulmányait.

Emlékezőtehetsége káprázatos. Egy banketten vagy húsz felköszöntő hangzott el. Az egyik szónok, Ilja Ehrenburg, gyorsan beszélt franciául és messze is ült tőlem. Később megkérdeztem Innát: »Vissza tud emlékezni Ehrenburg beszédére?« »Mindegyik beszédre emlékszem« — felelte.

Más alkalommal, amikor az egész délelőttöt a taskendi Gyapjugazdasági Tudományos Intézetben töltöttem, nagy gonddal jegyzeteket készítettem tudományos adatokról. »Ha kívánja, leírhatja ezeket, Dékán, — mondta Inna — de nem szükséges ezzel fáradnia, mert én valamennyit eszemben tudom tartani.«

Leningrádban történt, mikor másolatot szerettem volna kapni Tánya kis naplójának jegyzeteiről. Kértem Innát, hogy készítse el és Inna, bár senki sem kérte, hogy ezeket a jegyzeteket megtanulja, mégis kívülről tudta valamennyit és emlékezetből pontosan leírta azokat.

Inna kitűnően beszél angolul, eredetiben olvassa Chaucert és egy barátjával közösen öt nap alatt lefordította Priestley »Váratlan vendég« című legújabb darabját. Együtt néztük meg a bemutató előadást Moszkvában. Ez a fiatal nő tudott vitatkozni bármely korszak irodalmáról, filozófiájáról, vagy teológiájáról. Ugyanolyan jól beszél franciául, mint angolul. Elragadó utitárs volt; őszinte, szerény, szórakoztató. Az orosz közmondások valóságos kincsesházát nyújtotta nekem. Kedves volt és szolgálatkész, önként vállalt közösségi munkát, amit mindenkinek meg kellene tenni. Mindig mindenre gondolt, mindig jókedvű volt, bár bizonyára nem egyszer teljesen kimerült utazásaink, felfedező kirándulásaink megszervezésében. Sohasem csüggedt, sohasem hátrált meg semilyen feladat elől és sohasem tévedett.

Állhatatos volt hazafiságában, rendületlenül hitt a szovjet szocialista rend helyességében és bölcsességében. Úgy érezte, hogy ő is, mások is, egy hatalmas, magasztos cél érdekében dolgoznak. Nagyrabecsülte és csodálta Sztálint, mint a szovjet szocializmus megszervezőjét. Ez a rendszer termelte ki magából Inna Kulakovszkáját, ami jelentős eredmény lenne bármilyen rezsimben.

2. FIATAL, ARISZTOKRATA SZÁRMAZÁSÚ HÖLGY

Tamara Szolovjeva a színház, az opera, a balett, a bábszínház világába vezetett be bennünket. Tamara — az egyetem műkritikai tagozatának hallgatója — útmutatásai és magyarázatai alapján ismertem és értettem meg a Szovjetunió háború utáni kulturális tevékenységét. Még többet tanultam Tamara élettörténetéből, jelleméből és szelleméből. Fárasztó hét után, szombat délután kirándulást tettünk a moszkvai vizekre; Tamara csatlakozott hozzánk.

Előző nap este látogatást tettem a Kremlben, Sztálin generalisszimusznál. Visszatérve a szállóba, azonnal leirtam az intervju minden részletét. Késő éjjel feküdtem le, korán keltem. Megírtam egy cikket Sztálinról, amit ebbe a könyvbe szántam, s egy másikat a sajtó számára. Reggeliztem, amikor egy újságíró ezzel rontott be hozzám: »Ön a mai nap szenzációja.« — Átnyújtotta a Právda aznapi számát, fogta a kéziratomat és már vitte is. Ezzel szabad lettem egy teljes, zavartalan ünnepnapra, bár az intervju visszhangjai valósággal üldöztek, még a vízi kiránduláson is, — mert mikor fölfelé haladtunk a kikötő impozáns lépcsőzetén, éppen az intervjuról harsogott a rádió.

A kiránduló hajóraj parancsnoka tengerészegyenruhát viselő csinos fiatal leány volt. Szép volt és nőies. A részünkre fenntartott Diesel-motoros jachtra kísért bennünket. Élveztük a hűvös árnyékot, az alacsony, széles, nyitott ablakon beáramló fuvallatot, az egész kellemes szombati napot.

Két angol és egy kitűnő kínai tudós és publicista, Go-Mo-Dzo, vett részt a kiránduláson, aki velünk tartott további utazásainkon is. Mint a legtöbb kínai, finom, udvarias és nagyon megfontolt magatartást tanusított. Volt ott még egy iráki egyetemi tanár is, a művészet és régészet tanára. Jól beszélt franciául, de egy szót sem tudott oroszul, vagy angolul. Ott volt még különböző orosz köztársaságokból való sok fiatal barátunk is. Együttvéve igazi vegyes, nemzetközi társaság. Velünk volt Inna és Tamara is. Ez Tamara napja volt.

Lassan siklottunk tova a széles vizen, elhaladva dokkok és építkezési telepek mellett, majd olyan széles csatornába jutottunk, mint a Temze a Vestminsternél; csak néhány helyen szorítja összébb a dombos vidék. Sokszor valóságos tóvá szélesedik, a parton fák, mezőgazdasági épületek, gyermekotthonok, csónakházak, előttük csónakok, különféle vízijárművek, a kék égbe meredő árbócokkal himbálódznak a vizen. A moszkvaiak kedvelik a vízisportot. Nagy közüzemek, mint a

Dinamó Müvek, klubházakat tartanak fenn és fillérekért bocsátják a csónakokat a tagok rendelkezésére. Képzőművészeknek, íróknak többnyire saját jachtjuk vagy más vízijárművük van.

A partokat a legkülönbözőbb korú és a barna szín legkülönbözőbb árnyalataira lesült fürdőzők lepik el, sütkérezve a napon, lubickolva a vízben. Többnyire éjjel dolgozó munkások ezek, akik a nappalt a szabadban töltik gyermekeikkel. A szombati munkaszünet akkor még nem lépett életbe.

Fiúgyermekek mélyen beúsztak hajónk után a folyóba, hogy megnyergeljék a felsodort hullámokat. Egyik csintalan fiú valóságos vizözönt zúditott a kékinges perzsa professzor nyakába, aki túlságosan kihajolt az ablakon.

Hajókázás közben a csendes folyón alkalmam volt Tamarával beszélgetni. Elmondta családja történetét és azt, hogy az új társadalmi rend milyen hatással volt rájuk. Nagy, sötét szeme, feltűnő szépsége, termete és fellépése azonnal elárulta délvidéki és arisztokrata származását.

Tamarát valósággal lázba hozta az a tudat, hogy előző este a Kremlben voltam látogatóban és, mint általában az orosz fiatalság, buzgón és izgatottan kérdezgetett Sztálinról. Jó színben van-e? Nem öregedett-e meg?

Tamarának több oka volt az érdeklődésre, mint másoknak. Sztálin fiával Vaszilijjal és leányával Szvetlánával együtt járt iskolába. A két gyermek édesanyja régen meghalt. Vörösesbarna hajú, bájos asszony volt — olyanfajta szépség, amilyet Leonardo szeretett festeni.

Vaszilij, aki anyja kék szemét és vörös haját örökölte, nem szerette az elméleti tanulmányokat, de »megmondjuk apádnak« — ez a figyelmeztetés mindenkor elég volt arra, hogy szorgalmas munkára bírja. Nem volt tehetségtelen, a háború alatt jól megállta helyét a légi haderőben és gyorsan ment előre a rangsorban. Huszonnégy éves korában ezredes lett. A katonai hatóságok tábornoki rangra akarták emelni, de Sztálin tiltakozott: »Túlságosan fiatal még ahhoz!«

Szvetlánát más anyagból gyúrták; okos volt és tanulnivágyó. Huszonegy éves korában már anya volt, de folytatta történelmi tanulmányait az egyetemen. Gyermeknek nem volt különösen szép, mondta Tamara, de tizenhat éves korára gyönyörű leánnyá fejlődött. Tizennyolc éves volt, mikor házasságot kötött egy kitűnő fiatalemberrel, aki letette a Nemzetközi Ügyek Intézetének vizsgáit és diplomáciai pályára lépett.

Tamara nagyanyja nagyon szép leány volt, magasrangú családból való, petrográdi, előkelő leánynevelőintézetben ne-

velkedett. Nemesemberhez ment férjhez. Később újra házasságra lépett a Mezőgazdasági Akadémia egyik tanárával, aki az erdészet tudományának szentelte életét. Mindketten a forradalmi értelmiséghez csatlakoztak, emiatt letartóztatták őket és börtönbe kerültek. Tamara apja börtönben született. Gyermekkorában, ha Tamara rosszalkodott, édesanyja tréfásan mondogatta: »Mit várhatok tőled, mikor apád börtönben született?«

A professzor a szocialista forradalomban találta meg méltó helyét. Lenin Bakuba küldte azzal a feladattal, hogy szervezze meg a petróleumipar államosítását. Eközben alapos összeütközésbe került a petróleummezők angol tulajdonosaival. Az első három között volt, akit Vörös Zászló renddel tüntettek ki.

Tamara apja, G. Szolovjev, mint katonai mérnök, tábornoki rangot ért el. Egy este színházban voltunk, s Tamara izgatottan súgta fülembe: »Atyám megkapta a Lenin rendjelet.«

Amíg mi beszélgettünk, a többiek elkészítették a piknikebédet: kaviáros szendvics, kolbászfélék, szárdinia, ásványvíz került elő. Konzervnyitóra volt szükség; nem volt, — a kapitányt kellett segítségül hívni. Kis idő mulva meglibbent a szalon függönye és egy zilált női fej bukkant elő mögüle, a női gépész volt, hozta a doboznyitót. Nem hiába nevezik a »második front«-nak ezeket a konzerveket, — annyira nehéz kinyitni őket. Ebéd után széles tóhoz érkeztünk, a jachtot a sekély, homokos partnak irányítottuk és kikötöttünk, hogy megfürödjünk. A férfiak az egyik öblöcskében, a nők a másikban vetkőztek és csak a mély vízben vegyült megint össze a társaság. Pompás nap volt, a víz fölmelegedett a ragyogó júliusi napfényben. Azután virágokkal tarkított pázsiton sütkéreztünk s a nyírfaerdő ritkásában szamócát szedegettünk.

Az iráki professzor, aki nem szokta meg a nyugati viselkedést, megjelent a lányok között, amikor öltözködtek, maga is félig meztelenül, sáros lett az inge s gyámoltalanul kérdezte, mit tegyen. Tamara tört franciasággal, de annál erélyesebben szólította fel, hogy távozzék. Ilyesmit, mondotta, nem tesznek Oroszországban. Végül is segítségül hívott bennünket és eltávolítottuk a professzort.

A szerencsétlen aztán elveszítette a karóráját, amelyet hiába kerestünk. Végül pontosan azon a helyen, ahol a professzor beúszott a vízbe, jachtunk kormos női gépésze térdenfelül érő nagy csizmát húzva, bement és mint valami varázsló, mélyen lenyúlt és kihúzta az iszapból az órát.

Újra hajóra szálltunk, hazafelé indultunk a hűvös alkonyatban. A kínai úriember magasra felrakott lábbal ült, mutogatva vékony lábszárát és harisnyáját. Beszédtémának a kínai művészetet választotta és máris vitatkozásba merültünk kedvencemről, Tangról, és Tamara kedvencéről, Sungról. Tamara szerette Sungot, mert műveiből a teljesség, az örökkévalóság ihlete árad, olyasvalami, ami teljes és nincs sem kezdete, sem vége.

Többen is bekapcsolódtak vitánkba, amely heves élénkséggel ide-oda hullámzott. Az orosz fiatalság ma sokkal szélesebb távlatokban gondolkozik, mint azelőtt. A nap bankettel zárult. Jelen volt az orosz művészet vagy negyven képviselője. Tamara kitűnő társaságnak mutatott be bennünket. Később még visszatérek erre, amikor Muhina asszonyról a szobrászművésznőről és fiáról Veszavolodról, Tamara egyik barátjáról lesz szó.

3. *PARASZTSZÁRMAZÁSÚ FIATALEMBER*

Alexander Karaganov parasztszülőktől származott, 1915-ben született. Mikor megismertem, romániai előadássorozatáról tért haza; folyékonyan beszél románul.

Ellentétben Innával, aki értelmiségi és Tamarával, aki arisztokrata környezetben született, Karaganov szülei szegényparasztok voltak. Martenovóban, egy kis moldvai faluban éltek, bent az erdők mélyén, vasútvonalaktól messze. Nyers, faragatlan falusi élet volt ez, úgyszólván minden kultúra nélkül. Csak 1926-ban jutottak el tanítók Martenovóba. Karaganov apja, anyja, nénjei kimondhatatlan erőfeszítések és áldozatok árán kaparták össze a szükséges pénzt, hogy Alexander a városban tanulhasson és lakását, táplálkozását, ruházkodását fedezze. Alexander kitűnő eredménnyel végezte el az iskola alsó fokozatát és egy vidéki lapnál kapott állást. Hamarosan újságíró lett belőle. Alaposan ismerte a falusi életet, hiszen sokáig forgatta az ásót, előbb tanulta ezt mint bármi mást Ambiciója továbbtanulásra serkentette.

A helyi tanács 1934 júniusában az egyetemre küldte. A képesítő vizsga augusztus 2-án kezdődött, tízévi iskolai végzettséget kellett hozzá igazolni. Ő csak hét osztályt végezhetett. Harmincöt nap alatt kellett megtanulni három év anyagát. Barátai segítették, éjjel-nappal tanult, letette a vizsgát és a Nyugati Intézet hallgatója lett. Szaktárgyának a nyugati irodalmat választotta. Nehéz évek voltak ezek, 115 rubel havi

ösztöndíjat kapott, ami bizony sehogy sem volt elegendő. Menzán étkezett, a közös beszerzési források némi segítséget nyújtottak.

A második évben kissé javult a helyzet. A harmadik évtől kezdve már középiskolában tanított és szüleinek is tudott pénzt küldeni. »Anyám — szokta mondani — szegény, de büszke asszony.«

1939-ben okleveles tanár lett. A katonai behívások folytán előállott nagy tanárhiány arra az elhatározásra késztette, hogy összevont tanfolyamot végezzen szaktárgyán, az irodalmon kívül történelemből is. A háború megszakította tudományos munkáját. Felszólították, hogy előadásokat tartson a fasizmus, — a kultúra ellensége, — eredetéről és kibontakozásáról. Néhány kisebb könyve jelent meg erről a témáról.

A hadihelyzet egyre súlyosbodott, belépett a hadseregbe. Sztálingrádban kapott egyhavi kiképzés után Moszkva védelmében vett részt. Megsebesült. Második, sokkal komolyabb sebesülése miatt nyolc hónapig tartózkodott Sandrinonban, ahol Shakespeareről, Balzacról és Tolsztojról tartott előadásokat. Mint haditudósító tért vissza a hadsereghez.

A polgári hatóságok kérésére a Kommunista Ifjúsági Szövetségben végzendő sürgős kultúrmunkára elbocsátották a hadseregből. Történelmet és kultúrtörténeti anyagot adott elő az ifjúságnak, művelődési köröket szervezett fiúk és leányok részére, akik egy nagy katonai ipartelepen dolgoztak. Oly sikerrel működött, hogy rábízták az ifjúság kulturális nevelését, az egész déli Ural-körzetben. Rendkívül fontos munka volt ez, a tankok és hadifölszerelések tömeggyártását végző ifjúmunkások munkabrigadjairól volt szó. A front megrázkódtatásaira sürgős segítséget vártak az Ural-vidék munkásaitól. Mikor a németek a »Tigris«-tankokat és újfajta gépfegyvereket vetettek harcba, az orosz elhárító fegyverek tömeggyártása húsz napon belül megindult.

A megoldásra váró konstrukciós feladatokat, melyek óriásira duzzadtak, mindent felülmuló lelkesedéssel végezték el. 300 szakmunkás és 3000 ifjúmunkás, 30 hónap helyett, 7 hónap alatt épített fel egy óriási acélkohót. A lapok dícsérettel méltatták ezt a teljesítményt. Pedig ezek a fiúk, lányok még gyermekek voltak, parittyával lövöldöztek az ebédlőasztalon keresztül és sírvafakadtak, ha valami bajuk volt. Karaganov feladata volt, hogy megtanítsa őket, hogyan kell élni. Brigádokat, osztályokat és szakiskolákat szervezett az ifjúság kultúrális továbbképzésére. Olyan ipari szaktudást, amelyhez Romániában 4 év alatt lehetett képesítést szerezni, a dél-Uralban

három nehezebb szakmában négy hónap alatt szereztek meg.

A hatóságok, látván Karaganov munkáját, nagy irodalmi képzettségét és értékelve rendkívüli hivatottságát a tanításra, Moszkvába szólították, ahol ő lett egyike a Komszomolszkája Právda négy szerkesztőjének. Nemsokára a »Voks« alelnökévé nevezték ki. Ebben a minőségében találkoztam vele.

Karaganov csinos, kellemes, életvidám fiatalember. Szeret nagyokat úszni a Volgában, jókedvűen falatozni a fa alatt. Szívesen beszélget és vitatkozik a legkülönbözőbb társadalmi és irodalmi témákról, sok oldalról világítva meg a szovjet ifjúság gondolkodását. Beszélgettünk a munkateljesítményről és a termelékenységről is. Egyszer azt állítottam: bár igaz, hogy a tervgazdálkodás kiküszöböli a hiábavaló és antiszociális munkát, a hirtelen konjunktúrát, a kríziseket és a munkanélküliséget, ami valóban nagyszerű, kisebb dolgokban azonban a mi termelékenységünk felülmúlja az övékét; például mi általánosan csákányt használunk az ő feszítővasuk helyett, és egykerekű taligat a náluk két ember által vontatott tartálykocsi helyett.

»Igaza van — felelt Karaganov — de nem ok nélkül van ez így. Először is, nálunk még nincsenek mély gyökerei az ipari kultúránk. Mi fiatalok vagyunk, — önök öregek, — de mi szívesen tanulunk. Másodszor, mi egyelőre egy gyorsan kibontakozó folyamat első fokozatánál tartunk. Persze, néha egyoldalúak vagyunk, olyanok, mint a költő, akit látománya hihetetlen messzeségbe ragad el, de nem látja meg az asztalon előtte álló tárgyakat. Mi is csak előre nézünk, óriási a cél előttünk; mindegyre arrafelé törünk. Közben néha elhanyagolunk közbülső kisebb jelentőségű dolgokat. De folyton tanulunk és akarunk is tanulni.«

Majd arra fordult a beszélgetés, hogy a Szovjetunióban is van jó és rossz ember, mint mindenütt a világon. Karaganov megismételte — amint mondotta — a bölcs szavakat, melyeket Sztálin marsall intézett Benes elnökhöz, a hadseregre mondott pohárköszöntőjében: »A hadsereg sok millió emberből áll és ezek nem mind angyalok. Vannak, akik nem úgy viselkednek, mint ahogy szeretnők. De ne feledje el, hogy a halál mezőin küzdötték át magukat, sokezer mérföldön keresztül, szüntelenül harcolva. Érzik, hogy győztesek és akik nem egészen jók, azt hiszik, hogy a győztesek tehetnek, amit akarnak és úgy viselkednek, ahogyan nem lenne szabad. Kérem értse ezt meg és ne ítélje el őket.«

Egyszer Sztálingrád rombadőlt utcáján haladtunk, amikor

Karaganov megállt és a körülöttünk fekvő törmelékre mutatva így szólt: »Ez az a nely.« Azon a helyen voltunk, ahol valamikor a lakása állott. Semmisem maradt belőle és elpusztult több mint ezerkötetes könyvtára is, közte sok angol klasszikus.

Karaganov elmult harmincéves, mikor jelenlegi magas pozíciójába került; de fiús tekintetével huszasnak látszott. Egyenes és őszinte lélek, nyiltan vitatkozik szovjet kérdésekről, de rokonszenves megértéssel viseltetik a mi dolgaink iránt is. Szereti és tiszteli az angol irodalmat és kultúrát.

4. A SZOBRÁSZMŰVÉSZNŐ ÉS FIA

Májusban egy banketten sok beszéd hangzott el: felszólalt Borodin, Kolesznyikov, Kapica, Ehrenburg... Mellettem egy középkorú, alacsony, erős testalkatú hölgy ült. Arcáról műveltség sugárzott, szabad és biztos modora tökéletes ellentéte egy cheltenhami vagy bedfordi társaságbeli hölgy viselkedésének. Rövid, fesztelen felszólalásában azt mondta, hogy szeretné maradandó módon megörökíteni hazája barátjának emlékét és elkészíteni a canterbury dékán mellszobrát, ha megengedné és ellátogatna műtermébe. Vera Ignatijevna, Zamkov özvegye volt a felszólaló, művésznevén Muhina asszony, a Szovjetunió kitűnő szobrászművésze. Szívesen fogadtam a meghívást és ellátogattam elragadó otthonába. Muhina asszony fiával, Veszavolod Zamkovval lakik és hűséges, ügyes háztartási alkalmazottjával, aki fiatalkora óta mélységesen ragaszkodik a családhoz.

Első látogatásom nyári estén történt. A ház Moszkva peremén egy forgalmas, ötszögletű tér egyik sarkán állott. A ház kívülről époly ütött-kopott, mint szomszédságában valamennyi. Elhagyott udvaron keresztül vezetett az út egy finom kiképzésű régi épülethez. A hallban nagy fatönkök sorakoztak, Muhina asszony vésőjére várakozva. A hatalmas lakószoba régi fényéről mesél. Mai berendezése nyugalmat áraszt; sok kedves tárgy teszi otthonossá. A kis kávézóasztalkán porcellán és ezüst, kerti gyümölcsök Zamkovék vidéki tanyájáról, képek, könyvek színes összevisszaságban, amint az nagy művészek otthonában lenni szokott. A szobát inkább a műterem előszobájának lehetne nevezni, mint szabályos polgári fogadószobának. A kultúra jelei mindenütt. Gazdagságnak, fényűzésnek nyoma sincs, pedig a művészeket megbecsülik a Szovjetunióban és a legmagasabb fizetési csoportba sorozzák.

Mikor az öreg szolgáló megtudta, hogy pap vagyok, megfogta a keresztemet és megcsókolta. »Hívő lélek« — mondta

Muhina asszony, szeretetteljes pillantást vetve az öregasszonyra, azt a kifejezést használva, amelyet az orthodox vallás követőire szoktak alkalmazni.

Kitűnő feketekávét ittunk a rövid munkaszünetben, élénk beszélgetést folytatva. Volja, így rövidítették Veszavolod nevét, huszonhatéves, mély gondolkodó, kellemes modorú fiatalember. Ilyenek szoktak lenni azok, akiket kora ifjúságukban betegség tart vissza a koruknak megfelelő életmódtól. Volja a tuberkulózis több formáján ment keresztül.

Volja a szokottnál korábban megtanult olvasni és azóta is szeretettel kóborol az irodalom berkeiben. Válogatott angolsággal beszél. Az optikai fizika körében folytatja tanulmányait és éppen látogatásom idején tette le utolsó egyetemi vizsgáit. Vele és jóbarátjával, Tamarával, élénk és kaleidoszkopszerűen színes, vidám nevetéssel fűszerezett beszélgetésbe merültünk. Muhina asszony is oda-oda nézett, mosolygott és tovább dolgozott. Akkoriban látták és nagyon élvezték az V. Henrik című filmet. Kevésbbé realisztikusnak találták, mint általában a legtöbb filmet, de művészi teljesítmény és elmélyedés szempontjából rendkívülinek tartották.

Tamara sötét ruhájához zöld nyakláncot viselt, sötét szeme tüneményesen ragyogott. Volja, rövidujjú, kivágott nyakú kék ingben nagyon illett hozzá. Bájos emberpár. Volját elragadó fiatalembernek találtam. Ha fiam lenne, szívemből kívánnám, hogy ilyen legyen. Volja és kortársai az utolsó, édesanyja, — akinek sorsa természetszerűen kapcsolódik az övéhez, — az első »éppen hogy«-ok közé tartozik. Ami annyit jelent, hogy ő éppen akkor született, anyja pedig éppen akkor érte el élete legaktívabb korszakát, amikor a forradalom kitört.

Volja és Tamara élénken társalogtak; hozzáértés, szellem ragyogta be minden témájukat. Művészeti, régészeti, teológiai, filozófiai, tudományos vitákat folytattak. Művészeti és régészeti szempontból Volját a »Madonna és a gyermek« motívum foglalkoztatta, végigvezetve azt különböző civilizációkon. Tanulmányt akart írni erről. Elmondtam, hogy Nehrut a háború kitörése előtti napokban elvittem a kínai kiállításra. Elragadta és gondolkozóba ejtette, hogy már a kereszténység előtti időben is szerepelt a »Madonna és a gyermek« motívum.

Volját rendkívüli módon érdekli az angol élet, irodalom, kultúra és tanulmányait Oxfordban szeretné folytatni. Egyszer a XVII. századból származó angol kéziratot mutatott, amelyet egy régiségkereskedésben fedezett fel. Ez egy árvácskaleve-

lekből készült — ekcéma-kiütés elleni orvosság leírása volt. Elmondotta aztán, hogy egy barátja, aki Párisban élt, hosszabb ideig ekcémában szenvedett és egy francia speciálistához fordult, aki árvácskalevelekből készült főzetet ajánlott neki, mondván, hogy ez a legújabb és a leghatásosabb gyógyszer.

Filozófiai kérdésekkel Volja nagy fogékonysággal és hozzáértéssel foglalkozott. Mint az oroszok közül sokan, azt vallotta, hogy a halállal csak egy fejezet zárul le, de a »könyv« nincs azzal befejezve, azonban nehezen tudta elképzelni, hogy a halálon túl az én, ego, — amint állítjuk, — folytatódik. Hajlandó azonban elismerni azt a tudományos tényt, hogy az egyén örökké fejlődik, mindegyre fokozódó tökéletesedés keretében — ami az élet fejlődésének, az evolúciónak törvénye. Fel lehet tételezni, hogy ebben a kiválasztódásban és tökéletesedésben van tulajdonképpen az élet folytatása. Volja kitűnő gyakorlati érzékével nagy segítségére van édesanyjának. Zamkovék például új házat és műtermet építenek Moszkvában. Volja gondoskodik az építési tervek gyakorlati kiviteléről, ami nem könnyű dolog ma, sem a Szovjetunióban, sem nálunk. A műteremben segít anyjának, akit gyengéden szeret és nagyrabecsül. Előkészíti az anyagot, elrendezi az állványokat, s székeket, és minden oldalról lefényképezi a szoborhoz ülő modellt. Volja kitűnő fényképész.

A műterem egyúttal csodaszép gyűjtemény is. A polcokon körül tanulmányfejek, legtöbbje valószínűleg portré, a többi interpretálás. Muhina asszony époly kitűnően farag, mint mintáz. Anyagul sokszor barna, csomós keményfát használ. Egy professzor monumentális feje is áll a műteremben. A saját mellszobromról két dolgot mondhatok. Ezen láttam meg először azt, amit a tükörben sohasem láttam, hogy mennyire hasonlítok édesanyámhoz. A másik megjegyzésem, amelyen mosolygott a művésznő, mikor műve befejezéséhez közeledett, az volt, hogy ő inkább azt az embert alkotta meg, akit Isten bennem megkívánt teremteni, mint azt, aki valóban vagyok. Műve monumentális.

Utolsó délelőttünk derűs beszélgetése, ma is élénken él emlékezetemben. Muhina asszony akkoriban tért vissza Franciaországból, ahol egy női konferencián vett részt, melyen háromezer kiküldött volt jelen. Volt köztük angol, olasz is, de legtöbb francia. Egyik delegátus Spanyolországból jött és nagy csodálkozására Belgiumból, ahol a nőknek még ma sincs szavazati joga, szintén csak egyetlenegy küldött érkezett. Mu-

hina asszony szerint olyan országban, ahol a nőnek nem adnak szavazati jogot, nem is lehet szabadság.

Muhina asszony a művészet kérdéséről nagy gonddal készített tanulmányt vitt magával. Hiba volt azt Marseilleben felolvasni, ahol nem értették meg, holott Párisban, más közönség előtt, méltánylásra talált volna. A korszerű francia művészetet bírálta. Azt állította, hogy túlságosan elvont és tartalmatlan. Arra a kérdésre, mit ért pontosabban tartalom alatt, egy bronzfigurára mutatott, mely fiatal parasztnőt ábrázolt, telt kebellel és gömbölyű formákkal. Felemelt fővel összefont karral állt, az életbe és a becsületes munkába vetett hitet, azt a biztos tudatot sugározva, hogy szervezett gazdasági rendből jólét fakad. »Ez tartalom« — mondta.

Mint Geraszimov, Muhina asszony is egyike azoknak, akik nem tudják méltányolni Picasso műveit. Többre becsüli Alex Exter munkáját, mert ebben a színek iránt való rendkívüli érzékenységen kívül, van némi tartalom is. A beszélgetés érdekesen szabad, színes és szellemes volt.

Szovjetunióban a nemek közötti magatartás egészségesen erkölcsös, nem szenteskedő. Az oroszok természetesen és mellékgondolat nélkül, nyugodtan beszélnek olyan dolgokról, amelyekről lehetetlen lenne említést tenni angol fogadószobában.

Tamara például, éppen most tért vissza egy kirándulásról. Egy ausztráliai tudóst kalauzolt egy méntelepre. A tudós azt kívánta, hogy mutassák be és magyarázzák meg a mesterséges megtermékenyítést. A családot szórakoztatta Tamara dilemmája. Majd Volja apja, Alexander Zamkov munkájáról beszélgettünk. Muhina asszony elmondta férje életének és halálának történetét. Volja a legegyszerűbb természetességgel és kifejezésekkel magyarázta el dr. Zamkov felfedezéseit és kísérleteit. Dr. Zamkov úgy találta, hogy teherben lévő asszonyok sterilizált vizeletéből készített injekciók sok teremtő energiát tartalmaznak és visznek át a születendő csecsemőbe, ha injekció útján a terhes nőbe adagolják. Ugyanezzel a módszerrel sok betegséget is gyógyított, ama meggondolás alapján, hogy nem a betegség legyőzésére kell fektetni a fősúlyt, hanem az emberi testben azokat a szerveket kell erősíteni, amelyek küzdenek a betegség ellen. Dr. Zamkov gyógyászati statisztikái kitűnő eredményt mutattak. Muhina asszony elmondta, hogy ő maga is állandóan használta ezeket az injekciókat és tizennyolc év óta nem támadta meg semmiféle betegség. Mindennél érdekesebb volt azonban az, hogy az egész beszélgetést le tudtuk folytatni egy fiatalember, egy fiatal nő és a fiatal férfi anyjának társaságában, minden feszélyezettség, vagy kétértelműség

érzése nélkül és anélkül, hogy bárki erkölcstelenségre gondolt volna. A beszélgetésben ugyanaz a Tamara vett részt, aki nemrég olyan méltatlankodva és majdnem hisztériásan fölindulva reagált az iráki tanár magatartására, aki a lányok közé tolakodott, mikor azok fürdő után öltözködtek. Muhina asszony büszke volt férje felfedezéseire és rosszul esett hallania, hogy a párizsi Pasteur Intézetben férje halála óta nem végeznek újabb kísérleteket terhes nők vizeletével.

Ezután művészeti kérdésekről beszélgettünk. Muhina asszony egyetértett Tamarával abban, hogy jobb lett volna, ha Korin festi meg arcképemet, mindamellett, hogy Geraszimov pompás tehetségét mindketten nagyon értékelték: »Belső jellemvonásokat jobban fejezne ki a kép.« Muhina asszony igyekszik mellszobromat még tökéletesebbé tenni. A szobor bronzból készül, a ruha sötétebb, a hajat külön eljárással kissé megfehéritik, az arc sötétvörös bronz marad.

Muhina asszony elmondta élete történetét. Atyja kötélgyáros volt, gazdag ember, aki kétmillió rubel értékű vagyonát vesztette el a forradalomban. Az oroszok, magyarázta, nem veszik az anyagi veszteséget annyira a szívükre, mint nyugaton. Nagyon hosszú időn keresztül már megszokták a tatár és lengyel betöréseket.

Anyja révén idegen, német, vagy francia vért örökölt; lehet, hogy a napóleoni invázió következtében. Édesanyja 1891-ben Tarbruken városában halt meg huszonkilenc éves korában, Muhina akkor másféléves volt. Atyja féltvén a gyermekek egészségét a Krimbe költözött, Feodosziában növény-olajgyárat alapított.

Muhina asszony kora ifjúságától kezdve szenvedélyesen rajzolt. Tanulmányoztam egy gyermekkori fényképét: gyönyörű gyermekfej széles szemöldökkel; figyelmesen hajol a rajz fölé.

Tizennégy éves volt, mikor apja meghalt és gyámja Gorszkba vitte, ahol befejezte a középiskolát, érettségizett. Innen Moszkvába ment, hogy grafikát tanuljon, ugyanabban az iskolában, ahol Tamara anyja első leckéit kapta festészetből Maszkov mestertől, aki abban az időben híres művész volt. Az 1912. év fordulópont volt életében.

Szánkón mentek, meredek hegyi úton, a lovak megbokrosodtak és a szán lezuhant a hegyoldalon. Arca egy sziklába ütődött. Visszanyerve öntudatát, érezte, hogy súlyosan megsebesült. Először homlokát tapogatta meg, nem volt semmi baja, viszont orra puha részét a szikla éle leszakította és csak egy

vékony szalon függött arcán. Szerencsére az azonnal segítségül hívott orvos szakértő volt ilyen sérülésekben és oly ügyesen varrta össze az egymástól elvált részeket, hogy csak amikor egészen közel álltam Muhina asszonyhoz, fedeztem föl a hosszú, el nem tüntethető hegeket. Addig nagyon szép arca azonban sajnalatosan eltorzult. Érzékeny leány volt s attól félt, hogy akkori szokás szerint majd zárdába kényszerítik és a világtól elzártan kell élnie. Mély kétségbeesés fogta el. Hirtelen leküzdhetetlen vágyat érzett, hogy külföldre menjen, ismeretlenül folytassa tanulmányait, fejlessze művészetét. Gyámjai jóideig ellenkeztek, mert akkoriban nem volt illendő, hogy egy húszéves fiatal lány kíséret nélkül, egyedül utazzék külföldre. Végül mégis engedtek, Muhina Párizsba ment. Így Muhina asszony sérült arcának tulajdonítja művészi sikereit: »Az a szerencsétlenség sokkal gazdagabbá tette az életemet.«

Párizsban Bourdelle akadémiájára iratkozott be, aki Rodin tanítványa volt. Két télen át maradt Párizsban, aztán hazautazott: »Mindössze ennyit tanultam — mondta, — tulajdonképpen amatőr vagyok.«

Bourdelletől mindenesetre olyasvalamit tanult, amit sohasem felejtett el: »Bourdelle arra tanított, hogy monumentálisan nézzem a dolgokat. Rodin, Bourdelle mestere sohasem volt monumentális. Sem a »Calais-i Polgárok« sem »Victor Hugo«-ja nem monumentális. Többet tanultam Egyiptomtól és Indiától, mint Rodintól« — mondotta.

Beszélt Rodin »boulevard-szeméről.« Úgy látta a dolgokat, mint az átlagos utcai járókelő; úgy látta és úgy is ábrázolta. Huszonnyolcféle példát is tudna felhozni, mondotta, ilyenfajta köznapiságra. Ezenkívül »sex appeal« motívumokat is látott Rodin műveiben, amelyek nem feleltek meg az ízlésének.

A kétévi párizsi tartózkodás életbevágó változást idézett elő benne. Nagyon sokféle embert látott és tanulmányozott. Járt kubista iskolába is. Mindent meg akart tanulni, mindent meg akart érteni, amit csak lehetett. Úgy érezte, hogy két világban, — két egymástól teljesen eltérő világban — dolgozik. Bourdelle-nél a természet iskolájába járt, a kubistáknál az elvont dolgok iskolájába. A kubista absztrakt művész, a természetből indul ki, de a természet érzékelésének kiküszöbölésére törekszik.

Meg kellett értenie a kubista témákat és elsajátítani, mesteri módon kezelni technikáját: »Nem tudok elvetni semmit, amit nem értek, amíg mestere nem lettem« — mondotta. Mester akart lenni benne csak azért, hogy elvesse magától: »Az elvont művészet — mondotta — elvezet a dolgok adott való-

ságától.« Mégis bizonyos halával emlékezett a kubista művésziskolára: »Olyan volt, mint egy laboratórium, ahol kipróbáltuk a dolgokat.« Hasznos szerepe volt művészéletében. Még mielőtt elhagyta Párizst, rátalált saját művészete irányvonalára: megtalálni és ábrázolni a dolgok belső, lelki tartalmát és azt monumentálisan kifejezni. Párizsból a realista művészet szenvedélyes szeretetével eltelve távozott; ez nem más, mint kiindulva a dolgokból úgy, amint a valóságban vannak, de nem ezzel bevégezni, hanem azzal folytatni, ami lehetne belőle és befejezni azzal, amivé lennie kell. Ezért lett művészete monumentális, felemelő, magasztos.

Eszembe jutott mellszobrom és a megjegyzés, amelyet tettem reá: »Ez az az ember, akit Isten meg akart bennem teremteni«, sajnos nem az, aki vagyok, csak abból indul ki, aki valóban vagyok. Ezért láttam meg benne a családi hasonlatosságot. Nem volt abban semmi a puszta elvontságból, hanem csak az, ami való és valószerű. Ezért van az is, hogy a parasztlány szobra, mely olyan hatalmasan állt előttem, nem úgy hatott, mint egy valóban létező parasztlány képmása, hanem, mint minden parasztlány összesített eszménye. Így van ez a párisi Szovjet-Pavillon falain látható csodálatos ifjakat ábrázoló festménnyel is, amely nem valóban létező szovjet-ifjakat ábrázol, — ilyenekkel nem is találkozhatunk szovjet városokban, — mégis kifejezi azt a benső szellemet, amely áthatja a szovjet-ifjúságot.

Muhina asszony 1914-ben, a háború kitörése évében tért vissza külföldről. Hívta a kötelesség. Mint boldogtalan fiatal lány hagyta el Oroszországot, tönkretett szépségén keseregve. Mint érett és céltudatos fiatal nő tért haza két év után, hogy mint vöröskeresztes ápolónő szolgálja hazáját. A polgárháború alatt is kórházban dolgozott, Moszkvában a fehérek és vörösök arcvonala között. Arisztokraták, proletárok és burzsoák egyaránt ápolása alá kerültek. Mindenkit gondjaiba vett. A kórház rendkívüli nehézségekkel küzdött, de felszerelés és élelmiszerhiány ellenére is igyekezett fenmaradni. Végül is a legsúlyosabb betegeket katonai kórházba szállíttatta át, 1917 december 17-én. Erre a dátumra mindenkor emlékezni fog, mert ezen a napon ismerkedett meg Alexej Zamkovval, akihez egy évvel később, 1918-ban feleségül ment.

Muhina házasélete boldog volt. Férje nagyszerű tulajdonságokkal rendelkező, jó ember volt és nagy befolyással volt felesége jellemére. Tiszteletben tartotta művészi képességeit és szabaddá tette művészete gyakorlására.

A polgárháború alatt nehéz volt az élet. Plakáttervezéssel

tartotta fönn magát, később áttért a szobrászatra és végre állást kapott a moszkvai központi iskolában.

1920-ban megszületett Volja és bár eleinte Muhina asszonyt erősen lekötötte a háztartási munka, hamarosan visszatért hivatásához. 1927-ben elnyerte az iskola jubileumi díját és Olaszországba ment. Végül megkapta azt a hőn áhított megbizatást, hogy végezze el a párizsi kiállítás híres Szovjet-Pavillonjának díszítési munkálatait. Itt láttam először művészi alkotását. A nagyszabású mű kivitelezésén kétszáz munkás, köztük harminc mérnök dolgozott. A roppant bolthajtás valósággal lebegett a levegőben, és bár harminc méter hosszú volt és öt és fél tonnát nyomott, csak két ponton támaszkodott a tartókra. Ez a nehéz feladat csakis úgy volt megoldható, hogy a kormány minden szükséges segítséget megadott. Az egész munka nevelőhatással is volt azokra, akik végrehajtották, mert új szemléletet adott. Sok akkori munkatársa ma is keresi az alkalmat, hogy vele dolgozhassék. A kivitelezésért kapott díjat megosztotta a munkásokkal.

Muhina asszony finom, bensőséges kis női szobájában, ahol rendszerint olvas, ír és pihen, egy kis asztalkán meglepően kellemes külsejű, erélyes, nyájasarcú férfi fényképét láttam. Mindig friss virág állt előtte. Muhina asszony férje, dr. Zamkov arcképe volt. Látogatásom utolsó napján elmondta férje élettörténetét, küzdelmeit, hogy orvossá lehessen, alkotómunkát folytathasson a tudományos gyógyászat terén. Úgy halt meg, ahogyan élt, teljes önzetlenségben, gondosan elrendezve minden dolgát, és az utolsó pillanatig titkolva végzetes betegségét, amely megölte.

Elszomorodtam, hogy el kell hagynom a műtermet, a bronzból öntött parasztlányt, a professzor fejét, a csupaszkarú, hatalmas termetű fiatalember mellszobrát, mely Muhina asszony egyik rokonát ábrázolta, akit a nácik halálrakínoztak, a nagy kék vázát, a súlyos kristályokat, a sok régi porcellánt, az öreg szolgálót, Volját, Tamarát, Muhina asszonyt, — az egész derűs, szellemes, egyszerű, céltudatos, komoly szovjetcsaládot — amelyet annyira megszerettem.

5. KÉT FESTŐ

Egy este Tamarával sétáltam a Nagy Színház előcsarnokában. Egy operát néztünk meg, s a szünetben sétaközben szembejött velünk egy középkorú, zömök, pepitanadrágos, könnyű, kékesszürke kabátos férfi, színes puhagalléros inget,

franciás, lazán csokorra kötött nyakkendőt viselt és aranylánca volt.

»Ez Geraszimov a festő — mondta Tamara. — Szabad bemutatnom?« Beszélgettünk. Geraszimov elfogadta meghívásomat páholyunkba. Az előadás végén azt mondta, szeretne velünk máskor is találkozni, és meghívott otthonába. Meg akarta festeni portrémat.

Geraszimov háza tipikus kis moszkvai villa. A Leningrádba vezető országút mentén fekvő kis telepen épült. A házhoz vezető pázsit erősen el volt hanyagolva, mint majdnem mindenütt, ennek az önmagán túlnőtt városnak külső övezetében. Keresztülbukdácsolva rajta, kedves fasoros, külvárosi útra jutottunk, pázsitos melléksétányokkal szegve. Nagy kert közepén álló kis házhoz értünk, hatalmas műterem tartozott hozzá. Itt él Geraszimov, itt fest.

A műterem nyers téglából és hántott gerendákból épült, minden fehérre meszelt benne, még a nagy téglakemence is, amelyet pompás, gipszből öntött lófej koronáz. Terjedelmes, juharfából készített, perzsa átvetővel takart pihenő, finom régi asztal képes folyóiratokkal az egyik —, állványok, tele mindenféle festékkel —, a másik ablak alatt. Pompás sárga fából készült finom munkájú szék, ebben ül rendszerint az »alany«. Ez volt az egész butorzat. A padlót valamikor viasszal eresztették be.

Képeslapok majd minden országból érkeznek ide: Angliából, Franciaországból, Amerikából, Spanyolországból. Geraszimov kapcsolatot tart az egész világ művészi mozgalmával. Volt amiért lelkesedett, amit szeretett, és volt amit látni sem akart, ahogyan ez művészeknél lenni szokott. Haragudott Picassora és ezt meg is tudta indokolni. Picasso albumában lapozgatva, megmagyarázza ellenszenvét: »Picassonak nincs kapcsolata az objektiv anyagi világgal. Picasso szubjektiv dolgokat fest, gondolatvilágában lejátszódó bizarr és fantasztikus dolgokat.«

Geraszimov műterme lángol, sugárzik, nagyszerű formákban és színekben. Nagy vásznak, kis vásznak mindenfelé. Nagy festőállványon kifeszítve befejezetlen festmény, a »Három Nagy« teheráni találkozójáról, és az ehhez készülő tanulmányok. Sokkal megkapóbb, kifejezőbb kép a »Falusi utca« ragyogó színekben festett, tavaszi nyírfasorral, színes faházakkal, az utca, ahol a festő született. Nagyszabású egy üzbég táncos portréja. Legjobban mégis az a kép fogott meg, amely asszonycsoportot ábrázol orosz fürdőben. Hatalmas vászon, Geraszimov technikájának csúcspontját nyújtja benne, amint

a vízbemerült testek átcsillognak a fürdő páráján. Mesteri munka, méltán foglalna helyet a világ bármely galériájában.

Az én portrém festése közben Geraszimov átható tekintete végigvizsgált tetőtől talpig. Reámpillant néhány másodpercre, azután a mellettem álló festőállványra siklik pillantása, kis színfoltokat rak ide-oda, igyekszik elfogni futó fényeket, gyors, jellemző kifejezéseket. Egy pipagyújtásnyi szünetet tart, mindenre használható háziemberét hívja, aki úgylátszik főzésen, takarításon és apró szolgálatokon kívül, bármikor kapható arra is, hogy kritikus szemmel vizsgálja a művész addigi munkáját. Együtt vitatják meg, hogyan sikerült a kéz, a fej, és így tovább a többi részlet. Geraszimov szívesen vette a kritikát. Mikor Inna azt mondta, valami hiányzik az arckifejezésemből, újra és újra tanulmányozta azt, és végül egy hirtelen villanással maga is meglátta és már ki is fejezte a képen, amit Inna hiányolt.

Meglátása és tempója mesteri. Nem tudom elfelejteni, hogy két-három perc alatt kövekkel kirakott keresztem, karórám, gyűrűm a valódi ékszer fényével csillogott a vásznon. Tökéletes biztonság volt minden mozdulatában, különösen akkor, amikor az arcot, szemet és szájat festette.

A rövid munkaszünetekben fel-alá sétáltam a napsütött kis gondozatlan kertben, amely emlékeztetett azokra, amelyeket Észak-Skóciában láttam fiatalkoromban, még a kert egy eldugott helyén álló kis bódé — az árnyékszék — is hasonlított. A szovjet művész házában nincs semmi fényűzés.

»Geraszimov portréja tetszik nekem, — mondta egyszer Tamara, — mégis jobban szeretném, ha Korin festette volna le önt. Geraszimov nagyszerüen fest portrékat. de hagyományos modorban, Korin a lelket festi. A közönség ritkán látja Korint, még ritkábban munkáját. Korin valóságos remete, vallásos ember. Nagyon szeretném, ha találkoznék Korinnal.«

Miután én is kívántam, valóban találkoztunk. Tamara rendezte a dolgot.

Elmentünk Korinhoz. Nyugodt, kis házacskában lakik, nagyon zsúfolt városnegyedben. Kertes ház, Moszkva szívében, Körülötte mindenütt nagy, soklakásos háztömbök meredeznek. Korin és felesége úgy élnek, mint a remeték, akárcsak Nesztorov, külön világban. De csak azért, hogy még jobban megfigyelhessék az életet és észrevegyék olyan jelenségeit, melyeket más ember nem lát meg.

Korin Pável ötvennégy éves, de harmincnégynek látszik. Haja rövidre vágva, nyitott inget, szürke ruhát visel, — nyugodt megjelenésében semmi elbizakodottság — külsején nem

látni meg a művészt. Ebédlőjében fogadott bennünket, a szoba bútorzata XIX. századbeli. Nézegettük a képeket, amíg a házigazdára vártunk; a ritkaságszámbamenő XII. századbeli és arany-bíbor-feketével festett pompás keretű miniatüröket. Rendkívüli, finom festmények. Korin művei: tájképek, városrészletek nagy, ötszörtíz láb (1.50-szer 3 m.) méretűek. Aprólékos stílusban fest. Velencei látképének minden részlete pontosan kidolgozott — valódi Canaletto.

Korin Pável, Palekben született, családja háromszáz éven keresztül azt a hagyományos művészetet gyakorolta, amelyet ma Palek-miniatür-festésnek neveznek. Felesége képzettsége, kedélye és jelleme csodálatosan illik férje egyéniségéhez. Az asszonyt Viktória királynő egyik leszármazottja neveltette egy moszkvai kolostorban. Tevékeny asszony, de csendes, nyugodt és visszavonuló, amit régi kínai származásának tulajdonít. Korinné amerikai orgonán, kotta nélkül játszott finoman, sok érzéssel. Egyházi zenéből különösen azt a karácsonyi nagymisét szerette, amit még a zárdában tanult. A kertben teáztunk, majd beléptünk a hatalmas műterembe. A forradalom elején Gorkij fölismerte ennek a vallásos festőnek nagy tehetségét és műveinek rendkívüli értékét. Buzdította, munkára ösztönözte Korint, és ő szerezte a műtermet, ahol a művész a mai napig is dolgozik. Sok más munka között nagy konferenciák résztvevőinek portréit festi.

Az ezután következő két óra élénken él emlékezetemben. Először egy nagy képet láttunk. Nyeszterovot ábrázolta, a háború alatt készült, ezzel a címmel: »Kis gyermek vezesse őket«. A háttér bájos mező, zöldelő dombok, apácák vak katonákat vezetnek. Nagy munkáscsoport kíséri őket, közöttük halad Tolsztoj is. Az élen két öreg ember, az egyik ikont, a másik gyertyát visz, virágos réten mennek át, le a Volga partjára, kis parasztgyerek, egyszerű, ártatlan és szép, vezeti őket.

Ez volt a bevezető Korin művészetéhez, utána fenséges mesterműveit ismertük meg: vagy tizenöt-húsz portrét, befejezett tanulmányokat, rendkívüli nagyságú képeket, amelyeket most tervez. Ezen akarja szerepeltetni mindazokat a vezető egyházi személyiségeket, akik 1917 óta a roppant horderejű eseményekben, melyek államot és egyházat egyaránt megráztak, szerepeltek. Hősi méretű, de realisztikus és erősen egyéni figurák. Valódi személyeket látunk magunk előtt; pátriárkák, püspökök, szerzetesek, apácák, kántorok, koldusok, mindegyik külön egyéniség. Szergiusz pátriárka, de nem egy pátriárka. Csupa portré, de mindegyik több a portrénál. A lélek, a szellem volt az, amit Korin elsősorban és mindenekelőtt ábrázolni

akart. A realizmusnak ez a mesteri, magasztos fokozata felülmúlta mindazt, amit valaha is láttam. Korin technikája nagyszerű: alapszín a fekete, amely kiemeli az arc fínom színeit, és a ruhák ragyogó színpompáját.

Az alakok valósággal kilépnek a vászonból, mintha élnének.

Korin kedves, szeretetreméltó egyéniség. Gyönyörű miniatürt ajándékozott nekem, igazi Palek-hagyomány szerint készült művet: a rejtélyesen tündöklő Moszkvát ábrázolja. Nagy, régi, aranyozott kupolák emelkednek az előtérben, úgy amint az a felső műterem ablakából látható.

6. EGY TUDÓS

Pjotr Kapica, az orosz tudományos élet kiemelkedő alakja, lord Rutherford tanítványa volt. Cambridgeben, 1923-ban, huszonkilenc éves korában szerezte meg a filozófiai doktori oklevelet. A Royal Society professzorának alkalmazta és tizenötezer font költséggel külön, rendkívül gazdagon felszerelt laboratóriumot építtetett számára, ahol munkájával nagy megbecsülést szerzett. 1935-ben hazahívták. Minden anyagi és erkölcsi támogatást megkapott a Szovjetuniótól. Munkája világviszonylatban is nagyjelentőségű találmányokkal vitte előre az ipart és a tudományt. Alig vártam, hogy megismerjem azt a tudóst, akinek kutatásait az anyagok végső problémáiról az egész világon ismerik; ő maga pedig személyes tapasztalatai alapján ismerte meg a Nyugatot és Keletet. Amikor 1937-ben találkoztam Kapicával, elmondotta, mennyire boldog, hogy hazájában, hazájáért dolgozhat.

Mostani, 1945. évi utam alkalmával gyakran találkoztam vele. Sok mindent tudtam meg munkásságáról, és arról, milyen sokféle módon igyekeznek elősegíteni azt, hogy munkáját folytathassa. A tiszteletemre rendezett ünnepi ebéden mondott köszöntőjében azt fejtegette, hogy minden vonatkozásban igazságra van szükség. Igazságra a kölcsönös megértésben, és igazságra a tudományos kutatásban. Kapica az igazság utáni kutatásban olyan tényeket talál, melyek meglévő elméleteket borítanak fel. Az ilyen tények rejtve vannak, ki kell ásni őket. Kapica fáradhatatlanul nyomoz utánuk. »A vizsgálatnak az ismeretlenre kell irányulni« — szokta mondani, és ez élete vezérfonala. Rendkívül alacsony hőmérsékletet választ kísérletei alapjául. Pontosan tudja, miért teszi ezt. A tudományos kutató munkáját egy geológus felfedező utazásához hasonlítja, aki ismeretlen országba indul és akár üres kézzel, akár ada-

tokkal gazdagon megrakodva tér vissza, ez sohasem a véletlen szerencse műve, hanem törvényszerűségek következménye.

Nem volt hát véletlen, hogy rendkívül alacsony hőmérsékletet használt kutatásaihoz. A hőmérséklet szabályozza ugyanis az atomok sebességét. Minél magasabb a hőmérséklet, annál nagyobb az atomok mozgási sebessége, és megfordítva. Ha a hőmérséklet csökken, az atommozgás is lelassul. Úgy van ez, mint a teniszjátékosokról készített lassított filmnél. Ha lassítjuk az atom mozgását, megláthatjuk, tanulmányozhatjuk, hogyan működik az anyag. A teniszjátékos abból tanul, hogy mesterjátékosok mozgását lassított filmről tanulmányozza. Rendkívül alacsony hőmérsékleten az anyagok egészen új tulajdonságokat mutatnak. A hélium például a szokásos szobahőmérsékletnek sokszoros lecsökkentése esetén elveszti eredeti tulajdonságait. A víz a könnyenfolyó anyagok közé tartozik, mégis nagyon soká tart, amíg egy nagyon finom nyílású üvegcsövön keresztülfolyik. A héliumot 273 Celsius foknál cseppfolyóssá lehet tenni és úgyszólván pillanatok alatt keresztülfolyik ugyanazon az üvegcsövön, vagyis túlfolyékony. Kapica Sztálin-díjat nyert ezzel a felfedezésével, amely nagy távlatokat nyitott meg a gyakorlati alkalmazás szempontjából.

Tudjuk azonban, hova vezetett Kapica egyik-másik munkája, amellyel az oxigén olcsó cseppfolyósítását elérte. Oxigént legolcsóbban a levegőből lehet előállítani. A levegő két fő alkotórésze: nitrogén és oxigén. Elméletben a szétválasztás igen egyszerű, cseppfolyósítani kell a levegőt. A nitrogén tudvalevően gyorsabban párolog, mint az oxigén és ha lassan emeljük a hőmérsékletet, kiválik a cseppfolyós anyagból és visszamarad a folyékony állapotban levő tiszta oxigén.

A folyékony oxigén, mint tudjuk, nagyon értékes, fémek alakítására, vágására használható, valamint nagy magasságban a légzés elősegítéséhez. Az oxigén az élet nélkülözhetetlen alapanyaga és az égés tápláló eleme. Bőségesen fellelhető a természetben, hiszen a légkör egyötödét teszi, és ha nagyban olcsón lehet előállítani, határtalanul meggyorsít egyes ipari eljárásokat, mint pl. a tiszta vas kivonását a nagy vasolvasztó kohókban: égboltunk megtisztulna a füsttől, ha ezt a tömény fűtőanyagot használnók. De az oxigén, melyet eddig dugattyús kompresszor által való sűrítés útján állítottak elő, nagyon drága volt, az eljárás pedig igen lassú. Kapica olcsóvá tette. Mint gyakorlati ember és mérnök büszke arra, hogy nemcsak tudós, de mérnök is. Rayleigh ösztönzésére egy hűtőturbinával kísérletezett és sikert ért el ott, ahol mások megbuktak. Fa-

gyasztóturbinája elsőrangú mind a tudományos kutatásban, mind ipari használatban. Ezzel másodszor is megnyerte a Sztálin-díjat.

A szovjet kormány Kapicának mindenkor minden támogatást megadott, hogy munkájában segítse és a legnagyszerűbb felszereléssel látta el. Az ő hűtőturbinájának nem kell felvennie a harcot a különböző magánérdekek szeszélyeivel, nem kell kivárni a hosszadalmas fejlődési folyamatokat, lassan, lépésről-lépésre kiküzdeni az utat egyik iparteleptől a másikig. Az új eljárás bevezetése az állam érdeke, az állam rendeli el használatát mindenütt, ahol olcsón kell oxigént előállítani. Állami Technikai Tanács alakult, az ezzel a módszerrel előállított oxigén kihasználására, ez ellenőrzi az állami rendelet végrehajtását is. A tanács fejévé Pjotr Kapicát nevezték ki.

Elgondolása, hogy kapcsolatot akar teremteni a tudósok gondolat és képzeletvilága között, kapcsolatot valamennyi tudós és a nagyközönség között, szerte az egész világon. Kapica sürgeti a tudományos eredmények népszerűsítését, de nem feltétlenül tudósok, hanem propaganda útján kell azokat minél szélesebb körben terjeszteni. A tudós közölje eredményeit a kollegáival, hogy ezzel kölcsönösen hatással legyenek egymás gondolkozására, filozófiai szemléletére és a kidolgozandó technikai eljárásokra.

Öregek és fiatalok összhangbahozása közös célokért szintén nagyon foglalkoztatta. Idézte Rutherfordot: »Kapica tudja, csak tanítványaimnak köszönhetem, hogy még mindig fiatalnak érzem magam.« »És most, — folytatta Kapica — hogy én is öregszem már, érzem, csak a fiatalok társasága ment meg attól, hogy visszafejlődjem.« Kapica csak ötvenhárom éves, de öregnek számít ott, ahol mindenki oly fiatal. »Azzal, hogy élményeimet és tapasztalataimat továbbadom a fiataloknak, magamat tartom életben és frissen őrzöm meg érdeklődésemet minden iránt, ami új és haladó a tudományban. Ha egy tudós konzervatív, az sokkal nagyobb baj, mintha idő előtt meghal — mert akadályozza a tudomány fejlődését.«

7. *EGY SEBÉSZ*

A Tretjakov galériában, Nyeszterov nagyszerű képei között láttam egy fiatalos külsejű férfi arcképét. Római metszésű arc, profilban. A fej előrehajlik, szemében lángoló lelkesedés. A férfi szemüveget, kis sapkát, és operálásnál szokásos fehér ruhát és köpenyt visel. Hosszú, finom ujjaiban, amelyek előre

mutatnak, ugyanaz a tenniakarás jut kifejezésre, ami az arcról sugárzik. Az asztalon halomban különböző üvegek — ez teszi teljessé Judin, a világhírű sebész, Moszkva büszkesége, arcképét. Judinnal nem egyszer találkoztam s egy igen emlékezetes napot töltöttem vele a Központi Szükségkórházban, amelynek sebészfőorvosa.

Magával vitt végig az osztályon, jobbra-balra köszöngetett és számtalan betege üdvözölte. Mindenkihez volt egy-egy jó szava, úgy járt-kelt a termekben, mint apa gyermekei között. Sajnos, a kórházak a háború után túlzsúfoltak voltak. Fiatal leánnyal találkoztunk. Magához szólította, a leány Judin vállára hajtotta fejét, s ő megsímogatta haját, ezzel új életet, új reményt adva neki. Azok közül a betegek közül való volt, akiket az oesophagus, a nyelőcső operálásával, félhalott állapotból hozott vissza az életbe. A legújabb beteg ágyához értünk. Vékony, sötéthajú, finomalkatú örményországi nő volt. Történetesen éppen Echmiadzsinból jött, ezernégyszáz mérföldnyi távolságról, ahonnan pár nappal azelőtt érkeztem vissza magam is. Ebben a kórházban a Szovjetunió minden részéből jönnek össze betegek, ami a szovjet egészségügyi szervezet óriási kiterjedését bizonyítja.

Judin felvázolta és megmagyarázta nekem híres műtétét, mely abból áll, hogy az elpusztult nyelőcső helyére új nyelőcsövet varr be, melyet a beteg beleiből megfelelő óvatossággal vág ki, azután valósággal befűzi azt a bordák közé, az azokat fedő bőr és hús alatt, új táplálkozási csatornát teremtve a torok és a gyomor között.

„Nem lesz a beteg túlságosan érzékeny, nem nyílhat ki a seb a mellkasban, nem lesz külön ápolóra szükség?" — kérdeztem.

Judin odahívott egy leányt, aki éppen elhaladt mellettünk és megkérte, igyék vizet. Szinte láttuk, amint a víz lefelé halad az új csatornán a gyomor felé. Judin gyengéden végigkopogtatta az új csatorna menetét, a leány egyszer sem szisszent fel, csak mosolygott ránk.

»Hogyan kapta a leány ezt a betegséget?« — kérdeztem.

»Talán tévedésből — mondotta. — Gyerekek néha megisszák azt a vízhez hasonló erős szert, melyet fagy ellen tesznek az ablakba. Katonákkal is gyakran történik ilyen tévedés.«

»Néha öngyilkossági kísérletből ered a baj« — tette hozzá. Egy beteg, akit akkoriban hoztak be, karbolsavat ivott boldogtalan szerelmében. A leány nyelőcsöve teljesen elpusztult. Hogy életbenmaradjon, állandóan közvetlenül a gyo-

morba vezetett ezüstcsövön át kellett volna táplálni, vagy pedig a Judin-féle operációt végrehajtani. Barátai és hatósági személyek ezernégyszázmérföldnyi távolságról hozták be a kórházba. Az operáció sikerült. A leány gyorsan felépült, visszatért szüleihez, akik sohasem tudták meg, hogy öngyilkosságot kísérelt meg, sem azt, hogy Judin keze alatt gyógyult meg. Megmentette ennek a nőnek testét és lelkét.

Azután a bejáró betegek osztályán mentünk végig, és megnéztük az udvart is, ahol egész sor autó állt, körülöttük az egészségügyi személyzet mindenkor készenlétben, hogy telefonhívásra rögtön indulhassanak. Két perccel a hívás után indulnia kell a kocsinak, amelyben rádió van, és a kórházból, vagy a szerencsétlenség színhelyéről útközben érkező jelentések figyelmeztetik a kocsiban ülő orvost, hogy mire kell felkészülnie. A kórház műtermében is mindig áll sebész azonnali beavatkozásra készen. Sok életet csak úgy lehet megmenteni, ha azonnal jön a segítség.

Tovább mentünk a folyosón s egy terembe léptünk, melynek falainál különböző üvegek sorakoztak, valamennyiben vér, átömlesztés céljára. Judin rápillantott, s ezt kérdezte: »Helytelennek tartja-e vért venni egy tetemből, hogy emberéletet mentsünk meg vele?«

»Ha holttestemmel szolgálatot tehetnék, így az élőknek, boldogan adnám erre a célra« — válaszoltam.

Judinnak tetszett, hogy ezt feleltem, mert sokan vallási alapon tiltakoznak az ilyen vérhasználat ellen. Olaszország például nem volt hajlandó Judinnak a vérátömlesztésről szóló könyvét kiadni.

Holttestek vérének felhasználásával először állatokon kísérleteztek. Judin asszisztensei, dr. Skudina és Barenboim igazolták, hogy állati tetemek vérét, vérhiányban szenvedő és ezért kimúlófélben lévő állatba átömlesztve, azt új életre keltették.

Judinnak nagyon sokszor volt szüksége azonnal vérre, nem egyszer nagy mennyiségben is. Élőlényektől csak lassan és gyakran nem kielégítő mennyiségben lehetett vért kapni. Azonkívül veszélyes is különböző élőlények vérét átömlesztés céljaira keverni. Balesetek áldozatainak holttestéből gyakran áll rendelkezésre a Szükségkórházban. Judin az első ilyen kísérletet emberen, holttest vérével, egy fiatal gépészmérnök öngyilkossági kísérlete alkalmával végezte, aki mindkét ütőerét felvágta, és amikor a kórházba hozták, már nem vert a pulzusa. Judin egy autóbalesetnél elhalt hatvan éves ember holttestéből vett vért ömlesztett az öngyilkosba. A baleset hat

órával azelőtt történt, — az áldozat vére visszaadta a másik ember életét.

Tetemek vére steril marad és hosszú időn át megtartja tulajdonságait, amelyekkel az élő testben rendelkezett, ha a halál beállta után hat-nyolc órán belül veszik a holttestből.

*

»Ma vegzem százhuszonhetedik nyelőcső-operációmat — mondotta Judin, miközben dolgozószobája felé haladtunk. — Nem akarná végignézni?«

Nagyon is akartam. Igy teázás után, sebészköpenyt öltöttünk és átmentünk a műtőterembe. Néhány lépéssel távolabb ültem és végignéztem egy bámulatos ügyességgel végzett mesteri műveletet. Ez volt az a Judin, akit Nyeszterov képén láttam. A beteg egy fiatal lány, az egész operáció alatt öntudatnál volt. Hátgerinc-injekciókat kapott a diafragma alatt és bőralatti injekciókat fölötte elvégzendő műtét előkészitésére. Tanult, gyakorlott ápolónők segédkeztek Judinnak. A főműtősnő, az egészségügyi miniszter felesége, valósággal előre tudta Judin minden kívánságát. Még laikus is láthatta, mennyire bonyolult az a műtét, amely kihámoz, kivág a belekből egy elég hosszú részt ahhoz, hogy új utat képezzen torok és gyomor között. Lassan, nagyon lassan bontotta ki Judin ezt a bélrészt, számtalan ér közül, melyek vérrel táplálták, és a hozzátapadó hártyás részek közül, melyek legyezőszerűen terültek szét tenyerén.

»Kényes és nagyon veszélyes pillanat ez — mondotta Judin halkan, amikor elkezdte az erecskék közül kihántani a kiválasztott bélrészt és hosszát mérlegelve, megelégedetten szólt: — Igen, ez elég hosszú lesz!«

Judin ezután olyan erővel taszitotta előre a vésőszerű műszert, hogy csengő hangot adott, majd egy még nagyobbat a mellkast borító bőr és hús alatt, hogy utat nyisson fel a nyakhoz a nyelőcső számára; ezen keresztülhúzta az új nyelőcsövet, amely ezentúl összeköti a torkot a gyomorral.

Judin bevégezte az operációt, majd kedvesen megveregette a beteg arcát. »Hogy vagyunk most«? — és a lány vidáman válaszolt: »Jobban vagyok köszönöm.« Operáció közben nem egyszer szólt a lánynak: »Nicsevo«. »Csak rajta, nincs baj« — válaszolt a lány.

Magasfokú orvosi teljesitmény volt ez, habozás, izgalom nélküli gyors és biztos akció. Néhány kisérő szóval elmondotta, mi történt, hogy mi is megértsük amit láttunk.

Judin érdekes életet élt. Cáricinben született, 1891-ben, apjának kaviárgyára volt. Feleségét a kórházban ismerte meg, aki bénulását akarta ott gyógyíttatni. »Szerencsés bénulás« — mondta kedvesen mosolyogva feleségére, amikor dolgozószobájában teáztunk. Felesége nagy vagyont örökölt, de elvesztette a forradalomban. Szeretettel ragaszkodik férjéhez és hazájához. A háború alatt együtt teljesítettek szolgálatot az első vonalban. Judin 1916 július 14-én megsebesült. Ugyancsak a háború folyamán, ugyancsak július 14-én csakhogy ez már 1943-ban történt, a londoni Royal College of Surgeons, — az angol sebészek testülete — tagjai közé választotta. Harminchét éves volt, amikor a moszkvai Szükségkórház sebészfőorvosa lett. Eddig hatvannyolc könyvet és tanulmányt adott ki; beutazta Angliát és Amerikát.

Judin lelkes odaadással csügg kórházán, amely nemes építészeti alkotás 1803-ból. Inspirációt merít az épület eredetéről szóló meséből: Egy gazdag gróf elvette egy jobbágy leányát, akiből színésznő lett. A gróf rokonai haragudtak reá, s hűtlenséggel vádolták az asszonyt. A gróf intézőjével követte a sötét éjszakában a hazulról távozó asszonyt és látták, hogy bemegy egy régi házba. Követték: az asszony kötözőanyagot készített és szenvedő öreg emberek sebeit kötözte. A gróf azután Olaszországba utazott feleségével, de amikor gyermeket vártak, visszatértek Moszkvába.

»Akarsz-e továbbra is öreg, beteg embereken segíteni?« — kérdezte.

»Hogyne, igen« — felelt az asszony.

»Akkor magadhoz és munkádhoz méltó helyen végezd!« — mondotta a gróf és ezt a hatalmas palotát építtette neki. Fia született, de tizenhét nappal azután meghalt az asszony. Eddig szól a mese.

A tágas hallból, mely azelőtt kápolnául szolgált, Judin a karzatra vezetett, ahol a csarnok frizei deszkákkal voltak eltakarva. Ezek a deszkák Jézust ábrázolták, amint betegeket gyógyít.

Egy laboratórium polcain üvegek sorakoznak, bennük különféle rákképződmények. Judin különös gonddal emelt ki egyet közülük: »Ez a rák édesanyám testében fejlődött. Eltávolítottam« — mondta. Szünetet tartott, felém fordult és nagyon komolyan mondta: »Isten megsegített, édesanyám az operáció után még tizenhárom évig élt, csak most egy hete halt meg. De a rák nem újult ki többé.«

Judinnal utoljára akkor voltam együtt, amikor megtekintettük a régi épületeket Moszkva különböző részeiben, amelye-

ket különösen szeret. Meglátogattunk egy beteget abban a kórházban, amelyben konzultáló orvos volt. Mikor kijöttünk, gyermeksereg állta körül sóváran vizsgálgatva a nagy kocsit. Judin a kocsi lépcsőjére emelte és az ablakon kinyújtott karral tartotta őket. »Jól fogódzkodjatok« — szólt és leírhatatlan örömükre körülkocsizott velük a nagy kórházudvaron.

8. *A SZOVJET IFJÚSÁG*

Ha mesélni kezdek az oroszok magánéletéről — amilyennek megismertem — nehéz abbahagynom, mert egyik ember a másikhoz, egyik történet a másikba kapcsolódik. Válogatnom kell. Hajlandó lennék leírni a pilótát, aki gépünket vezette, a sofőrt, akivel kocsiztunk, azokat az embereket, akik kiszolgáltak bennünket. Felvázolni a hatalmas, egészséges testalkatú, mindig mosolygó agronomus tudóst Cicint, aki arra kért, maradjak még és vizsgáljuk meg alaposan az ő vezetésével azt a módszert, amellyel évelő búzát termel. Szeretném bemutatni a fiatal, kiváló odesszai zsidót, Bonderevszkit, akit szülővárosának kiürítése Taskendbe sodort. Ennek az embernek kitűnő angolsága, történelmi tudása, a világesemények nagyvonalú ismerete és megértése, díszére válnék elismert professzoroknak, politikusoknak, diplomatáknak is. Szívesen rajzolnám meg az eriváni sofőrt, aki, mikor látta, hogy utasa fél az életveszélyes hajtűkanyarban, vígan kiáltott oda: »Semmi baj, semmi baj, tankot hajtottam Sztálingrádnál.« Két hétig szolgált ki, olyan gyengédséggel, mint fiú az apját. Sírt, amikor elváltunk.

Felgyül bennem a sok emlék. Sok kellemes, közvetlen, kapcsolatokat kereső, beszélgetésre hajlamos ember képe, akik feltárták előttem mindennapi életüket, reményeiket, kellemetlenségeiket. Valamennyien szeretnék tudni, milyen az élet Angliában. Éppen annyira készek megosztani életüket, amint megosztják a tulajdont. Bátrak is. Mint Sztálingrád mutatja, felveszik újra az elpusztított élet fonalát és keserűség, ellenséges érzés nélkül dolgoznak német foglyokkal együtt, a traktorövezetben.

Végigfutva gondolatban e sok emberéleten, különösen a szovjet-fiatalságén, bizonyos általános jellemvonásokat látok. A legszembetűnőbb talán a nyugodt lelkesedés és a biztos céltudatosság. Az orosz fiatalságnak rendkívüli hajlama van mulatságra, tréfára, és jó humorérzéke van. Sem ideje, sem kedve frivolitásokra. Az orosz fiatalság nem teng-leng ide-

oda, nem céltalan, tudja mit akar, tisztán látja az utat maga előtt és érzi a felelősségét.

Nincs is semmi, ami meggátolná a szovjet-ifjúságot abban, hogy kövesse a célt, amely vonzza, amelyre hajlandóságot érez. Ha valami arra hajtja, hogy énekes, agronómus, orvos, vagy akár az atomenergia tudósa legyen, tárt ajtó várja az indulásnál. Azután a további ajtók felé vezetik, alkalmat adva mindenkinek, aki képességét bebizonyítja, céltudatosságát fel nem adja, hogy eljusson egészen addig, míg el nem éri, amit akart.

A szovjet-ifjúság nem ismer más kudarcot, csak aminek saját maga az okozója. Megtörténhet, hogy egy fiú tudós szeretne lenni, de nincs megfelelő szellemi képessége hozzá, vagy egy gyerek elhatározza, hogy sarkkutató lesz, de nincs hozzávaló fizikai alkata. Az alkalom mindenkor adva van mindenre, csak legyen hozzá tehetség, szorgalom, tanulási vágy. A kitárt ajtók felbátoritják őket, hogy egy bizonyos munkának szenteljék életüket és így egyik sikert a másik után érik el. A szovjet-ifjúságot felelősségérzet és céltudatosság tölti el.

A kultúrparkokban lehet látni fiatalokat, akik ejtőernyős leugrásokat végeznek, türelmesen várva, míg sor kerül rájuk. Ugyanolyan lányok és fiúk, mint ők, vállalkoznak az ugrásra, ami sikerül is. Alig várják hát, hogy ők is felkapcsolhassák a felszerelést és ugorhassanak. Ugyanilyen érzés fűti a jövendő gépészmérnököt, aki alig várja, hogy valami nehéz és felelősségteljes munkába foghasson. Pályája kezdetén nincs semmi akadály, ami elkedvetleníthetné. Minden foglalkozási ág, minden ipari szakma kiáltó szóval hív mindenkit, férfit, nőt, aki vállalja a tanulást és a felelősségteljes munkát. Az ifjúság tömegesen eleget tesz a hívásnak, még pedig nem egyik vagy másik osztály fiatalsága, hanem az egész ifjúság. Akik a szovjet gazdasági életet tervezik, tudják, hogy számíthatnak a fiatalokra, akik végrehajtják terveiket. Az ifjúság tudja, hogy az egyre hatalmasabb terjedelmű tervek alkalmat adnak valamennyiüknek felelősségteljes munkakör betöltésére, bármilyet választanak is maguknak és hogy ez a rendszer sohasem hagyja őket cserben.

A Szovjet tervezői nem félnek attól, hogy háborúban elpusztult nemzedék hiánya miatt a jövendőnek nem lesz vezetőrétege. A fiatalság roppant zászlóaljai képzetten, hozzáértéssel sorakoznak fel a most rájuk háruló, felelősségteljes munka elvégzésére.

A szovjet-ifjúság általában tudja, hogy nagy kötelességek várnak reá. Elsősorban az ország újjáépítése, amely azonban

végső kihatásaiban az egész világot érinti. Először is helyre kell hozniok a háború pusztításait. Azután civilizációjukat és életszínvonalukat tovább kell emelniök arról a pontról, ahol a háború megállította. Végül olyan civilizációt és életszínvonalat kell megteremteniök, amely magasabb, mint bárhol a világon. Ebben hisznek és úgy tekintik ezt, mint egy küldetést. Nem is gondolnak katonai győzelmekre — semmi sem áll távolabb a szovjet-ifjúságtól, mint a militarizmus, — csak az eszme és a példaadás diadala érdekli őket.

A világosan körvonalazott célkitűzések határozottsága egyszerűségre neveli őket és erős jellemet fejleszt. A szovjet-fiatalság közvetlen és egyszerű, az életet egybekapcsolja a mindent átfogó céllal. Az ilyen életfelfogás mellett nincs sem fanatizmus, sem szűk látókör. Igen, egyik legfontosabb cél, a széleskörű kultúra kifejlesztése. Arra törekszenek, hogy a kultúrát minden vonatkozásban magukévá tegyék. Nem érik be azzal, amit saját hazájuk a kultúra terén elért, hanem átveszik más országok tanulságait, az eredményeket a hazai szükséglethez idomítva. Társitják a szépet az egyszerűvel. Őszinteségre, a jó felismerésére törekszenek és ahelyett, hogy mohón kapnának az elérhető után, az okoz nekik örömet, ha a szépben és jóban társaikkal osztozhatnak.

A szovjet fiatalság jellegzetes tulajdonsága a kalandvágy és kóborlási vágy. Ennek kielégítésében is támogatja őket minden hatóság: a kormány, szakszervezetek, kollektívák, szövetkezetek. Gyerekek táborokba vándorolnak nyár idején, fiatalemberek kóborolnak egyik köztársaságból a másikba, csoportosan, vagy egymagukban, sport vagy üdülés céljából. Valószínűleg az is hozzájárul a szenvedélyes kóborlási vágy kialakulásához, hogy Oroszország nagyrésze egyhangú, sík terület. A fiatalság szereti a változatosságot, a kalandos történeteket, tudományos kutatásokról és felfedezésekről szóló könyveket valósággal falják, ugyanúgy, mint Sztálin fiatalkorában bújta titokban a tbiliszi szemináriumban Jules Verne kalandos történeteit.

Kétségtelen, hogy hibái is vannak ennek a fiatalságnak, ezeket ostorozza a sajtó, amely, amint már megjegyeztem, inkább nevelő, mint informáló irányzatú. A Sztachánov-mozgalom és a szocialista verseny célja, hogy legyőzze a fiatalságra örökségként maradt lanyhaságot és a »majd csak lesz valahogy« magatartást, az élettel és a munkával szemben. Egy-egy ilyen hiba ellen indított akció könnyen csap át a vele ellentétes erény túlzott dicsőítésébe. A Szovjet gigantikus teljesítményei, munkában, kitartásban, mint Sztálingrád védelme,

vagy a Dnyeper-gát újjáépítése, modern ellentét a mult »nicsevo«-jával szemben.

A Szovjetunió nagyhatalommá emelkedett. A régi alázatosság eltűnt, helyét bátorság foglalta el. Nem katonai gőg, arrongáncia, csak ennyi: nem kívánják, hogy ezentúl is alsóbbrendű népként bánjanak velük. Mert nem alsóbbrendű nép!

Ezzel röviden bemutattam a szovjet polgár lényében a győzelmes minőségi elemeket, majd rátérek a nevelés irányvonalának elemzésére, amely a szovjet ifjúságot és a gazdasági szervezetet kialakította, amelyen az egész építmény nyugszik. Előbb azonban szóljunk néhány szót azokról, akik ezt a nevelési rendszert és az egész szervezetet felépítették és vállalják is érte a felelősséget.

IV. A SZOVJET SIKER ÉPÍTŐI

1. ZARÁNDOKLAT GORIBA

Találkoztam Svernikkel, Molotovval. Végül találkoztam magával Sztálin generálisszimusszal, aki elvtársaival és Lenin, a nagy építőművész vezetésével és ihletettségével kialakította azt az új civilizációt, amely a világ egyhatodán uralkodik.

Három héttel a Sztálinnal való találkozás előtt, elzarándokoltam Grúziába, Sztálin gyermekkora és ifjúsága színhelyére. Szülőhelyén, Goriban, gondolatban ösztönösen visszaszálltam egy magasbaszökő kupolás templomhoz a forró olasz síkságon, amelyen belül egy másik, kisebb templom áll, benne Assisi Ferenc emlékéhez kapcsolódó oltár. Így áll Goriban márványövezetben a grúz hegyvidék falusi utcájában a miniatür szoba, ahol — egyszerű, vallásos szülőktől — született Sztálin.

Hétszáz év óta vonzza a zarándokokat Assisi. Lehet, hogy a legközelebbi hét évszázadon át Gori ugyanúgy vonzza majd a zarándokokat, mint a Lenin-mauzoleum Moszkvában. Mert Lenin és Sztálin mély és tartós nyomokat hagynak az emberiség történetében és a világ tisztelettel és dús fénnyel veszi körül jótevői egyszerű származását, ami még jobban kiemeli nagyságukat.

Sztálin gyermekkori otthona két helyiségből áll. A házigazda lakott az egyikben, Joszif szülei a másikban. Tizenháromszor tizenkét láb (3.60-szor 3.90 m) a kicsiny, de kellemes szobácska, melyet kétszárnyú ablak világít meg. Ez egy kis verandára, azontúl a kövezett utcára nyílik, ahol a kisfiú szem előtt játszhatott, míg anyja dolgozott. Ez volt Joszif Dzsugasvili otthona élete első éveiben.

Minden csinos, tiszta és rendes itt. Edesanyja az egész berendezést a nemzetnek ajándékozta és mindent ugyanúgy rendeztek el, ahogy akkor állt, mikor a csecsemő a kedves,

öreg, fejtől-lábtól rácsos tölgyfaágyban feküdt. Az ágynemű nappal összehajtogatva a beépített és hajlított ajtajú pohárszékbe került, a másik szekrényben edényt és ételnemüt tartottak. Cinóbervörös parasztmotivumokkal festett láda áll az egyik falnál, a másiknál kis fiókos szekrény, rajta lámpa, köralakú tükör és két gyertyatartó. Asztal és székek egészítik ki a szoba butorzatát, ahol Joszif járni tanult és egyszerű, jámbor anyjától az első oktatásokat kapta.

A másik szobában, — ahol a házigazda lakott, — függ Sztálin születési bizonyítványa és sok kép ifjúkorából. Ma hatalmas védőtetőt emeltek a parányi ház fölé, az időjárás viszontagságai ellen. Nagy gonddal elhelyezett, finom márványoszlopokon nyugszik az üvegezett, hajlított tető, úgy, hogy a házat teljes egészében látni lehessen. A fekete kémények és a fehér tető nem bontják meg a ház összhangját, melynek keretét képezik. Nem zavarja azt a négyszögletes fekete-fehér kövekből rakott út sem, mely a házat összeköti az olaszos kerttel. Az egészet nyesett örökzöld keret övezi, a háttérben magasabb növésű bokrokkal és nagy fákkal.

Elragadó kép tárult elénk, amint a poros, falusi utcáról beléptünk a kertbe. A szentélyszámba menő épület vésett oszlopai visszatükröződtek egy tavacska csendes vizében, körös-körül virágözönben pompázott a kert, édes illattal töltve el a forró júliusi levegőt.

Gori remek fekvésű hely egy lejtő lábánál, ahol a magas dombok hirtelen ereszkednek alá a gyümölcsösökkel borított síkságra. A kastély komoly romja, uralkodva a városkán, szinte függ a meredek domboldalon. A falu utcáján öreg hölggyel találkoztunk, aki hagyományos grúziai ruhát viselt, — sarkigérő köpenyt, sötétkék bársonysapkát, mely vagy két hüvelyk magasan, szögletesen ült fején, mélyen homlokába húzva, csak az arcot hagyva szabadon. Kékes fátyol omlott mindkét vállára, pontosan úgy, amint Sztálin édesanyja portréján látható, a házigazda szobája falán.

Sztálin anyja jámbor asszony volt és a gyermek az ő ajkáról tanulta az emberszeretet és erkölcsiség egyszerű leckéit, amelyek hivatottak voltak, hogy majdan nagyszerű gyümölcsöt hozzanak annak a férfinak lelkében, aki azért élt, hogy sok-sok nemzetiséget egyesítsen és kiemeljen a szegénységből az élet magasabb színvonalára. Az öreg iskolamester, Sztálin egykori iskolatársa, aki azóta is a szomszéd házban lakik, elmondta, hogy már az iskolásgyermekben mutatkoztak az édesanyja tanításainak gyümölcsei. Törékeny, öreg ember már ez

az iskolatárs, úgy kellett támogatni mikor felkelt, hogy üdvözöljön. Öreg szeme felcsillant, mikor Sztálinról kezdett beszélni.

»Most is látom, mintha csak tegnap lett volna, ahogy belép az iskolába. Már akkor a vezérünk volt.« Kértem, mondjon valamit Sztálin gyermekkoráról. Ezt mondta el: Egyszer rablás történt Goriban. A három betörőt elfogták és felakasztották. A fiúk az esemény hatása alatt hosszan vitatták, vajjon a három rabló a pokolban is bünhődik-e? „Nem, nem, bizonyosan nem! — kiáltotta Joszif. — Ez borzasztó igazságtalanság volna, megkapták büntetésüket itt, szörnyű lenne, ha ott is szenvedniök kellene emiatt."

Követni az igazságot mindenen keresztül, ez volt a fő jellemvonása ennek a nagy dolgokra termett fiúnak. Tizenöt éves sem volt még, amikor rendkívüli képességeinél fogva bejutott a tbiliszi-i szemináriumba, de akkor már számos röpiratot és könyvet szerzett, tanulmányozta Darwin elméletét a fizikai evolucióról és Marx társadalmi evolúciós elméletét.

A tudásvágya egyre nőtt és amikor Tbiliszibe ment, nevelőinek minden akadékoskodása ellenére Mendelejev vegyészeti könyvét és hasonló munkákat tanulmányozott. Minthogy Tbiliszíben Marxnak „A tőké"-je csak egy példányban volt meg, ő és barátai összeadták fillérjeiket, hogy írott másolatot szerezzenek róla. Nagyon szerette a szépirodalmat, olvasta Vernét, Gogolyt, Thackerayt és más írókat. Ismerte Shakespearet. Verseket írt, szeretett énekelni A szeminárium vezetői kémekkel kutatták ki, milyen könyveket olvas és látva befolyását a kollégium fiatalságára, szigorú büntetést szabtak ki rá. Sokszor volt magános cellába bezárva. Végül is kicsapták.

*

Leninnel levelezés útján ismerkedett meg Sztálin 1903-ban. Már régóta párhuzamosan haladtak és Sztálin készséges tanítványa és odaadó híve volt „a hegyi sasnak", ahogy Lenint nevezte. A saját kis körében, a Kaukázusban, hamarosan ismert és bátor vezér lett Sztálinból. A logikára, a helyes érvelésre fektette a fősúlyt, és a vitákban feltűnést keltett nyugodt tartózkodása, észszerűsége, ellenfelei zajos hevességével szemben. Leninben legjobban a verhetetlen logikát csodálta, amely hatalmába kerítette, végül pedig teljesen megnyerte hallgatóságát.

Csak 1905-ben került sor személyes találkozásra. Nagyon érdekesek Sztálin benyomásai és megfigyelései: »Azt remél-

tem, hogy látok majd egy nagy embert, pártunk hegyi sasát, nagy embert — nemcsak politikai, de fizikai értelemben is. Mert képzeletemben Lenint óriásinak láttam, impozánsan hatalmas termetűnek. Mily csalódás volt hát számomra, mikor egy teljesen köznapi megjelenésű embert találtam, valamivel az átlagos magasság alatt, aki semmiben sem különbözött a többi embertől.«

Ugyanezt a csalódást érezte Sztálin, amikor konferenciákon látta Lenint félrevonulva egy sarokban, beszélgetni a legegyszerűbb emberekkel. Csakhamar rájött azonban, hogy Lenin kerüli a feltűnést, nem hangsúlyozza ki, milyen nagyjelentőségű vezető helyet tölt be a mozgalomban, nem pózol. Mindez felbecsülhetetlen érték egy vezetőben, aki mögött tömegek állanak. A dolgozók valóban úgy érezték, hogy ő is közülök való.

Sztálin és Lenin eleinte nem találkoztak gyakran, de állandó összeköttetésben maradtak. Sztálin elszántan harcolt a saját területén, Lenin is a magáén. Sztálint a rendőrség gyakran fogta el, hat ízben száműzték Szibériába. Egyszer, hogy »alaposan megtanítsák«, más politikai foglyokkal együtt kivitték a fogház udvarára és arra kényszerítették, hogy katonák sorfala között, akik puskatussal ütötték, járjon fel- és alá. Sztálin Marx könyvével a kezében emelt fővel ment végig a puskatusok között.

Sztálin, mint nagyműveltségű ember, tisztán látta a nyomtatott betű értékét és egymásután hozta létre a titkos nyomdákat. Egyet láttam közülük Tbilisziben. Egy rokona házában működött, abban a városban, ahol Sztálin diákkorát töltötte, valósággal a rendőrség orra előtt.

Sztálin ügyesen oldotta meg a dolgot. Egy nőrokona kis villát építtetett olyan helyen, mely idővel a külváros ismert utcája lett. A villának alagsori konyhája és alatta mély pincéje volt. A kertből, egy mély száraz kútból vízszintes folyosó vezetett, onnan csapóajtón keresztül lehetett bejutni a szobába. Itt dolgozott Sztálin titkos nyomdájával: mozgalmi társai, akik az ártatlan külsejű villában, mint albérlők laktak, segítették munkájában. Ha veszély közeledett, a rokonhölgy megnyomott egy csengőt és a nyomda azonnal abbahagyta a munkát.

Leninnel 1912-ben találkozott Krakkóban. Ekkor írta azóta klasszikussá lett cikkei egyikét: „Marxizmus és nemzetiségi kérdés" cimmel. Ez alkalommal írta Lenin Gorkijhoz intézett levelében e szavakat: „Egy nagyszerű grúz van itt..."

1917-ben Sztálin visszatért Szibériából és magára vállalta a

forradalom vezetését, amíg Lenin megérkezik. Attól kezdve Lenin vezetésével együttesen irányították az októberi harcokat. Lenin a központban maradt, Sztálin utazott. Sztálin volt az, aki megoldotta az első kritikus napok élelmezési kérdését. Sztálin látogatta és felülvizsgálta a hadműveleteket a polgárháború különböző frontjain, ő teremtette meg a Vörös Hadsereget, mint szervezett katonai erőt, bebizonyítva nagy hadvezéri és sztratégiai képességeit.

De a leghevesebb harc napjaiban sem feledkezett meg Sztálin soha egyetlen pillanatra sem a nyomtatott szó szerepéről és a Právdában megjelent híres cikkében: »Az októberi forradalom és a nemzeti kérdés«, látjuk, hogy kedvenc témája azokban a napokban is foglalkoztatta, amikor igazán addig kellett ütni a vasat, míg meleg.

Lenin halála után, 1924-ben, Sztálin kezébe ment át a legfőbb ellenőrző hatalom. A párt támogatásával, az ötéves tervek megszervezésével, szinte maga előtt látta megvalósulni életcélját: Szovjet-Oroszországot hatalmas ipari állammá emelkedni, melyet a magas színvonalú gépesített mezőgazdaság bőségesen ellát.

Sztálin írásaiban mélyreható elméleti embert, világosfejű gondolkodót, mások gondolatainak ragyogó kifejtőjét ismerünk meg, aki azonnal felfogja és szétboncolja a legösszetettebb problémákat is, úgy, hogy megérteti azok természetét, irányt és utat mutatva megoldásukra s mindezt a tömegek számára érthetővé, világossá teszi. A Sztachánov-mozgalomról például ezt írja: »A Sztachánov-mozgalom dolgozó férfiak és nők mozgalma, amely azt tűzte ki célul, hogy túlhaladja a jelenlegi technikai színvonalat... magasabb munkateljesítményt követel, a képesség kellő kihasználását és a termelés tervszerű irányítását. Jelentősége legfőképpen az, hogy előkészíti az átmenetet a szocializmusból a kommunizmusba.« A kommunizmus ugyanis magasabb fokozatot jelent, magasabb termelési színvonalat és magasabb kultúrát, fejlettebb technikát követel. A termelékenységet annyira akarja fokozni, hogy a fogyasztási cikkek mennyisége bőségesen fedezze a kommunista társadalom tagjai szükségletét.

Henri Barbusse ezt írja Sztálinról: »Élete története: rendkívüli nehézségek sorozatán aratott győzelmek láncolata. Vasember. Neve megmondja ki ő, mert: Sztálin = acél. Annyira hajlíthatatlan és annyira hajlékony, mint az acél. Erejét végtelen, mély józansága, sokoldalú tudása, az elmélyedésre és koncentrálásra egyaránt alkalmas csodálatos képessége adja.

Szenvedélyesen törekszik szabatosságra, törhetetlen állhatatossággal, gyorsan, biztosan és energikusan határoz.«

Ez nem elfogult és megbízhatatlan kép Sztálinról. Minden nyugati értékelésnél, amelybe szükségképpen más tényezők is kapcsolódnak, Sztálinnak ezt a képét legalábbis figyelembe kell venni. Nem csoda, ha az egyszerű orosz tömeg, összehasonlítva mai helyzetét társadalmi, egészségügyi, nevelési, kulturális, gazdasági és világtekintélyi szempontból a három évtized előtti állapottal, megbecsüléssel fordul afelé az ember felé, akinek Leninnel együtt, mindenki más felett, mindezt köszönheti. Nagyon is jól tudják, amit idegen nem tudhat soha, mily fárasztó erőfeszítést, bátorságot, önfeláldozást tanúsított és mennyi szeretet és megértés jutott nekik attól az embertől, aki a Goriban lévő kis házacska egyik szobájában született. Úgy éreznek iránta, mint az amerikaiak Lincoln Ábrahám iránt, aki Kentuckyban jött a világra.

»Hogy érzi magát? Jó színben van? Öregnek látszik?« Ilyen kérdésekkel ostromolt — úgy, ahogy gyermekek érdeklődnek izgatottan szülőik iránt —, különösen az intelligens ifjúság a Kremlben tett látogatásom után. Sohasem tudom elfelejteni annak a fiatal asszonynak ijedt tekintetét és hangját, akitől egészen ártatlanul azt kérdeztem: »Mit gondol, ki következhetik Sztálin után?« Fülemben cseng a felkiáltásában rezgő fájdalom: »Oh, ne mondjon ilyet. Hogy lehet ilyesmit mondani?« Azonnal észrevettem, hogy ép oly tapintatlanság ilyesmit kérdezni a Szovjetunióban, mintha egy családi otthonban azt kérdezném a gyermektől: »Ki jön apád helyébe, ha meghal?« Sztálin is atyja a szovjet ifjúságnak. Szeretik! Természetesen törekedtem arra, hogy láthassam Sztálint és boldog voltam, amikor meghívása megérkezett. Ime néhány megfigyelésem. Közlöm pontosan úgy, amint a Kremlből való visszatérésem után azonnal leírtam azokat.

2 *SZTÁLINNÁL A KREMLBEN*

Július 12-én, délután 6 órakor kaptam meg az értesítést, hogy Sztálin generalisszimusz este nyolc órakor kíván fogadni. Gondolatban sorra vettem az előterjesztendő kérdéseket, körülbelül a következőket: A vallások ügye; a kölcsönös látogatások és a népek közti kapcsolatok felvétele; van-e Oroszországnak további gyógysegélyre szüksége? mi történjék az angolokhoz férjhezment orosz leányokkal, akiknek nem enged-

ték meg, hogy férjeiket Angliába kövessék? Igy készültem a látogatásra.

Pontosan tíz perccel a kitűzött időpont előtt érkeztem meg a Kreml nyugati bejáratához, így még volt időm ide-oda kocsizni a folyóparton. Szép este volt s a Kreml terrasza teljes szépségében tűnt elő. A folyó kecses hajlásckkal kanyarog a rózsaszín falak alatt. A túlsó parton méltósággal emelkedik az angol követség kicsiny, nyugalmas, XVIII. század korabeli épülete. Túl a folyón messzire nyúlik a város rohamosan növekedő külterülete.

Elhaladtam a hatalmas, sokkupolás templom, majd a világ legnagyobb harangja mellett, amelynek alsó kerülete lehasadt és most a földön van, elmentem a nagy ágyú mellett, amelyet jól ismerünk gyermekkori történelemkönyvünkből, végül a Lenin mauzoleumával szomszédos Kreml-részhez értem. Itt egy külön bejáratnál fogadtak közvetlenül a nagy fal mögött, pontosan szállodám erkélyével szemben.

Beléptem az egyszerű kapun, kalapomat a személyzetnél hagytam s kísérőmmel a lassan mozgó liften egy felsőbb emeletre érkeztünk. Szigorú hivatali stílusban ujonnan kárpitozott, ujonnan festett, tiszta hosszú folyosóról várószobába vezettek, melyben nagy asztal körül tizenhárom szék állott. Oldalt, asztalkán italok voltak és egy tiszt társalgott velem, amíg a villanyóra mutatója 7.58-hoz nem érkezett. Akkor három vagy négy meglehetősen nagy hivatali helyiségen haladtunk át, melyekben íróasztaloknál hivatalnokok dolgoztak, végül beléptünk egy másik, egyszerű dolgozószobába, melynek főbútorzata zöld posztóval letakart hosszú asztal. Bizonyára tanácskozóterem. A generalisszimusz és Molotov vártak ott rám.

Köszöntöttük egymást, kezet szorítottunk.

Sztálin egyenruhában volt, egyetlen csillaggal mellén, válltányérjai mutatták rangját. Molotov szürke ruhát viselt.

Sztálin nem magas termetű ember. Arcvonásai szabályosak, finoman cizelláltak, ami a grúzoknál gyakori. Sűrű, fekete haja őszbe vegyülve simul homlokára, ami szintén grúz tipusra vall.

Első pillanatra láttam, hogy azok a hírek, melyek Sztálin veszélyeztetett egészségéről szólnak, alaptalanok. Jó egészségben levőnek találtam.

Nyugodt, fegyelmezett, egyszerű ember, van humorérzéke. Beszéde közvetlen, egyenes, nyoma sincs benne a póznak. Arcában semmi kegyetlen, vagy drámai kifejezés, és semmi tö-

rekvés arra, hogy erélyesnek lássék. De igenis látható rajta céltudatossága és zsenialitása mellett kedvessége is.

Nem állhatom meg, hogy meg ne emlékezzem Sztálinnak Leninnel való, első találkozásáról írt megjegyzéséről, Lenin megjelenését és modorát illetően: »Csak jóval találkozásunk után fogtam fel, hogy egyszerűsége és szerénysége, igyekezete, hogy ne tűnjék fel, vagy legalábbis ne hangsúlyozza ki magas pozícióját, — ez a jellemvonás volt Lenin egyik legerősebb vonzóereje, ami különösen alkalmassá tette arra, hogy nagy tömeget vezessen; egyszerű és mindennapi tömegeket, az emberiség közkatonáit.

Előttem állt hát Sztálin, az ember, aki segített létrehozni egy új rendet, amelyben a tömeg egyenlő, igaz elbánásban részesül, aki el van tökélve arra, hogy nem enged akadályokat gördíteni terve végrehajtása elé. Ez hát az ember, aki azt akarja, hogy igazságot szolgáltassanak, a legvégsőkig, az egész vonalon még akkor is, ha az könyörtelen eljárást jelent bármilyen szervezett ellenzékkel, vagy ellenféllel szemben. Ez az ember nyugodt volt 1917-ben, amikor a szövetséges hadsereg tömegei döngették Sztálingrád kapuit és akkor is, amikor 1942-ben Hitler roppant seregei döngették ugyanazokat a kapukat. Ezt az embert semmiféle támadás nem tudta megfélemlíteni, és semmiféle atombomba nem fogja megijeszteni, vagy meghajlítani.

Röviden: ha az előrehaladó évek meghozták is benső nyugalmát, ez ugyanaz a Sztálin, aki ötven évvel azelőtt lázadozott a tűrhetetlen igazságtalanság ellen, és az a fiatal forradalmár, akinek, — átlátva a nyomtatott propaganda szükségességét — meg volt a bátorsága, vakmerősége ahhoz, hogy titkos nyomdát tartson fenn a cárizmus rendőrvilágának egyik erős fészkében. Joszif Visszárionovics Sztálin az ember, aki ötven év hajlíthatatlan céltudatosságával szerezte a nevét, és ma már csakis így ismerik: »Sztálin« vagyis acél.

Leültünk. Én szemben Sztálinnal, Molotov a jobbján. A tolmács, szürke egyenruhás fiatalember, gallérján és vállán a diplomáciai szolgálat jelvényeivel, közöttünk az asztalfőn ült. Találkoztam már vele két nappal ezelőtt a T. V. Soong tiszteletére adott fogadáson, akkor is mint tolmács szerepelt. Molotovval folytatott beszélgetésemnél. Most roppant sebes gyorsírással rögzítette papírra minden szavamat, azután nagyon gondosan lefordította Sztálin számára.

Sztálin első kérdése az volt: »Tetszett az utazás?« Akkor tértem vissza Örményországból és a Kaukázusból.

»Végtelenül! — feleltem. — Nagy hatással volt rám mindaz amit láttam.«

»Járt már ott azelőtt is?«

»Nem, soha. Ez volt az első látogatásom, de hamarosan felfedeztem és láttam a haladás biztos jeleit. Eriván például huszonöt évvel ezelőtt nem volt más, mint huszonhétezer lakosu óriási falu, ma pedig szép, modern város, negyedmillió lakossal. De még ennél is meglepőbben hatottak rám a gyerekek. Testileg olyan pompásak, kultúrában annyira előrehaladottak.«

Grúziáról beszélgettünk azután. »Voltam Goriban — mondtam — meglátogattam a házat, ahol Kegyelmességed született. Az új márványtetőzet, mely egykori otthonát óvja, semmiképpen sincs ellentétben a kis házzal, amit borít. A kertek tele voltak virággal. Rengeteg rózsát kaptam ajándékba. Azután meglátogattam Tbilisziben a szemináriumot, ahol ön tanult és a kis külvárosi házat, melynek mélyén rejtett pincéjében az ön illegális sajtója dolgozott. Kitünő munka volt.« Azután felvázoltam a levegőben a nyomógépet és elmondtam, hogy mennyire hatott rám, mérnöki ösztöneimre.

Molotov mosolygott, mikor elmagyaráztam a gépet és a nyomdahelyiség megközelítésének módját.

Sztálint szórakoztatta a visszaemlékezés.

»Végül, — mondtam — födetlen fővel álltam édesanyja sirjánál a meredek domboldali templomban, Tbiliszi felett.«

»Anyám nagyon egyszerű asszony volt.«

»Nagyon jó asszony« — tettem hozzá.

»Egészen egyszerű asszony« — ismételte kedves mosollyal.

Ez a mosoly kiszélesedett, mikor azt mondtam, hogy: »Sokszor az anya képét a gyermek adottságain keresztül nézzük.«

Mikor arra került a sor, hogy én vezessem a társalgást, azt kérdeztem: »Szabad-e néhány kérdést feltennem?« Sztálin igent bólintott.

Sztálin csaknem az egész beszélgetési idő alatt az előtte fekvő papírlapra nézett és kék-piros ceruzájával rajzolgatott. Időnként felemelte fejét, erősen rámnézett, úgy hallgatta szavaimat. Nagyon figyelmesen hallgatta végig kérdéseimet.

»Tudna ön módszereket ajánlani arra, hogy előmozdítsuk országaink között a jó megértést és egységet, a háború utáni évekre.«

»Nem lesz könnyű dolog, — felelte Sztálin rövid gondol-

kozás után, — barátok voltunk a háborúban. Ez eléggé természetes volt, hiszen közös, szörnyű ellenfél állt velünk szemben. A németeket levertük, a feszültség csökkent, most már nehezebb dolog lesz elkerülni a surlódásokat. Mi kívánjuk és fenn akarjuk tartani az egyszer már elért szilárd egységet, még pedig nemcsak szavakkal, hanem cselekedettel is. Semmiben sem kívanjuk megbántani, vagy megakadályozni Angliát. Készek vagyunk arra, hogy barátai legyünk Angliának szóban és tettekben is. Hogy ez mennyire sikerül, az leginkább az önök politikusain múlik. Ha bennük megvan erre a hajlandóság, bennünk bizonyosan megvan.«

Felmelegedve folytatta: »Legfőbb akadály a sajtó, amely nagyon sokszor hamis és elfogult híreket közöl. A sajtó előítéleteket teremt. Az angol sajtó háború előtt sohasem számolt be a valóságnak megfelelően a Szovjetunióról.«

Visszaidézve az elmult két évtized történetét, nem mertem kétségbevonni e vádakat és megmagyaráztam Sztálinnak, amit ő nyilvánvalóan jobban tud, mint én, hogy úgy az angol, mint az amerikai sajtó általában milliomosok kezében van. Túlnyomórészt ezeknek az álláspontját képviseli és olyan irányba kívánja terelni a közvéleményt, mely a gazdagok osztályának kívánatos. De, hozzátettem: »Angliában van legalább egy napilap, a Daily Worker, — amelynek szerkesztőségéhez tartozom — amelyet a munkások filléreiből tartanak fenn. Jelenleg százezer példányban jelenik meg, de az ötszázezret is elérhetné, ha elegendő papír lenne.«

Sztálin és Molotov egymásra néztek, amíg ezeket mondtam.

Elmondottam több jellemző dolgot az angol sajtóról, majd örömmel állapítottam meg, hogy a Szovjetunió a multban mindenkor megtartotta szavát, ami többek között szintén hozzájárult ahhoz, hogy egyre növekvő bizalommal fogadják nyilatkozataimat a Szovjetunióról. Nem mindig volt így! Nagyon kevesen hittek a Szovjetunió katonai erejében, amíg a háború be nem igazolta azt. Montgomery tábornok például nem győzött csodálkozni az oroszok sztálingrádi teljesítményén, de ő is megtalálta rá a magyarázatot, az erőben, ugyanabban, amire én bizalmamat alapitottam.

Sztálin ezután megmagyarázta, honnan ered Anglia téves véleménye a Szovjetunió katonai erejéről. A felelősség ezért a franciákat, és rajtuk túl a lengyel uralkodóosztályt terheli.

»Churchill — mondotta Sztálin — megkérdezte Gamelin tábornokot Oroszország katonai ereje felől. Oroszország tel-

jesen üres fogalom — mondotta Gamelin — Oroszországnak nincs katonai ereje«. Gamelin és a franciák ezt az információt a lengyel burzsoáktól kapták, akik akkor is, régebben is ellenséges viszonyban voltak a Szovjetunióval.

Ezzel kapcsolatban említést tettem a Times egy cikkéről, elmondottam, hogy az angol katonai körök hamis képe a Szovjetunióról az orosz-finn háború idejéből származik, de ez az orosz-finn háború után megváltozott. A Times katonai szakértője meg is írta helyreigazító cikkét, de ez, miután a Szovjetunió győztesen került ki a háborúból, az angol közvélemény előtt már úgy sem volt újság.

Majd a beszélgetést, miután erre bátorítást kaptam, vallási kérdésekre tereltem.

Sok bizalmatlanságot, sőt ellenséges érzést váltottak ki Angliában a Szovjetunióval szemben azok a vádak, amelyek a multban az egyház üldözéséről szóltak. Ezekről tudtam, hogy sok bennük az elfogultság és a túlzás. A vallási kérdés mindig nagy hullámokat ver fel Angliában, mert az angol igen vallásos nép.

Sztálin így válaszolt: »Az államnak is és az egyháznak is meg van a maga külön története a forradalom utáni időszakban. A pátriárka, az orosz ortodox egyház akkori feje, kiátkozta a szovjetkormányt és arra szólította fel a népet, hogy ne fizessen adót. Kellett, hogy az állam megvédje magát, kellett, hogy az állam cselekedjék. Kétségtelen — tette hozzá talán saját megállapításán mosolyogva, — háború és nagy feszültségek idején történnek meg nem engedett dolgok mindkét oldalon. De mindez már a multé — mondotta. És most a háború új, teljesen más helyzetet teremtett. A háború megmutatta és megértette az egyházzal az állam hazafiasságát és bebizonyította az államnak az egyház hazafiasságát. Azelőtt az egyház túl szorosan kapcsolódott a cári uralomhoz.«

»Igen — vetettem közbe, — sokszor talán közelebb volt a cárhoz, mint az egyház igazi fejéhez Jézus Krisztushoz. Ami engem illet — fűztem tovább ezt a gondolatot — megállapíthatom, hogy a szovjetkormány számos cselekedete, amellyel az egyszerű emberek javát szolgálja, szoros összhangban van a keresztény tanokkal és erkölccsel. Itt alkalmazni lehet azt az elcsépelt mondást, hogy azok, akik sokat prédikálnak az igazság és a szeretet istenébe vetett hitükről, úgy cselekszenek, mintha nem hinnének benne. Azok pedig, akik tagadják, hogy van ilyen isten, igazi hívőkhöz méltóan cselekszenek.«

Sztálin és Molotov mosolyogtak.

»Természetesen, — folytattam visszatérve a tárgyra, — az egyre növekvő jóviszony egyház és állam között nagy örömet okoz nekem. Beszéltem a különböző egyházak legmagasabb funkcionáriusaival, a pátriárkával, aki ezt adta nekem, — a mellemen fekvő keresztre mutattam, — a leningrádi érsekkel, az örményországi katolikusok fejével, a grúziai érsekkel és másokkal. Amit mondtak és az ami azonfelül mindebből kicsendült, bizalommal tölt el. Különösen áll ez Örményországra, ahol éppen akkor jöttek össze különböző államokból az örmények. Örömmel állapíthatták meg a gyermekek pompás egészségét és magas nevelési és kulturális színvonalát.«

»A vallás, — mondta a generalisszimusz — lelkiismeret dolga! És a lelkiismeretet nem lehet semmibe venni. A lelkiismeret szabad. Az istentisztelet és a vallás szabad.«

A szovjet egészségügyi-szolgálatról beszéltünk azután.

»Kívánják-e önök — kérdeztem, — hogy folytassuk azt a munkát, amellyel egészségügyi segítséget nyujtottunk önöknek? Láttuk a háború pusztítását és, hogy mennyire ki vannak fosztva, milyen nagy a hiány a legfontosabb anyagokban és műszerekben.«

»Köszönöm önöknek az eddigit és kérem a további segítséget« — mondotta.

Beszéltünk a küszöbön álló angol választásokról és biztosítottam Sztálint, hogy ha talán nem is ezen a választáson, de a legközelebbin bizonyosan a Munkáspárt kerül uralomra.

Órámra néztem, már háromnegyed órája beszélgettünk.

»Előrehaladt az idő — mondtam —, szabad-e még egy-két kérdést feltennem?«

Beleegyezően bólintott.

»Nagy fontosságot tulajdonítunk — folytattam — a személyes kapcsolatoknak népeink között. Nagyon szeretnők, ha a látogatások mindkét részről minél gyakoribbak, számosabbak lennének. Honfitársaim közül ezren és ezren megtesznek mindent, hogy a legnagyobb jóindulattal eltelve meglátogathassák az önök országát. A magam részéről különösen azt szeretném, ha az ifjúság találkozhatna az önökével.«

»Ez nagyon is kívánatos« — mondotta nyomatékkal és különböző eseteket említett, amikor hamis információk terjedtek el Oroszországot illetően azért, mert másod-harmadkézből való információk voltak.

Mielőtt rátértem volna tulajdonképpeni és különleges kérésemre, biztosítottam a generalisszimuszt, hogy az angol munkások nagy tömege élénken barátságos érzéssel viseltetik a

Szovjetunió iránt. Ez egyre inkább áll az értelmiségre is, különösen technikusokra. Példaképpen elmondtam, hogy egy nagy gyárban, ahol negyvenötezer ember dolgozott, a világ legfinomabb aeromotorjain, a Szovjetunióról tartottam beszédet a munkásoknak. Az üzemvezetők és a szakértők még vagy két óráig vitatkoztak azután, és az orosz munkateljesítményeket és módszereket vitatták meg velem.

Sztálin örült ennek és megjegyezte: »A technikusok természetszerűen realisták.« Molotovra tekintett, mikor hozzátettem, hogy a multban a technikusok elzárkóztak a politikától, mint ami távol esik munkakörüktől. Ez a felfogás rohamosan átalakulóban van most és mind a technikusok, mind a munkások egyre jobban kezdik felismerni, hogy az életben mind a két tevékenység fontos.

Második kérdésem a fiatal angol-orosz házaspárokra vonatkozott. Szigorúan tilos volt ugyan, hogy a Szovjetunióban tartózkodó angolok orosz lányokat vegyenek feleségül, de ez mégis megtörtént. A szovjet-hatóságok azonban eltiltották ezeknek a fiatal asszonyoknak, hogy férjeikkel együtt elhagyják az országot.

»Nem minden vonakodás nélkül beszélek erről a kérdésről, — kezdtem — mert még a látszatát is szeretném elkerülni annak, hogy az önök belügyeibe avatkozom. De egy, a nagy ügyekhez viszonyítva egészen kis dolog mégis aránytalanul sok zavart okozhat érzéseinkben. Nagyon szeretnék eltüntetni mindent, ami alkalmas arra, hogy fölösleges ütközőpont legyen népeink között.«

Sztálin kért, hogy folytassam.

»Vagy harminc angol fiatalember orosz leányt vett feleségül, és most a férfiakat hazarendelték. A szovjet intézkedések gátolják ezeket az asszonyokat abban, hogy elkísérhessék férjeiket. Nem lehetne ezt az intézkedést megváltoztatni?«

Sztálin gyors és kérdő tekintetet vetett Molotovra, hogy így van-e ez?

Molotov mosolygott, és fejbólintással adott gyors választ, hozzátéve valamit oroszul, amit nem értettem. Folytattam és kifejtettem, hogy azoknak a száma, akiket ez érint, kicsi, de az ellentét, amit a sajtó felkavar emiatt, nagy.

»Állandóan hangoztatott vád volt a multban — mondottam — hogy az orosz kommunizmus egyik célja: a családi élet felbomlasztása. Ezeknek a házaspároknak az elválasztása alkalmas arra, hogy igazolja ezt a hamis tételt.«

Sztálin újra megkérdezte tőlem: »Hány házaspárról van szó?«

»Vagy harmincról.«

»Majd csinálunk valamit« — mondotta azonnal és barátságosan, majd mintegy helyreigazítva hozzátette: »Valami valószínűleg történni fog. A döntés a Legfelsőbb Szovjet elé tartozik.«

Molotov helyeslően intett.

Megköszöntem Sztálinnak az előzékenységet, hogy fogadott és befejeztem az intervjut. Biztosítottam arról, tudatában vagyunk annak, hogy mennyit köszönhetnek neki a munkások és más foglalkozásuak hazámban és az egész világon, tudjuk mivel tartozunk neki és nemzetének a döntő szerepért, mellyel hozzájárultak a fasizmus megdöntéséhez és azért, hogy új, szervezett rendet vezettek be a világba.

Sztálin meghajolt. Aztán felálltunk és kezet szorítottunk. Az intervjú 8 órakor kezdődött és 8.50 perckor ért véget. Ez volt első és valószínűleg utolsó látogatásom a Kremlben. De a sárgásszínű épülettömb, amelyet a vastag rózsaszínű falak védőn övéznek, hét csavart tornyával, számomra most már nemcsak azt a távoli, hideg-rideg látványt fogja jelenteni. Felidézi majd a vörös szőnyeges folyosókat, az egyszerű, tiszta irodaszobákat, magas barna bőrszékeket, síma íróasztalokat és telefonokat. Ez a háttér jobban illik ahhoz a természetes, modern emberhez, mint az állami épületeknél szokásos, ragyogó arany- és plüssdíszítésű termek. Sztálin közvetlenül, figyelmesen hallgatta szavaimat, nyugodtan gondolkozva, közben színes ceruzájával ütögette az előtte fekvő írómappát, ahogy mások cigarettájuk hamuját ütögetik le, készen arra, hogy amikor itt az alkalom, azonnal a lényeget érintő megjegyzéssel, bölcs útmutatással szolgáljon. A Kremlben nem a rejtelmek embere székel. Sztálin megtestesülése a jókedélyű, természetes észjárású embernek, éppen annyira a népből való ember ma is, mint annak idején, amikor a tbiliszi villában a titkos nyomdában dolgozott. Épolyan közvetlen, talpraesett és gyakorlati ember ma, mint akkor volt, amikor a mesterien elsajátított marxi szocializmust, nem mint filozófiai elméletet, hanem mint tervet használta fel, hogy az egyszerű emberek tömegét akcióra bírja. Egészen olyannak láttam Sztálint, amilyennek negyedszázadon át tartott beszédei mutatták, amikor az új szovjet-rendszer magatartását tolmácsolta a külső világnak: erőltetettség, melodrámaiasság és póznélküli, becsületes, egyenes, igaz ember-

nek, olyan embernek, aki őszintén keresi az Angliával való barátságot és hisz e barátság lehetőségében.

3. *MOLOTOV*

Molotov első pillanattól kezdve érdekelt. Ruhája, fehér gallérja, nyakkendője, kézelője, mint »tanító úr a díjkiosztás napján«, teljes ellentéte Sztálin egyszerű khaki egyenruhájának. Arca is egészen más, mint Sztáliné. Nagy, szögletes piros-pozsgás arc, őszülő haj, keretnélküli csíptető hunyorgó, kedves, mindig mosolygó szemén. Az öntudatos tanító prototípusát láttam benne, aki saját erejéből küzdötte fel magát biztos pozíciójába, ahol most már lendülettel, könnyen végzi az irányítás munkáját. Olyan ember, aki ismeri a világot maga körül, érti a dolgát, de átérzi annak a tekintélynek az erejét is, mely arra a helyre tette, ahol most van. Bízik benne és mindenkor kész is fedezni azt.

Sokszor láttam Molotovot és háromszor beszélgettem vele. Mindig egyforma volt. Nyugodtan áll, néz, hallgat mosolyog, azután egyenesen és kedvesen elmondja mindazt, ami abban az esetben szükséges és megfelelő.

Semmiféle titokzatosság sincs Molotov körül, amint nincs Sztálin körül sem. Mindkettő forradalmár volt, de külsejük után senki sem tartaná őket annak. Mindketten végtelen hatalmat jelentő pozícióba emelkedtek. Egyiket sem törte meg az erőfeszítés. Egyiket sem keserítette el az élet. Egyiknek sem szállt fejébe a nagyság. Mindkettő ma is bármikor kész arra, hogy küzdjön ha kell, de mindkettő tudja, mily végtelen erő áll mögötte. Innen van magatartásuk könnyedsége, gőgnélküli biztos határozottsága. Ma valószínűleg Molotov helyzete nehezebb. Sztálin feladata, hogy tudásával, lángelméjével, bölcsességével, állhatatosságával és személyes tekintélyével segítse elő a hatalmas szovjetállam belső ügyeinek vitelét. Molotov feladata, hogy hazája érdekeiért küzdjön a külföldi tanácskozótermekben, de a kellemes, mosolygó arc mögött határozott tárgyalóféL rejlik. Pontosan tudja, mit akar és érzi: tudja a módját, hogyan érje el azt. Többen hasonlították a közönséggel érintkező bankigazgatóhoz — és van is ebben valami —, aki kedves és előzékeny ahhoz az üzletfélhez, akinek üzletei rendben vannak és összhangban állanak az általa képviselt bank irányvonalával. Viszont bizalmatlan és szigorú azokkal szemben, akiknek üzletei eltérnek ettől az irányvonaltól, vagy akik a multban olyan üzleteket kötöttek,

amelyek gyanut ébresztenek. Letűnt korok fennsőbbséges levegője nem indítja meg, sem kalandorok zajos történetése.

Molotov tudja mihez tartsa magát: a hatalmas mozgalom irányvonalához, melynek ő gyermeke és teremtője. Másfajta irányvonal ez, mint azé a világé, mellyel politikai ügyleteket kell lebonyolítania. Kész tárgyalni ezekkel a másfajta emberekkel is, amint a bankigazgató is hajlandó másfajta üzletemberekkel tárgyalni, de el van tökélve; nem vállal kockázatot és csak úgy köti meg az üzletet, ha saját elvei szerint teheti Jól tudja, hogy támaszkodhatik arra az óriási hatalomra és bízhat a hatalmas szervezet célkitűzéseiben, amelynek ő közvetlen képviselője és végrehajtója. Pontosan tudja, mit akarnak, tudja, hogy bíznak benne és arasznyit sem szabad engednie a vele tárgyaló hatalmasokkal szemben, amikor nagyon magas a tét. Azt is tudja, mikor vonuljon vissza valamely kérdésben és érti, hogyan kell játszani a szavakkal, ha időt akar nyerni.

Végül is, Molotov diplomáciai módszerei nem nagyon különböznek más államok módszereitől. A Szovjetuniónak otthon szocialista gazdasági szervezete van. Külföldön úgy intézi ügyeit, mint akármelyik más ország; politikai ügyleteket köt. Molotovnak például nem tetszett, hogy az UNO San-franciscó-i ülésén Argentinát is felvették a tagok közé. Küzdött ellene, de végül engedett azzal a feltétellel, hogy az akkor még ideiglenes lengyel kormányt ismerjék el a szövetségesek. Hajlandó nagy árat fizetni azért, amit feltétlenül el akar érni és amikor ő áll ellen a másik fél akaratának, tudja, mikor észszerű és bölcs dolog engedni.

V. AZ EGYÉNISÉG ALAKULÁSA A SZOVJETUNIÓBAN

1. *LÉT ÉS EGÉSZSÉG*

Milyen úton, módszerekkel és szervezetekkel nevelte, fejlesztette, ösztönözte a Szovjetunió fizikai, szellemi és kulturális tekintetben az ember életét?

Kezdjük ott, ahol az ember élete kezdődik: a testnél és egészséges növekedésénél! És jegyezzük meg, hogy a Szovjetunióban az egészségügyi szolgálat minden vonatkozásban teljesen díjtalan. Egy fillért sem kell fizetni orvosnak, ápolónőnek, kórházért, üdülőért, a születéstől a halálig.

Az orosz asszony felszáll a villamosra. A nő terhes. Azonnal helyet adnak neki. Csak a Szovjetunióban vannak külön fenntartott ülőhelyek terhes asszonyok részére.

Egy orosz orvos társaságában egy szürke ház szürkére festett helyiségében jártam. Körben a fal mentén orosz asszonyok ültek, egyenesen a gyárból vagy hazulról jöttek, hogy anyatejet adjanak csecsemők részére. Bőségesen jut anyatej, a legfontosabb tápszer, minden csecsemőnek. Van még ország, ahol erről gondoskodnak?

Ezek a kis illusztrációk aláhúzzák, hogy a Szovjetunióban az ember fizikai jólétéről való gondoskodás központjában az asszonyokra és gyermekekre fordított különös figyelem áll, városokban és vidéken egyaránt. Az első anya- és gyermekvédelmi rendeletet Lenin írta alá 1917 decemberében.

Minden körzetben, városban és vidéken van tanácsadó központ és szülészeti klinika, amely tanácsot ad az anyáknak csecsemőápolás dolgában és ha kell, szakorvosi segítséget is nyújt.

A terhes nőre rendkívüli gonddal vigyáznak. Körülményei a gyárban és otthonában állandó megfigyelés alatt állanak. Ha hátrányosak, — változtatnak rajtuk. Az anya szülés előtt és után fel van mentve a munka alól, kielégítő táplálék és orvosi

segítség áll sajátmaga és csecsemője rendelkezésére. Egészségügyi oktatásban részesítik és e tekintetben sok a tennivaló, mert a régi Oroszország messze elmaradt Európa többi országa mögött.

Néha, egészen rendkívüli esetekben, megengedik az abortuszt, ha a terhesség vagy a szülés az anya egészségét veszélyezteti. Különben minden erőfeszítéssel arra törekednek, hogy meggátolják a magzatelhajtást és felvilágosítsák a nőket, hogy az milyen káros következményekkel járhat.

Ma már a Szovjetunióban úgyszólván minden szülés szülőotthonban megy végbe.

Az asszonyok rendkívül gyorsan talpraállanak azért, mert a terhesség idején rendkívüli gondossággal vigyáznak rájuk. Mutattak egy tizenhatnapos csecsemőt, aki másfél font volt, mikor született; a kicsike egészséges és életképes.

A születéseket nyilvántartják és a kerületi gondozónő meglátogatja otthonában az anyát, megfigyelés alatt tartja a csecsemőt és segítséget nyújt, ha kell. A felügyelet a gyermek hároméves koráig tart.

Az első év a kritikus idő a gyermek életében. Különös ápolásra van ekkor szüksége és gondot kell fordítani a táplálására. Nemcsak gondozónő, de orvos is látogatja rendszeresen a gyermeket az első év folyamán, különösen, ha elsőszülöttről van szó. Ilyenkor a többnyire fiatal, tapasztalatlan anyát megtanítják a helyes csecsemőápolásra. A gondozónő megmutatja, előírja a tennivalókat és látogatásai alkalmával ellenőrzi, hogy betartják-e utasításait. Ha kell, az ápolónő egy-egy egész napot is eltölt azzal, hogy egy tapasztalatlan anyát átsegítsen a kezdeti nehézségeken.

A csecsemők bélhurutja komoly veszélyt jelent és ezért különös gonddal vizsgálják a tejet és a gyógytápszereket. A tejkonyhák mellett ott vannak az egészségügyi központok és az anyák ott különleges tápszereket kapnak a kicsinyek számára. A Szovjetunióban a gyermek-halálozási arányszám még a háború alatt is csökkent.

Ugyanez az alapos gondoskodás kíséri a gyermeket további éveiben. Gyakran megtörtént, hogy a háborúban csúnyán megviselt, sivár külsejű házba léptem be; belül azonban: világosság, friss levegő és lázas tevékenység. Egyik ilyen ház iskolaépület volt. A folyosó egy beágazásában, egészen kis helyiségben, fehérköpenyes asszony ült, előtte az íróasztalon sztetoszkóp, mögötte polcokon üveg, üveg mellett. Az iskola házi rendelője ez és az asszony az ügyeletes iskolaorvos. Ma

már a bejáró orvost, a Szovjetunió területén, ahol csak lehetett, felváltották állandó, az iskolában bentlakó orvosokkal.

Az orvos rendelőhelyisége esetleg még kezdetleges, hiányosságai vannak, de megvan és állandóan ott van az iskolában az orvos! Ritka dolog ez Angliában: mindennapos eset a Szovjetunióban.

Mindebből nyilvánvaló, hogy a Szovjetunióban már csecsemőkorban hozzákezdenek az emberi egészség gondozásához és tudományos alapon végzik. Ezért az egészet tudományos módszerrel kell tanulmányoznunk. Erre pedig egészen kivételes alkalmunk volt. Kolesznyikov, egészségügyi helyettes miniszter, az Orosz Vöröskereszt főnöke, kimerítő leírást adott a Szovjetunió egészségügyi szolgálatának tudományos szervezeteről és logikai módszeréről.

Kolesznyikov magas férfi, lágy arcvonásokkal, hangja és modora nyugodt. Az egészségügyi minisztériumban fogadott bennünket. Beszélgetésünket, amely három óra hosszat tartott, kétszer szakította meg teával, szendviccsel és süteményekkel. Érdekes, mindent megvilágító tájékoztatást adott a minisztérium munkájáról és az egészségügyi szolgálat lényegéről. Előadásából madártávlatból kaptunk szemléletet az óriás terjedelmű szervezetről, amely bármilyen nagy is, mégis szervei és részecskéi egészen szorosan kapcsolódnak egymásba. Figyelmesen hallgatva megértettük, hogyan járul hozzá minden kis részszervezet működéséhez.

Faraday, a kísérletezők fejedelme, amikor új kísérletek bemutatására került sor, kezét a kísérletező karjára téve, ezekkel a szavakkal megállította a bemutatót: »Mondd meg előbb, mit kell meglátnom!«

Kolesznyikov is így tett és előre megmondta, mire kell figyelnünk. És ezzel a módszerrel, ott az Egészségügyi Központban megérthettük azon a tavaszi délelőttön, nemcsak ezt a szervezetet, hanem a Szovjetunió más sokfelé ágazó, de szorosan egymásba kapcsolt célját, tevékenységét és teljesítményét is.

Az egész kép tündöklése, ragyogása ellentétben áll egyes mai részteljesítménnyel és üdvös, ha ezt is észrevesszük. Hiszen a Szovjetunió még Kolesznyikov előadásában vázolt célok egyikét sem érte el teljesen s ő volt az első, aki ezt be is ismerte. Ám a célok és szándékok mesteri körvonalazása alkalmas volt arra is, hogy megmutassa: a lépések mindenütt folyamatosan a cél felé haladnak. Itt is, mint a Szovjet életének minden területén arra kell elsősorban figyelni, hogy mozgás van, s azután az iránya az, ami számbaveendő.

Valóban döntő fontosságú a Szovjet tevékenység tanulmányozásánál, bármely területre vonatkozzék is az, egyfelől azt vizsgálni, mi történt a cél elérése érdekében, másfelől, hogy mit jelentenek az elért eredmények a mult sötét hátteréhez mérten.

Így hát sokkal több volt az, amit Kolesznyikov szobájában megismertem, mint a Szovjetunió egészségügyi szolgálata és az abból kiágazó tevékenységek rendszeres vizsgálata.

Megtanultam akkor az egyedül helyes módszert, hogyan kell közelíteni a Szovjetunió minden más tevékenységéhez is, elmondván mindegyikről: »Mondd meg előbb, mi az, amit meg kell látnom.«

Semmi sem hiábavalóbb dolog annál, mint ide-oda rohanni a Szovjetunióban, ahogyan azt a legtöbb idegen látogató, újságíró és iró teszi. Kiragad egy-egy részletet vagy adatot, minden vonatkozás nélkül a tervhez, mint egészhez, — és összehasonlítja ezt a részletet egy otthoni tökéletesebb, hasonló részeredménnyel. Az illuziók módszere ez!

Pontosan ez az, ami előidézte, hogy a háború előtt a Szovjetunió erejét ipari, közlekedési, mezőgazdasági teljesítőképességét, annyira hamisan ítéljék meg. Alapos és kitartó előzetes tanulmányra van szükség, mielőtt a Szovjetunióról véleményt alkotunk, különben a kép veszedelmesen hamis és hazug lesz ha egyes részletek technikailag pontosak is.

*

A legfontosabb vonások Kolesznyikov vázlatában a következők:

1. Mindenekelőtt és elsősorban a szovjet egészségügyi szolgálat összekapcsolódó és szorosan egymásbafonódó egyetlen egészet alkot, mely közös munkaterv, költségvetés és költségkiutalás alapján működik. Az egészségügyi szolgálat a Szovjetunióban állami szolgálat. A gyógyítás minden ága állami ügy. Az orvosi szolgálat minden szerve állami ellenőrzés alatt áll, ami az egységes igazgatás sokféle előnyét biztosítja. Az invenció, a felfedezések gyümölcse és az orvosi gyakorlat új és bevált módszerei a kezelés, gyógyítás javítására azonnal mindenki számára elérhetővé válnak.

Az állam legyen felelős az egész közösség egészségéért: ez az első célkitűzések közé tartozott. Már az 1917-i forradalmat követő első napokban rendeletet adott ki a szovjet kormány a mindenkire kiterjedő és ingyenes orvosi szolgálatról. Már 1918 júliusában megszervezte az egészségügyi népbiztosságot, hogy egységes terv biztosítsa a rendelkezésre álló ala-

pok jobb fölhasználását, célszerűbb elosztását és az egészségügyi intézmények megfelelő elhelyezését, mindenkor a helyi szükségletlhez alkalmazva.

2. Valóban az egészség elérése, nem pedig pusztán a betegség gyógyítása lett ettől kezdve az állami egészségügyi szolgálat célja. A betegségek megelőzése és az egészség fenntartása, előmozdítása: az új szolgálat vezető gondolata. A gyógyítás valóban fontos dolog. Például fontos, hogy megtalálják a bélhurut gyógymódját, ha ez járványszerűen lép fel egy gyárban. Ennél is fontosabb azonban megelőzni az ilyen betegség kitörését, de legfontosabb az olyan gondoskodás, mely minden oldalról körülveszi a gyári munkást. Nemcsak egészségügyi intézkedésekkel, amelyek távoltartják tőle az ilyen betegségeket, hanem olyan feltételeket biztosítanak számára, melyek fokozzák erejét, életörömét és gazdag tartalommal töltik meg az életét. A három szempont mindegyike fontossága arányában teljes mértékben érvényesül az állami egészségügyi szolgálat gondoskodásában.

De vegyünk másik példát: a tuberkulózist — ha előfordul — meg kell gyógyítani. De ha lehetséges, meg kell előzni a baj fellépését. Minthogy pedig a tuberkulózis társadalmi betegség és a lakás és megélhetési viszonyoktól függ, megelőzése és a tényleges egészség fenntartása szorosan összefügg az állam társadalmi szerkezetével. A rövidebb munkanapra, a bérekre, munkavédelemre, társadalombiztosításra, a gyermekes anyáknak adandó segélyre vonatkozó törvények mind a tuberkulózis megelőzéséhez tartoznak és eredményük hamarosan beigazolódik. A társadalmi törvényhozás az orosz orvos jobbkeze.

Túlzsufolt lakás — hogy ezzel a példával illusztráljuk a dolgot — előmozdítja a tuberkulózist. Általában a jobban kereső munkás tud magának jobb lakást biztosítani. A Szovjetunióban azonban általában nem ez a helyzet. A lakbértörvény arra törekedett, hogy kizárja ezt az egyenetlenséget. A törvény a lakbéreket nemcsak a lakások nagysága szerint szabja meg, de fokozatosságot állapít meg a bérlő munkabére szerint. Ennélfogva a kisebb keresetünek ugyanolyan kilátása van, hogy egészségesebb lakásba költözzék, mint a jobb keresetünek.

3. A szovjet orvos nem áll — mint állt valamikor — külön kasztban a munkások fölött. Olyan kasztban, melynek csak a betegség meggyógyítása a feladata. Orvosok, sebészek, tudósok az egészségügyi tisztek káderét alkotják, feladatuk, hogy kiképezzenek, tanítsanak, bátorítsanak, vezessenek egy, az

egész nemzetet átfogó hadsereget, melynek célja a tényleges egészség létrehozása és fenntartása. A betegségek gyógyítása nem több, mint egyik technikai ága egy sokkal magasabbrendű egésznek.

Minden munkást besoroztak abba a hadjáratba, amely a betegségek ellen indult. Állandóan ösztönzik, hogy támadja meg az egészségtelen feltételeket, bárhol adódjanak is azok. Bátorítják, folytasson önkéntes nyomozást a fertőzések központjai után. Képzett felügyelők irányítják őket. Tisztántartják a WC-ket, első segélyt nyujtanak. Minden ház szerepel a látogatási listán. Az orvosok nem tudnák sem elvállalni, sem megoldani ezt a nagy feladatot, amit a legkisebb képesítésű emberek hadserege old meg és végez el, azonban orvosok képezik ki őket erre a munkára.

Mutassunk be egy határozott betegség elleni hadjáratot! A megelőzhető betegség jelenlétét fel kell fedezni olyan gyorsan, ahogy csak lehetséges! Ha már felfedezték, az állam kész minden eszközt megadni a leküzdésére.

A kretinizmust le lehetett győzni a Kaukázusban, jódozott só kiosztásával és használatával, amit azonban nem a betegek felelősségére, felvilágosultságára, vagy zsebére bíztak, hanem felülről jött a mindenhova elható segítség.

Ugyanígy volt ez a rühességgel is, amely Bjelorussziában a lakosság 30%-át fertőzte meg. Sikerült teljesen eltüntetni! Hatmillió ember lakik ezen a területen. Mindenkit megvizsgáltak és ha valaki fertőzött volt, meggyógyították. Ugyanígy tüntették el a trachomát és a szifiliszt Középázsiában. A Vörös Hadsereg és a Vörös Flotta teljesen mentes a nemibetegségektől. Ma már a lakosságnak csak az a része szorul gyógyításra, amely megszállt területen élt. Egészségügyi különítmények járják be ezeket a területeket, ahol néha a lakosság 50%-a volt megfertőzve.

Az állam teljes erejét éppen úgy lehet most egy bizonyos betegség ellen harcbavinni, amint fegyveres erejét a fasizmus letörésére lehetett fordítani.

Rátérve azután a helyi és gyári megbetegedésekre, Kolesznyikov elmondta a leküzdésük különböző módjait, melyek városban és vidéken valamennyire eltérnek egymástól.

Közös vonásuk, hogy az egészségügyi szolgálat itt is, ott is teljesen díjtalan.

A városokban poliklinikák és rendelőintézetek állanak a lakosság rendelkezésére, a szükséglethez mérten. Feladatuk a gyógyítás és speciális és elterjedt betegségek megelőzése is.

A körzeti rendelőintézet egy bizonyos betegségre összpontosítja figyelmét, — mondjuk a tuberkulózisra. Minden tbcben szenvedő beteget bevezetnek a körzeti nyilvántartóba és rábírják, hogy vesse magát kórházi kezelés alá. Különleges esetekben különleges kezelést kaphat, mégpedig nemcsak gyógyítással, de ha kell, életkörülményei ingyenes megjavításával is.

A poliklinikák az általános egészségügyi szolgálatot látják el. Mindenki igénybeveheti és minden betegséghez külön tudományos és segédszemélyzet áll rendelkezésre. Bárki könnyen hozzájut a szakorvosi kezeléshez, ha pedig szükséges, kórházi kezelésben részesül.

Természetesen magánorvosok is gyógyíthatnak betegeket, az illető saját költségére. Ez megengedett dolog. Egy terhes asszony például, ha úgy kívánja, saját otthonában is szülhet, amit meg is tesznek, különösen idősebb vagy túlérzékeny asszonyok. A kétféle szolgálat, a közösségi és magánorvosi elfér egymás mellett, de a magánorvosok száma kicsi és dolguk is kevés akad, mert a lakosság többsége a közösségi, ingyenes egészségügyi szolgálatot részesíti előnyben.

Az orvosok túlnyomó többsége is szivesebben dolgozik állami intézményekben, ahol személyes jólétük teljesen biztosítva van és orvostársaikkal együttműködve minden eszköz, felszerelés rendelkezésükre áll és a lehető legjobban kihasználhatják az orvostudomány legújabb vívmányait. Az orvosi pálya, mint egyéni foglalkozás megszünik és része lesz a szervezett társadalmi erőkifejtésnek.

Súlyosabb betegek, ha személyesen nem tudnak bemenni a poliklinikára, telefonon hívhatnak orvost.

Az orvosok gondjára egy-egy körzetet bíznak. Feladatuk, hogy megismerkedjenek a rájuk bízott házakkal és lakóikkal. Munkájukhoz tartozik, hogy egyenként ismerjék betegeiket, egészségügyi körülményeiket és felbecsüljék keresetüket azért, hogy lássák, vajjon az illető tudja-e az előirt, megfelelő életmódot folytatni. Ha úgy látja, hogy erre nem képes, közbenjár, hogy segélyt kapjon.

Míg 1931-ben 391 ezer volt Moszkvában az orvosi látogatások száma, addig 1941-ben 29 millió 370 ezeret tett ki.

Rendkívüli, hirtelen megbetegedéseknél elsősegélyt nyújtanak. Baleseteknél, hirtelen rosszullétnél, kórházba szállítandó betegnél, telefonhívásra nagyon gyorsan megjelennek a mentők orvossal és férfiápolókkal.

*

Az ipari munkások életük nagyrészét a gyárakban töltik és ezért joguk van különleges kedvezményekre is.

A szovjet ipar hatalmas fellendülése 1921-ben kezdődött, amikor átálltak a béketermelésre, erre alapítva a gazdasági és kulturális szervezetet is. Ez kétszeresen kihatott az egészségügyi szolgálatra. Először is a fokozódó jólét és gazdagodás lehetővé tette a betegséget megelőző és általános egészségügyi intézmények szaporítását, az anya és csecsemővédelmet, a tuberkulózis, szifilisz, trachoma és más tömegbetegségek elleni hadjárat megindítását. Több szabad időt biztosított a dolgozó embernek, szaporította és kiterjesztette az egészséget javító szórakozásokat (atlétikai klubok és hasonlók). Másodszor pedig megszaporította a gyárakat és ezzel szükségessé vált sok új elsősegélyt nyújtó hely fölállítása.

Minden nagy üzemnek megvan a saját egészségügyi központja. Így 1941-ben a gyári klinikákon kívül, a különböző vállalatoknál működő egészségügyi támaszpontok száma összesen tízezer volt. Minden üzemben működött elsősegélyhely, ahol orvos és ápolónő állandó készenlétben állt. Számos feladat várt rájuk, és felelősek voltak mindenért, ami a munkás egészségére vonatkozik. Felülvizsgálták az üzem tisztaságát, szellőztetését, baleset elleni védőberendezését, a bőrfertőzés, az ipari mérgezés megakadályozására előírt intézkedéseket.

A helyi egészségügyi támaszponton kívül minden nagy gyár fel van szerelve a különleges gyógykezelések végrehajtására alkalmas gyógyközpontokkal. A helyi egészségügyi támaszpontok sok időt takarítanak meg, és megkönnyítik a helyi körülmények folytán előállott problémák kivizsgálását. Minden gyári gyógyközpont köteles havonta jelentést tenni a balesetekről, a megbetegedésekről, a betegség miatt történt távolmaradásokról, a szennyes munkaruha által okozott bőrbajokról, vagy más jelenségekről. Különös gondot fordítanak a jelentésben a rossz egészségügyi, vagy étkezési körülményekkel összefüggő bélhurut bejelentésére. Ez információ alapján a szervezet vezetője megindíthatja a hadjáratot a gyári megbetegedések ellen.

A falusi egészségügyi munka természetesen különbözik a várositól, amint az életmód is más. Az uralkodó elv azonban ugyanaz, vagyis azonnali segély, különleges helyzetekben különleges segély és egészséges életfeltételek biztosítása mindenki számára. A falvakat könnyebb irányítás miatt körzetekbe csoportosították és nyolcvan-száz falu tartozik egy csoportba. Minden körzetnek számos gyógy-támaszpontja van,

általában minden tizenötezer lélekre jut egy. Minden támaszpontnak megvan az orvosa és laboratóriuma, kisebb poliklinikája, esetleg tíz-tizenötágyas kórháza is. A környező falvak betegei látogatják az ilyen helyi egészségügyi támaszpontot, vagy ez küldi őket nagyobb kórházba különleges kezelésre.

Parasztok, akiket betegségük akadályoz abban, hogy a támaszpontba elmenjenek, orvost hivathatnak, az orvos viszont ha szükséges, a kormánytól kérhet segélyt, hogy a rendkívüli kiadásokat fedezze, vagy arra, hogy a beteget különleges szakkezelésben részesíthesse. Az ilyen vidéki gyógy-támaszpontok fel vannak hatalmazva arra, hogy bölcsődéket, vagy saját szülőotthonokat, gyógyközpontot és gyógyszertárat is létesítsenek. Még a legtávolabbeső vidékeket is bevonják az egészségügyi szervezet hálózatába.

Egy 1938 április 23-án kelt kormányhatározat: »A vidéki orvosi állomások megerősítéséről« szól. Ez a rendelet nagyon sokat lendített vidéken a betegek kórházi ellátása ügyén. De haladást jelentett a vidéki egészségügyi szervezetben azért is, mert egész új tudományos alapra helyezte. Fiatal orvosok tömegét küldték vidéki körzetekbe, egészségügyi testületbe csoportosítva őket. Tudásukat, gyakorlati jártasságukat továbbra is fejlesztették azzal, hogy idősebb, tehetségesebb, nagy egyetemi központokon működő orvosok időnként meglátogatták őket, tanáccsal, útmutatással szolgálva. A Szovjetuniónak ezeken a falusi egészségügyi őrhelyein felülvizsgálnak és ellenőriznek minden járványellenes s más egészségügyi intézkedést, azonfelül, hogy kezelésben részesítik a parasztokat.

A szovjet-orvos, leszámítva a csekély kivételt, aki valamely oknál fogva magánpraxist folytat, állami alkalmazott, mentes minden anyagi gondtól, és anyagi kísértéstől. Jövedelme, jövője biztosítva van. Teljesen igaz feladatának, az egészségügy fejlesztésének és betegségek gyógyításának szentelheti magát. Méltó munkaterületen dolgozhat, és amint fokozódik az ország jóléte, olyan mértékben javul orvosi felszerelése is.

A szovjet-orvos munkaideje napi hat óra és ez szigorúan meg van szabva. A poliklinikákon a munka váltott személyzettel bonyolódik le. Nem történhetik meg, hogy az orvost fárasztó napi munkája után felébresztik éjjel, sem az, hogy kénytelen holtfáradtan, kimerülten is dolgozni.

Elvárják azonban az orvostól, hogy szakértő, tudományosan képzett, jól értesült legyen, ismerje a legújabb eljáráso-

kat. Ezért minden harmadik évben teljes fizetéssel, hathavi ingyenes frissítő-tanfolyamra hívják be őket. Amikor aztán ismét visszatérnek munkájukhoz, ingyen kapják az orvosi folyóiratokat, hogy állandó kapcsolatban maradjanak a modern orvostudománnyal.

A Szovjetunió jogosan lehet büszke egészségügyi szolgálatára és eredményeire. Épilyen joggal büszke kórházaira, bár a hiányosságokkal Kolesznyikov is tisztában van, ezek azonban a német megszállás, pusztítás és a határtalan háborús erőfeszítés következményei. Néha lényeges gyógyárukban is hiány van. A rendszer és a cél azonban jó. A cél eléréséig, — és ez nem is lehet másképp, — még sok a kívánnivaló. Kolesznyikov nyíltan beszél a kórházi felszerelések hiányosságáról. Sok körzetben a színvonal elmaradt Anglia, vagy Amerika mögött. Láttuk milyenek a kórházak a háborús évek irtozatos pusztulása után, de egészen másképpen állnának, ha nem lett volna háború.

Ha a szovjet egészségügyi szolgálatot általánosságban, egész kiterjedésében tanulmányozzuk, amint azt Kolesznyikov felvázolta és amint a szinte számtalan tudományos monográfiából is kitűnik, látjuk, hogy ez a szervezet a teljesítményeket illetően máris ugyanannyit írhat javára, amennyire még a cél eléréséig hivatva van.

Bizonyságot szolgáltatott erre a háború. A háború kemény próbára tette a Szovjetunió teljesítőképességét minden vonalon, az ipari fronton csakúgy, mint a katonain, erkölcsi vonalon és fegyverkezés dolgában, de a szovjet egészségügyi szolgálat fényesen kiállotta a próbát. Az első világháború sötét, ijesztő halálozási arányszáma nem ismétlődött meg a második világháborúban, mert a kórházakból a betegek és sebesültek hetvenhárom százaléka visszatérhetett a frontra. Így történt a második világháború folyamán annak ellenére, hogy a frontok változása és állandó gyors mozgása erősen igénybevette a közlekedést és a kórházak mozgékonyságát is próbára tette.

Csakis a multtal összehasonlítva becsülhetjük fel valódi nagyságában a szovjet mai eredményeit. Így pl. 1941-ben a városi lakosságnak ötszázezer kórházi ágy, a vidéki betegek számára százhetvenezer kórházi ágy állt rendelkezésre, ami ötszörös növekedést jelent két évtizeden belül. Általában minden vidéki kórháznak van gyógyszertára, ahol gyógyszert osztanak ki, egyesek laboratóriummal, fertőtlenítő berendezéssel, röntgenkészülékkel és fizikó-terápiai berendezéssel is fel van-

nak szerelve. Ezenkívül, ami ugyancsak jelentős eredmény, rohamosan fejlődtek a gyógyintézetek az egyes nemzeti köztársaságokban, ahol 1917. előtt egyáltalán nem voltak kórházak. Üzbekisztánban például 1913-ban ezer lakosra 0.09 ágy, 1941-ben minden ezer lakosra 8.6 ágy jutott.

Összehasonlítva a szovjet egészségügyi szolgálatot más országokéval, meg kell jegyezni azt a tényt, hogy a Szovjetunióban az egészségügy terén közvetlenül sokat köszönhetnek a szovjet orvostudománynak és a szovjet orvosi gyakorlatnak, klinikáknak és kórházaknak, de nem kevesebbet annak, hogy a tervgazdálkodás következtében az általános jólét egyre növekszik és törvényhozás utján is védik az egészséget. A törvényalkotás a bőséget olyan utakra tereli, ami tovább serkenti a fizikai, lelki és szellemi életet, amiből az élelmiszerek termelésének további fokozódása származik, lehetővé válik különleges szükséglet kielégítésére különleges élelmiszer kiosztása is, sor kerül a munkabérek emelésére, a munkaidő rövidítésére, a fizetéses szabadságidő szanatóriumban és üdülőhelyen való eltöltésének megszervezésére és betegség, öregség idejére szóló megfelelő biztosításra.

Röviden: A szovjet egészségügyi szervezetet nem lehet attól az egész rendszertől különválasztva megérteni, amelybe beletartozik. Ez sokkal inkább áll a Szovjetunióra — pedig más országokban is igy van —, mert az egész szovjet-gazdálkodás tervgazdálkodás. Az egészséget tervszerűen az egész nemzetre kiterjedően védik — nem történhet meg, hogy könnyelmű elemek semmibe se vegyék a rendelkezéseket, mint a nem szervezett közösségben.

A most folyó ötéves terv minden ezer városi lakosra tíz kórházi ágyat és minden tizezerre egy szakképzett, tanult bábát irányoz elő és kilencvenötezer ápoló kiképzését tervezi. Nemcsak, hogy helyre kíván állítani valamennyi háborús kárt szenvedett kórházat, de számukat egyharmaddal növeli is. Minden kórházat, amely legalább ötven ágyas sugár-készülékkel, a hetvenötöt meghaladókat fiziko-terápiával, a kétszáz ágyasnál is nagyobbakat növekedési rendellenességek gyógyítására is felszerelik.

2. *A SZOVJET CSALÁDI ÉLET*

A család olyan közösség, amelynek az állam életében alapvető fontossága van. A családban látjuk az első életközösséget, amelynek keretében kialakul az emberek egymásközötti

kapcsolata és az első barátságok szövődnek. A családban az élet lényegében közösségi, nincs elszigetelten álló személy, de ez a legősibb otthona a kölcsönösségnek, a személyiségnek, az egyéniségnek.

Platón lehetetlen és fantasztikus utópiájában nem ad helyet sem a családnak, sem a művészetnek, az egyiknek azért nem, mert túlságosan egyéni és »felborítja az almásszekeret«, a másiknak pedig azért nem, mert túlságosan társadalmi és alapjában olyan hűséget kíván, amely az állam érdekével ellentétes. Ennélfogva Platón úgy találja, hogy a család haszontalan, értelmetlen. A Szovjetunió — ellenkező véleményen van. A világ egyetlen országában sem — tehát a közhittel pontosan ellentétes módon — üdvözlik olyan szeretettel a családalapítást és őrködnek felette olyan féltékenyen, mint a Szovjetunióban.

A kereszténység, azzal, hogy végsőkig kitart amellett, hogy a monogámia a házasság ideális formája, kiemeli a család mindenek felett álló fontosságát. Apát, anyát, gyermeket úgy tekinti, mint a társadalom valóságos alapegységét, amelyben a férfi és nő kölcsönös szerelme meleg fénnyel árasztja el a közös otthont. A szeretet hozza létre a közösséget. A család, a szeretet otthona pedig a felebaráti szeretet és a közösség éltető talaja.

Ezért gyámolítja hát a Szovjetunió olyan megértéssel a családot. A Szovjetunió nagyon is jól tudja, hogy a család az alapja az észszerű és egészséges gyermeknevelésnek, a szolidaritás érzése kifejlesztésének, a kölcsönös segítségnek és felelősségérzetnek, amelyek mind lényegesek és javára szolgálnak a közösségnek.

Az, hogy az állam milyen magatartást tanusít a családdal szemben, drámai módon nyilatkozott meg abban, hogy menynyire szigorúan ítélték meg az elmult huszonhat évben a »tényleges házasságot« — vagyis, az együttélést törvényes házassági kötelék nélkül.

Az első törvénykönyvben, amely 1918-ban jelent meg, fektették le a családi élet és családi kötelék alapjait és semmiféle védelemben nem részesítették a be nem jegyzett házasságot; az asszonynak semmi igénye nem volt a vagyonra a férfi halála után, akivel házasságon kívül élt együtt. Ez szándékosan volt így. A nem legalizált házasságok nagyon is nem kívánatos dolgokat eredményeztek; több partnert, felelőtlenséget, zavaros és állhatatlan családi életet, amit elítéltek sőt büntettek. Ezt a törvényt később visszavonták, de csakis az 1924.

évi nehéz gazdasági helyzet hatása alatt. Súlyos gazdasági nehézségek miatt, amikor a nő igen gyakran nem volt abban a helyzetben, hogy eltartsa magát — együtt élt a férfival házassági kötelék nélkül is — az ilyen »tényleges házasság« esetén joga volt az asszonynak tartásdíjra, a »házasság« fennállása alatt szerzett vagyon reá eső részére, és örökölt a férfi halála után.

Amikor azonban az iparosodás megindult és a tervgazdálkodás keretében a nő tért nyert a kereső foglalkozásokban — tizenegy millió nő az iparban — a helyzet teljesen megváltozott. A nők függetlenek lettek gazdasági és társadalmi téren és az állam törvényhozási úton új alapot adhatott a férfi és a nő egymásközötti kapcsolatának. A megváltozott helyzetben az állam nem részesítette tovább védelemben a »tényleges házasságot«, elítélte, mert most már sem gazdasági, sem társadalmi körülmények nem kényszerítették többé az asszonyt, hogy nem törvényes házassági kötelékben éljen.

Az ilyen házasság csak könnyelmű és felelőtlen magatartást eredményezhetett a családdal szemben. A leghatározottabban el kellett hát venni tőle az emberek kedvét. Ugyanezt az elvet lehet megfigyelni a válásra vonatkozó változó eljárásban is. A törvény ugyanis megváltozik a Szovjetunióban, amint a feltételek is megváltoznak. A törvény mögött álló elv azonban állandó és változatlan marad. Ez az elv pedig: a családi élet becsben és tiszteletbentartása. A válás lehetséges és megengedett, így van ez 1917 óta, ha az egyik házasfél kéri, még akkor is, ha a kérelmet nem is indokolják. Ez a rendelkezés lehetővé tette a sok kényszerű és természetellenes házassági kötelék felbontását, amely a mult függvényeként állt még fenn. De amikor ez az első időszak elmult, és 1936-ban a házasság már általánosságban azzá lett, aminek lennie kell, azaz a kölcsönös szerelmen alapuló életközösség, a válásra vonatkozó törvényt megváltoztatták. Azért, hogy könnyelműen ne élhessenek vissza a válás jogával, a megváltozott törvény súlyosabb feltételeket szab.

Az 1944. évben további intézkedések következtek, amelyekkel meg akarták gátolni a könnyelmű magatartást a házassággal szemben. Azóta a válást nyilvánosságra kell hozni és csak akkor lép érvénybe, ha a bírósági döntés jóváhagyja. A válás okait kivizsgálják, megkísérlik a kibékítést, és ha ez nem járt eredménnyel, a kérelem magasabb bírósági fórum elé kerül. A válási határozat szabályozza a gyermekek eltartását, valamint a vagyon szétosztását. A válás már a kérvény

benyujtásakor száz rubelbe kerül, és ha a bíróság megítéli ötszáz-kétezer rubelt kell fizetni. A házasodni szándékozók kérvényt adnak be az illetékes hivatalhoz azzal a nyilatkozattal, hogy házasságuknak nincs törvényes akadálya és hogy a felek kölcsönösen tisztában vannak egymás egészségi állapotával. Ha a házasulandók és tanuk aláírták a házasságkötési okmányt, az anyakönyvvezető kiállítja a bizonyítványt: érvényes házasság jött létre.

A szovjet legtöbb államában a betöltött tizennyolc év a törvényes házasodási kor, de néhány szovjet köztársaságban a nők tizenhat éves kortól léphetnek házasságra. A törvény kimondja a monogámiát. A feleség felveheti férje nevét, de ha akarja, megtarthatja a magáét. A házasságkötés előtt meglévő vagyon mindegyik fél külön tulajdona, az azután szerzett javakon a két fél osztozik, miután a törvény azt a munkát, amit az asszony otthon a családért végez egyenértékűnek tekinti azzal, amit a férfi a termelésben teljesít. A család tagjai kötelesek egymáson kölcsönösen segíteni; egyik családtag sem élhet a másik költségén.

A gyermekek és szülők közti viszonyt is pontosan szabályozza a törvény. Apának és anyának egyenlő jogai vannak a gyermekkel kapcsolatban és egyformán kötelesek eltartásáról gondoskodni. Az állam megvédi a gyermek érdekeit. Az állam ezenkívül segíti is a családot, előmozdítja jólétét, védi épségét. Mikor az anyakönyvvezető átnyujtja a bizonyítványt, az többet jelent, mint puszta igazolását a házasságkötés tényének. Jelképe annak, hogy az állam elismeri, helyesli és támogatja házasságukat, új életüket. Erős kötelék létesítése szülők és gyermekek között: a szovjet-állam egyik fontos célkitűzése. A Szovjetunió mindent megtesz azért, hogy a család szorosan egybefonódó egység maradjon és boldoguljon, de azt kívánja, hogy ez az egység mindenkor szoros kapcsolatban álljon a közösséggel. Már 1917-ben az októberi forradalom harmadik hónapjában kimondták, hogy az anya- és csecsemővédelem az állam kötelességei közé tartozik. Bármilyen nehézségek tornyosultak is a fiatal Szovjetunió felett, — polgárháború, rossz termés, éhinség — az anyák és gyermekek mindig oroszlánrészét kapták a rendelkezésre álló javaknak.

Így volt ez a második világháború szükséggazdálkodásában is. Még akkor is, amikor a Szovjetunió élelemtermő földjeinek egyharmada az ellenség kezében volt, a terhes anyák külön vaj-, cukor- és lisztfejadagot kaptak. 1944-ben a fejadag már kétszeresére nőtt, és minden asszony terhességének

hatodik hónapjától a rendes fejadagon kívül egy- és háromnegyed font vaj, egy- és háromnegyed font cukor, két- és háromnegyed font liszt és tíz liter tej pótfejadagot kapott. A szoptatós anyák ugyanennyit kaptak további négy hónapig. A terhességi szabadságidőt tizenegy hétre emelték.

Nem fordul elő, hogy terhes nőnek sorba kell állni, hogy felszállhasson autóbuszra és egészen rendkívüli eset, ha egy asszony nem kórházban, vagy szülőotthonban hozza világra gyermekét. Szoptatós anyát nem szabad éjjel dolgoztatni és a születéstől számított hat hónapig túlóráztatni. A gyárban dolgozó anya minden három és fél óra után fél óra szoptatási szabadidőt kap és azért semmit sem vonnak le munkabéréből. Ha a gyermek beteg, az anya szabadságot és táppénzt kap. Sokgyermekes anyák különleges kedvezményekben részesülnek és pénzbeli juttatást kapnak, hogy a nagy családdal járó költségeket fedezni tudják. Ezenkívül kitüntető érmet kap és különböző megtiszteltetésben részesítik. Házasságon kívül született gyermek anyjának ugyanez a kedvezmény jár. Elv az, hogy a gyermek ne szenvedjen. Nem szükséges, hogy az ilyen anya a bírósághoz folyamodjék, hogy az apát tartásdíj fizetésére kötelezzék, mert gyermeke megszületése pillanatától kezdve az államtól törvényben biztosított segélyt kap.

Régen volt, amikor még a Szovjetunióban elterjedt prostitució volt. Nem szónoklatokkal, nem is büntetéssel szüntették meg, hanem átneveléssel, a nemibetegségek elleni védekezés megszervezésével és azzal, hogy egyre több és több megfelelő munkaalkalmat teremtenek a nőknek. Ebből következik az a tanulság, hogy a felelősségérzet és erkölcs sokkal magasabbrendű jutalomban részesíti ezeket a nőket, mint amennyi örömet okoz a szabadosság és erkölcstelenség. Az elv itt is ugyanaz; egy új érzés erejével legyőzni a régit.

A legközelebbi fejezetben arról beszélek, hogyan tevékenykednek a nők a férfiakkal együtt számtalan módon és formában otthonukon kívül is, anélkül, hogy a család ezt a külső elfoglaltságot megsínylené. A legkevésbbé sem! Ebből a családnak csak előnye származik, mert a házonkívüli foglalkozással párhuzamosan, amely kitágítja az asszony élete határait, sok szükséges hétköznapi munkától szabadul fel. A közös mosóda, a közös étkező, csökkenti a konyhai vesződséget, a napközi otthon, bölcsőde és óvoda, megadja széles rétegeknek azt, ami más országokban csak tehetős anyáknak adatik meg: képzett és gyakorlott ápolók és nevelők felügyelete alatt nevelhetik fel gyermeküket. A tapasztalat igazolta

és mindegyre jobban bebizonyítja, hogy a termelésben dolgozó asszony nem veszít anyai és feleségi vonzerejéből és magánéletében sem kevésbbé boldog, mint az az asszony, aki otthonában, a háztartásban éli le életét.

Mint kívülálló megfigyelő úgy látom, hogy a Szovjetunió a legerkölcsösebb az általam ismert országok között. Hónapokig tartózkodtam a Szovjetunióban, nagy és kis városokban, vidéken, tengerparti üdülőhelyen, mellékutcákban és főútvonalakon, nappal és éjjel, voltam könyvesboltban, pályaudvari váróteremben, színházban, moziban, de sohasem láttam olyasmit, amit elrejtenék egy fiatal leány elől. Mi ennek a titka? Biztos életcél és alkotómunka mindenki számára. Gazdasági szükség nem kényszeríti itt a leányt, hogy eladja magát. Gazdasági hajsza nem ösztökéli a profit utáni vágyát. Adva van a lehetőség, hogy mindenki házasságot köthessen, amint az erre alkalmas életkort eléri. Úgy hiszem, ez az oka az erkölcsösség kétségbevonhatatlan tényének.

3. *A SZOVJET NŐ ELŐREVISZI A VILÁGOT*

Magasan a Szovjet-Pavillon felett emelkedett a háború előtti párizsi világkiállításon Muhina asszony remek szobra. A szovjet-ifjúságot ábrázolva, amint a jövőbe néz, előretör, mint a fiatal férfiak és nők győzelmes serege. Ez a szobor méretével, céljával és kifejező erejével hű képe az orosz nő életében beállott változásnak. Talán ez a legnagyobb dolog, ami a Szovjetunióban történt. Hiszen a világ egyhatod részén kiemelte a nőt az ügyefogyottságból, tudatlanságból, a politikai sötétségből arra a fokra, hogy a gyárban, hivatalban, laboratóriumban, egyetemen egyforma helyet tölthessen be a férfivel.

És ez a csoda megtörtént anélkül, hogy a nő feláldozta volna elsőrendű feladatát, hogy anyja legyen gyermekeinek. A Szovjetunió asszonyai bebizonyítják, hogy az asszony természettől fogva semmiben sem alsóbbrendű, mint a férfi. A nők megállják helyüket mind a termelésben, mind pedig a kormányzat gyakorlásában. Egy nő eredményesen működhet közre a nemzet, sőt a világ ügyeinek legszélesebbkörű intézésében, ugyanakkor lehet boldog és megelégedett feleség és gyermekeinek tökéletes anyja, aki szilárdan összetartja a családot. Ma már nem kell választani házasság és karrier között, csak az a kérdés, hogy a házasság mellett milyen munkaterületen kíván dolgozni, eredményt elérni.

A cári Oroszországban a nő igen alacsonyan állt a társa-

dalmi ranglétrán, az állam felfogásában és mélyen a férj értékelésében. A cári Oroszországban az asszonynak semmiféle joga nem volt. Az asszony nem végrendelkezhetett saját nevében, még útlevelet sem kaphatott férje engedélye nélkül. A férfiak feleségeikkel szemben tanusított magatartása váltotta ki Lenin lesujtó bírálatát. Az asszonyok kénytelenek voltak keservesen dolgozni, úgy mint a férfiak, gyárban, otthon, sőt a szántóföldön is, kevesebb fizetésért, de úgyszólván semmiféle intézményes segitségben nem volt részük a gyermekeikről való gondoskodásban.

Egyetlen dologban állt a szovjet előtti orosz világ asszonya a férfivel egyvonalban, sőt még azon is túl: — a kemény munkára való képességben. Ezt a képességét nem is vesztette el soha. Mikor aztán kitárult a kapu a teljesebb élet felé, olyan lelkesedéssel lépett be rajta, hogy csakhamar diadalmasan emelkedett fel az egyenlőségig. Az októberi forradalom a férfiakkal teljesen egyenlő jogot adott a nőknek a gazdasági, kultúrális, társadalmi és politikai élet területén. A szovjet alkotmány 122. szakasza a férfiakkal teljes egyenjogúságot biztosít a nőnek a munkára, a munka díjazására, üdülésre, társadalmi biztosításra és művelődésre.

A nők tevékeny részt vesznek a kormányzás munkájában. Több mint ezerhétszáz különböző nemzetiségű nő választott tagja van a Szovjetunió Lefelsőbb Szovjetjének, és az Autonom Köztársaságok Szövetsége Legfőbb Szovjetjének. Négyszázötvenhatezer nő tagja a helyi szovjeteknek. Nők ezrei vezetnek gyárakat, hivatalokat, tudományos intézményeket. Több, mint egyszázötvenezer női mérnök, technikus állt munkába a Szovjetunió területén. Az egyetemek és technikai főiskolák hallgatóinak fele volt nő, ezenfelül legalább tízmillió nő dolgozott az iparban. A nők emancipációja persze időbe került. Az első világháború, a rákövetkező polgárháború sokkal jobban meggyengítette és elszegényítette az országot, nehezebb helyzetbe hozta a bolsevik vezéreket, semhogy azonnal, teljes mértékben a nők első pillanattól tervezett felszabadítását végre tudták volna hajtani. Csak miután az ötéves terv megoldotta a munkanélküliséget és állandóan növekvő keresletet teremtett munkaalkalomban, vált lehetségessé, sőt kívánatossá arra buzdítani a nőket, hogy foglalják el helyüket a férfiak mellett az ipari termelésben.

Leszámítva a rendkivüli háborús helyzetet, — amikor az orosz nőt, akárcsak az angolt, mozgósítás útján szólították fel gyári, vagy mezei munkára — nem történt meg, hogy orosz

nőt törvények kötelezték volna, hogy lépjen be egy gyárba, vagy a termelő munka más területén vegye ki részét. Mindig módjában állt szabadon választani. A meggyőzés és nem a kényszer módszerét alkalmazták.

A sürgető felhívás a nőkhöz, hogy kapcsolódjanak be az iparba, nemcsak azért történt, mert a többtermelés kívánatos volt, hanem azért, mert meg voltak győződve arról, hogy a szélesebbkörű élet jó hatással lesz az asszonyokra és a családi élet szilárdságára, ami be is igazolódott. A nők segítségével elért nagyobb termelés megrövidítette a munkaidőt, több szórakozási lehetőséget és szabad időt eredményezett férjnek is, feleségnek is. Az anya tevékenységi körének tágulása emelkedettebb légkört hozott a családi otthonba. A háború előtt a mezőgazdaságban és a gyárban dolgozó harmincmillió szovjet nő teljesebbnek érezte magát azzal, hogy a technikai újításokban jártasságot szerzett és a világ szélesebb kultúrájával kapcsolatba került. Mert az orosz gyár, vagy kollektív gazdaság alapossá, erőteljessé fejlesztette a közösség kultúrális életét. Az iskola elvégzése nem jelent elszakadást a nevelő környezettől. A gyárak szabad kulturális tanfolyamokról gondoskodnak, sok helyen nyugalmas olvasótermek és könyvtárak is rendelkezésre állanak. 1940-ben a szakszervezetek tizenötezer könyvtárral s vagy százezer klubhelyiséggel rendelkeztek.

A kollektív gazdaságokban sincs másképen, mint a gyárakban. A háztartásban sanyargatott asszony helyére a női ipari vagy mezőgazdasági munkás lépett, aki egyenlő bért kap egyenlő munkáért. A nők igen nagy százaléka lett szakmunkás. 1936-ban az állatállomány-ügyben tartott konferencián az ezernégyszáznegyvenhét résztvevő közül ötszázhét volt a nő. A nők résztvesznek az önkéntes munka minden fajtájában. Láttam önkéntes női munkásokat, akik a közkerteket hozták rendbe. Így éppen a »Voks-székházával szemben lévő moszkvai parkban is. Háziasszonyok házaik előtt végeznek önkéntes takarítási munkát. Nem kétséges, hogy a háború egyik következménye az lesz, hogy a szovjet-asszonyok tevékenységi köre óriási mértékben kiterjed.

A háború természetesen meggyorsította a női munka tempóját is, a háború előtti nevelés és edzés előkészítette erre a talajt. A háború alkalmat adott a képességek fokozására és ösztönzően hatott. A nők belevetették magukat az uj dolgokba. A háború belesodorta őket mindenféle fajta munkába, a polgári védelem munkájától a forgalmi rend irányításáig, a rádió kezelésétől, a traktorvezetésig. Leningrádban és Moszkvá-

ban védőárkokat ástak, künn vidéken főztek a partizánoknak. A legjobb teljesítményt mégis a gyári és gazdasági munkában érték el, ahol a férfiak helyére álltak és mesébeillő eredménynyel termeltek, ami nélkül sohasem lehetett volna győzelmet elérni. Rövid idő alatt a nők száma felülmulta a férfiakét az iparban, mezőgazdaságban.

Mint Angliában, úgy a Szovjetunióban is a nők meglepő gyorsasággal sajátitották el az ipari technikát. Már 1942-ben százhetvenháromezer leányt és asszonyt képeztek ki vasúti szolgálatra, gyorsan és alaposan. Kellő egészségügyi rendszabályok mellett még a bányászok munkáját is elvállalták. Sok foglalkozás, melyre a háború előtt még alkalmatlanoknak találták a nőket, hála az új technikának, asszonyok és leányok által is betölthető.

A női orvosok száma már a háború előtt túlhaladta a férfiakét. A háború éveiben az orvosi egyetemre beiratkozott hallgatók kilencven százaléka nő volt. A Tudományos Akadémia különböző laboratóriumaiban ötven százalékot ér el a női foglalkoztatottak száma. Az akadémiák kutatóintézeteiben háromszázötvenhét nőnek volt egyetemi doktorátusa. A háború folyamán állt az orosz nő végre teljesen a maga lábára.

4. *A GYERMEK A SZOVJETUNIÓBAN*

Melegen sütött a nap, az enyhe tavaszi levegőben bárányfelhők úsztak a kék égen. Ez juttatta eszünkbe egy májusi napon, hogy meglátogassuk a kis Isztra városkát, Moszkvától vagy negyvenöt mérföldnyire nyugatra.

Rossz, középen kátrányos, göröngyös makadám út kanyarodott zöldelő réteken át, a tipikusan orosz tájon. Faházas falvakon, nyirfasoron és fenyőerdőkön keresztülhaladva vezetett oda, ahol a háború előtt erdőkkel övezett városka volt fenn a domboldalon, egy folyócska ölelő karjában uralkodóan kimagasló pompás templommal. A város romokban hevert, a földdel egyenlővé téve. A katedrális, szörnyű romjaiban is fenségesen emelkedett ki remek kupolájával a finom pázsit üde zöldjéből. A templomba vezető nyitott folyosók és külső épületek nem a föld szintjén, hanem a Kreml falához hasonló magasságból övezték a pázsitot. A szerzetesek akár egész nap sétálhattak, vagy üldögélhettek a napfényben és nézegethették a templomot koronázó arany kupolát.

Isztra városa Nikon biborosérsek idejében lett híressé, aki a XVII. században a székesegyházat építtette. Az érsek olyan hatalomra tett szert, amely már a cárával vetekedett,

sokat viaskodtak is egymással, végül is a cár száműzte és csak egészen öreg korában engedte meg, hogy Isztrába visszatérjen: meghalni. Sírja a székesegyházban van. A mai templom az 1749. évi tűzvész után, barokk stílusban épült, csodálatos szépségű épület. Ott léptünk be, ahol a középső kapu állt, megálltunk egy magas törmelékhalmon, éppen a kupola alatt, melynek a fele épségben maradt és elragadó szépséggel érvényesült. Krémszínű falai, nemes szilhuettje az azurkék égbe rajzolódott, arannyal dús freskói fürödtek a napfényben. A kupola másik fele hiányzik, nagy költséggel, pokoli ügyességgel, ostoba kéjjel pusztították el, az oszlopfőkbe süllyesztett aknákkal. Sok maradt épségben a régi kriptákbarbáros ragyogásából.

A falu bírája, sofőrünk és két parasztasszony ebédelt velünk a nagy rezgőnyárfa alatt, amely az ég felé terjesztette ágait. A bíró, mint a falu legtöbb lakója, az erdőkbe menekült a németek elől és ott tartózkodott a megszállás alatt. Ott végezték munkájukat, élték szovjet-életüket úgy, ahogy tudták, minden központi irányítás nélkül. Sokan ma is barlangokban, pincékben laknak a romok között.

Hatalmas, félszeg, tizenhatéves fiú haladt el mellettünk hátizsákkal, amint pihentünk. Iskolába készült. Megnéztem könyveit: fizika és földrajzkönyv volt nála. Tizenhét éves koráig jár iskolába, azután tengerész szeretne lenni. Visszaküldtük a kocsit a katedrálishoz és gyalog sétálgattunk. Útközben egy kisfiúval beszélgettünk, aki falábbal, nehézkesen bicegett az iskola felé. Aknára lépett, úgy vesztette el a lábát. Elhaladtunk egy újjáépített remek ház mellett, talán ez volt az egyetlen, ami megmaradt. Iskolába készülő gyermekcsapatba kerültünk, tavaszi virág volt náluk. Egy kékszemű, élénk, szőke gyerek — mosolygó arca majd kicsattant az egészségtől — odafutott hozzánk és spontán kedvességgel szétosztotta közöttünk kankalincsokrát.

Megindító kép volt: romokban heverő templom, romokban heverő házak, a kolostor falai tövében megviselt öreg parasztok ültek a tavaszi napsütésben, nagy hatást tett rájuk a nyakamban függő kereszt. Egy csomó felnőtt, aki minden panasz nélkül néz szembe az élet nehézségeivel. Az előtérben pedig elragadóvá téve az egész képet, vidám gyermekek, egészségesek, szépek, kisportoltak, mintha csak a Szovjetuniót jelképeznék kicsiben. Mert ott mindennek központjában a gyermek áll. A németek távozása után is, a gyermeké, a nevelésé volt az első gondolat. Az első ház, amelyet rendbehoztak az,

ahol a gyermekek gyülekeztek, hogy tanítsák őket. A Vörös Hadsereg emberei voltak a kezdeményezők, és a munkát is ők hajtották végre.

Így volt ez mindenütt, amerre jártam, északon, délen, nyugaton, keleten. Moszkvában és Leningrádban, városban és vidéken. Grúziában csak úgy, mint Örményországban, vagy Ázsiában, Bjelorussziában és Ukrajnában. Mindig, mindenütt: első a gyermek. A Szovjetunió a gyermekek és az ifjúság hazája!

A Szovjetunióban nagyon szeretik a gyereket. A fiúszületések száma, amely más civilizált országokban 1.4 százalékkal magasabb a leányszületéseknél, a Szovjetunióban csaknem ugyanannyit tesz ki, mint Anglia és fehérfajú dominiumai, Németország, Franciaország és az Egyesült Államok fiúszületései együttvéve.

A szovjet gyermekvilágának és ifjúságának tanulmányozása rendkívül fontos. A gyermek egészségügyét mutattam be először, majd táplálását, nevelését fejtettem ki. A következő lépés: hogy töviről-hegyire áttanulmányozzam a szovjet-nevelésügy tervét, amennyire eddig kibontakozott.

A) *A szovjet-nevelés új tért hódít*

A szovjet-nevelés két jellemvonása: 1. A lelkesedés, mely teljesen átbatja; 2. Teljesen demokratikus jellege.

A világ egyetlen országa sem vette annyira komolyan a nevelést, mint a Szovjetunió, mely huszonöt év alatt a világ egyhatodának kétszázmilliós, nyolcvan-kilencven százalékban írástudatlan népét nyolcvan-kilencven százalékig írástudóvá változtatta. Az iskolát látogatók számát nyolcmillióról harminchatmillióra növelték, ami kihat a szovjetállamszövetség minden egyes részére. Örményországban például 1917-ben csak harminchétezer gyermek járt iskolába, ez a szám 1939-ben háromszázhuszezerre emelkedett.

Lenin az első pillanattól kezdve követelte: »Óriási haladásra van szükségünk a kultúrában« — és azóta soha, egy pillanatra sem tévesztette szem elől a Szovjetunió a célt: művelt proletariátus kifejlesztését.

Sztálin 1930-ban kijelentette: »Most az a legfontosabb, hogy kötelezővé tegyük az iskolai nevelést!« Ezzel azt a hatalmas nevelési munkát indította meg, amely a központtól legtávolabbeső kis tanyáig kiterjed.

A szovjet-nevelésről azt mondják, hogy négy fővonatkozásban tört új talajt a demokráciában:

1. Az első ország a civilizáció történetében, amely a nevelés útjából minden gazdasági akadályt eltávolított. Az első ország, ahol mindenki számára elérhető az iskoláztatás az óvodától az egyetemig. »A Szovjetunió polgárainak joguk van művelődésre« — mondja az alkotmány 121. pontja. És ez nemcsak jámbor óhajtás! A művelődés, még a legmagasabb fokozatú is, mindenki számára elérhető, aki bebizonyítja, hogy használára válik. Az állam mindenütt segít, ahol kell; fedezve a megélhetési költséget, olcsó diákszállók és menzák létesítésével. Sokat mondanak a következő számok:

A nyolc orosz egyetem diákjai az 1914/1915-ben származás szerint így tagozódtak: Előkelőség és magasrangú hivatalnok 38.3; középosztály 24.4; kereskedő 11.4; gazdag polgár 14; egyháziak 7.4; fizikai munkás —.0 százalék.

Ezzel szemben 1938-ban a fizikai és hivatali dolgozók gyermekei 97 százalékát tették ki az összes egyetemi hallgatók létszámának.

Az orosz-fiatalság négyötödének 1917 előtt nem állt módjában az iskolázás. Ma nincs a Szovjetunióban sem olyan társadalmi csoport, sem olyan egyén, aki, ha magasabb oktatásban szeretne részesülni és megfelel az iskolai követelményeknek, gazdasági okból ki lenne abból zárva.

Nyugaton nagyon felfújták azt, hogy mostanában a Szovjetunióban néhol kisebb díjak fizetendők a magasabb kiképzésnél. De az ingyenes oktatás, a szabad nevelés elve még nem változott meg alapjában azzal, hogy egyes oktatási fokozatokat most bizonyos összeg fizetéséhez kötötték. Az egyetemi oktatás a háború befejezése óta évi négyszáz rubel tandíj fizetéséhez van kötve, de sokszor elengedik ezt a tandíjat, például partizánok gyermekeinek, vagy árváknak. Továbbra is igaz marad tehát, hogy egyetlen gyermek sincs megfosztva a legmagasabb fokú oktatás lehetőségétől, ha nincs is erre a célra anyagi fedezete.

2. Mindenféle megkülönböztetést, faj, vagy bőrszín szerintit, megszüntettek. Egyetlen néger gyermeket sem ér semmiféle hátrány, vagy bántódás arcszíne miatt, vagy a zsidó gyereket orra körvonaláért. A szovjet valamennyi nemzetisége teljesen egyenjogú.

3. A nők mindenütt ott lehetnek. Nincs olyan nevelőintézet, a tanulásnak olyan területe, ahonnan a nők ki lennének zárva. A különböző foglalkozásokban dolgozó tanult nők aránya magasabb, mint a világ bármely országában. A cári időkben tizenöt százalékot tett ki az egyetemek nőhallgatóinak száma, 1938-ban már negyvenhárom százalékot.

4. Az iskola és az iskolánkivüli intézmények szorosan egymásbakapcsolódnak, kiegészítik egymást. Állandóan keresik a képzett embereket. A szovjet-fiatalságnak nem kell félnie attól, hogy munka nélkül marad. Fiatal férfiak és nők, abban a biztos tudatban folytathatják képesítő tanulmányaikat, hogy várja őket a képzettségüknek megfelelő munka és alkalmuk lesz tudásukat kifejteni magas, sőt legmagasabb állásokban. Nagy veszélyt jelentene a Szovjetunióra, ha kiképezné a tanult ifjúság légióit anélkül, hogy biztosan tudná, mire és hol fogja őket alkalmazni. Nem vállalhatná azt a gazdasági kárt és veszélyt, amit a munkanélküliség jelentene. A szovjet-nevelés előnye: nem légüres térben álló elszigetelt eredmény. A szovjet-nevelésügy mögött álló filozófia szerves része a szovjet általános filozófiájának. A Szovjetunió társadalma tervek alapján szervezett, a tervek pedig mindig az alapvető eszmékhez igazodva készülnek.

Persze, egyenlő tanulási jogot és szabadságot csak olyan társadalomban lehet adni, ahol faji megkülönböztetés nincs, mert különben a szabadság céltalan és veszélyes is lenne. A Szovjetunió azonban az első ország a világon, amely faji, bőrszín szerinti, vagy akár nemi megkülönböztetést, büntetendő cselekménynek bélyegez.

B) *A szovjet-nevelés rendszere*

A Szovjetunióban az iskolázás költségeit az állam viseli és az állam ellenőrzése alatt áll. Az iskolázás kötelező, általános, világi és ingyenes, kivéve a már említett csekély díjakat a felsőbbfokú oktatás terén.

A mult írástudatlanságával és azzal ellentétben, hogy az orosz gyermekek négyötödrésze volt kirekesztve a tanulásból, a szovjet-alkotmányban ez a tétel szerepel: »A Szovjetunió polgárainak joguk van a művelődésre«. Mihelyt rendelkezésre állt tanító és iskolaépület, a nevelés kötelezővé vált. Az iskolát látogatók száma harminchat millió.

A tanítás a másodfokú iskola hetedik esztendejének végéig teljesen ingyenes. A nyolcadiktól a tizedik évig kétszáz rubel évi díj fizetendő Moszkvában és Leningrádban; más köztársaságok fővárosaiban százötven rubel, ami orosz viszonylatban igazán csekélységnek mondható. A moszkvai, leningrádi egyetemen fizetendő évi négyszáz rubel, a más köztársaságok magasfokú intézeteiben fizetendő háromszáz rubel olyan összeg, amit a fiatalok egy havi munkával meg tudnak keresni. A jó

diákok havi száznyolcvanöt rubel hozzájárulást kapnak költségeikhez az első esztendőben, ami havi háromszáz rubelre emelkedik az utolsó évben. Ezenfelül ösztöndíjakat tűznek ki a kitűnő eredményt elérők részére. Az iskolakönyvek olcsók. Például négy újság árán lehet egy számtankönyvet vásárolni. A nevelés teljesen világi, az állam ellenőrzése alatt áll, feladatait az állam szabja meg, költségeit az államkincstár fedezi. Vallási ügyekben az állam semleges.

A szovjet-nevelési rendszer magva az általános iskola, melynek három tipusa van: négyosztályos alsófokú, hétosztályos általános és tízosztályos középiskola. A tankönyvek mindenütt azonosak, úgy, hogy a tanuló könyvváltoztatás és különbözeti vizsga nélkül mehet az általános, vagy a másodfokú tízéves középiskolába. A Szovjetunió 1938-ban kötelezővé tette a hétéves általános iskolát. Helyi kezdeményezésre az iskolakötelezettség tizennyolc éves korig kiterjeszthető.

A kisgyermekeket előbb bölcsődében gondozzák, majd három éves kortól hétévesig az óvodában kapnak nevelést. Ez a két intézmény nem kötelező, de önkéntesen is egyre jobban terjed, igénybevételük abban az arányban nő, amint erre a célra az épületek elkészülnek és a szükséges felszerelést és személyzetet megkapják.

A középiskola után az egyetem következik. A középiskolákkal párhuzamosan az olyan ifjak számára, akik nem tudományos, hanem gyakorlati pályát választottak, ott vannak a szakiskolák: kereskedelmi, technikai iskolák, tanítóképzők, stb. A tizenhat-tizenhét évet betöltött fiúk és leányok, akik elvégezték a hétéves iskolát, különböző technikai iskolába, vagy tanítóképzőbe, óvónőképzőbe mehetnek. Vannak még orvosi segédszemélyzetet, ápolónőket, szülésznőket képző iskolák. Ezekben általában három-négy évig tart az oktatás. A középfokú iskolákban, különösen vidéki helyeken, fiúk és lányok még együtt tanulnak, de a nagyobb városokban már kezdenek áttérni a külön oktatásra. A fiú- és leányiskolák rendszerére egy 1943-ban kiadott nevelésügyi rendelet előírja az iskolák nemek szerinti különválasztását, mert nem helyes különböző nemiérettségű ifjúságot közös iskolában nevelni. Az alsófokú iskola négy osztályában minden tananyagot egy tanító ad elő. A felsőbb osztályokban minden tantárgynak külön tanítója van. A tanulók osztályzatot kapnak, és a vizsga minden évben kötelező.

A fő tantárgyak: orosz nyelv, matematika, fizika, vegytan, természetrajz, történelem, stb. Mindezt logikusan és módszeresen kell előadni. A tanítás tankönyvek, kísérletek és

bemutató előadások segítségével folyik, és arra irányul, hogy a diákot önálló munkára szoktassa.

»Iskolai szabályok« írják elő a tanulók viselkedését, mind az iskolában, mind azon kívül. Gyermekek nem mehetnek moziba, vagy más szórakozóhelyre azokban az órákban, mikor tanítás folyik. A gyermeknek kedvesnek és előzékenynek kell lennie idősebbekkel és kisebb gyermekekkel szemben; fel kell ajánlani ülőhelyét az autobuszon, és általában szolgálatkésznek kell lenni mindenütt, ahol arra szükség van. Az »új ember« és »jellem« nevelésének különös fontossága van. Kalinin, a néhai elnök így foglalta ezt össze: »Az új embert a legjobb emberi tulajdonságoknak kell áthatnia... ezek: szeretet a nép iránt, becsület, bátorság, szolidarítás és munkaszeretet.«

Hogy fegyelem legyen: meg kell követelni az előírt szabályok betartását. A rábeszélés és jutalom módszerét alkalmazzák, de büntetést is, ha szükség van rá. Ennek formái: alacsony pontozás, nyilvános megrovás az osztály, vagy a tantestület előtt. A testi fenyítés, a »bezárás«, ételmegvonás szigorúan tilos. Az iskolából kizárni csak a helyi hatóság jóváhagyásával lehet a tanulót.

Szinielőadások rendezésére, vagy botanikai kirándulásokra külön klubok és tanulókörök hetenként egyszer iskolán kívül, felügyelet alatt, végezhetik munkájukat. Havonta egyszer esti előadást rendeznek tanulók részére. Az Úttörő és Komszomol (a Kommunista Ifjúsági Szövetség) szervezetek célja a jó szovjet-polgár nevelése. Az úttörők megkülönböztető nyakkendőt viselnek, saját zászlajuk van, külön üdvözlési formájuk és arra nevelik őket, hogy szorgalmasan tanuljanak és segítséget nyújtsanak otthon és az iskolában. A komszomol tagjai vezetik ebben a munkában az úttörőket.

Külön iskolák vannak a süketnémák, nehezen kezelhető, vagy szellemi fogyatkozásban szenvedő gyermekek számára, de vannak külön művészképző iskolák is, a rendkívüli tehetségű gyermekek kiképzésére.

Bentlakásos intézetek gondoskodnak az árva gyermekek általános neveléséről tizennégy éves koráig. Ezt szakképzés, vagy technikai nevelés követi otthonnal ellátott intézetben, Külön katonai középiskolák vannak, ahol speciális testgyakorlást, lovaglást, zenét, idegen nyelveket, táncot tanítanak, de külső csinosságot és jó modort is a rendes tananyagon kívül; ide többnyire a háborúban elesett katonatisztek és partizánok gyermekeit veszik fel. A fiúk napirendje pontosan beosztott, egy órai pihenés, vagy játék is szerepel benne ebéd után, és olvasás este lefekvés előtt.

A felsőfokú oktatásban egyetemen, más intézetekben és kollégiumokban azok vehetnek részt, akik levizsgáztak a középiskolában. A felsőfokú oktatóintézetek száma a utolsó húsz év folyamán kilencvenegyről hétszáznyolcvanra nőtt. Itt képezik ki a gazdasági és kulturális élet kulcspozicióí betöltésére hivatott személyzetet. Az egyetemi tanulmányok négy vagy öt évig tartanak és a végzett diákok azonnal megfelelő munkát kapnak.

A felsőfokú oktatást bizottság ellenőrzi, ügyel reá, hogy valamennyi intézetben megfelelő oktatás folyjon és arra, hogy a szükséges felszerelést megkapják. Ez a központi igazgatás lehetővé teszi a tervszerű nevelést, amely az ország gazdasági és kulturális szükségleteihez minden vonatkozásban igazodik. A szovjet lelkesedés a nevelésügy iránt sohasem csökkent, még a háború borzalmas évei alatt sem, ha a teljesítmény természetszerüen csökkent is. A kisgyerekeket keletre vitték a szülőkkel, az egész óvodával vagy internátussal együtt. Több mint százezer árván maradt gyermeket fogadtak örökbe a családok. Az idegbeteggé lett gyermekek külön gondozásban részesülnek.

A nevelés küzdelmek között, de tovább folyt minden nehézség ellenére is. A tanítók száma egyre fogyott: 1941-ben 1,222.205 tanító, 1943-ban már 4,774.795 nem végezhette munkáját. A tanítás egymásután, váltott csoportokban folyt, egy-egy osztály létszáma negyvenről negyvenötre emelkedett. Leningrádban és másutt is a gyermekek fűtetlen iskolába jártak.

A helyreállítás munkája a németek kivonulása után nyomban megkezdődött. A parasztok felajánlották házaikat iskolák céljára. Mérnökök és technikusok új épületeket emeltek. Megindult az iskolák új felszereléssel való ellátása. A sztálingrádi, rosztovi, kurszki, oreli iskolák 1943-ban 35.000 új padot kaptak. A közoktatásügyi minisztérium 19,419.000 füzetet osztott ki. Négy hónap leforgása alatt 524 iskola kezdte meg működését Rosztovban és 50.000 volt a tanulók száma. Míg 1940—1941-ben összesen 193.025 iskola működött, a német pusztítás következtében ez a szám 116.548-ra esett, de 1943-ban ismét 140.156-ra emelkedett. A tanítók fizetésére fordított addigi összeget 2 milliárd 257 millió rubelről 4 milliárd 165 millió rubelre emelték. Kilenc új katonai iskola nyílt meg katonák és partizánok árvái számára. Az 1944. évi költségvetés megduplázta az 1943. évben oktatásra fordított összeget. A magasabb kiképzésnél csökkentett időtartamú, de összesűrített tananyagú tanfolyamok indultak, ami szükségintézkedés volt. A

tananyag ugyanaz maradt. A tandíjban a háborús nehézségek miatt átmeneti változások történtek.

C) *Összhang a sokfajú szovjet ifjúságban*

Egy délelőtt Örményországban, Eriván keleti részében sétálgattam, remek stadionra bukkantam. Forró reggel volt, de üdítő szellő fújdogált. A stadion ifjúsággal volt tele, fiúk, lányok, tizenhat-tizennyolc évesek, kicsattanó életerőben, napbarnított, meztelen karral, lábbal, hátrasimított hajjal — lelkesedéstől fűtve. A sportcsapat készült a pályán a többnapos moszkvai kirándulásra, hogy résztvegyen valamennyi köztársaság felvonulásában a Vörös-Téren, az Ifjúság Ünnepén, melyet minden év júliusában tartanak meg.

Többszáz fiatal fiú és leány megy Örményországból, további párszáz Grúziából és így végig valamennyi köztársaságból.

Tbilisziben, az egyetemen, a Moszkvába készülő csapatok több tagjával találkoztam. A grúz csapat 5—600 főnyi lesz.

Minden köztársaságból a kiküldött fiatalok egy meghatározott napon találkoznak Moszkvában, az országos sportünnepélyen. Örményország, Grúzia ifjúsága találkozik az ázsiai köztársaságok: Üzbekisztán, Kazahsztán, Kirgizia kiküldötteivel. Ott lesznek Szibéria, Karélia, Kiev, Leningrád fiataljai; a föld egyhatodának legtávolibb sarkaiból jönnek össze fiúk és lányok, ahány csoport, annyiféle nyelv és bőrszín, annyiféle környezetből valók. Egyenként és összevéve mindnyájan beletartoznak az új szocialista rendbe és valamennyien büszkék erre! Az ifjúság megismerkedik más országok fiatalságával és megérti a változatosság jelentőségét az egységen belül.

Atléták valamennyien és tagjai a sport óriási szervezetének. Millió és millió fiatalember lelkesedik a sportért és más célok mellett ég bennük az a vágy, hogy megnyerjék a Munka és Védelem díját, amelynek hétmillió nyertese van 1934 óta. Soha egy pillanatra sem szünetelt a testi kultúra fejlesztése, a háború alatt sem. A németek a stadionoknak, sportpályáknak, klubhelyiségeknek majdnem a felét elpusztították, de a megmaradt területeken a versenyben résztvevők száma mindig nagyobb lett. Míg az 1942-ben tartott országos versenyeken hat és fél millió volt a versenyzők száma, 1944-ben már nyolcmillió, 1945-ben pedig kilencmillió. Az 1944. évi síversenyen hatmillió résztvevő, 1945-ben már kilencmillió állt starthoz.

A háború utáni sportlelkesedés eredményeként megkezdődött hét gigászi, 315 ezer néző befogadására méretezett stadion építése. Az ifjúságból adódik egy óriási szervezet; a Légoltalmi és Gázvédelmi Szövetségek Összuniója-tagságának túlnyomó többsége. Ennek sokszor tízmillió tagja van és keretébe 230 ezer fiókszervezet tartozik. A sportklubokban megtanulja a fiatalság, hogyan kell védelmezni a hazát. A szovjet-repülők és ejtőernyősök itt kapták meg azokat a leckéket, amik odavezettek, hogy a levegő mestereivé váltak. Itt szerezték a szovjet céllövők a gyakorlatukat; milliók tanulták meg, hogyan védekezzenek a légi robbanó-, gyújtó-, valamint a harcigázbombák ellen.

A háború teszi legjobban próbára a fiatalokat és az idősebbeket egyaránt. Mi tette lehetővé a szovjetkatona felsőbbségét a németekkel szemben?

Hogyan csinálták ezt?

A német fiatalságba már gyermekkoruktól belenevelték a faji felsőbbrendűség hitét, az orosz fiatalságot pedig abban a hitben nevelték, hogy minden nemzetiségi csoportnak sajátos külön értéke van. Hitler azt mondta, hogy a németek feladata: előzni és megsemmisíteni a szlávokat! Rosenberg azt állította az angolokról, hogy degeneráltak és alkotásra képtelenek, a franciák nem is emberi lények; az amerikai pedig rothadt fajta.

Hitler tökéletesítette a tömeggyilkosság rendszerét, Maidenek, Auschwitz és Buchenwald halálgyáraiban.

A szovjet ifjúságot egészen más iskolában nevelték, másfajta célokra és másféle módszerekkel. Amint a kezdeményező erő szorosan egybefonódott a bajtársiassággal, úgy egyesült benne saját hazája szeretete más népek hazája iránti tisztelettel. Más szín, más nyelv nem befolyásolja azt az ifjúságot, amely együtt menetel mindenféle színű és nyelvű fiú- és leánytársával a Vörös-téren.

A Mein Kampf és könyvégetés helyett a szovjet-ifjúságot Shakespeare, Cervantes és Heine szellemében, a saját nemzetükből való Puskin, Gogolj, Tolsztoj műveivel és nemzetük más nagy humanistáival nevelték. Fajgyűlölet helyett a népek barátságát ápolták. Ennek a szellemnek feltétlenül győzedelmeskednie kellett a másik felett.

És ugyanaz a szellem, amelynek segítségével a szovjet ifjúság győzött a háborúban, követeli tőle, hogy nyerje meg a békét. Újból, soha nem tapasztalt lelkes buzgalommal fogtak neki az újjáépítés munkájának. Visszatérve, sokáig német kéz alatt szenvedett hazájukba, nem vonultak félre gyászolni, és nem állanak egy helyben, hogy átkozódjanak. Dolgoznak!

VI. SZOVJET KULTÚRA

1. *DRÁMA*

A) *A moszkvai Művész Színház*

»Hogy tetszik önnek a tündöklő New-York? Káprázatos üzletei, a látható bőség, az energia?« — Ezt kérdeztem szomszédomtól, egy fiatal orosz külkereskedelmi delegátustól, egy new-york-i banketten.

Rövid gondolkodás után azt felelte: »Mi, oroszok, értékeljük a fizikai kényelmet. Idővel mi is elérjük azt. Igazi érdeklődésünk azonban a szellem és kultúra felé irányul. De hogyan is örülhetnénk a fizikai kényelemnek — tette hozzá — addig, amíg mások nélkülözik azt?«

A Szovjetunió kulturális élete, amint Moszkvában vagy a szövetségi köztársaságokban látni, igazolja ennek az embernek minden szavát!

A kultúrális élet ma teljes virágjában ragyog, a háborús veszteségek ellenére is; virágzott a gazdasági bajok és súlyos erőfeszítések elmult korszakában is. Nincs a világon város, amely gazdagabb színház, opera és hangversenyprogramot tudna adni, mint a háború utáni Moszkva. Vagy 30 estén át volt alkalmam tanulmányozni a kulturális szórakozás minden fajtáját. Összehasonlítva azzal, amit ezen a téren nyujtani képes, London nagyon is lemarad mögötte. A Szovjetunió kulturális élete mindenkor egyvonalban halad az ipari fejlődéssel, sohasem szorították háttérbe azzal, hogy majd, ha az ipar már eredményesen dolgozik, akkor kerül erre sor. Dráma terén mindig a moszkvai Művész Színház volt a gyújtópont, ahonnan ez a művészet minden irányba lövelte jótékony sugarait.

A moszkvai Művész Színház külön műfajt képvisel. Nemcsak mint vezető és úttörő a forradalom óta, hanem mint forradalmi hajtóerő is. Bemutatja a régi színház túlhaladottságát és a cári társadalom rothadtságát is.

Negyven évvel ezelőtt írta Gorkij az »Éjjeli menedékhely« című darabját, amelyben megindító rajzot ad az alvilágról. A Művész Színház elhatározta a darab bemutatását. Előkészületképpen leszállt a maga köréből, elvegyült a csavargók világába, hogy saját élményein keresztül ismerje meg az éjjeli menedékhely légkörét, minden keserűségével.

Új, az orosz színházi világot forradalmasító mozgalom kezdődött. Sztaniszlavszki, a színművészet tanára és Nemirovics Dancsenko rendező, akik pályájukat a mult század 90-es éveiben kezdték — lettek ennek az új mozgalomnak megteremtői és vezetői.

Nemirovics Dancsenkó elmondta, hogy milyen állapotban találta az orosz színpadot. Akkoriban nem volt szokásos előzetes megbeszéléssel bevezetni a színészt a kiválasztott darab szellemébe. Az első próba már a színpadon folyt le. Semmiféle magyarázat nem világított be a darab tartalmába és a munka úgy indult meg, hogy a szereplők csak sejtették, hogy miről is van szó a darabban. A színész csak a saját végszavakkal ellátott szerepét és a hozzátartozó rövid utasításokat kapta kézhez: »Állj az asztal mellé és mondd!« — semmi többet.

A színészek kulturális színvonala abban az időben mélyponton volt, a fölszerelésük hiányos, ellátásuk, lakásuk gyalázatos. Néhány napi rossz bevétel bukást és pusztulást jelentett.

A szovjet kormány mindent megtett a helyzet megváltoztatása érdekében. Szinte korlátlanul adta a pénzt. Új színpadi felszerelés, új kosztümök jöttek az új darabokkal. A színésznek megfelelő lakást, fizetést, megélhetést biztosítottak. A színházi közönség egyre növekvő érdeklődése még fokozottabb munkára serkentette őket.

Sztaniszlavszki és Nemirovics Dancsenko első, emlékezetes találkozásuk alkalmával meghúzták a szovjet színháznak azokat az alapvonalait, amelyeken az ma is működik. Mindkettőjüket ifjúságuktól fogva áthatotta a színpad és a dráma szeretete. Sztaniszlavszki atyja családi házában szerezte meg a színpadi rendezés alapismereteit, ahol sokat volt együtt Zevszkajevvel, egy akkor nagyon híres színésznő apjával.

Együtt tervezték, hogy milyen legyen az új színháztípus, amely fölülmúljon minden addigi színházművészetet. Ezek a beszélgetések egy művészi és irodalmi társaság megalapításához vezettek, ahol Sztaniszlavszki, mint színész szerzett tapasztalatot és mint rendező is működhetett.

Nemirovics Dancsenko is gyermekkorától fogva szerette a színházat. Játszott és írt is. Széleskörű műveltségével elismert

színházi kritikus lett. Darabjait elfogadta előadásra a Kis Színház, ahol, mint rendező is működött.

E két férfi, 1897-ben Nemirovics Dancsenko kezdeményezésére találkozott egy moszkvai étteremben; Sztaniszlavszki később ezt írta erről a találkozásról: »Világkonferenciákon sohasem fontoltak meg annyira fontos államügyeket, amilyen szabatossággal mi megtárgyaltuk jövendő vállalkozásunk működését, a tiszta művészet kérdését, elgondolásunkat a jövőről, a színpadi etikát és technikát, szervezési terveket, jövendő műsorunkat és egymáshoz való kapcsolatunkat.«

Záróra után is folytatódott a megbeszélés, Sztaniszlavszki Moszkva környéki házában. Kerek 12 óra hosszat tartott és ebből született meg a híres moszkvai Művész Színház.

Az első időben Sztaniszlavszki és Nemirovics Dancsenko útja nem volt rózsákkal behintve. Olyan színházat akartak teremteni, mely a régi alapról emelkedik fel, de elüt attól, — a népet szolgálja és belépődíja nem haladja meg a legszegényebb intellektuel erszényének teljesítőképességét. Ezt csak támogatással lehetett megoldani, amit pedig semmiféle hatóságtól nem lehetett kapni. A gazdagok sem segítettek. Egy vagyonos hölgy, akinek Nemirovics Dancsenko körvonalazta terveit, hidegen faképnél hagyta. Nemirovics Dancsenko így panaszkodik: »Ahhoz, hogy színpadi művészetet hozhassunk ki Csehov színjátékából, nemcsak az kell, hogy éveken át tartó kemény munkával tökéletesítsük művészi képességünket, hanem az is, hogy megalázkodjunk a Várvara Morozova-féle fogadószobákban.«

Mindezek ellenére is boldogultak. Kemény küzdelem után mégis győzött az érdem. A csúcspontot Csehov »A sirály« című művével érték el. Kimagasló teljesítmény és győzelem volt már az is, hogy Csehov színművét, amelyet a kritika nem talált színpadra alkalmasnak, olyan izgalmas drámai erővel játszották, hogy Gruzinszki, neves kritikus, ezt írta Csehovnak: »Az első felvonástól az utolsóig rendkívül feszült figyelem, izzó hangulat fogja meg a közönséget...« »A sirály« lett a Művész Színház jelvénye. Szélesen kiterjesztett fehér szárnyai, melyeket oly gyakran láttam a színház függönyén, mindig felidézik 1898 december 17-e estéjét, amikor a Művész Színházat útnak indították a cári Oroszország viharos tengerén.

Gorkij »Éjjeli menedékhely«-ének színrehozásával ez a színház tette meg az első lépést abba az irányba, amit Oroszországban realista művészetnek neveznek. Mert a darab, mely elesett emberekkel foglalkozik, nem érhette be ezeknek az em-

bereknek fotografikus ábrázolásával. A naturalista művészet csak a dolgok felszínét mutatja, a realista művészet a lelket ábrázolja. Ez volt az új Művész Színház lélektani realizmusának a titka és óriási meggyőző erővel hatott. Útnak indította Gorkij mondanivalóját, előkészítette a forradalom talaját. Azt tanította: az élet letaszíthatja az embert az állat színvonalára, de azért mégis ember marad.

A színésznek képesnek kell lennie arra, hogy ne azt mondják: »Igen, külsőleg pontosan olyan, mintha igazi lenne,« — hanem azt, hogy »Ime, ez maga a benső valóság félelmetes átélése.«

A moszkvai Művész Színház, mint épület megtartotta a szigorú egyszerűséget, ami a szovjet művész életét is jellemzi. Az orosz művész otthonában nincs fényűzés és pompa; nincsenek fényűző páholyok a Művész Színházban sem.

Az első darab, amit a háború utáni években itt láttam, Csehov: »Három nővér«-e volt. Mikor a sírállyal ékesített szürke bársonyfüggöny szétnyílik, napsütötte társalgóban vagyunk, melynek virággal borított erkélye kertre néz. Egyszerű, kemény élet folyik le előttünk: Irina, a legfiatalabb testvér szerelemért sóvárog, báró Tudenbach, egy álmodozó optimista, fel is ajánlja neki.

Versinin tüzértiszt, aki mostanában érkezett ide, Moszkváról beszél. A három nővér, Olga, a legidősebb, Irina és Marsa fölrezzennek az olvasásból a Moszkva szó hallatára. Ez a szó menekülési vágyat ébreszt az örökösen egyhelyben topogó szűk vidéki életből. Versinin igyekszik meggyőzni őket és önmagát is, hogy mindannyian egy jobb jövőért élnek. A báró egészséges, máris kitörőben levő viharról beszél; viharról, amely szét fogja zúzni a nemtörődömséget, a közönyt és a halálos unalmat.

A kibontakozó valóság azonban egészen más, sokkal több, mint vihar: — tragédia. A boldogságról való álmodozás az elérhetetlen boldogság tragédiájának ad helyet.

Már a második felvonás színhelye is előrevetíti a bukást. A szín ugyanaz, mégis más; szürkébb, megvilágítása bizonytalanabb. Mikor a függöny szétmegy, senki sincs a színpadon. Belép Natasa, a fiútestvérnek, Andrejnek a felesége. Férje is velejön. Natasa, a kispolgári nő az egész család színvonalát lesüllyesztette. Andrej lemondott arról, hogy tanárságra törekedjék. Néhány feszült pillanat után a házaspár távozik.

Marsa és Versinin lép be. Szerelmesek, érezni rajtuk. Irina jön, fáradt, elégedetlen munkájával és életével. »Munka, minden értelem és költészet nélkül!« — tör ki belőle. A báró hide-

gen nyugtatja meg: »Akik utánunk jönnek, boldogabbak lesznek nálunk.«

Minden következő finoman kidolgozott felvonás fokozza a nyomasztó szomorúságot. Natasa továbbviszi romlás felé a családi otthont. Olga egy iskolában tanít, így folyik szerelemnélküli élete. Irina napról-napra veszítve ifjúságát, egyre Moszkváról álmodozik, végül mégis elhatározza, hogy feleségül megy a bárónhoz. Marsa szerelmi ügye annál reménytelenebb lesz, minél forróbb a szerelme. Ő legalább lázadozik: »Ha a boldogságot szétforgácsoljuk apró darabokra, ahogyan én tettem, elveszítjük, és lassan-lassan kemények és gyűlölködők leszünk.«

Az utolsó felvonásban kitör a vihar. Hullanak az őszi levelek. Elérkezett a válás napja, oktalan jövés-menéssel.

A bárót párbajban megölik.

Versinin brigádja elhagyja a várost.

Marsa keserű sikolya: »Boldogtalan élet!« — belehasít a levegőbe és a tarthatatlan feszültséget Irina utolsó szavai törik meg: »Dolgoznunk kell!«

Így végződik Csehov élénk rajza a cári korszak burzsoáziájának üres életéről; a darabot csak az az ellentét teszi elviselhetővé, amely közte és az új, céltudatos, reményteljes szovjet élet között fennáll.

Mikor kiléptem a Művész Színház kapuján, már tudtam, mit válaszoljak a nagy angol színésznőnek, aki elutazásom előtt ezzel fordult hozzám: »Állapítsa meg, visszafejlődött-e az orosz színház, vagy sem?« Már ezen az estén megalkottam nyomatékos válaszomat, amit a később látottak csak megerősítettek: »Nem«.

Ha igaz az, hogy csak az egészséges társadalom élvezi a tragikus darabokat, a dekadens társadalom pedig visszautasítja azokat, akkor Szovjetoroszország rendkívül erőteljesen kimutatja az egészség jeleit, mert számtalan tragédiát adnak itt elő. Tragikus színművek előadására a Művész Színház rendkívül sokat áldoz. Sohasem fogom elfelejteni Tolsztoj »Anna Karenina«-jának előadását. Egy asszony történetét, akinek szerencsétlen bukását társadalmi környezete előre meghatározta.

Nemirovics Dancsenko nevelő célzattal választott ki társadalmi jelentőségű színpadi műveket, mert el akarta téríteni a tömeget a vagyonos osztályok előtti szolgai meghajlástól. Rá akarta kényszeríteni, hogy saját fejével gondolkozzék, hogy bíráló magatartással kísérjen mindent, ami hatalmaskodik felette.

Csehov és Tolsztoj színpadi művei csodálatosan szolgálták ezt a célt. Szenvedéllyel megírt művek ezek és Nemirovics Dancsenko szenvedéllyel adta is elő azokat. Felfogása szerint a színház nem csupán szórakoztatást, hanem nevelést szolgáló intézmény is. A szabadságra, a jövőbe vetett hitre, a jónak a rossz fölött aratott győzelméért való harcra kell nevelnie.

Nemirovics Dancsenko tudta, hogy az erkölcsi célzatot nem szavakkal kell kimondani, hanem a művészet fenkölt erejével kifejezni, tudatosítani. Nem lehet hallani, de mégis ki kell csendülnie az előadásból.

A »Lány és hozomány« című darabban pl. Nemirovics Dancsenko finoman mutatja be egy társasági hölgynek önző és korrupt életét. A darab maga váltja ki a tiltakozást ez ellen. Az erkölcsösködést kerülő művészet sokkal hatalmasabban érvényesíti erkölcsi kihatását. Az ily magasrendű művészetnek nincs szüksége köznapi trükkökre, patetikus monológokra.

A moszkvai Művész Színház egyedülálló klasszist képvisel.

B) *A Kis Színház*

A Moszkvai Állami Színtársulat még 1806-ban alakult és 1824-ben kezdte meg működését Moszkva közepén egy kis épületben. A következő évben hatalmas operaépület — nagyságban a második Európában, — épült mellé, homlokzata a Színháztérre néz. Így áll egymás mellett nagy és kicsi; oroszul a Bolsoi és a Máli.

A Kis Színház jelképe ovális téren nyolc arckép. Négy híres drámaíró: Gribojedov, Gogolj, Shakespeare és Osztrovszkij, — akiken a színház műsora alapszik. A másik négy kép négy híres, forradalom előtti színészt és színésznőt ábrázol, akik elősegítették a színház boldogulását.

1. Pavel Mohalov, aki tizenhét éves korában lett híres, »Oedipus Athenben« szerepével. Egy kortárs ezeket mondja: »A darab vontatottan indult, a színházat zsúfolásig megtöltő közönség nyugtalankodott. Ekkor hirtelen fiatal, erőteljes hang szólalt meg a színpadon: »Ő, hol van ő, vezessetek hozzá!« Mintha villamos-áram hatotta volna át a közönséget. A hang megragadott mindenkit... Viharzó taps zúgott fel, a színész tökéletes diadalt aratott. Mohalov volt, a nagy színész, aki 1846-ban halt meg.

2. Mihail Seherkin, jobbágyból lett nagyhírű színész. Gribojedov egyik darabjában tipikus arrogáns, páváskodó moszkvai arisztokratát játszott. Seherkin a realizmus előfutárja

volt; szerepeit és a jeleneteket, melyekben fellépett, komolyan átélte.

3. Prov Szadovszki, a Kis Színház fiatal színésze volt, amikor egy kávéházban Osztrovszkijjal találkozott, aki akkoriban városi hivatalnok volt. Attól kezdve elválhatatlanok voltak és Szadovszkin keresztül ismerte meg a Kis Színház Osztrovszkij gazdag orosz nyelvét, és arra ösztönözte, hogy különös gondot fordítson a beszéd fínom művészetére.

4. Mária Vermolova gyermekkorában a Nagy Színház iskolájába járt, de ahhoz, hogy táncművésznő legyen, sem a lába, sem a mosolya nem volt megfelelő. A komoly arckifejezésű gyermeket az a veszély fenyegette, hogy elmerül az ismeretlenségbe. Szerencséje váratlanul és véletlenül köszöntött be azzal, hogy beugrott egy megbetegedett művésznő helyett Emilia szerepébe, Lessing Emilia Galottijába. Első szava a színpadon — megalapozta pályafutását. Egy kritikus ezt írta: »Olyan váratlan, a mindennapitól annyira elütő volt ennek a törékeny fiatal színésznőnek a hangja, hogy a közönség tapsvihara kitört, mielőtt első mondatát befejezhette volna. Olyan sikert, amilyet Vermolova első fellépése aratott, száz évben egyszer fordul elő. Szenvedélyes szabadságszeretete olyan nagyszerűen nyilvánult meg egy Vega-dráma főszerepében, hogy hetvenkétszer hívták a függöny elé, ami meghaladta a Kis Színház rekordját. A cári cenzura azonban betiltotta a darabot, amely így negyven évig volt a színpadról száműzve.

Mária Vermolova megérte a szovjet győzelmet és 1920-ban, ötvenedik születésnapján, maga Lenin üdvözölte a Kis Színház színpadán és kitűntette a »A nép művésze« címmel. Ő volt az első, aki ezt a rangot viselte.

A Kis Színház színvonala a század első éveiben süllyedt, a forradalomban ismét alapítói irányelveinek magaslatára emelkedett. Valóban a nép színháza lett, mely orosz és külföldi klasszikusok mellett a szovjet-népet, a szovjet-erőt és életet ábrázoló színműveket mutatott be.

A Kis Színház szervezete röviden a következő: a színházat a legidősebb színészek tanácsa vezeti az igazgató elnöklete alatt. Ez végzi a színház mindennapi munkájának irányítását, továbbfejlesztését, a darab kiválasztását. A színház személyzete nagy: jelenleg százhatvanhárom színészből és ezer főnyi kisegítő személyzetből áll. A színház iskolája évente húszhuszonöt képesített színészt bocsát útjára. Az 1943. évi költségvetése tízmillió rubelt tett ki. A Kis Színház eltartja magát bevételeiből, de a kormány ötmillió rubelt adott az épület tökéletes rendbehozatalára.

C) *A Vörös Hadsereg Központi Színháza*

A régiek mellett új színházak létesülnek. Tágas téren, ahol nemrég piszkos utcák labirintusa volt, — Moszkva legszebb tereinek egyikén — emelkedik a Vörös Hadsereg Központi Színháza, melynek alaprajza ötágú csillag. Mindegyik ága 1900 néző befogadására alkalmas, és mindenhonnan egyformán jól látható a központban elhelyezett színpad, amely minden mechanikai felszereléssel el van látva. Fele akkora, mint a Nagy Színház színpada, de ezer ember fér el rajta és egy nyolcemeletes épületet lehetne felépíteni a középen. A Vörös Hadsereg Központi Színháza egészen nagyszabású színpadi látványosságok bemutatására alkalmas. A magam részéről hiányát éreztem annak az intim hangulatnak, amely kisebb színházakban megvan, de technikailag olyan ügyesen lehet ezt a roppant színpadot szűkíteni, hogy kis produkciók bemutatására is alkalmas.

Különösen népszerűek a katonai nagyságok, például Szuvarov jellemét ismertető darabok. A háború kifejlesztette a Szovjetunió érdeklődését és büszkeségét saját multja iránt. Sőt jelene iránt is. A Kis Színházban láttam Rettenetes Iván.

Jól sikerült előadásban láttam Shakespeare Makrancos Hölgy-ének előadását. Általában az angol humor, különösen Shakespeare humora, jó talajra talált Oroszországban. Az előadás azonban furcsa értelmezést adott a szövegnek, eszerint nemcsak az asszony, de a férj, sőt általában a darabban mindenki rászolgál a megfékezésre.

Ugyanez az irányzat állapítható meg az Othello újszerű, talán nem mindenben elfogadható, de mindenesetre gondolkodásra késztető előadásaiból is, amely nem egy féltékenységben emésztődő szörnyeteget mutat be, hanem olyan valakit, aki hisz az emberi természetben és gyászosan kiábrándul belőle. Osztuzev játsza ezt a szerepet és Othello vérfagyasztó, reménytelen végső felkiáltásába sikerül olyan hangot belevinnie, mely a személyes reménytelenség mellett is feltámasztja a hitet: Desdemona ártatlan; az emberbe vetett hit tovább él.

A Kamara Színház sokkal kisebb. Priestley »Váratlan vendég« című darabjának bemutatóját láttam ott. A darabot öt nap alatt fordította le Inna Kulakovszkája egy barátja közreműködésével. Maiszki volt londoni nagykövet és felesége, a moszkvai angol nagykövettel együtt jelen volt a bemutatón. Az előadás magas színvonalon állt, különösen a férfiszereplők voltak elsőrendűek. A közönség nagy lelkesedéssel fogadta a darabot.

D) *Bábszínház*

Nem vehetek búcsút a színháztól anélkül, hogy Valentin Obrasztzovról és bábszínházáról ne szóljak. Obrasztzov kiforrott művész. Ahányszor csak tudtam, elmentem bábszínházába, nemcsak azért, hogy lássam a gyermeknézőközönség arcát, hanem, hogy olyan darabokat, mint például Kipling »Mowgli«-ja megnézhessek. Ezt csak bábszínházban lehet színrehozni, ahol bábu-farkasok, tigrisek és kígyók kelnek életre, ugrálnak, csúsznak-másznak. Semmiféle más eszközzel nem lehetne oly híven bemutatni erdei jeleneteket, amint a nagy-pettyes macskaszerű tigris ugrásra kész, amint a lassú, lomha óriáskígyó elől minden kitér; kecses gazellák, furcsa sündisznó, bintázó, fecsegő majmok, rejtelmesen és zajtalanul mozgó, ugató-morgó állatok nemcsak a gyermekek, de a felnőttek lélekzetét is elállítják.

E) *Mozi*

Nagyon kellemes estét töltöttünk a kitűnő filmszínésznővel, aki Zója, tizennyolcéves partizán hősnő, egy moszkvai leány szerepét játsza egy hazfias filmdrámában. A hős leányt halála után a »Szovjetunió hőse« címmel tüntették ki. Kétszeresen is érdekelt ez a darab, mert az előadás napján több órát töltöttem egy munkáscsaládnál, melynek két, tizennyolc és húszéves leányát tüntették ki, mint Zóját, partizán hősiességükért.

A »Zóját« Borisz Csiszkov irta, nyers egyszerűséggel, élő realizmussal. Zóját, mint újszülöttet látjuk, amint megméri a doktor. Látjuk két-hároméves korában. Éveit, szerető szülei krétával jegyezték az ajtófélfára. A kisleány növekedésével párhuzamosan vázolja a film a szovjettársadalom erejének növekedését is.

A kisleány 1924-ben született. A hatalmas Dnyeper-gát nagy hatást tett reá. Látta felszállni a szovjet sztratoszféra-repülők léggömbjét, akik addig folytatták megfigyeléseiket, míg le nem zuhantak. Ott volt a hős sarkkutatók visszatérését ünneplők között, ott látjuk emelt fővel a nagy sportparádé felvonulásában.

Ügyesen emeli ki a darab azokat a személyeket, eszméket és törekvéseket, melyek Zója jellemét kialakítják: anyja, iskolatársai, naplójegyzetei adják a cselekmény hiteles alapját. Magasabbrendű erkölcs, igaz barátság, hazafiság, szigorú kötelességérzet légkörében bontakozott ki nőiessége. Naplójában feljegyezte mennyire szereti Tolsztoj, Shakespeare, Puskin mű-

veit. »Minden szép legyen az emberen: arca, öltözéke, lelke és gondolkodásmódja« — idézi Csehovból.

Bájos jelenet eleveníti fel Zója iskolásgyermekkori élményét. Borisz, a fiú-osztálytárs nem akar beengedni a padba »egy taknyos leányt«.

»Kelj fel!« — mondja Zója nyugodt, határozott hangon, szemöldökét makacsul összevonva.

Boris izeg-mozog, de tagadóan vág vissza.

»Rögtön kelj fel!« — ismétli Zója már határozottabban.

A fiú megszégyenülten süti le szemét és feláll. Zója nyugodtan leül. Összebarátkoznak. Később ez az érzés több lesz, mint barátság, egy napon Zója ajkát nyújtja a fiúnak és ez első és utolsó szerelmes csókja.

A kínzás jelenetei nem aknázzák ki a borzalmakat, inkább csak visszatükrözik azokat. Zója megkínzott agyában rövid élete emlékezetes epizódjai merülnek fel: hallja édesanyja hangját »... akár meg halni is, más emberek boldogságáért...« — ez megerősíti lelkét, állhatatos marad, nem árulja el barátait és meghal.

Tisztán kiáltja a vesztőhelyről a kényszerrel odahajtott parasztoknak: »Fel a fejjel! Minden jóra fordul! Nem félek a haláltól!«

Mikor a hóhér kitaszítani készül lába alól a ládát, melyen áll, ezt kiáltja: »Elvtársak, bátorság! Harcoljatok! Küzdjetek a németek ellen. Győzünk!«... végül: »Éljen veletek elvtársak. Jön Sztálin!«

F) *Orosz balett*

Az orosz balett természetesen ma is fenséges, amint százötven éve, amióta Leningrádban megalapították, mindig. Moszkvában is elsőrangú volt, de tetőpontját mégis Leningrádban érte el. Nehezen tudnám megmondani, melyik játékban leltem több örömet Uljánova tánca »Gizelle« címszerepében felülmult mindent, amit valaha is láttam egy érzésnek táncmozdulatokban megnyilvánuló szellemi kifejezése terén.

Leningrád nagyhírű balerinája, Szemjónova, valamivel idősebb és talán egy hajszálnyival kevésbbé hajlékony, de technikája hiánytalan.

Mindkét művésznővel és férjeikkel társaságban is találkoztam. Uljánova férje neves rendező. Mindkét művésznő meglepően egyszerű és hivalkodás nélküli a színpadon kívül. Szemjónova büszkén és szeretettel beszél otthonáról és gyermekeiről.

A könyv az orosz kulturális élet alapja, teremtő erő, mely gondolatot közvetít egyik elmétől a másikhoz és tettre ösztönöz. A Szovjetunió tehát helyesen fejt ki nagy erőfeszítést a könyvek körül. Bőséges választék áll rendelkezésre, különösen a szabadság és egyenlőség lángoló szeretetével átitatott könyvek terén.

A forrongás éveiben 1855-től 1894-ig, amikor Oroszországban a jobbágyfelszabadításért folyt a küzdelem, a költészet és irodalom világították be a társadalmi sötétségeket. Puskin, Lermontov, Gogolj, Turgenjev, Dosztojevszkij, Csehov, Tolsztoj és Gorkij ébresztették öntudatra a népet és készítették elő a talajt a liberális és szocialista úttörők: Csernyisevszkij, Herzen, Bakunin, Plechánov és Lenin számára.

Régen, még I. Miklós cár sötét és kegyetlen korszakában, két költő, Puskin és Lermontov, valamint Gogolj »Oroszország Dickense« kimondták, hogy hisznek az erkölcsi igazságban, megvetik a közönségest és az érzékieskedést, és gyűlölik a zsarnoki közigazgatást. Öntudatra ébresztették az orosz lelket tökéletes művészetükkel, szikrát vetettek a taplóra. Turgenjev pedig tovább élesztette a lángot »Nihilista« és »Atyák és fiúk« című regényeivel, ahol már határozott formákat ölt a zsarnokság elleni lázadás.

Nyekraszov, a költő, szilajon ostorozza az akkori orosz életet; Dosztojevszkij, aki 1849-ben, mint progresszív, nehezen menekült meg a haláltól, felülmulhatatlan regényeiben örökítette meg Oroszország szellemét.

Bjelinszkij, irodalmi kritikus egy csoport központja volt, amelyhez Herzen, Bakunin és az ukrajnai mártir költő, Sefcsenkó tartozott, megragadta a fáklyát és tovább adta a forradalom előtti utolsó staféta: Csehov, Tolsztoj és Gorkij kezébe.

A nép politikai öntudata teljesen éber volt: Oroszország megérett a változásra. Liberális és szocialista úttörők megszabták az irányt. Kropotkin herceg a parasztságot vette oltalmába. Bakunin, az anarchista követelte, hogy a nép vegye birtokba a termelési eszközöket. Herzen és Petrasevszkij a gondolkodás, Plechánov a propaganda terén törtek további utat, amely az orosz marxista szocializmushoz vezetett. A forradalmi korszak az idők távlatából nézve nem volt hosszú. Egy, az első időkből való fénykép együtt ábrázolja Tolsztojt, Csehovot

és Gorkijt. Az ő életük és munkájuk hidalja át a zsarnoki reakciótól a szocializmus győzelméig terjedő korszakot.

Talán korai még, hogy mi nyugatiak kíséreljük meg a forradalom utáni orosz irodalom helyes értékelését. Nagyon is közel vagyunk még hozzá és az orosz életrendszer meg a miénk között túlságosan nagy a különbség. Néhány jellemvonást és irányzatot mégis meg kell említeni. Először is azt, hogy volt, sőt bizonyos mértékig ma is van a Szovjetunióban olyan irányzat, amely az írót túlságosan szűk térre akarja szorítani. Így szól hozzá: »Ezt vagy azt meg kell, vagy nem szabad tenned«. Hogy meghatározzák működési körét, kifejezésmódját. De veszély idején ez mindig így van. Ilyenkor a kifejezés teljes szabadsága természetesen lehetetlen, sőt, nem is kívánatos. Bizonyos szavakat például ebben az igazán szabad országban sohasem szabad nyilvánosan kiáltani, sem nyomtatásban megjelentetni. A törvény nem engedi. Sőt, mi még fontosabb, a közvélemény és közösségi érzés sem engedi meg.

Talán emiatt korlátok közé szorultnak érezzük magunkat? Semmiesetre sem. Terjesszük csak ki ezt az elvet egy kissé jobban. Háború idején a kifejezések nagyobb megszorítását követeli meg nemcsak a tekintélyi, de a népi uralom is. Ugyanígy társadalmi feszültség és fölfordulás idején is. Mindazt, ami keresztezi egy nép legfontosabb terveit, céljait, minden időkben hatalom segítségével teszik félre az útból, mint a közvélemény káros formáját. Ez azt jelenti, hogy a művész ezalatt pihen?

Így lehetett ez az irodalom művészeivel, az írókkal a forradalom első időszakában és bizonyos mértékig így van ma is, mikor az ország a háború iszonyú sebeiben szenved, amikor nagy tömeg ember tér vissza hosszú távollét után hazájába.

Ezekkel a meggondolásokkal fordulunk a modern orosz irodalom felé és megkísérelünk néhány általánosítást. Így egyetértünk azzal a mai orosz megállapítással, hogy az igazi és teljes művészetnek kettős a célja. Nemcsak leír, de teremt is. Egyfelől leírja a szemünk elé táruló valóságot, másfelől a felhalmozott tapasztalatok fényében eldönti: mi az értékes és erkölcsös a társadalomban, amelyben élünk, s abból »mi van«, át kívánják formálni azzá »amilyennek lennie kell«.'

Kapitalista társadalomban aligha lehet egybehangolni ezt a kettőt. Ott látjuk, hogy az írók két csoportba különülnek el. Az egyik, úgy festi a dolgokat, amilyenek a valóságban, nem törődve azzal, hogy milyenné kellene válniok. A másik csoport pedig utópisztikus képet fest arról, aminek lenni kellene, de nagyon kevés, vagy semmi kapcsolata sincs a meglévő dolgokkal.

Mindkét csoport realistának nevezi magát. Az első élő tapasztalatokat fejez ki, ragaszkodik a tényekhez, amilyenek valóban, de benső tartalmuk szerint rendezi azokat. A második elhaladva a tökéletlen jelen mellett az örök és változatlan realitások felé tart.

Az egyik tragikusan meglátott tényeket másol; ime, ez az és semmi több. Hatása elviselhetetlenül lehangoló. A másik puszta romantikára törekszik; hatása felszínesen felderítő. Mindkettő hiábavalóságba visz bennünket. Az egyik nem is törekszik változások létrehozására, a másik már csak azért sem változtathat, mert semmi kapcsolata sincs a jelen valóságával.

Olyan társadalomban azonban, ahol az eszmények, ideálok fejlődhetnek, és fokozatosan kapcsolódnak konkrét valósággal lehetséges annak a művészeti iránynak, amely lefest és annak, amely változtat — az egyesülése anélkül, hogy az irodalom szabadságát megsértenék. A szovjet-irodalomban ma pontosan ez történik. A mai szovjet-irodalom didaktikus szándékú művészet, nemcsak feltárni, de tanítani is akar. A szovjetíró művésznek és egyszersmind lelket építő mérnöknek is vallja magát. Feltétlenül rossz ez? Az irodalom, ha kitűzött célja van, bizonyosan rossz irodalom? Igen, ha a történelem maga is céltalan. De nem, ha a történelem is kitűzött cél felé halad.

És nincs-e valóban minden nagy irodalomnak célja? Az író, még ha arra törekszik is, hogy pusztán leírja a dolgokat úgy, amint vannak, megvádolható azzal, hogy célzatos, ha ez a cél nem is tudatos és nincs is tudatosan kifejezve. Mert, ha nem gyakorol kritikát arról, amit lát és leír, annyi, mint az alkalmazkodás passzív célját kifejezni: belenyugvást, tűrést és megelégedettséget azzal, ami van.

És valóban, — hogy a szovjet álláspontot tovább vigyük, — ha az a művészet, amely elvet, vagy nézetet olt belénk és nem ír le hideg tárgyilagossággal, vagy szubjektív érzelmességgel dolgokat, — nem valódi művészet, akkor a világ legnagyobb írói közül sokan, kezdve Platón, nem is lennének művészek.

Az igazi művészet valóban mindig erőteljesen céltudatos Hatása, éppen azért, mert célja van, sokkal nagyobb, mint a hideg, tárgyilagos prózának, hiszen az elevenbe vág. »A mesébe bujtatott igazság előtt minden ajtó kinyilik«. A gyermek erkölcsiséget szív magába olyan meséből mint a Hamupipőke, — a felnőttnek olyan történetekből, mint Othello, csak a forma számít. A forma a művész fegyvere, szándéka keresztülvitelére.

*

A szovjet-irodalom új mezsgyén halad. A szovjet-irodalom abban különbözik minden más irodalomtól, hogy egészen új környezetben, szocialista környezetben, működik. És ebben a szocialista környezetben, olyan dolgok lehetségesek, amelyek azelőtt soha nem voltak azok. Egy társadalomban, ahol az emberi eszmények többé nem levegőben függő álmok, ahol az eszmények testet öltenek és konkrét formában hatnak, ahol nem profit hajt a munkára és többé ember már nem zsákmányol ki embert, hanem vigyáz rá és együtt küzd vele; olyan társadalomban, ahol ez a nagy változás már végbe is ment, ott lehet realisztikusan írni a világról, amint van, de egyidejüleg idealisztikusan is, úgy, amilyennek lennie kell.

A Szovjetunióban a társadalom napról-napra állandóan változik. A szocialista eszmények a megvalósulás folyamatában vannak. A realisztikus és idealisztikus írás itt találkozik és egybeolvad. A földhözragadt realizmus, amelyből remélhetőleg mi is nyugaton kiemelkedünk, megelégedett a sötét és alacsonyrendű realítások puszta leírásával, anélkül, hogy hitet és reményt csillogtatott volna meg. Boldogítóbb írás csak jámbor óhaj, és elvetendő: mondták nekünk nyugaton. Ezekkel a földhözragadt realistákkal szemben ott vannak levegőben lebegő idealistáink, akik kétségbeesve attól, milyen a világ, gyönyörű történeteket szőnek elgondolt világról, amilyet szeretnének. Hamisítatlan utópia ez, amelynek a való világgal semmiféle kapcsolata nincs.

A szocializmust megelőző korszak nagy írói, mint Gogolj, vagy Csehov realisták voltak, ez nem az alkalmazkodás realizmusa volt, hanem: szenvedélyes lázadás forrongó realizmusa. »Ez van!« — mondták, miközben sötét képet festettek korunk társadalmáról, — »lázadjatok ellene!«

A szocialista realizmus túlmegy ezen. A szocialista társadalmi rendben, ahol a kormányzat és a hatóságok is az eszmények oldalán állnak, ahol a társadalom maga is kiátkozza a kizsákmányolást és építi az együttmüködést, az író olyan emberek, — férfiak vagy nők — történetét írhatja meg, akik az új rend győzelméért küzdenek. A leírt dolgok már konkrét realizmussal élnek körülöttük, a leírt férfiak, asszonyok a valóságban felismerhetők.

De ezenfelül olyan művészettel, úgy ábrázolják őket, hogy emberi tökéletességüket felfokozzák. Olyannak, hogy bár a ma valóságához fűződő kapcsolatuk nyilvánvaló, mégis, az író azon túlra mutat.

Az ilyen írás építő. Arra ösztönzi az embert, hogy nemesebben, hasznosabban éljen. Cselekvésre indít. Az ilyen írás

nemcsak lefesti a társadalmat, de meg is változtatja. Ezért mondhatta Sztálin az írás művészeire, hogy »az írók a lélek mérnökei«.

A szocialista realizmus új típusa már a forradalom kezdeti korszakában kialakult. Gorkij kezdte »Az anya« c. regényével, melyben a hős szellemi fejlődése a proletariátus harcának első állomásain keresztül növekszik.

Gorkij konkrét formát tudott adni ennek a harcnak, mert körülötte élő emberek átélték azt; emberek, akik életüket az új szocialista rend kialakításának szentelték. Írásait hatásos formába öntötte. Ezek az írások céltudatos művek voltak és valóban el is érték céljukat az olvasónál. Munkára buzdított férfiakat és nőket, amint Samuel Smiles könyvei is, — csakhogy nemesebb célokért.

Osztrovszkij »Az acélt megedzik« című könyvében például a szenvedély, amely az embert munkára és feltalálásokra hajtja, nem kevésbbé heves, mint ami Stephensont ösztönözte, hogy a gőzt szállításra fogja be. De Osztrovszkij célja ebben a műben magasabb és nemesebb; ember és ember összefogása. Osztrovszkij látja a kitűzött célt és elősegíti művészetével.

Az orosz szerzők nem egy kis okoskodásra, finomkodásra sóvárgó körnek írnak, hanem az egyszerű embernek. Az általában megszokott, otthonos nyelven, a mindennapi beszéd szótárával. Hőseik a népből való férfiak, asszonyok, nem a felső osztályok magános intellektueljei. A néppel együtt küzdenek az új rendért. Hőseik benne vannak ennek az új életnek a forgatagában és igazgatják menetét. Persze, az írók nem egyszer saját életük eseményeit öntik művészi formába, mert a szovjet írók maguk is benne vannak az áradatban, meg is értik, át is érzik.

Talán ebben különböznek legjobban a mi, két háború közti íróinktól és különösen költőinktől. A legtöbb modern angol költő és jó néhány festő, egyre távolabb és távolabb jut a néptől. Szinte szándékosan; olyan módszerek és szavak alkalmazásával, amely érthetetlen a tömegek számára. Céljuk, hogy mondanivalójukat bizonytalan homályba burkolják, amit a kritika hajlandó mélységnek és bölcsességnek minősíteni.

Nagy művész sohasem tette ezt. Ha valakiben a küldetés lángja lobog, hogy egy igazságot, valami újat megértessen, valami kitörni készül belőle és arra kényszeríti, hogy kivetítse magából és osztozzék rajta embertársaival. Ez a forrongó elhivatottság, ami kifejezésre kényszerít, teremti meg a nagy művészetet — mutat rá Bernard Shaw — Izsaiás esetében.

Nagyon sok nyugati költő eredetiségre törekszik, bár nem

az — és sohasem éri el a nagy művészetet. Valószínűleg ez az oka, hogy nevük ismeretlen a nagyközönség előtt. Egészen másképp volt ez Viktória királynő idejében, amikor az irodalom nagyjainak nevei: akár regényíróké, mint Dickens, vagy költőké, mint Browning és Tennyson, közhasználatú szavak voltak minden házban. Nemcsak, hogy az élet nyelvén beszéltek, de törekedtek is arra, hogy anyanyelvén szóljanak az olvasóhoz. Elkerülni, menekülni az egyszerű nép elől, lenézni nyelvüket, érzelmeiket, megrovást vált ki a szovjet kritikából és az egyre jobban művelődő proletariátus maga is szigorú kritikus.

A művelődés növekedésének mértékét mutatja a könyvek utáni mohó kereslet a Szovjetunióban és az azzal arányban álló óriási könyvtermelés.

Hónapok óta, sőt azt is mondhatnánk, évek óta élénk és éles vita vet fényt mindarra, amit a Szovjetunióban eddig mondtak regényirodalom és dráma terén a mai irányzatokra, és mindenre, ami fejlődését veszélyeztette. Országos vita ez, amelyben alkotó írók, kritikusok, a közönség, sőt hatóságok is részt vesznek. Tulajdonképpen nem más ez, mint írók, olvasók, kritikusok szemléje munkájuk felett, amely feltárja a gyengeségeket, tervbeveszi ahol javítás szükséges, és kikristályosítja az elméleti alapot. A kommunista párt központi bizottsága kezdeményezte a vitát. Nem úgy járnak el, amint Hitler tette volna, eldöntvén a kérdést és függetlenül a közvéleménytől, minden vita nélkül végrehajtva az ítéletet. Nem alkalmaztak cenzurát, nem félemlítettek meg senkit. Könyv, színmű, opera, film szabadon jelenhetett meg és ugyanilyen szabad volt a kritika is. A nyilvánosság megelőzi a vitát és a kritikát. Szó sincs tehát egy totális rendszer merev, ellenőrző módszeréről. A mi szempontunkból pedig ez a döntő.

Zoscsenkó műveit — amiről Angliában oly sokat beszéltek, — nem tiltották be, csak széles körben szigorú kritika alá vették azokat. Nyílt, őszinte, félelemnélküli vita folyt, melyet írók vezettek, akik maguk is új mozgást keresnek az irodalom világában. Zoscsenkó »Napkelte előtt« c. munkájáról 1944 januárjában a kritika azt mondja, hogy ez a mű teljesen idegen a nép érzéseitől. Túlsokat foglalkozik önmagával, megfeledkezve arról, hogy társadalomban él. Abban talál vigaszt, hogy régmúlt érzelmi mámorokat idézget vissza. Hatvankét ízléstelen kalandot mond el. Leirja egy haldokló öregember fajtalankodását, és kimondhatatlan közönségességekről példálózik.

A kritikus azon csodálkozik, hogyan lehetséges az, hogy egy író Leningrád utcáit járva, látja a nép határtalan áldozatkészségét, a város védelmében kifejtett harcát, nem talál más

megírnivalót, mint olyasmit, ami egyáltalán nem megörökítésre méltó és jobb, ha egészen feledésbe merül. Mikor Zoscsenkó először írt ilyen irányzattal, azt lehetett hinni, hogy a régi haldokló világ alacsonyrendűségét és hiábavalóságát akarja megvilágítani. Hősei szennyes kalandorok voltak, akik jobb időkre vártak. Később aztán nyilvánvaló lett, hogy Zoscsenkó éppen azoknak a beteges természetű, közönyös, melankólikusok, önmagukba szerelmes embereknek ír, akik lenézik a népet és semmire sem becsülik a nőket.

Az olvasókat és a bírálókat különösen az a körülmény bőszítette fel, hogy Zoscsenkó ezeket a silány történeteket a gyönyörű, virágkoszorúzott csendes Alma-Atában írta, amelyet fegyverek zaja, bombák süvítése sohasem zavart meg. Leningrád népe szégyenkezett emiatt az író miatt, aki valamikor közöttük élt és dolgozott.

A háború szétrombolta a Szovjetunió megszokott életét. Az írók szerteszét szóródtak. Voltak, akik tollukat a front vonalán használták, ezzel szolgálva hazájukat és az igaz ügyet. Voltak, akik biztosabb területre költözködtek és olyanok is, akik maradtak, kimondhatatlan szörnyűségeket élve át. Leningrád, a Szovjetunió legfontosabb kulturális területe, különösen rendkívüli mértékben sokat szenvedett a hosszú ideig tartó pusztító ostrom alatt. Az Író Szövetség tagjai, a lakosság többi részével együtt elemi fizikai inséggel küzdöttek. A rendes életszínvonal mélyre süllyedt mindenütt. Az irodalomban anarchizmus, majd dilettantizmus lett úrrá.

Maguk a szovjet írók kívánták, hogy állítsák meg ezt a folyamatot és irányítsák őket a helyes utakra. A szovjet írók ismét olyan írásra törekedtek, amely méltó országuk színvonalához. Úgy kell írni, hogy irányítsák, serkentsék az embereket a háború utáni feladatok teljesítésére. Zoscsenkó, mondja a határozat, eljátszotta minden jogát, hogy az Író Szövetség tagja legyen, mert nyíltan lenézte a szovjet-életmódot. Nem száműzték és nem zárták koncentrációs táborba. Semmi más nem történt vele, csak annyi, hogy nem hozhat nyilvánosságra olyan írásokat, amellyel nemcsak a hatóságokat, de a népet és az írókat is sérti. A felháborodott tiltakozás nem a régi szikrázó humorú író, a hajdani Zoscsenkó ellen hangzott el, hanem az ellen, aki sötéten és cinikusan tárt fel érdektelen ocsmányságokat.

Hogy megértsük és úgy tudjuk értékelni a helyzetet, amint a szovjetnép látja, meg kell fontolnunk, hogy sokszor olyasmit, amit mi szabadságnak nevezünk, a Szovjetunióban szabadosságnak mondanak és, a Szovjetunióban általánosság-

ban úgy fogadják a kommunista tanokat, ahogyan mi nyugaton a modern tudományt. A nagyközönség ott époly kevéssé vitatja a kommunista eszme helyességét, ahogy mi nem vitatkozunk azon, hogy a sebészetben mit jelent az antiszepszis. A Kommunista Párt úgy érzi, ugyanannyi joggal figyelmezteti az írót, hogy letért az eszmei vonalról, amint megróná az orvost, ha a sebészetben elmulasztaná a fertőzés elleni védekezést. A tiltakozás bírálattal és meggyőzéssel történik, nem pedig azzal, hogy a művészt Szibériába küldik. De a szovjet írói cseppet sem veszik zokon a szigorú bírálatot. Valójában most az történik, hogy az orosz irodalmi világ rendbe teszi a saját házatáját. Maga a nép általában rossz néven vette az írók túlságosan laza magatartását abban, hogy nem tiltakoztak, nem emeltek kifogást olyan írásokkal szemben, amelyekről jól tudták, hogy silányak.

A rossz irodalom elleni agitáció 1946 augusztus 14-én érte el tetőpontját, amikor a Szovjetunió Kommunista Pártjának Központi Bizottsága határozatot hozott az irodalomra vonatkozóan. Ebben komoly aggodalmát fejezte ki a leningrádi irodalmi folyóiratok magatartása felett. Leningrád, a hősi város, amely mindenkor legjobban haladó kultúrájáról volt híres, nagyon is elvesztette kapcsolatát a szovjet-nép életével és megfeledkezett az irodalom nevelő szerepéről a szovjet-államban. A határozat hangsúlyozta a tényt, hogy a szovjet-irodalom kötelessége elősegíteni a nép nevelését, különösen az ifjúságét, választ adván problémáikra. Főhivatása bátorságot, hitet oltani a népbe, megacélozni eltökéltségét az ország újjáépítésénél minden akadály leküzdésére. A határozat megrótta a Szovjet Írók Szövetségének végrehajtó bizottságát, mert nem járt el felelősségteljesebben a sajtó legmagasabb színvonala tekintetében.

A leningrádi írók megfelelően a buzdító megrovásnak, őszintén igyekeztek az irodalom céljait megvalósítani. Hadat üzentek az úgynevezett »tiszta« művészetnek, amely elvi alapon álló kritikát váltott ki és hozzáfogtak az írók és a dolgozó nép széles tömegei közti kapcsolatok helyreállításához.

Általános tisztogatás kezdődött. Ezek között első helyen állt a Szovjet Írók Szövetsége elnökségének határozata, mely élesen elítélő döntés volt számos újsággal, a Szovjetszki Piszátyel kiadójával, továbbá számos íróval szemben, akik csak »üres fazekat tesznek a tűzre«. Ezek közt volt Nelin szcenáriumíró és néhány színműíró, akiknek művei »politikai közönnyel és lapos felszínességgel kezelnek nagyszabású, életfontosságú témákat«.

A Szovjet Írók Szövetsége maga is szigorú feddést kapott, amiért megfeledkezett arról, milyen hatalmas fegyver az irodalom a szovjet-nép nevelésében, amiért tiltakozás nélkül elnézte selejtes munkák megjelenését, s szó nélkül megengedte Paszternák verseinek széles körben való terjesztését, — verseit, melyeknek semmiféle jellegzetes tartalma nincs.

Az elnökség főfeladatai közé sorolta: visszavezetni az írókat a mai idők témaköréhez, az újjáépítés munkájának hősiességéhez, rendszeresen propagálni az írók körében, hogy a párt politikáját az alapvető belföldi és nemzetközi kérdések dolgában ismertessék, cselekvő, harcos szellemű kommunista ideológia terjedését mozdítsák elő, a dekadens nyugateurópai irányzatú műveket gyomlálják ki, a gondatlan, felületes munkát pedig bélyegezzék meg.

Mindez, természetesen, a mi irodalmi felfogásunk szerint kerül majd nálunk mérlegelésre és össze is fogjuk hasonlítani az író művészi feladatairól és felelősségéről való nyugati felfogással. Felmerül a kérdés, hogy művészek, akik közvetlenül a nagyközönség és az ipar szolgálatában dolgoznak, alacsonyabb kategóriába sorozandók-e azokkal szemben, akik egyénien, képzeletük sugallatára dolgoznak. A művész, a társadalom felelős tagjának tekintendő-e, vagy pedig maga szabhat-e törvényt önmagának? A művészet teljesen független legyen-e a politikától? A modern művészek lehetnek-e forradalmi változások prófétái, amint hogy kétségtelenül azok voltak Platon, Dante, Shakespeare, Milton, Cervantes, Swift, Defoe vagy Tolsztoj, vagy legszembeszökőbben valamennyi közül a Biblia írói?

A Szovjetunióban a nép olyan szoros egységbe forrott össze, ami nálunk elképzelhetetlen, s így a szabadságról, a művészeti és gazdasági élet terén, egészen más a felfogás, mint nálunk. Azt, hogy a gazdagok mindent tehetnek, amit akarnak, nálunk szabadságnak, a Szovjetunióban szabadosságnak neveznék. Hasonlóképpen mindent megírni úgy, ahogy valakinek eszébe jut, szabadosságnak neveznék és a közvélemény erősen tiltakoznék ellene.

Egy ódivatú, fehér oszlopsoros moszkvai házban van az Össz-Unió Könyvesháza, ahová bekerül minden megjelent könyvnek egy-egy példánya. Vagy 386 ezer mű jelent meg 10 milliárd 339 millió példányban 1917 és 1946 között. Csak Puskin hetvenhat nyelven jelent meg 32,749.000 példányban. Gorkij hatvanhat nyelven 43 millió példányban és Tolsztoj hatvan nyelven 25 millió példányban. Shakespeare husz nyelven 1,615.000 példányban. A kiadványok száma 1946-ban 57.8 százalékkal múlta felül az 1945. évit.

3. *EGYHÁZI SZERVEZETEK A SZOVJETUNIÓBAN*

Megértettem, milyen roppant horderejű probléma a Szovjetunióban az egyházi szervezetek helyzete, ezért különös gonddal tanulmányoztam ezt a kérdést. Sorban felkerestem valamennyi egyházi közösség vezetőjét, elsőnek természetesen az Orosz Orthodox Egyház, a Szovjetunió legnagyobb vallási közössége fejét, Alexejt, Moszkva és Oroszország pátriárkáját.

Találkozásunk, mint már említettem, a Győzelem Napján történt, az ő meghívására, a pátriárkátus házában. Ugyancsak a Győzelem Napján, de más alkalmakkor is, találkoztam George Karpovval, az Orosz Orthodox Egyház Ügyeit Intéző Tanács elnökével.

Abból, amit tőlük és másoktól is hallottam, tiszta képet kaphatunk az orosz egyház forradalom utáni helyzetéről. A kérdés helyes megítéléséhez feltétlenül szükséges, hogy ismerjük az orosz egyház történetét.

Kezdetben az Orthodox Egyház legalább is elvben független intézmény volt. Kizárólagosan vallásos ténykedést folytatott az állam keretén belül. Világi feje előbb a herceg, később a cár lett. Az egyház és pátriárkája szemben a kormánnyal és a cárral, egészséges ellenzéket alkotott. Nagy Péter cár borította fel ezt a harmonikus viszonyt, eltörölte a független pátriárkátust és a Szent Szinódust tette helyébe, melynek tagjait az uralkodó nevezte ki és, ha úgy tetszett, elbocsátotta. Az egyház ezzel állami intézménnyé lett, ügyeit az államigazgatás egyházügyi osztálya intézte és az egyház főgondnoka miniszteri rangot viselt. A püspököket, a főpapokat a kormány fizette. Az Orthodox Egyház tulajdonképpen a közigazgatás egyik ágát jelentette. Az állam felszívta az egyházat. Ebből következik, hogy amikor a cár uralma összeomlott, az egyház vele bukott.

Ez a helyzet most megfordult. Az egyház visszatért korábbi szerencsésebb helyzetébe, az államon belül való függetlenségéhez. A Szovjetunió elejétől kezdve külön választotta az egyházat az államtól. A viszony az első időben nem a legjobb volt. Szergiusz biboros érsek erről így nyilatkozott: »Attól a perctől kezdve, hogy a szovjet rendszer lépett életbe, vagyis 1917-től kezdve, a szovjet alkotmány törvényben biztosította a lelkiismereti szabadságot minden polgárnak.« De feszültség állt fenn és túlkapások is fordultak elő. Sztálin így mondta: »Először az egyház kiátkozta az államot és megtiltotta a népnek az adófizetést. Az államnak cselekednie kellett. Lehettek,

bizonyára voltak is túlkapások mindkét részről. Most azonban minden másként van. Az egyház meglátta a hazafiságot az államban és az állam hazafiságot tapasztalt az egyház részéről. A korábbi feszültség ezzel eltűnt.«

Valóban, voltak összeütközések, de a Szovjetunió ellenségei nagyon is eltúlozták ezeket. Szergiusz biboros érsek, közvetlenül nemrég bekövetkezett halála előtt kiadott, sajnos túlságosan kicsiny könyvében ezeket mondja: »Az Orosz Orthodox Egyház ellenségei alaptalanul állították, hogy a bolsevikok utazás közben elfogták és agyonlőtték Andrej Uktomszki püspököt. A püspök egészségesen élte túl a »kivégzést«, ugyanígy járt Simon Osztag biboros érsek, akit állítólag halálra kínoztak.«

1943-ban Sztálin az orthodox püspökök háromtagú bizottságát hívta meg a Kremlbe, hogy vele és Molotovval tárgyalják meg az Orthodox Egyház és a kormány közti viszonyt. A konferencia baráti szellemben folyt le és azzal a hivatalos határozattal végződött, hogy az Orthodox Egyház összehívja püspöki kongresszusát, a Szent Szinódus megalakítása céljából. Ez az egyházi testület fogja megválasztani a pátriárkát. Ugyanezen a konferencián az egyház elfogadta és üdvözölte azt a határozatot, hogy külön állami hivatalt létesítenek egyházi ügyek intézésére. Engedélyt kapott az egyház teológiai intézetek, papnevelők felállítására és »A moszkvai pátriárkátus folyóirata« havonkénti megjelenésére.

Össze is ült aztán a püspökök kongresszusa, amely egyhangúlag Alexej leningrádi metropolitát választotta Moszkva és Összoroszország pátriárkájává. Beiktatása február 4-én ment végbe a Feltámadás Székesegyházban. Alexej pátriárka 1877-ben Moszkvában született, elvégezte a moszkvai egyetem jogi fakultását és az egyházi akadémiát. 1926-ban Novgorod biboros érseke lett. A leningrádi metropolitai székbe 1933-ban került és helyén maradt a város 900 napig tartó ostroma alatt is. Megszervezte az egyházi személyek és a hívők segítő munkáját a fronton és ezért a »Leningrád védője« kitüntetést kapta. 1946 őszén megkapta »A Munka Zászlaja Érdemrendet« a háború folyamán teljesített hazafias szolgálataiért.

Beiktatása előtt Karpov, az Egyházi Ügyek Tanácsának elnöke, üdvözlő beszédet intézett a püspökökhöz és a következő fontos és világos nyilatkozatot tette: »A Szovjetunió Minisztertanácsa alatt működő, a kormány által kiküldött Orosz Orthodox Egyház Ügyeit Intéző Tanács hivatása, hogy összeköttetést létesítsen minden a moszkvai és Összoroszor-

ság pátriarkátusát illető, kormányhatározatot szükségessé tevő kérdésben, az egyház és a kormány között.

Anélkül, hogy bármivel is beleavatkoznék az egyház belső ügyeibe, a Tanács működése arra irányul, hogy teljesen rendezze az egyház és az állam közti kapcsolatokat, felülvizsgálja a törvények és a kormányhatározatok pontos és haladéktalan végrehajtását az Orosz Orthodox Egyház ügyeire vonatkozóan.«

Ilyen ügyekben, mint az Egyházi Ügyek Tanácsának létrehozása — rendkívüli gonddal és megértéssel kell eljárni. Alkalmas ugyanis arra, hogy komoly félreértések támadjanak belőle. A Tanács semmiképpen sem avatkozhat az Egyház belső ügyeibe. Soha sem foglalkozik vallási kérdésekkel, vagy szorosan a papságra tartozó dolgokkal. Az orosz egyház nem lett erasztiárius egyház. A Tanács csak azért áll fenn, mert a szocialista gazdasági rendszer szükségessé teszi fennállását. Ugyanis a Szovjetunióban, ahol minden ingatlan, épület, föld a nép megbízásából az állam, a közösség birtokában van, sem egyén, sem intézmény nem élhet alapítványokból. Az egyháznak nincs saját tulajdona, a papságnak a befolyó díjakból, a végzett szolgáltatásokért kapott jövedelmekből kell élnie. Az állam bér- és adómentesen kölcsönadja az egyháznak a szükséges épületeket, azzal a feltétellel, hogy karbantartásukról gondoskodik.

A szocialista államban az egész termelés és szétosztás az állam felügyelete alatt áll és bele kell illeszkednie az általános tervbe. Ennélfogva minden, gyártási célra felhasznált anyag, szövet és ruhanemű, dísztárgyak, nyomópapír, villanyáram, világításra, fűtésre, vagy géphajtásra — bekerül az állami költségvetésbe és enélkül nem szerezhető meg. Nehogy ilyen anyagi szükségletek megszerzésében fennakadás álljon be, függetlenül az egyházzal való megegyezés kérdésétől, a Tanács feladata minden zavar megelőzése és elkerülése, az egyház anyagi szükséglete tekintetében. A Tanács tehát egyáltalán nem szól bele az Egyház belső és szellemi ügyeibe, még kevésbbé irányítja az egyház tanítását és doktrináit. Ilyen értelemben fejt ki az Orthodox Egyház Ügyeinek Tanácsa élén George Karpov sokoldalú és sokfeléágazó működést.

Az egyház például, papi szeminárium céljára helyiséget keresett Moszkvában és Szárátovban. A Tanács helyénvalónak találta a kívánságot és megtette a megfelelő javaslatot. A kormány elrendelte a helyi hatóságnál, hogy gondoskodjék a szükséges helyiségekről

Amikor az egyház papnevelési központokat akart létesíteni a nagy városokban Leningrádtól Odesszáig, megkapta a szükséges hozzájárulást. Rövidesen 400 papot képeznek ki a papnevelő intézetek és 1945-ben nem kevesebb, mint 400 új templom nyílt meg. Jelenleg nyolcvankilenc monostor működik. Papi iskolák végzik az alacsonyabb egyházi szolgálat embereinek kiképzését. Eleinte voltak megszorítások abban a tekintetben, hogy vallásos oktatást csak a szülők adhattak, de néhány gyermekből álló csoportot pap is taníthatott. Ezek a megszorítások teljesen megszüntek. Karpov határozottan kijelentette, hogy bármennyi gyermek együttesen is résztvehet vallástanításon. Bármilyen megszorítás állt is fenn a biblia nyomására és terjesztésére, az egyházi szolgálati könyvekre és vallásos irodalomra, — ezek mind megszüntek. Az egyház kifejezetten engedélyt kapott, hogy bármily mennyiségű bibliát, imakönyvet, liturgiai könyvet rendelhessen. Egyszerűen csak beadvánnyal kell a papírkiutaló hatósághoz fordulni. Semmiféle megkötés nem akadályozza a vallásos irodalom terjesztését.

Meglátogattam Gregorijt, Leningrád agg bíboros érsekét kis szobájában, magasan fenn, a leningrádi székesegyház délnyugati szárnyán. Egyenesen és határozottan megkérdeztem: igaz-e, hogy az egyház új bibliát nyomathat annyit, amennyit szükségesnek lát. Levett a könyvespolcról egy Új Testamentumot és rámutatott a kiadás helyére és napjára. Leningrád, 1922. Akkor még meg volt az egyháznak ez a szabadsága. Ma újra megvan. Végül megszünt minden tilalom a tanítást, prédikálást és propagandát illetően. Úgy ebben, mint a gyermekek vallásoktatása ügyében Karpov ismételten kijelenti, hogy »a papok végezhetnek térítőmunkát, ebben semmiféle más tilalom nem korlátozza őket, csak ami a Szovjetunió minden rendes polgárára vonatkozik«.

Alexej, Moszkva és Oroszország pátriárkájának hivatalos beiktatásáról film is készült, mely a választás és beiktatás minden részletét bemutatja. Ez bizonyítja, hogy a kormány határozott kívánsága — amit ezzel is kifejez — barátságos kapcsolat fenntartása az egyházzal.

❋

Persze, nemcsak egyoldalú törekvés hozta az egyházat és az államot rokonszenvező összhangba. Az egyház jóindulattal közeledett az államhoz és az állam rokonszenvvel haladt az egyház felé.

Megkérdeztem Szergiuszt: »Történtek-e változások az egyházon belül?«

Így felelt: »Természetesen. Az orthodox egyház tagjai semmiképp sem hajlandók a szovjet-rendszer alatt történt változásokat »üldözésnek« minősíteni, inkább az apostolokhoz való visszatérést látják benne.«

Alexej ugyanígy beszélt:

»A kommunizmus, eltekintve materialista és atheista elméleteitől, orthodox szempontból teljesen elfogadható. A monostorok is kommunista alapon működnek.«

A Szovjetunió egyházi szervezetei közül az orosz orthodox egyház hasonlíthatatlanul a leghatalmasabb. Vannak más egyházi közösségek is: baptisták és evangéliumi keresztények, létszámuk vagy 3 millió. Vannak zsidók, püspöki egyházak Örményországban és Grúziában, és mohamedánok Ázsiában. Meglátogattam valamennyiüket, mindegyik egyházfővel kapcsolatot kerestem.

A baptisták és más szekták többet szenvedtek, mint az orthodoxok.

A baptista mozgalom a mult század második felének elején kezdődött és minden cári üldözés ellenére jelentékeny arányban fejlődött. Két csoportja van, melyek csak nevükben és eredetükben különböztek egymástól és most a Szovjetunióban egyesültek is »baptista és evangéliumi keresztények uniója« néven.

A baptisták sohasem voltak a régi társadalmi rendhez kötve, nem is volt feladatuk azt védelmezni, mint az orthodox egyháznak. Az állam a baptistákat kiméletesen kezelte, a baptisták pedig a maguk részéről örömmel üdvözölték az állam és az egyház szétválasztását és élvezték az új szabadságot, nemcsak az istentisztelet, de a vallásos propaganda és egyesülés terén is. Bibliát nyomathattak. A moszkvai baptista templomban használt biblia nyomdai jelzése: »Leningrád 1926.« Miután az egyház és iskola elválasztása megtörtént, tilos volt 18 éven aluliakat vallásos oktatásban részesíteni az iskolákban, de az iskolánkívüli vallástanítást, ami áthidalta a szakadékot, megengedték.

Az első világháború általános kimerültséget okozott és pacifista irányzatok kaptak erőre éppen akkor, mikor a Vörös Hadsereg szervezése megindult, a nemzeti védelem ellátására. Veszedelmes mozgalomnak látszott a kritikus időpontban és megtörtént, hogy néhány fiatal baptistát agyonlőttek. De enyhült a helyzet. Mindkét tábor elvetette a pacifizmust. Az ál-

lam megengedte, hogy lelkiismereti okból vissza lehessen utasítani a katonai szolgálatot.

De újabb zavarok keletkeztek. 1928—29 telén, amikor megkezdődött a kollektív gazdaságok szervezése. A baptisták kívánsága az volt, hogy tagjaikból kollektív gazdaságokat alakíthassanak. Ebből ismét félreértések keletkeztek, amelyek következménye az 1929-ben kiadott rendelkezés, hogy egyházi testületek csakis egyetlen célt szolgálhatnak: vallási szertartások ellátását. Ezen a félreértésen alapult az a megszorítás, amely 1929-től eltiltotta vallási testületek kulturális és gazdasági tevékenységét, valamint a gyermekek nagyobb csoportokban való tanítását és a bibliatanulmányozási összejöveteleket... Beszüntették a biblia nyomását is.

Itt arra kell gondolni, hogy a baptista vallás sokban hasonlít a nyugati reformált kereszténységhez és a főhangsúlyt a tanításra, a gondolatra, a doktrinára helyezi; ellentétben az orthodox egyházzal, amely elsősorban ceremóniákat és rituális szertartásokat bonyolít le látványosan. Ezért van az orthodox templomban oltár, de nincs szószék, a szélsőséges protestáns templomokban viszont van szószék, de nincs oltár. A baptistákat sújtotta legjobban a tilalom. A megszorítások azonban szerencsére fokozatosan eltűntek és a baptistáknak ma már szabad vallásos oktatást adni, ahol megkívánják.

Meglátogattam a baptisták moszkvai legfőbb istentiszteleti helyét, résztvettem a kétórás vasárnap reggeli ájtatosságukon, háromszázéves templomukban a Máli Bruszovszki utcában. Ezt a templomot 1700-ban építették újjá a német református egyház céljára; baptistáknak a szovjet adta át 1923-ban. Egyszerű, de méltóságteljes templom. Meghallgattam Jakob Zidkov, a baptista és evangéliumi keresztény unió elnökének beszédét, akivel később találkoztam.

Nagy, ájtatos tömeg vett részt a szertartáson, mely hat vonta megismétlődő gyűjtőnap volt a hadiárvák javára. A prédikáció egyszerű, komoly, megindító volt. A gyülekezet anglia és amerikai evangéliumi zsoltárokhoz hasonló himnuszokat énekelt.

Zidkov magas, sovány és megviselt külsejű férfi, őszinte arcát ritkás, rőt haj köríti. Fekete kabátot viselt, világias, lehajtott fehér gallérral és nyakkendővel. Sztálingrádban, akkor még Cáricinban született, kispolgári családból és a cári időben mint az angol és külföldi Biblia Társaság ügynöke dolgozott. Öt fia közül hármat vesztett el s családjának minden tagja szolgálta a hazát háborúban, ilyen, vagy olyan

minőségben. Leánya a Sztálin-gyárban dolgozott. Egyik fia tűzte ki a vörös zászlót Berlinben a Reichstag épületére. Másik fia ejtőernyővel szállt le Magyarországon. Harmadik fiát, miután kitüntetést és érdemrendet kapott, a helyi kommunista párt beválasztotta tagjai közé. Atyja büszke volt rá.

A baptisták és evangéliumi keresztények — mondja Zidkov — a vallásegyenlőség olyan privilégiumát élvezik a szovjet-uralom alatt, amilyet a forradalom előtt sohasem élveztek. A baptisták, valamint a legkisebb egyházi közösségek is most pontosan ugyanazon elbánásban részesülnek, mint a velük össze sem hasonlítható óriási orosz orthodox egyház. Ilyesmire azelőtt még csak gondolni sem mert volna senki.

Barátaim egyike, aki velem együtt résztvett a baptista templomban a reggeli istentiszteleten, ezt kérdezte: »Mióta szabad így prédikálnotok, ahogy hallottam?« Zidkov prédikátor ezt felelte: »Én 1903-ban nyertem el a baptista keresztséget és öt évvel később kezdtem prédikálni. Azóta mindig szabadon prédikáltam.« Barátom nem akart hinni fülének és megkérdezte: »Szabadon, a forradalom alatt és közvetlenül utána is?« Most Zidkov csodálkozott. Nevetve mondta: »Természetesen.«

Ami a vasárnapi iskolát illeti, ilyen a forradalom előtt is volt. Ha egy anya valiásra akarja taníttatni gyermekét, megteheti ma is.

Vaszilievics Polianszki ugyanazt a szerepet játsza az egyházakkal szemben, mint Kárpov. Csakhogy Kárpov működése az Egyházi Tanács nevében a nagy orthodox egyházra vonatkozik, Polianszki működése viszont a kisebbekre. Irodája az örményországi grúziai egyház, a belián római katolikusok, a görögkatolikusok, luteránusok, zsidók, mohamedánok, buddhisták és a baptisták egyházainak gazdasági ügyeit intézi.

»Nemcsak, hogy mi sem korlátozza munkánkat, de még segítséget is kapunk abban, hogy teljesen ingyen jussunk templomokhoz, melyeknek csak fűtése és karbantartása terhel bennünket. A moszkvai baptista egyház a háború legválságosabb napjaiban is megkapta a szükséges fűtőanyagot. Gyűléseink nyilvánosak bárki számára. Végezhetünk térítő munkát, könyveket adhatunk ki, tanfolyamokat tarthatunk fenn papjaink kiképzésére. A cári időkben csak egy ilyen tanfolyamot tarthattunk, a szovjethatalom alatt kettőt. Egyet Leningrádban szerveztünk 1924-ben háromszáz diák számára és egyet Moszkvában« — mondta Zidkov.

»1926-ban és 1928-ban valóban üldözésben volt részünk és

ekkor tiltakozó nyilatkozatot küldtünk a világ baptistáihoz, de ez az idő végleg elmult. Most boldogan dolgozunk együtt a szovjet-hatóságokkal és közösen fáradozunk az újjaépítés és a béke feladatai teljesítésén.«

A baptisták és evangéliumi keresztények uniója rendkivül tevékeny. Állandó delegátusa van Kievben, aki »Idősebb presbiter« címmel a harkovi, poltavai, odesszai tizennégy és más városok presbiterei felett elnököl. Gyülekezetbe szervezi a háborúból visszatérő polgárokat, templomokat biztosít nekik és gondoskodik az istentiszteletek bevezetéséről. Egy másik idősebb presbiter a bjelorussziai Minszkből intézi az ügyeket, mások Észak-Kaukázusban, a középázsiai Taskendben és Alma-Atában végzik ugyanazt.

A zsidók jelentős számban vesznek részt a szovjet-életben. Felkerestem a zsidó hitközség főrabbiját. Bevezetett a zsinagógába, amely egy ősi zsidó könyvtár épületében van. Elmondta, milyen anyagi segítségben részesítették a szovjet-hatóságok a hitközségeket, új könyvtár céljára alkalmas helyiséget, valamint rituális fürdőépületet kaptak.

Az antiszemitizmus a multé abban az országban, ahonnan valamikor a pogromok kiindultak. Mindazok a hírek, melyek az antiszemitizmus újraéledéséről szólnak, teljesen légből kapottak. Szembetünően valótlanok, különösen, ha pl. Ukrajnához kapcsolódnak, ahol a németek az egész zsidó lakosságot kiirtották. Kegyetlenül hazugok, ha állítólagos odesszai kormányakcióhoz kapcsolódnak, hiszen ott történt, hogy a szovjet-kormány, tudva azt, hogyan bánnak a németek a zsidókkal, idejében gondoskodott arról, hogy onnan és más fenyegetett városokból, sürgősen kelet felé vigye a zsidó lakosságot.

A vallások helyzete és más dolgok tanulmányozása elvitt messzire, jóval a tulajdonképpeni orosz határon túlra, túl az orosz orthodox egyház fennhatósági területén is. Meglátogattam Örményországot, Grúziát és Ázsiát.

Moszkvában hallottam, hogy tizenöt ország örményeinek küldöttei gyülnek össze június közepén Ecsmiadzsinban, Örményország vallási központjában, hogy új egyházfőt, vagyis catholicost választanak. Az örményeket valamikor a törökök üldözték el lakhelyeikről. Elhatároztam, ellátogatok Örményországba. Moszkvából repülőn mentem oda és két hetet töltöttem el szoros kapcsolatban az örmény néppel és az örmény egyházzal.

Talán sehol sem érzik annyira, milyen fényes és boldogító a szovjet-rendszer, mint ott, ahol azelőtt sötétségben élt az

elmaradott nép. Az egykor szegény és nyomorsújtotta Örményország egyetlen lendülettel egészen új életbe, virágzó, kultúrált, öntudatos nemzeti légkörbe sodródott. Erről a látogatásról és a választásról bővebben fogok írni későbbi fejezetben. Itt csak azt akarom elmondani, hogy az örmény egyház hetvenhat éves, most újra megválasztott feje büszkén viseli a »Kaukázus Védelmében« érdemrendet. Az agg egyházfő csak legutóbb járt Moszkvában, ahol két órát beszélgetett Sztálinnal, amikor is az örmény egyház új egyházi alkotmányának részleteit dolgozták ki. Sztálin örmény írással széljegyzeteket fűzött az okirathoz.

Az okmány értelmében az egyházfő visszakapja előbbi székhelyét, az egyház pedig számos épületét. De újakat is kapott köztük szemináriumot negyven bennlakó papnövendék számára, nagy könyvtárral és nyomdával felszerelve.

*

A grúziai Tbilisziben akadémikusok egy csoportjával találkoztam. Körükben ismerkedtem meg és beszélgettem Kornéliusz Csecselidze tanárral, aki a grúz egyház és grúz irodalom ezeroldalas történetével ajándékozott meg.

»Nemcsak történelem, annál több árad a professzor előadásaiból és arra serkenti a diákokat, hogy látogassák a székesegyházat« — mondta egy most végzett hallgató. Ott aztán figyelmesen hallgatják az agg pátriárkát és a fiatal papot, aki rövidrenyirt hajjal, símára borotváltan, világi fehér ruhában, ékesszólóan és meggyőzően prédikál.

Meglátogattuk a catholicos pátriárkát a székesegyház melletti kicsiny verandás házában, magasan a csendesen és gyorsan iramló folyó felett. Alacsonytermetű, méltóságteljes öreg ember a pátriárka, hosszú ezüst haja és szakálla van, nyájasan mosolygó arca. Elmondtam neki, hogy mi anglikánok, összeurópai zsinatot szeretnénk tartani és nagyon örülnénk, ha egyháza is képviseltetné magát a többi európai egyházzal együtt. Pohárköszöntők hangzottak el anglikán egyházunkra, a nemzetközi egységre, a fiatal vendégekre és a fiatal papokra.

»Egészséges, tiszta, falusi bor« — mondta a pátriárka, amikor orvosi rendeletre hivatkozva, abbahagytam a felköszöntőkkel kapcsolatos ivást. De vendéglátóm hozzátette: »Egy pohárral még feltétlenül innia kell! Mindig a ház asszonyára szóló köszöntővel végezzük«. — Ki is ürítettük poharainkat.

Grúziában az állam és az egyház símán működnek együtt. Nagy érdeklődéssel hallottam, hogy most vették tervbe a tbiliszi egyetemen egyháztörténeti tanszék létesítését.

Hátra voltak még a mohamedánok és a római katolikusok. A mohamedánokat két helyen is meglátogattam és pedig Moszkvában, azután Ázsiában, ahol Taskendben egy teljes napot töltöttem az öreg imammal, az összázsiai mohamedánok egyházfőjével. Együtt sétáltunk a tiszta, csendes, középkori Taskend utcáin a mecsethez, ahol az istentiszteletre már olyan sok hívő gyűlt egybe, hogy be sem fértek és kinn a szabad ég alatt fektették le szép sorjában imaszőnyegeiket. De erről az istentiszteletről, ünnepről és barátságról még méltóan fogok másutt megemlékezni. Itt csak azt a fontos tényt akarom megemlíteni, hogy a keleti mohamedán világ ilyen hálával viseltetik a szovjet iránt. Azelőtt sem polgári, sem vallási szabadságuk nem volt, most pedig meg van mind a kettő.

A római katolikus egyház főleg Litvániában, ebben a balti köztársaságban összpontosul. Reinisz, vilnai hercegérsek a következő kijelentést tette a »Tass« egyik szerkesztőjének:

»A katolikus egyház teljes szabadságot élvez Szovjet-Litvániában. A helyi hatóságok mindenütt segítenek nekünk a németek által elpusztított templomaink újjáépítésében, helyreállításában és ellátnak bennünket építőanyaggal. Papjaink el vannak látva mindennel, amire szükségük van.

Jelenleg két biboros érseke van Litvániának; egyik Vilnában, a másik Kaunaszban. A katolikus egyház szervezete változatlan maradt. Mind a 711 templomunk működik, 1332 főnyi egyházi személyzettel. Kaunaszban papi szemináriumot tartunk fenn, melynek élén Venecskusz, a kiváló teológus áll. A szeminárium a fiatal katolikus papok egész sorát bocsátja ki évente.«

VII. SZOVJET TERVGAZDÁLKODÁS

1. *TERVSZERŰ IPAR*

Az előbbiekben elmondott sokféle előny: az egészség, az otthon, a nevelés és a kultúra elősegítése azért valósulhatott meg, mert a Szovjetunióban jelenleg tervgazdálkodás folyik, ezen felüi szociálisan vezetett és tudományos alapon irányított, ellenőrzött, felszerelt és vezetett ipara van.

A Szovjetunióban egyetlen szó a legfőbb uralkodó hatalom, és ez: a terv. A szovjet világ tervszerű világ. Minden moszkvai vagy máshelyt született csecsemő tervezett világba születik. Minden terv szerint megy: táplálkozás, lakás, nevelés. Terv biztosítja a gyermeket megillető anyatejet csecsemőkorában és a folyamatosan változó, megfelelő táplálékot az évek haladtával. Terv biztosítja anyjának, hogy megfelelően gondoskodhassék róla, az ápoló és nevelő személyzet rendelkezésére áll bölcsődében, óvodában, majd iskolában, végül a magasabb oktatás minden fokozatán. Terv irányítja munkáját felnőtt éveiben, terv hangolja egybe egyik ember tevékenységét a másikéval, ellátva mindenkit hasznos munkával és megszabadítva a munkanélküliség félelmétől. Tervvel járul hozzá a szovjet a legeredetibb módon a civilizált élet megvalósításához.

A háztartásnak tervre van szüksége. A terv nélküli háztartás a zűrzavar otthona. Az angol uralkodó osztály tökéletesen tudja ezt. Az angol vidéki mágnás büszkesége: a házirendje, szabályozott ritmusa, a konyha ellátja az ebédlőt, a házi gazdaság a konyhát, dajka és gyermekkisasszony pótolják az anyai gondoskodást megfelelő szobában, könyvtár, zeneterem, táncterem szolgálják a kulturális és társadalmi életet. Terv sohasem szorit össze, mindíg felszabadít.

Országoknak époly szükségük van tervre, mint a háztartásoknak. És a Szovjetunió olyan terveket hozott létre, melyek

alaposan kiállták az idők próbáját. A világ egyhatoda tervezett világ. Zökkenők és surlódások természetesen előfordulnak, ugyanúgy, mint a legjobban rendbentartott háztartásban, vagy a legnagyobb gonddal vezetett gyárban. Érdemes, jól beváló rend sem épülhet fel könnyen, egyik napról a másikra. Nehézségek támadnak, el kell hárítani őket, veszélyeket kell elkerülni. Itt-ott javításokat végrehajtani. Egy országot sem könnyebb egybehangolni, mint egy zenekart. Mindenesetre még nehezebb. A Szovjetunió is, nem egyszer csetlett-botlott. A háború bizonyára nem segítette elő az összhangot. De a Szovjetunió mindig a lényeget tartva szem előtt, utat tört és tör továbbra is, teljes egészében a tervszerű gazdálkodás felé, amely olyan természetes összhangban működik, mint egy vidéki tanya gazdálkodása — és nincs korlátozva egyetlen szűk osztály kereteihez.

A Szovjetunió tervszerű gazdálkodása és tervszerint dolgozó ipara csak olyan feltétel mellett volt megvalósítható, hogy az ország termelésének túlnyomó részét biztosító gépek és a földbirtok társadalmi tulajdonba került. A Szovjetunió szükségszerűen biztosította a társadalmi birtokbavételt az állam, vagy szövetkezetek útján termelő szervezet 98 százalékára vonatkozóan.

A szovjet nép azt az utat kereste, amelyen eléri az inségtől és kizsákmányolástól mentes társadalmat, melyben mindenkinek módjában van képességeinek megfelelő munkát végezni és szükségleteinek megfelelően javakat kap érte; a gazdaság, a kultúra és a testvériség társadalmát, amelyben kibontakozik, kifejlődhet és dolgozhat az emberi személyiség. A XVIII. és XIX. század kulturális életet biztosított, de csak keveseknek, és az is sokak kizsákmányolásán alapult. A mai Oroszország úton van a cél felé, hogy kulturált életet biztosítson mindenkinek és ezt a gépi erővel végzett termelésre alapítja a szovjet nép. Röviden: arra törekszik, hogy állami terv alapján biztosítsa és növelje az összesség jólétét, megjavítsa a dolgozók életszínvonalát, emelje az egész társadalom kulturális fejlettségét és erősítse az ellenállást ellenséges támadásokkal szemben.

A Szovjetunió terve a Népbiztosok Tanácsának 1917 októberi gyűléseiből indult el, ahonnan ugyanazon év decemberében a Legfelsőbb Gazdasági Tanács elé került.

Lenin kezdeményezésére alakult meg 1921-ben az Állami Tervhivatal, röviden GOSPLAN, amely ma is működik, mint a Minisztertanács Állandó Bizottsága. Tizenegy tagja van, egytől-egyig kiváló tervező szakértők és tudósok. Ennek a tes-

tületnek feladata a gazdálkodási terv előkészítése, a kormány tájékoztatása a különböző önálló köztársaságok által elkészített hasonló tervek felől és a tervek elfogadása után, a megvalósítás ellenőrzése.

A tervek tanulmányozásában azonban nem szabad megállnunk a hatósági közreműködésnél, a GOSPLAN felülről történő létrehozásánál, ha ott kell is elkezdenünk a dolgot. Szervesen hozzátartozik az is, hogy úgy kialakításában, mint végrehajtásában a legszélesebb néptömegek is résztvesznek. Mert a terv nemcsak annyit jelent, hogy létrejött egy jól kigondolt, nagyszabású munkaelőírás, mely megszabja és irányítja a világ egyhatodának jólétét. Mindig arra is gondolni kell, hogy mennyire vesz részt az egyszerű ember, a dolgozók milliói, nemcsak a végrehajtásban, hanem a terv kialakításában is. Hiszen éppen ezen alapszik az az érzés, hogy a terv az övé, mert alapos része volt megalkotásában és éppen ezért felelős is végrehajtásáért; ez az, ami a sikeres megvalósulást legjobban biztosítja.

Külön fejezetet tartok tehát fenn e nagyon fontos pont teljes tisztázására, mert közvetlen hatással van a demokráciáról alkotott szovjet-felfogásra is. Mindezt csak azért említem itt, hogy mikor orosz tervgazdálkodásról van valahol szó, ne úgy tűnjék fel, mintha felülről eldöntött és a tömegre ráparancsolt előírás lenne.

Ezek után rátérhetünk az ötéves tervet kialakító és irányító elvek vizsgálatára.

A gazdasági tervezés alapvető feladata meghatározni, hogy: 1. mit termeljenek és milyen sorrendben; 2. hogy oldják meg legjobban a javak elosztását és az ország szükségleteinek kielégítését. Mi a legjobb módja a nyersanyagok mozgosításának; hogyan lehet legjobban elkerülni a felesleges szállításokat, hogy amellett körzetenként az elosztás kifogástalan legyen.

Konkrétabban kifejezve a terv a következők meghatározására szolgál:

Minek a termelésére van szükség?

Mennyi szén, olaj, vasérc kibányászására?

Milyen gabonaféléket termesszenek és milyen mennyiségben?

Mennyi fémet, gépet és különböző készárut — kenyeret, cipőt, házat — kell előállítani?

Az emberi munkaerőt milyen arányban fordítsák tőkefejlesztésre, és milyen arányban a fogyasztási javak termelésére?

Hol épüljenek a gyárak, hogy a nyersanyag kihasználása minél gazdaságosabb legyen?

Hogyan történjék a javak szállítása?

E feladatok elvégzésére a GOSPLAN-nak hosszú- és rövidlejáratú tervei vannak, pontos munkarendje a teljesítésre vonatkozóan.

Már Lenin meglátta, hogy az első, legfontosabb kérdés a hajtóerő problémájának megoldása. Hogyan alakítsák át Oroszország vízierejét villamos energiává? E kérdés megoldására 1920-ban hosszútávra elgondolt nagyszabású terv készült, a GOELRO, mely 10—15 évben írta elő a megvalósítás idejét.

H. G. Wells kétségbevonta a terv kivihetőségét. 1920-ban moszkvai látogatása alkalmával azt írta naplójában: »Lenin ugylátszik meghajolt az elektromérnökök utópiája előtt. Nem hiszem, hogy ilyesmi létrejöhet ebben a „sötét orosz kristály"-ban, de az a kis ember, a Kremlben, hisz benne.« Leninnek igaza volt: a háború volt a végső próbatétel. A GOELRO nélkül a Szovjetuniónak 1942-ben nem lettek volna gépei s gépek nélkül nem lettek volna ágyúi. Ágyúk nélkül Sztálingrád, vele együtt Oroszország Hitler lába elé hullott volna és vele együtt Anglia is a megsemmisülés szélére került volna.

Nagyjelentőségű események függtek tehát attól, hogy a Szovjetunió idejében megalkotta tervét, amely a legsúlyosabb próbatételt is kiállotta.

A Szovjetuniót azzal vádolták annak idején, hogy feleslegesen gyorsítja a tempót; de Oroszország jobban ismerte a világot, mint kritikusai. Siet és idejében érkezett.

1928-ban jött létre az első, átfogó, mindenre kiterjedő ötéves terv, amelyet évi és negyedévi tervek egészítettek ki. A tervek módot adnak helyesbítésre, a politikai fejlődésnek megfelelően, továbbá a tudomány fejlődése alapján szükséges módosításokra, régi eljárásokat újabbakkal helyettesíteni, vagy meggyorsítani.

A GOSPLAN meghatározza minden iparágban a termelés mennyiségét és kitűzi a célokat. A körzeti tervek anyag és erőforrások racionális és minden oldalú fokozását célozzák. Például a GOSPLAN »szakmai terve« megszabja az elkészítendő cipő mennyiségét, a gyártáshoz szükséges gépeket. Visszafelé haladva, gondoskodik a géphez szükséges érc kibányászásáról és a termeléshez szükséges hajtóerő előirányzatáról.

A »körzeti tervek« kiegészítik a szakmai terveket, mindig

kettőt tartva szem előtt: a szóbanforgó körzet és a Szovjetunió, mint egység szükségletét. Például: sarkvidéki területeknek a zöldfőzelék igen lényeges; viszont többezer mérföldnyire fekvő délebbi területekről szállítani ezeket a növényi táplálékokat nagyon emeli a költséget és túl hosszú időre köti le a másutt nagyon szükséges vasuti kocsikat. Ebből indult ki sikerrel a kísérlet: a sarkvidéki szükséglet kielégítésére melegházak létesítése. Ez után következtek a további tervek, hogyan lehet a helyszínen előteremteni a szükséges üveget, fűtőanyagot és műtrágyát, e melegházak számára.

Vagy a következő dolog. Ázsia a Szovjetunió gyapotszállítója. Azelőtt a gyapottermést, amint volt, felutaztatták észak felé a moszkvai és gorkii gyapotfonó gyárakba. Az ott elkészített gyapotáru megint visszautazott Ázsiába, alaposan megterhelve a szállítóeszközöket, az üzbégek, tadzsikok, kazáchok szükségleteinek fedezésére. A vasuti szállítás ezer és ezer mérföldjeit lehetett megtakarítani, mikor a körzeti terv gyapotfonó- és szövőgyárakat épített Taskendben, hogy onnan lássa el Ázsiát kész gyapotszövettel.

Három elsőrendű fontosságú ipar: a fémipar, az erőtelepipar és a szállítóipar döntő fontosságú a tervben.

A legszerényebb káposztafej is megkívánja az acélásót. A nagykiterjedésű gabonatermő-földek megművelése acélból gyártott aratógépeket tesz szükségessé. Ásók és aratógépek gyártásához fém kell. A fémek olvasztásához fűtőanyag. Mindezt országúton, vagy vasúton, de feltétlenül szállítani kell. Fém, fűtőanyag hajtóerő és szállítás tehát mindenképpen a legelsők a sorban.

Egyszerű szemléltetés, hogy az ásóhoz acél, az acélhoz vas és szénbánya, mindegyikhez külön is együttvéve vasút, vagy országút kell. A különböző tevékenységek egybefonódó, különleges hálózatot követelnek meg s ebből azonnal kitűnik, mennyire szükséges az egyensúly az iparon belül. »Egyensúly«, ez az alapvető szavak közé tartozik a szovjet-tervben.

A tervezés két fontos eleme fonódik egymásba és párhuzamosan halad a termelés alapvető szükségleteivel. Másutt gyakran figyelembe sem vett, de a Szovjetunióban soha szem elől nem tévesztett elemek ezek: a kulturális és a tudományos szükségletek.

Lenin a nevelést a villamosítással és a gépesítéssel fontosság tekintetében egy vonalba sorozta. A művelt proletariátus mindennél hatalmasabb elem a szocialista államban. A nevelés szükségletét ennélfogva a népesség növekedésének tanul-

mányozása alapján, rendkívül gondos tervezés után állapítják meg. A tudomány is, úgy, mint a nevelés, mindenkor elsőbbségi jogot élvez. Lenin 1920-ban kétszáz specialista tudóst vett fel a termelési jegyzékbe. Voltak ezek között, akik kétségbevonták a szovjet-gazdálkodás bölcsességét. Voltak, akik végig kételkedők maradtak, de sokan megváltoztatták álláspontjukat az idők folyamán, amint a munka előre haladt. De valamennyien minden buzdítást, eszközt és segítséget megkaptak tudományos célkitűzések megvalósítása érdekében.

A második ötéves terv előkészítése folyamán a GOSPLAN 1932 és 1933-ban nem kevesebb, mint huszonnégy országos tudományos konferenciát bonyolított le. Élénk és mélyreható fejlődésnek indult a tudomány és fokozódott évről évre egész Hitler támadásáig. A háború kitörésétől kezdve ez a tempó meggyorsult. Más, sokféle tudományos tevékenység mellett a Tudományos Akadémia beható tanulmány alá vette Urált, Nyugatszibériát és Kazachsztánt. A téves fogalmak egész csoportját kell szétoszlatnunk, mert a szovjet-tervgazdálkodás értelmét és működését helytelenül értelmezik. A szovjet-gazdálkodás például nem szabja meg minden egyénre a fogyasztási javak mennyiségét. A háború előtt a terv azt sem írta elő egyéneknek, hogy ki milyen feladatot vállaljon. Csak a háborús szükséggazdálkodásban irányította a Szovjetunió a munkásokat bizonyos megszabott munka elvégzésére, ahogyan ezt mi is tettük Angliában. A szovjet-tervben nincs ilyesmi, hogy minden egyénnek ugyanolyan mennyiséget utal ki a termelt javakból. Legkevésbbé sem hajtott végre a Szovjetunió semmiféle olyan változást, vagy kezdeményezést, hogy a háború következményeképpen a kapitalista termelési formák felé igazodjék vissza. Így van ez, bármennyien állítják is az ellenkezőjét.

Visszatérve arra a helytelen véleményre, hogy a szovjet-tervezés meghatározza egy bizonyos idő alatt termelendő javak mennyiségét és, hogy mennyit szán a termelt javakból minden egyénnek, a következőképpen kell helyesbíteni. A szovjet-terv csak azt határozza meg, hogy a különböző fogyasztási cikkekből mennyi termelendő és bocsátandó meghatározott időn belül a közönség rendelkezésére. Minden egyes szovjet-polgárnak módjában van annyit és akkor vásárolni ezekből a javakból, amikor és amennyit kíván, illetve amennyi a pénzéből futja, vagyis a szerint, hogy sajátmaga milyen mennyiségű és minőségű munkát végez. Ez nem más, mint a

szocialista gazdálkodás alaptételének gyakorlatba való átvitele: »Mindenkitől képessége szerint, és mindenkinek a teljesített munkája szerint.« A javak, amelyeket valaki kap, illetve a pénz, amelyért megvásárolhatja azokat; az ellenszolgáltatás, vagy a fizetés, végzett munkájáért. De a dolgozók bérének összessége a tervben úgy van megállapítva, hogy elegendő legyen a termelt fogyasztási cikkek teljes felvásárlására. Persze, merev szabály helyett megfelelő eltérésekkel teszik a módszert rugalmassá.

Egyszóval tehát: a pénz csak a javak értékét kifejező eszköz, szerepe legszorosabban véve: könnyen mozgatható jegy, vagy jelkép a javak forgalmának könnyű és megfelelő lebonyolítására. A pénz sohasem szükségleti cikk.

A pénznek azonban másodlagos szerepe is van. Bizonyos tartalék pótolja a hiányt olyankor, amikor a teljesítmény nem kielégítő. Minden vállalatnak fedeznie kell termelési költségeit és anyagi erőforrásuk termelvényeik eladását. Ez önálló gazdálkodást ró rájuk. A pontos, minden pénzügyi műveletre kiterjedő ellenőrzés egészséges ösztönzésül szolgál.

Fontos kérdés a minél jobb munkára való ösztönzés, és a terv erről is gondoskodik. A terv túlteljesítése külön díjazással jár a gyárban, vagy üzemben. A munkások igyekeznek is, hogy elérjék illetve túlteljesítsék a normát, vetélkednek egymással ebben a törekvésben. De a gyárban sem az én, vagy a te sikeredről van szó, csakis a mi sikerünkről. Ha neked sikerült fokozni a munkateljesítményt, én is nyerek, ha nekem sikerült, te is nyersz. Ha többet teljesítek a megszabottnál, magasabb fizetést kapok. De részem van valamennyiünk által elért termelési szaporulatban és az azért kapott közös jutalomban. Kielégült ösztönös egoizmuson, de altruista ösztönön is, mert tudom, hogy a túlteljesítéssel hozzájárultam az általános termelési többlethez, melyben szomszédom csak úgy osztozik, mint jómagam. Mindnyájan ösztönzést kapunk, hogy gyorsabb és olcsóbb munkafolyamatokon törjük a fejünket, a termelési költség és felhasznált energia csökkentésére. De mindez a fokozott munkateljesítmény és igyekezet csak azért jár ilyen eredménnyel, mert a Szovjetunióban a dolgozók egyszersmind tulajdonosai az üzemeknek és ők ezzel tisztában is vannak. A gyár végeredményben a munkások gyára. A kollektív gazdaság, az ott dolgozók gazdasága. Az ipar dolgozói és egyben tulajdonosai tudják, hogy amennyiben a termelés nő, az ő jövedelmük is nő. A munkás tudja, hogy magasabb életszínvonala, amelyet ő elérni törekszik, szoros összefüggés-

ben áll a saját gyárában és más gyárakban elért termeléssel. Ezért igyekszik fokozni a termelést, nemcsak a saját gyárában, de a szomszédos gyárakban is. Az érdekek kölcsönössége nyilvánvaló és ezt mindenki könnyen fel is fogja.

Az üzbekisztáni gyapottermelő kollektíva tudja, hogy a moszkvai textilgyárak a taskendi gyapottermelők erőfeszítéseitől, ők viszont a gyapot textilanyagok tekintetében a moszkvai gyáraktól függnek. Ez a kölcsönösségi folyamat még inkább nyilvánvaló lesz számukra, amikor ott helyben épülnek a textilgyárak és ott Taskendben fonják, szövik az ottani gyapottermelők nyersanyagát és így a taskendi termelők valósággal önmagukat látják el textilanyagokkal. A színes gyapot termesztése feleslegessé teszi a gyapot, illetve gyapotszövetek festését, ami közvetlen hasznot hoz mind a gyapottermelőnek, mind a textilmunkásnak. Ez a tudat mindkettőt további munkára lelkesíti, további feltalálásokra ösztönzi, fokozza a tudományba vetett hitet, tiszteletet kelt az iránt, ami ilyen csodát tud létrehozni. De a fokozott termelésben való anyagi érdekeltségén kívül vannak más inditóokok is, mint szakmaszeretet és szakmai büszkeség, hazaszeretet, a kötelességtudás, vagyis magasabbrendű ösztönző erők, melyek az idő folyamán egyre hatékonyabbá lesznek.

Az ötéves tervek régen túljutottak a kísérleti fokozaton. Beigazolódott ez a béke napjaiban és ugyanolyan sikerrel álltak ki a háború legmegerőltetőbb próbatételeit. Jellegük egyre fejlődő. 1920-ban a GOELRO-ból indultak ki, amikor arról volt szó, hogy 1935-ig meg kell a villamosenergia termelését duplázni. A GOELRO azonban messze túlhaladta ezt, mert hatszoros emelkedést ért el. Ez vezetett az ötéves tervhez, amely nagy vonásokban a következő:

1. Az első ötéves terv a Szovjetuniót mezőgazdasági országból ipari állammá alakította át, középkoriságból modern technikai színvonalra emelve. A szocializmus megvalósítása volt a cél.

Az eredmény minden várakozást felülmult. Az ipar egyre inkább kelet felé terjeszkedett, csökkentve a túlságos centralizáció veszélyét, mert a Don-medencében összpontosul a bányászat kilencven és a gépgyártás hatvan százaléka. Az az eljárás, hogy az új gyárakat nyersanyagterületük közvetlen közelében helyezték el, gyorsan modernizálta az eddig elmaradt területeket. A termelés a kitűzött célokat csaknem mindenütt túlhaladta. Az ipari termelés eredménye az 1928-as évihez képest megkétszereződött. Az ipari hozam a mezőgazdasági ho-

zamhoz viszonyítva 48 százalékról 70 százalékra emelkedett. Öt év multán a Szovjetunió ipari országgá alakult, melynek amellett szocializált mezőgazdasága is van. De a mezőgazdaság sem maradt el az ipar mögött. Szovjet-Oroszország ma a világ legnagyobb mezőgazdasági állama.

A bérek 67 százalékkal emelkedtek. A munkanélküliség és a szélsőséges szegénység megszünt. Mindenki egyformán kívánja, hogy további terveket készítsenek.

2. A második ötéves terv azzal a céllal indult, s hamarosan el is érte, hogy befejezi az egész nemzetgazdaság technikai rekonstrukcióját. A szovjet-ipar az 1913-i állapotához képest nyolcszorosra nőtt és az egész termelés 80 százalékát az újonnan alapított vállalatok szolgáltatják. A GOELRO teljesíti feladatát. Az egész ipart villamosították, és megfelelőképpen szétosztották az egész országban. Szibéria, Kazachsztán és az Ural széntermelése meghaladta a Don-medencének a cári időszakban elért termelését. Gigászi ipari egységek keletkeztek keleten: a »Gorszki Magnető-művek«; »Kuznyeck« vas- és acélművek; a »Gorkii motorművek«; a »Cseljábinszki traktorművek« és mások. Keleti petróleum forrásokat kutattak fel. Az Ázsiában termelt gyapotot, ázsiai szövőgyárakban dolgozták fel. A volgamenti, az uráli, szibériai és középázsiai roppant kollektív földeket gépesítették és szűz talajt is törtek eke alá. Az orosz mezőgazdaság 1938-ban már 483.000 traktorral és 130.000 arató-cséplőgéppel dolgozott.

Új lakosság támadt keleten és új radikális vasútvonalak épültek ellátásukra. A gabona- és gyapjutermelési eredmények meghaladták a kitűzött célt. A Szovjetunió technikailag és gazdaságilag független ország lett. A reálbérek 101 százalékkal emelkedtek. Az írástudatlanság megszünt. 1938-ban 40 millió gyermek és felnőtt látogatta az iskolákat. Tudományos intézetek alakultak. 1941-ben megalakult Grúzia Tudományos Akadémiája, 1944-ben Örményországé. A tudományos kutatóintézetek száma 2265-re emelkedett.

3. A harmadik, 1938—1942-re szóló ötéves terv a magasfejlettségű nyugati országok túlhaladását tűzte maga elé a vas-, acél-, szén-, petróleum- és villanyáramtermelésben. a lakosságra fejenként eső hányadot véve tekintetbe.

Egyetemes cél volt az egész termelésnek 50—100 százalékos emelése és ennek megfelelően magasabb bérek bevezetése. A kulturális program azt akarta elérni, hogy a nagy tömegek emelkedjenek fel a technikusok és a képesített gépkezelők színvonalára.

4. Végül az 1940. évi kezdettel 15 évre szóló terv célja az volt, hogy »elérje és túlhaladja a legmagasabb fejlettségű ipari államokat az egy fejre eső termelésben minden fontos cikk tekintetében«.

A hőn óhajtott korszak, amelynek eljöveteléért olyan állhatatosan, annyi szenvedés között dolgoztak, már-már hajnalódott. Nemsokára a Szovjetunió beteljesült tények valóságát mutathatja be a kétkedő világnak, és a szovjet rendszer bebizonyítja mindenki előtt, hogy bevált és jó. Szovjetunió büszkén menetel a világ leghaladottabb népei élén. A Szovjetunió fogja vezetni a világot, nem fegyverek erejével, hanem a tervezett élet és a szocialista gazdálkodás sikeres kísérletének ellenállhatatlan hatásával.

De jött a háború. Német hadak zúdultak a határokon át. Több, mint 800 mérföldre vonultak vissza az orosz csapatok, de csak kemény harc árán adva fel minden lépésnyi teret. A szovjet-terület egyharmada, még pedig legjobb harmada, német kézbe került és megfosztotta a szovjet-népet élelmiszeranyaga egyharmadától, szén-, vas-, acéltermelése több mint egyharmadától. A Szovjetunió állta a harcot, még pedig éppen ötéves terveinek hatalmas eredményeinél fogva. A Szovjetunió tervszerű gazdaságát teljesítőképessége végső határáig hasznosíthatta.

A szovjet terv gondoskodott a háborús nehéziparokról, azok kellő felszereléséről, hatalmas fém- és fűtőanyagtermelő bázisokat létesített Keleten, hatalmas egységekké kovácsolta össze a sok apró parasztgazdaságot, gépesítette a földművelést, megsokszorozta a termés hozamát olyannyira, hogy Ukrajna és Kaukázus elvesztése ellenére is élelmezni tudta hadseregét, szétosztotta az ipart, többmillió holdnyi szűz talajt szántott fel: olyan tömegben állított munkába embereket és képzett ki szakmunkásokat, amire még nem volt példa. Gazdasági erőforrásait tervszerűen fogta egybe és osztotta el, mindig elsősorban a frontra gondolva. Ez tette lehetővé a gépgyártás gyors elszállítását Ukrajnából az Uralba, hogy ott zavartalanul gyártsák tovább a szükséges javakat. És mikor eljött a győzelem, a szovjet tervgazdaság zökkenő nélkül tért át a béketermelésre. Sztrájkok és munkanélküliség nélkül. A Szovjetunió tervgazdálkodása mozgékony, háborúban és békében egyaránt. Példa mozgékonyságára háborúban: a Don-medence elvesztése azonnali változást követelt meg az urali fémtermelésben. — Megtörtént. A Kuznyeck-i vas- és acélmű máról-holnapra áttért hadigépek páncélzata gyártására. Tudományos

kutatás alapján helyben kitermelt vasérccel és mangánnal látták el a Kuznyecket. Példa mozgékonyságára békében: a Donmedence visszavétele pillanatában, valósággal a diadalmasan előretörő Vörös Hadsereg nyomában, már ott voltak a parasztok, bányászok, ipari munkások és tüneményes gyorsasággal árasztották el az egész munka területeit.

A bányászok nem várták meg, míg megépülnek a tárnabejáratok. Elvégezték ezt a munkát is maguk. Gépkezelőkből kőműveselkké lettek, egy-kettőre megtanulták ezt az új mesterséget, felépítették sajátmaguknak a műhelyeket és a gyárakat. Asszonyok téglát vetettek, falakat raktak, főztek tömegeknek, a gyerekeket ápolták. A szovjet tervgazdaság bámulatosan simulékony és bámulatosan dinamikus. Természetesen fontos tényező a munkások teljes, lelkes támogatása, akik tudják már, hogy miért és kinek dolgoznak.

*

Az újjáépítés a negyedik ötéves terv tengelye. Az ipar a háború alatt Keletre helyeződött, meggyorsítva már a háború előtt megindult folyamatot, amely még jobban kelet felé irányul ma is, az Urálba, Szibériába. Távolkeletre. De ez semmiképp sem jelenti azt, hogy a nyugati hatalmas ipari központok veszítenek jelentőségükből. Fontosak voltak és maradnak a szovjet gazdasági élet szempontjából és helyreállításuk folyamatban van. Az új terv jelszava tehát nemcsak az alkotás, hanem az újjáépítés, különösen a nehézipari és vasúti közlekedést illetően. Ugyanígy van a fogyasztási javakkal. Ez a termelés is túl fogja haladni a régi színvonalat, de csak miután már elérték a régit. A terv a legfőbb közszükségleti cikkekben eddigit messze túlhaladó bőséget teremt éspedig elsőbbségi sorrendben.

A terv gondos elemzése társadalmi és politikai szempontból három fontos elvet domborít ki:

1. Határozott decentralizáló törekvés: az egyes köztársaságok alapos fejlesztése ezzel együtt a Szovjetunió, mint egész, fokozott gazdagítása. Így például a moszkvai ipart lényegesen csökkenteni akarják, viszont nyersanyagban és hajtóerőben gazdag új ipari területeket szándékoznak kifejleszteni. Például Litvánia ipari termelését 3.9-szeresére akarják emelni, jóval nagyobbra, mint a moszkvait. Ez a fejlődés pedig nagyobb helyi és gazdasági önkormányzatot fog magával hozni.

2. Minthogy a legnagyobb pusztulás Oroszország legsebezhetőbb nyugati területein ment végbe, vagyis a Balti államoktól le Ukrajnáig, elsősorban itt fog érvényesülni az óriási erő-

nyokban tervezett újjáépítés; Ukrajnára az előirányzott költség húsz százalékát fogják fordítani. Bizonyára nem így történnék mindez, ha a Szovjetuniót csak katonai meggondolások vezetnék, vagy ha arra számítana, hogy a nyugati hatalmakkal való háború küszöbén áll.

3. A nagy tömegben történő termelés fontos tényező, mert a cél: átmenet a szocializmusból a kommunizmusba, tehát: »Mindenkinek szükséglete szerint!« Ez pedig gazdag társadalmi közösséget tételez fel és követel meg. Ezért gazdasági és társadalmi meggondolások billentik helyre az egyensúlyt a nyugati területekre vonatkozó katonai meggondolásokkal szemben.

A háborús pusztítások és kár felmérhetetlen. A Szovjetunió megint előlről kezd mindent, amint a forradalom után is megtette. De van egy nagy különbség. Akkor a kapitalista gazdálkodás romjain épített. Ma a szocialista gazdálkodás alapjára épít, amely szilárdan áll a háború és a töméntelen veszteség ellenére is. A felemelkedés tempója tehát semmiképp sem hasonlítható az akkori munkatempóhoz. Tanult, képzett szakember, minden veszteség ellenére nagyszámban áll rendelkezésre. Ismereteik és technikai felkészültségük, gyakorlati tapasztalataik összehasonlíthatatlanul megnövekedtek. Már nem kell tapogatózni, kísérletezni.

Az új terv átveszi az előzőkből azt a hagyományt, hogy vissza akarja állítani és teljesen kifejleszteni az egyes köztársaságok termelőképességét, és ezeket a különböző jellegü gazdasági egységeket beleilleszteni az egész Unió gazdasági rendszerébe.

A távoli körzetek nehéz fémiparát, az Urál, Szibéria, a Távolkelet üzemeit még tovább fejlesztik, de kiépítik Grúziában is a fémipari termelést. Azerbajdzsánban a vascsövek gyártását, valamint a Távolkelet, Szibéria és a Kaukazus önellátó vasbányáit, helyi gyáriparát. Sőt ennél sokkal többet vettek tervbe: felszólították a geológiai kutatókat további vasérc-telepek és fémipari nyersanyagok feltárására. A villamosenergiatermelés 70 százalékkal növelendő a háborúelőttihez képest. A könnyűipart is jelentékenyen fejlesztik, különösen az élelmiszer és a mindennapi fogyasztási cikkek területén. Gabonafélék terén a terv 107 százalékos emelkedést ir elő az 1940-es eredményhez képest, cukorban 122, gyapotban 125 lenben 139 százalékot. Az új ötéves terv végén a lovak száma 46, a szarvasmarháké 39, juhoké és kecskéké 75, a sertéseké 200

százalékkal lesz nagyobb. Ezt a fejlődést szolgálja a traktorok, mezőgazdasági gépek, műtrágyák gyártásának nagyarányú fokozása. A nehéz- és könnyűipar csakúgy, mint a mezőgazdaság: a közlekedés függvényei. A szovjet-közlekedés sűrűségét rendkívüli mértékben fokozzák. Az 1940. évi 483.000 millió tonnakilométer teljesítményt — kocsiúton, vasúton, vagy vizen — 1950-ig 657.000 millió tonnakilométerre fokozzák

A terv megvalósítja a reális nemzeti jövedelem 38 százalékos emelését a háború előtti számokkal szemben. Ez a cél a Szovjetunió egész termelőképességének fokozásával válik elérhetővé nagyobb áruforgalommal, házépítésre és társadalmi szolgáltatásokra előirányzott összegek jelentékeny emelésével, valamint a tartalék-tőkefejlesztési- és fogyasztási alapok lényeges növelésével.

A Szovjetunió természetesen mint mindenben, jóelőre gondoskodik képzett munkaerőkről és kiképzésben részesíti a munkásokat. A terv a negyedik ötéves terv végére, újabb 7,700.000 munkás kiképzését irányozta elő, ennyivel kívánja növelni a termelésben jelenleg alkalmazott 13.900.000 szakmunkás létszámát.

Különleges intézkedésekkel ösztönzi a terv a gazdag, virágzó és népszerű, mezőgazdasági területen nélkülözhető dolgozókat, hogy térjenek át az ipar különböző ágaira. A kulturális és szociális szolgáltatások költségvetése, elsősorban munkásokra és hivatali dolgozókra vonatkozóan 260 százalékos emelést irányoz elő az 1940. évi kiadásokhoz képest.

A diákok száma általában állandóan növekszik. A terv szerint az egyetemek, főiskolák, technikai kollégiumok diákjainak száma el fogja érni az 1 millió 954 ezres számot. A mozik száma 46.700 lesz, a klubok és könyvtáraké 284.900; a kórházi ágyak száma 985.000 lesz, ugyanakkor szanatóriumokban és üdülő központokban 450.000 hely áll majd rendelkezésre.

Igen jellemzőek az állami terv 1947 második negyedére vonatkozó számadatai. Ezek a Szovjetunió önerejéből való belső helyreállításának tényét tükrözik. Az általános tervet 103 százalékig teljesítette a Szovjetunió termelése. Egyes iparok külön-külön magas százalékot értek el, a vegyi ipar 115, a villamos felszerelési ipar 113, a gumiipar 114 százalékot és így tovább.

2. *TERVSZERŰ MEZŐGAZDASÁG*

A) A tanult szovjet-gazda

Hitler azt ígérte, hogy elpusztítja az orosz mezőgazdasági termelést és kiéhezteti a Vörös Hadsereget. Tévedett! Minden elképzelhetetlen pusztítás ellenére, amint az előbbiekből láttuk, az orosz termelés általában, de különösen a mezőgazdaság, állta a harcot.

Sztálingrádig érve a németek 600.000 négyszög mérföldnyi legjobb mezőgazdasági területétől fosztották meg a Szovjetuniót, vagyis gabonatermelése kétötödétől, burgonyatermelése felétől, cukortermelése nyolcvanöt, napraforgómag termelésének hatvan százalékától.

Az éhség azonban, amely annak idején szétzilálta a cári csapatokat, nem tudta elpusztítani a szovjet-hadsereget. A Vörös Hadsereg a szovjet gyárak és a mezőgazdaság munkájával a háta mögött, megfordította a dolgok menetét és elpusztította Hitlert. A kollektív gazdaságok kifogtak rajta és semmivé tették. »Vess be új földeket, fokozd a termelékenységet!« — ez volt a jelszó. Munka és tudomány — megmentették a Szovjetuniót!

A szovjet asszonyai és leányai erősek és értelmesek. Tízmillió asszony képezte ki magát mezőgazdasági szakmunkára. A vetésterület és terméshozam még a háború alatt is növekedett. Az 1941. évben 16 millió holddal növelt vetésterület, 26 millióval növekedett 1942-ben és 64 millióval 1943-ban. Tudományosan képzett földmívesek léptek a tudatlan parasztok helyébe. Mindannyian résztvesznek a munkában és osztoznak a felvirágzás eredményeiben.

Cicin, a Szovjetunió kiváló mezőgazdasági szakértője, elmondta nekem, hogyan járult a terméshozam fokozásához azzal, hogy létrehozta az évelő rozsot. Kísérletképpen Hanson amerikai professzorral közösen 1937-ben ültetett néhány fajtát, de először nagyobb mennyiségben 1939-ben. A következő két évben nem egy, de két-két aratást ért el és pedig 83 bushelt (2888 liter) holdankint.

Az évelő rozs termesztése már annyira előrehaladt, hogy rendszeresen ültetik és termelik 1945 óta.

Micsurin központi növényfejlesztési laboratóriuma igen érdekes munkát végzett 1946-ban, amikor almát, illetve körtét keresztezett csonthéjjas gyümölcsfajtákkal. Az eredmény az lett, hogy a keletkezett gyümölcs vitamintartalma jóval meghaladja a citromét.

Dunin tanár burgonyát lefojtás utján termesztett és ezzel 36 millió font burgonyamagot takarított meg. Liszenko megtanította a gyerekeket arra, hogy burgonyából kivett csiraszemeket ültessenek el és ezzel 150 ezer további tonnát takarított meg.

A középázsiai köztársaságok kétmillió tonnát hozó gabonaterületeket létesítettek anélkül, hogy a gyapotültetvényeket csökkentették volna.

Fergána 65 ezer földművelője 35 mérföld (63 km) hosszú öntözőcsatornát épített és ezzel elérte, hogy 360 ezer hold kövér föld kerülhetett művelés alá.

A szovjet teljesítmény sehol sem mutat fel fényesebb eredményeket, mint a kollektív gazdaságokban. A faeke rég eltünt. A sarló és a bivalyok által forgatott cséplőkő sem más, mint emlék. A kis földsávokon való gazdálkodásnak is vége. Hogyan volt azelőtt? Ha egy jobbmódú gazdának 15 holdja volt, az tíz, vagy még több parcellában a házától talán egy mérföldnél távolabb volt. A különböző parcellák egymástól talán ugyanilyen távolságra feküdtek.

A kis parasztbirtokokat kollektív gazdaság, azaz kolhóz foglalja egybe. Persze, ez nem jöhetett létre a gazdag parasztokkal való harc nélkül, akik összetörték a traktorokat és felgyújtották a kollektív gazdaságok szérűit és pajtáit, üldözték a kollektív gazdaságok szervezőit. Harcba szólították a vallást is egy gazdanaptárral kapcsolatban, amely nem a szentek napjai, hanem a mezőgazdasági évszakok tudományos ismerete alapján készült.

A kulákok szabotázsa és az 1932. évi szárazság krizist okozott. A kormány hatalmi beavatkozással foglalta le az élelmiszereket, megakadályozta a kulákok szabotázsát, megmentette az országot. A lakosság sokat szenvedett. Külföldi rosszindulatú jelentések szerint egymillió ember halt éhen. Erősen célzatos túlzás, amelyet a statisztika rideg számadatai döntenek meg. A lakosság számban nem csökkent, ami megmutatkozott 1930—34-ben, amikor a tömeges kollektivizálás megkezdődött.

A szigorú cenzura — és ezzel Eugéne Lyons is egyetért — a legválságosabb években nem annak volt a következménye, hogy a szovjet titkolódzik az állítólagos brutális módszerek agyonhallgatására; annak az aggodalomnak volt tulajdonítható, hogy Japán, esetleg kihasználva a szovjet szorult helyzetét, belső nehézségeit, támadást indít ellene. Az 1933. évi jó termés meghozta a nagy fordulatot és a győzelmet. A mezőgazdaság kollektivizálása nehezebben volt elér-

hető, mint az iparé. De ennek pontos elemzése szükséges, amelyet a következőkben körvonalazok:

A kolhóz-egységek több család közös munkájával művelt gazdaságok, amely csoportot önkéntes egyesülés hozott össze arra, hogy a közösen kapott és a munkáslétszámmal arányos nagyságú földet megműveljék. A föld nem tulajdonuk, hanem állandó használatra van birtokukban. Sem vételárat, sem bérleti díjat nem kell fizetniök. A termés után fizetett adó a gazdálkodók hozzájárulása a nemzeti jövedelemhez.

A gép- és traktorállomások több kollektív gazdaságot ellátnak, csökkentik a gazdálkodás költségeit, feleslegessé teszik gazdasági gépek vásárlását, szabaddá teszik a tőkét állatok vásárlására, gyümölcsösök, szőlők telepítésére, ipari növények termesztésére.

A kollektíva gazdálkodóit nem aggasztja a piaci árak változása. A mindenkori piacon, előre tudott áron adnak el. Egy kisebb, meghatározott mennyiség, meghatározott áron jár a kormánynak. Az ezenfelül termelt mennyiség eladható gyáraknak, városoknak, vagy magánosoknak az elérhető legjobb áron, de ha nem, a kormány mindenkor minden mennyiséget kész átvenni a rögzített áron. Ezzel a kockázat veszélye megszünt. Az ár és tervkiigazítás biztosítja a kormányt — amely a Vörös Hadsereget élelmezi — az ellen, hogy bizonyos szükségleti cikkből túlsokat vásároljon. A kollektívák gazdálkodói kötelesek egyszázalékos kárbiztositást kötni, amivel védekeznek elemi csapások ellen. Módjukban áll magasabb százalékú biztosítást is kötni, ez esetben csapás esetén magasabb térítést kapnak.

A munkát aszerint értékelik, hogy elvégzéséhez milyen gyakorlat, ügyesség, tanultság, vagy testi erő szükséges. Az alapegységet a félig tanult és gyakorlott munkás átlagos egynapi munkájának értéke képezi. Az ilyen alapon számított munkanapot a kollektíva nem pénz, hanem termés-részesedés formájában fizeti. Erre a jövedelemre pénzelőleget kap, hogy esedékes szükségleteit fedezze, a végső elszámolás aratás után történik.

A haszon elosztása előtt levonások történnek adóra, a gép- és traktorállomásoknak az elvégzett munkáért, vetőmagra, folyó kifizetésekre, biztosításra, kulturális kiadásokra. A fennmaradó összeg kerül felosztásra a teljesített munkanapok szerint a kollektíva tagjai között. Ez a módszer arra ösztönöz, hogy kiki minél több »munkanap-egységgel« járuljon a közösség teljesítményéhez és általában minél jobban szolgálja

a kollektíva felvirágoztatását. Ami az egyiknek siker, a másiknak is javára válik a kollektív gazdaságokban.

A Szovjetunióban a gépnek örül a gazda, mert nem kapcsolódik hozzá az a félelem, hogy kézi munkaerőt tesz feleslegessé. Minden felszabadult munkaerő azonnal másutt talál alkalmazást. Ipari növények termesztése, tyukfarmok, szőlők, gyümölcsösök, haltenyésztés, állattenyésztés fejlesztése állandóan több munkaerőt vesz igénybe.

A fejlettebb kollektív gazdaságok saját helyi áramfejlesztő telepet, helyi laboratóriumokat és hasonló intézményeket tartanak fenn. Esetleg repülőterük is van, vagy modern lakóháztelepük. Minden családnak megvan a saját veteményes-, gyümölcsöskertje, baromfiudvara, saját tehene. Ezt a külön kis gazdaságát különlegesen értékes ipari növény termesztésére is felhasználhatja. A kollektív gazdaságok bizonyos terményekben való specializálódásra törekszenek. Versenyeznek egymással és az elért rekordokat igyekeznek megdönteni. A rekord-megdöntőket nagy előnyben részesíti az állam. Kétszázhatvanegy ilyen versenyző találkozott az 1936. évi alkotmányozó kongresszuson, hogy összegezzék tapasztalataikat, leszűrjék az eredményeket.

Mivel a nagyobb erőkifejtés nagyobb aratási eredménnyel jár, kevesebb ember beállítása mellett is növekedett a kereset és nagyobb lett az osztalék. A kollektív gazdaságok jövedelme állandóan emelkedő irányt mutat. A termés hozama 1932-ben összesen 4568 millió rubelt tett ki, ez az összeg 1938-ban már 18.798 millió rubelre nőtt. Ennek megfelelően emelkedett az életszínvonal, rádió, kerékpár, ruha, könyv, hangszer jelzi a falu gazdagodását, nagyobb házak, tágasabb lakások, épületek, hosszabb szabadságidő. A kolhózok dolgozói eddig ismeretlen virágzó kultúrformát fejlesztettek ki.

Valóban, a kollektív gazdaság annyira népszerű lett, hogy különös vonzerővel lehet csak a szükséges munkástábort bevinni a városokba.

A kollektív gazdaságok roppant hálózatában mindegyiknek megvan a saját külön gazdálkodási terve, valamennyi mögött azonban ott van az állami terv, mely szabályozza minden termény összmennyiségét.

A helyi terv névsort készít a kolhóz összes tagjairól, feltüntetve életkorukat, képességüket; kimutatásba veszi az állatállományt, a várható szaporulatot, kijelöli a kolhóz-tagok részére bevetendő területeket, stb.

A maradék földet a különös helyi szükségletek kielégítésére vetik be, igazodva az össznemzeti mezőgazdasági tervhez.

A gép- és traktorállomásokon értékes gépeket tartanak, amelyeket a kihasználhatóság végső határáig dolgoztatnak a kolhózokban, még pedig egyre csökkenő díjazás mellett. Ezenkívül azonban más célt is szolgálnak. A traktorállomások munkájukból tartják fenn magukat, hasznot nem gyűjtenek. Gyűjtőállomásul szolgálnak a kormánynak járó gabona-hányad raktározására; az egyes kollektív gazdaságok nem pénzben, hanem gabonában teljesítenek fizetést. A közvetítő kereskedelem teljesen kiesik.

A traktorállomás ezenkívül mezőgazdasági főhadiszállás is. Ott találkoznak a szakértők, ott tartják az előadásokat, ott vásárolnak vetőmagot, ott tartanak állattenyésztési kiállításokat is. Néhai Kalinin elnöknek igaza volt, amikor azt mondta, hogy ipari termelés terén a Szovjetunió utánozza a legjobbat, ami más országokban megvalósult. De abban is igaza volt, hogy »mezőgazdaság terén azonban mi vezetjük új utakra a világot«. A mezőgazdaság termelékenysége, amint Lewy tanár kifejti a »Times«-ben, a Szovjetunióban éri el tetőpontját. Külön eljárással kezelt vetőmag elkerülhetővé teszi az őszi vetést. Az egészen korai vetést bizonyos száraz területeken repülőgépekkel végzik, az olvadó hóra szórva a magvakat. Repülőgépeket használnak a járványok leküzdésénél, napos csibéknek többezer mérföldnyi távolságra való szállítására, palánták szállítására a Fekete tengertől Leningrádba, vagy Moszkvába. A szovjet mezőgazdaság harcol a sivatagok ellen és győzedelmeskedik. Megköti a futóhomokot, alacsony, mélygyökerű növényekkel, sokszáz mérföldes erdőövekkel, árkok és szakadékok beültetésével, kiegyenlítik a nagy hőmérséklet-különbségeket. A havat a száraz tájakon külön hókerítésekkel fogják fel, a hóhegyeket a szelek irányára merőlegesen szántják fel.

A mezőgazdaság kelet és észak felé terjeszkedik. Gyökérszaggató gépek tisztítják a talajt, időjárási térképek irányítják az úttörőket, akik pestis ellen kezelt burgonyát visznek magukkal, a lennek és kendernek, esetleg a cukorrépának új válfajait, amelyek kiállják az északi időjárást. A búza-, rizs-, gyapot észak felé terjeszkedik, megoldva a szállítási problémát, a burgonya pedig dél felé. A gumi, ez a modern életben annyira fontos termék, belföldi nyersanyagból kerül az iparba. A kok-szagiz már egy évi termelés után bőséges hozamot biztosít, még nagyobbat a második évben. Cukorrépa-

gyökérből kitünő gumi vonható ki, az 1941-ben holdanként elért 30 fontos termés már 150 fontot tesz ki. A mezőgazdasági terv több millió hold cukorrépagyökér termesztését irányozta elő gumigyártás céljára.

A háború Ukrajnát kimondhatatlanul elpusztította. A Szovjetunió soha sem hangsúlyozta veszteségeit. Annál erőteljesebben dolgozik azonban talpraállításáért. Már félévvel a felszabadulás után, vagyis 1943-ban Ukrajnában 1,723.000 szarvasmarhát és 800.000 borjút számláltak, ez utóbbiakat a kormány hozatta Középkeletről. Hogy a szakmunkáshiányt megoldják, 1943-ban és 44-ben 3 millió földműves vett részt megfelelő tanfolyamokon. Új, magasabb, állandóan emelkedő színvonal a cél minden téren. A szovjet mezőgazdaság valóban fénylő pontja a szovjet életnek.

B) *Kényszerleszállás*

Szovjetellenes bírálók sokszor mondták már: »Csak azt mutatják meg, amit ők akarnak.«

Természetesen. Mi is azt tesszük. Ebből azonban távolról sem következik, ahogyan ezt helytelenül állítják, hogy amit látok az csalás, csak kirakatfigura. Számtalanszor volt alkalmam, hogy minden oldalról megvizsgáljam, amit mutattak és ellenőrizzem azzal, amit nem mutattak. Erre vonatkoznak naplójegyzeteim következő sorai:

»Orosz mezőn írok. Reggeli öt óra, a fű harmattól nedves. Pacsirta énekel, olyan szép helyen vagyok, hogy szebbet nem is kívánhatnék. Az orosz vidék szívében, 350 mérföldnyire Moszkvától, hat mérföldnyire a legközelebbi várostól. Váratlan vendég vagyok, bejelentés nélkül pottyantam az égből.

Repülőgépünk kényszerleszállást végzett tegnap este. Tbilisziből voltunk uton Moszkva felé. Viharos időben igen kellemetlen a Kaukázus hegység és a Fekete tenger fölött repülni. Csak két órányira voltunk otthonunktól, s máris sokan roszszul lettek. Észrevettem, s rögtön fel is hívtam rá a figyelmet, hogy a propeller tartályából csepeg az olaj, majd hirtelen mindjobban, egyre szélesebben bugyog. Gépészek és pilóták azonnal cselekedtek. Gépünk keringett, sima területet keresett a leszállásra. Senki sem rémült meg. Tökéletesen szálltunk le egy virágoktól tarkálló szellős, elhagyott réten.

Néhány percen belül gyerekek vettek körül, mintha a földből nőttek volna ki. Vidám parasztgyerekek. Barátságosan

mosolygó szertelen fiúk, leányok. Mikor a propeller forogni kezdett, hogy rádió összeköttetést létesíthessünk Moszkvával és olyan szélrohamot indított, hogy laposra fektette a rét füvét, — a gyerekek valósággal harcoltak a viharral és aztán, mint a pelyva szórodtak szét, sikongva az örömtől.

A leányok gyorsabban szedték össze magukat, mint a fiúk, körülvettek bennünket, alig várták, hogy kikérdezhessenek és válaszoljanak a mi kérdéseinkre.

»Jártak itt a németek?« — kérdeztük egy csinos ukrajnai gyerektől, aki tizennégynek látszott, de csak tizenkét éves mult.

»Jártak bizony« — mondta a leány.

»És ti, elmenekültetek?«

»Nem, ittmaradtunk. Németek foglalták el a házunkat, és mi barlangokban laktunk.«

»Sok embert megöltek a németek a falutokban?«

»Megölték a nagybátyámat. Vezetőember volt a faluban. Kezét, lábát levágták, aztán agyonlőtték« — mondta gyerekes nyíltsággal.

Bicegő öregember jött felém. Más felnőttet nem láttam. Megkérdeztük a kisleányt: »Hol az apád?«

»A fronton.«

»Sok falubeli van a fronton?«

»Sok.«

Végignéztem a kíváncsi arcokon, és azt mondtam: »Akinek az apja nincs idehaza, tartsa fel a kezét!«

Egyet kivéve minden kéz felemelkedett.

Itt a falut, a kollektív gazdaságot asszonyok, gyerekek és néhány öregember látja el.

Hogy az erős gépzúgás ne zavarjon bennünket, egy távolabbi apró házcsoporthoz sétáltunk. A falu látókörünkön kívül esett. A házcsoport néhány megrongálódott tanyaépületből és egy épen maradt házból állott. Régi, egyszerű házak voltak, de volt valami báj bennük. Tiszta, fehérremeszelt, nádfedeles házacskák, minden falon három festetlen, viharvert, faragottrámájú ablakkal.

A ház körül nagy kert, benne sok burgonya és tök. Sárga kis csirkék csipegettek mindenfelé. Az udvaron borjú várta az anyját. Megkérdeztünk egy kedvesarcú asszonyt, nem adhatna-e tejet?

»Csak, ha a tehén hazajön« — mondta.

»Ki műveli a kertet« — nagy darab föld volt — »és kik dolgoznak ebben a nagy kollektív gazdaságban?«

»Mi asszonyok. Minden asszony 16 holdért felel a közös földön, a saját kertjén és udvarán kívül« — felelte.

Az asszony negyvenöt éves volt, tizennégy éve özvegy. Volt egy tizennégy éves fia és egy tizenhat éves leánya.

»Soká voltak itt a németek?«

»Öt hónapig. Száj- és körömfájás járvány kergette el őket. Kordont vontak a falu körül.«

Egyszerre felbukkant egy gyerek, repedt korsóban tejet hozott; az asszony meghívott bennünket, hogy fogyasszuk el szendvicseinket, benn a házban. Örömmel mentünk be.

Kedves ház volt. Wales-t juttatta eszembe. Négy helyiségből állott; nappali, hálószoba, vöröstéglával kövezett konyha és egy kis előtér, amelyen a ház lakói és a baromfi is átjártak.

Széles, párnázott heverőn ültünk a nappali szobában, mely ágynak is elég nagy volt, otthon-festett, sokszínű kenderfonalból szőtt, kockamintás takaró borította.

Szép, fehér kenderfonalból otthon-szőtt köröskörül hímzett terítő volt az asztalon. »Saját készítményem« — mondta büszkén az asszony.

Két, egyszerű, háziszőttes-szőnyeg takarta a makulátlan tiszta padlót.

Meghívtuk az asszonyt, tartson velünk, osztozzék a fehér kenyérrel készített szendvicsek elfogyasztásában, és ügyeltünk arra, hogy neki adjuk az egyetlen még megmaradt húsos szendvicset.

Megette és hozzátette, hogy ő a kolhózban a háború óta nem látott ilyen fehér kenyeret. Reggelinkre gondolva, megkérdeztük, van-e a háznál tojás? Igen, mondta ő, azonkívül van burgonya és savanyúkáposzta. Meghívott bennünket, hogy reggelizzünk vele. Még két dolog tünt fel nekem. Széles, alacsony szekrény állt a velem szemközti falnál. Miközben beszélgettünk, szép, tizenhat év körüli leány jött be, kivett a szekrényből egy divatos szabású felöltőt, felvette, piros sált tett a nyakába és elindult a pilótákkal a faluba.

»Mit dolgozik a leánya?« — kérdeztem.

»Nem dolgozik, még iskolába jár« — felelte az anya.

Tizenhatéves és még iskolába jár!

Az egyik sarokban nagylevelű növények között csinos, fehér muszlin függönyökkel körülvéve Krisztust ábrázoló ikon állott.

Mikor megtudta, hogy egyházi ember, pap vagyok — mert ez alkalommal, a hosszú utazás és a nagy meleg miatt polgári ruhában voltam — az asszony kiment, és sietve egy tál frissen

kiásott burgonyával tért vissza, tüzetrakott, szalmát, rőzsét tett rá és nem törődve tiltakozásunkkal, megfőzte a tál burgonyát.

Három tál, három kanál, három villa került az asztalra. A burgonya az egyik tálban, savanyúkáposzta a másikban, aludttej a harmadikban. Aztán egy korsó is, frissen fejt, még meleg tejjel. »Kolhóz étlap« — mondta az asszony mosolyogva.

Merítettünk a tálból a magunk kanalával. Konyhaedény nagyon kevés van a német invázió óta.

Egészséges étkezés volt. Az említett fogásokat friss tojás, házi füstölthús, ropogós kenyér egészítette ki. Mindez vendéglátó háziasszonyunk ügyességére és jártasságára vallott. Ott állt előttünk piros kötényben, zöld övvel, fehér blúzban; komoly, tisztes asszony, szép, lenszőke haját oroszosan befonva, feltűzve viselte, egyenesen szembenéz fehér főkötője alól, amit a parasztasszonyok mindig hordanak.

Fiatalkorában nagyon szép lehetett. Arcképe, mely esküvője napján, nyakában gyöngysorral ábrázolja, tizenhét évvel ezelőtt készült — ott függ a falon.

Ha a háború nem jön közbe, ma már szebb, gazdagabb lenne ez az otthon: a szép ágy is erre mutat.

De megvan minden, ami lényeges egy otthonban és legfontosabb: a megélhetés biztonsága. Tágas, saját tanya és kert. Megvolt a munkabére és részesedett a kollektív gazdaság hozamából. Gyermekei jövője biztosítva, mind a kettő magasfokú oktatásban részesült. A tizennégy éves fiú és tizenhat éves leány még iskolába járt! Zene és kultúra otthonos náluk. A fiunak meg van a balalajkája, a leánynak a szép ruhája. Orvosnak nem kell fizetni. Ingyen vigyáznak az egészségére. Teljes biztosítás van betegség, öregség esetére és támogatás az anyáknak és gyermekeknek.

A németek elmentek, és gondtalan, derűs mosoly játszott háziasszonyunk nyílt arcán. Lehetnek, sőt biztosan vannak is gazdagabb otthonok egyik-másik nagy kolhózban, de sajnos biztosan vannak sokkal nyomorúságosabbak is, a német barbárság eredményeképpen. De volt valami általánosan jellegzetes ebben az egyszerű parasztházban, amelyet népművészet tett széppé, biztos megélhetés boldoggá a becsületes munka árán. Ott voltak a jóltáplált, jólnevelt gyerekek, kiknek nyugodt jövője biztosítva van. Ez az igazi alapvető gazdagság, amelynek védelmében olyan hősiesen küzdöttek az orosz katonák.

Elszomorodtam, mikor reggel 7 órakor búgva közeledett

egy hatalmas repülőgép a fejem felett. Símán szállt le megrongált gépünk mellé. Szomorú voltam, hogy ott kellett hagynom a szívvel elkészített reggelit, a barátságos házat, hogy nem fogom látni a kedves mosolyt, amivel szives háziasszonyunk felderítette váratlan vendégeit.

Nehezen lehetne engem meggyőzni arról, hogy a kényszerleszállás, amely saját megfigyelésem folytán történt, rendezett dolog volt, hogy: »Megmutassák azt, amiről azt akarták, hogy lássam.« Annál kevésbbé hinném el, mert ez volt a második váratlan, előre nem tervezett élményem két héten belül, kolhózok látogatása terén. A másik Örményországban történt, ahol bor mellett fogyasztottuk ebédünket: húst, kenyeret, gyümölcsöt ettünk, a cseresznyefa alá terített szép keleti szőnyegen, — napsütötte délvidéki tájon.

3. *TERVSZERŰ TUDOMÁNY*

A szovjet gondolkodáson a tudomány uralkodik. A tudományt a szovjet-hatóságok kezdettől fogva a társadalomszervezés nélkülözhetetlen alkotórészének tekintették. A szovjetrendszer a vezetőktől, az irányítóktól bizonyos tudományos felkészültséget kíván és nagy megértést a tudomány iránt.

Egészen másképp van ez a nyugati országokban, Angliában is. Az angol főiskolai hallgatók legnagyobb része — így mondja ezt J. G. Growther a cambridgei tudós — azért tanul Oxfordban, hogy politikai, vagy közigazgatási pályára menjen. Tanul régi és modern történelmet és irodalmat, amihez újabban már némi közgazdaságtudomány is járul, de természettudományokat és technológiát alig. Oxfordban a törekvő, politikai pályára készülő egyetemi hallgatók megtanulják, hogyan álljják meg helyüket a befolyásos körökben, jó modorral és beszélőképességgel. Megtanulják a nyilvánosság előtti szónoklás mesterségét és a vitázás művészetét

Ennek a »szavakkal végzett nevelési mód«-nak voltak bizonyos előnyei a multban és megvolt a hatása olyan időkben, amikor az emberekkel való bánásmód volt a politika sarkpontja. Olyan kormányzati elv volt ez, amely máig is fennmaradt, annak ellenére, hogy a tudomány oly nagyszerűen fejlődött és a technológiával együtt oly erős hatást gyakorol az emberiségre, hogy a modern civilizáció főjellegzetessége lett. Olyan tények ezek, melyek úgy a kormányzásban, mint a közigazgatásban alapvető változásokat tesznek szükségessé.

Azok, akik Nyugateurópát kormányozzák, kormányzási elveik alapján nem tekintik a technológiát és a tudományt a társadalmi szervezet lényeges alkotórészének. Tudomány és technológia egyszerűen két kivülálló tényező az ő számukra, melyet az államigazgatásnak valahogyan kezelni kell.

Ezt a felfogást a szovjet-vezetés az első pillanattól kezdve elavultnak minősítette, már csak azért is, mert az ő szempontjukból a tudomány és technológia olyan erőforrások, melyek teljesen átalakitják a politikai problémák természetét; nem a szónoki készséget és érvelést, hanem a tervszerűséget tartják a kormányzás művészete legfontosabb eszközének. Azok a gondolkodási formák, melyek a modern tudományt és technológiát létrehozták, uralkodóvá lettek a szovjet-államigazgatás meggondolásaiban is. Néhai H G. Wells mindent megtett azért, hogy ugyanezt Angliában is bevezesse, de nálunk ennek szükségességét nem akarják elismerni.

Modern tudományos és műszaki szellem hatja át a szovjet politikát és közigazgatást, ez ismét a szovjet tudományos-munka roppant terjedelmében és a tudomány szervezettségében tükröződik vissza.

Még jobban átérezhetjük mindezt, ha visszatekintünk a multba.

A cári Oroszországban, 1915-i adatok szerint, mindössze 120—150 tudományos kutató központ működött, legnagyobb része a tíz egyetem egy-egy ágazataként, és csak színezete mutatott a magasabb technikai iskolák, vagy akadémiai múzeumok légkörére. A Szovjetunióban 2256 önálló tudományos intézmény működik. Huszonöt év alatt a Tudományos Akadémia tudományos munkásainak számát 95-ről 4000-re emelte, akiket 152 tudományos intézetében foglalkoztatott. Emellett további tíz, az Akadémiához kapcsolt tudományos testületet szerveztek az ország különböző részében, ezek közt van 22 intézet, 139 tudományos laboratórium, 5 nemzeti park, 7 csillagvizsgáló és mindezekben az 1940. évi adat szerint 3000 tudományos munkás és 300 fiatal, az egyetemről éppen kikerült diplomás dolgozott. Ez a hatalmas kiterjedésű tudományos világ nem korlátozódik a régi központokra, szerte az egész Szovjetunióban, száz és száz városban fejlődik és fejleszt mindent maga körül.

A tudomány szervezésének módja nem kevésbbé lényeges. A szovjet a tudományosságot társadalmi téren szervezte meg. És éppen itt, ebben a társadalmi szervezettségben, a társadalmi élethez való viszonyában rejlik, hogy a Szovjetunió tu-

dományossága merőben különbözik az angoltól, vagy amerikaitól. Nem a műszerekben, nem is laboratóriumi eljárásban van a különbség. A Szovjetunióban a kutatást ugyanolyan eszközökkel végzik, ugyanazokat a vegyi reagenseket és műszereket használják, de mindez oly szorosan kapcsolódik az egész társadalmi élethez, ami nálunk ezidőszerint teljesen elképzelhetetlen. S éppen ez fokozza jelentőségét annyira, hogy az állam minden lehetséges erkölcsi, anyagi és gazdasági támogatásban részesíti.

A forradalom előtti Oroszországban a tudomány ép annyira kaotikus volt, mint a termelés; ugyanabból az okból és ugyanazokkal a következményekkel.

Galilei kora tudományos világát rávezette, hogy elszigetelt kísérletekkel vizsgálják a jelenségeket. A középkori bölcselőktől eltérően, akik beérték azzal, hogy egyszerűen leírták azokat. Galilei elhatározta, hogy egyes jelenségeket elszigetel, tanulmányoz, kikísérletez, hogy pontos ismerete legyen róla, kikapcsolva annak vizsgálatát, hogy ez az egy bizonyos jelenség, hogyan viszonylik a világegyetem többi jelenségéhez. Ez tulajdonképpen munkamegosztást jelent a tudomány terén, úgy, mint az ipari termelésben. Az eredmény mind a két területen hasonló. Nézzük a termelést, amely a javak roppant tömegét hozza létre s vegyük a tudományt, amely tényeket, felismeréseket halmoz fel. Szintézis híjján ezek az egymáshoz nem illesztett, nem koordinált tények szellemi zűrzavarhoz vezettek a tudományban, ugyanúgy, mint a szervezetlen termelés, a javak szervezetlen elosztása, zűrzavarra vezet az ipari világban.

A szovjet megoldotta a szervezetlenség és káros verseny kérdését a társadalmi életben s azt állítja, hogy megszüntet a tudomány világában is sok hiábavaló és célra nem vezető munkát, amely abból ered, hogy a tanulmányokat, kísérleteket, felfedezéseket nem egyesítették, nem hangolták össze.

Térjünk vissza a tudomány társadalmi szervezésének kérdéséhez, ami a szovjet tudományos tevékenység második, fontos jellemvonása. A szovjet-tudomány a társadalomhoz kapcsolódik. Ez alapvető benne. A szovjet-tudomány szorosan egybefonódik a gyakorlati élet tevékenységeivel: az iparral, mezőgazdasággal, gyógyászattal. A szovjet-tudomány gyakorlati kérdésekkel foglalkozik, úttörője új ipari, mezőgazdasági és gyógyászati eljárásoknak, fogalmaknak és lehetőségeknek. Eközben, mint a magárahagyott pionir, arra törekszik, hogy olyan problémák megoldására jusson, amelyek az emberiség

különböző tevékenységeit minden képzeletet felülmuló módon befolyásolják, mint például az atomenergia ellenőrzése és hasznosítása.

Így dolgozik a Szovjetunióban a tudomány, szorosan együtt a mindennapi élettel; az állam olyan anyagi segítségben részesíti, amelyet megirigyelhetnek bármely ország tudósai. A Tudományos Akadémia, a Szovjetunió legtekintélyesebb tudományos testülete, eddig nem tapasztalt arányokban fejlesztette működését. Huszonöt évvel ezelőtt 52 tudós végzett kutató munkát fizika és matematika terén, ma 257 tudós foglalkozik ezzel; vegyészetben 2 tudós kísérletezett, ma 367; az akkori 11 geológus helyett ma 302; a biológiával foglalkozó 29 tudós helyett ma 639-ről tudunk, vagyis négyszerestől százhetvenszeresig terjed a növekedés, számuk az 1915. évi 95-ről 750-re, magasabb nevelési intézetben, mely egyszersmind a tudományos ismeretek fejlesztésének központja; hatszázezer diák kap magas tudományos kiképzést, az akkori százezerrel szemben.

A második világháború előtt a szovjet könyvkiadóinál negyvenezer mű jelent meg, a könyvek fele technológiával, mezőgazdasággal, természettudománnyal és matematikával foglalkozott. Tudományos irodalom terén az egész világon a Szovjet Tudományos Akadémia hozta ki a legnagyobb mennyiségű kiadványt.

A tudományos tevékenység a Szovjetunió legtávolabb eső részeire is kihat. Alkalmam volt ezt Grúziában, Örményországban, Ázsiában tanulmányozni csakúgy, mint Moszkvában és Leningrádban.

Hogy a Szovjetunióban milyen szoros kötelékek fűzik a tudományt a mindennapi élethez, legjobban akkor láthatjuk, ha vizsgálat alá vesszük a tudományos intézetek létrehozását és méreteit irányító elveket.

A szovjet tervek készítői a tudományos intézetek tervezésénél csakúgy, mint az ipari tervezésnél, az egyre növekvő szovjet-népesség szükségleteit veszik kiszámítási alapul a következő negyven évre, feltételezve, hogy ennyi idő alatt a Szovjetunió népessége háromszázmillió főt fog elérni. Először tehát azt állapítják meg, mennyi élelmiszer, lakás, textilanyag szükséges ennyi embernek? Mennyi kenyér, tej, cipő, ruha, fürdőszoba, autó és építőanyag? A számok óriásiak, mert ezek a tervek sokkal nagyobbszámú lakosságnak sokkal nagyobb arányú ellátását kívánják biztosítani, mint a mai fogyasztás, mert sokkal magasabb életszínvonalat akarnak elérni.

Az Állami Tervhivatal, amely a termelés óriási problémáit oldja meg, ugyanazt a vonzerőt gyakorolja a becsvágyó szovjetifjúságra, mint az elérhető politikai pozíciók kilátásával Oxford, a becsvágyó angol fiatalságra. Az Állami Tervhivatalban állást betölteni nagy megtiszteltetés.

Ez az állami tervezés, mely a bolsevik forradalom legeredetibb terméke, nagyon szorosan összefügg a tudományos intézetek fejlődésével és pedig a következőképpen: ha kiszámították a fogyasztásra kerülő javak mennyiségét, felbecsülik, milyenre kell méretezni a mezőgazdaságot, az ipart, hogy a megkívánt mennyiséget előállíthassák. Ez kimutatja: ennyi gyár, gép, fém, közlekedési eszköz, élőállat, vetőmag, villamosenergia szükséges.

A szükséglet fedezésére a fémipar további fejlesztése szükséges. Növelni kell a villamos erőmütelepeket, továbbá fokozni kell az elektromos gépek termelését. A mezőgazdasági szolgáltatások kiszámításánál már tekintettel vannak arra a javulásra, amelynek a következő termelési szakaszban a növénytermesztés és állattenyésztés terén be kell következnie.

A Szovjetunió egyformán pontosan számot vet a rendelkezésekre álló nyersanyagmennyiséggel és az emberi munkaerővel, hogy lehető legjobban hasznosítsa a gazdasági életben. Vízi villamoserőműtelepet mindenütt létesíteni kell, ahol vízierő áll rendelkezésre; fémipartelepet az érclelőhelyen kell felállítani. A munkások tízezreit kell kiképezni, hogy elvégezhessék azt a munkát, amit a tervbevett gigászi feladatok rájuk rónak. Mindehhez először is kutató munkára van szükség, tehát a tudomány segítségére. Ezért van minden vonatkozásban, mindenféle nagy tevékenységnél nagy kereslet a tudományos munka iránt.

Azokat, akik kutató munkára képesek és tehetségesek, a munkaigazgatás kiválasztja és megfelelő hozzáértéssel fejleszti képességeiket, akár a tervek készítésére, vagy új vegyészeti módszerre, anyagokra vagy új fémek lelőhelyeire irányulnak kutatásaik. A tehetséges vegyész épp olyan nemzeti erőforrás, mint az anyag, amelyet felfedez, vagy lelőhelyét feltárja. Ez magyarázza meg a tudományos intézetek növekedését és gazdasági kiváltságosságát; ezeken a jelenségeken keresztül érthetjük meg a szovjet tudományos tevékenység jellegzetes sajátságait.

Természetesen a kutató állomásokat és intézeteket nem ötletszerűen helyezik el itt, vagy ott, hanem pontosan oda kerülnek, ahol a gyakorlati szükséglet megkívánja a tudományos

segítséget. Az egyén pedig megtalálja a munkaterületét és a legszélesebbkörű lehetőséget a kezdeményezésre, nemcsak az egész szervezett rendszerben, de szűkebb munkaterületen belül is, ahol kezdeményező tehetségre a legnagyobb szükség van, és módjában áll azt teljesen kifejteni. A kutatótudományt mindig ott és olyan mértékben mozgósítják, ahol, és amennyire a szükség megkívánja.

A nehéz fémipar például állandóan olyan kérdésekkel áll szemben, melyek megkövetelik a fémek tulajdonságaira és az anyag vizsgálatára vonatkozó elmélyedő kutató munkát. Ezért azt látjuk, hogy a nagy fémipari üzemek mellett mindig hatalmas és nagy tehetséggel irányított kutató intézetek jönnek létre szorosan kapcsolódva egy bizonyos iparághoz.

Számos kitünő természettudományi kutatóintézet áll a Nehézipari Minisztérium rendelkezésére. Ennek az ipari tagozatnak laboratóriumai külön név alatt mint: Nehézipari Minisztérium Tudományos Kutatási Ágazata csoportosulnak. Ez a szervezet látja el a Szovjetunió legjobb és legismertebb laboratóriumait, mint peldaul Joffe tanár leningrádi és harkovi fiziko-technikai intézetét.

Az ilyen különleges intézet feladata, hogy kutassa a természettudományok olyan alapelveit, amelyek meghatározzák az ipari folyamatok természetét. Ezek az intézetek mindig annak a bizonyos iparnak igazgatása és ellenőrzése alatt állanak, amelyhez kapcsolódnak.

A Szovjetunió kutatóintézeteinek háromnegyedrésze jelenleg Moszkva, Leningrád, Harkov városokban működik, ugyanott, ahol az ipar legnagyobb része is összpontosul. Új, nagy intézetek létesülnek ott, ahol új ipar fejlődik, például Dnyepropetrovszkban, vagy Taskendben. Az ipar decentralizálása folyamatosan gyorsan halad előre.

A legnagyobb központi intézetek továbbra is a legfontosabb alapvető kérdéssel foglalkoznak, elsősorban az anyag szerkezetének vizsgálatával.

Ez a fejlődési folyamat, a tudományos intézetek, a gyárak és a mezőgazdaság szorosan egymásba kapcsolódó növekedése lassú, de mély változást okozott a tudományos világban. Míg azelőtt a tudomány teljesen elkülönült a gyakorlati problémáktól, a tudósokat csupán elvont elméleti kérdések foglalkoztatták — ma szervesen hozzákapcsolódik a tudományos munka a gyakorlati élethez és elősegíti a gyakorlati és technikai problémák megoldását.

Tudós és tudomány hozzáférhető és népszerű lett. Az a tudat, hogy a tudomány a gyakorlati életben alkalmazható, egyre szélesebb körben terjed, és ezzel egyre szorosabb kapcsolatba kerül az élet szükségleteivel.

Bár a tudós sokkal nagyobb teret kap kezdeményezései, és több segítséget tehetsége kifejtésére, kutatásai végzésére mint külföldön, megtarthatja külön helyét a tudományos világban. Kevésbbé hajlamos a maga tudományán kívül eső dolgok feletti dogmatizálására. Bár a közönség körében egy-egy tudós neve személy szerint közismert lett, szokássá vált tanításairól inkább mint iskoláiról beszélni, és nem a tudósról mint emberről: Pavlov iskolája, Kurnakov iskolája stb. Ebben nyilatkozik meg a szovjet tudomány kollektív természete. Ezért, bár az egyént, a zseniális tudóst sokkal nagyobb megbecsülés veszi körül, mint bármikor azelőtt, a lángész nem magában álló elszigetelt figura többé, mint például Lomonoszové volt azelőtt, inkább mint tudományos vezető: egy tudományos iskola irányítója szerepel a köztudatban.

Ez a kollektív együttműködés egyre szükségesebbé válik a tudományos ismeretek egyre fokozódó összetettsége folytán. A tudományos irodalom ma sok-sok tízezer cikket és tanulmányt ad ki évente. Hogyan lehetne egyéni munkával valamennyi irányzatot és minden tevékenységet összefogni, nyilvántartani? Olyan feladat ez, mely meghaladja az egyes tudományos munkás erejét és képességét és a kollektív munka megszervezését teszi feltétlenül szükségessé.

De még ennél is több szól a kollektív munka mellett. Egy tudományos iskolában a kiemelkedő, jellegzetesen rendkívüli tehetség kétszeresen jó hatással van a körülötte dolgozókra. Először is ösztönzően hat a fiatalokra, ugyanakkor megifjítja az öregek szellemét. Az eredmény: hagyomány és új kezdeményezés egészséges egymásrahatása. A többet tudó idősebb ember tiszteletet ébreszt a tudomány hagyománya iránt, a fiatalság forradalmi elszántsággal adja a bátorságot, lendületet és képességet a multtal való elszakadásra, amikor szükséges.

Ez a felderítésre, feltárásra hajtó szellem, amely a szovjet laboratóriumokban meghonosodott, naponta új diadalt arat. Jól mutatja ezt, a régebbi nemzedékhez tartozó geológusok példája, akik a Kaukázus ércgazdagságáról olyan szakvéleményt adtak, ami a gyakorlatban éppen ellenkezően alakult. Véleményük szerint a Kaukázus hegyei geológiailag még túl fiatalok ahhoz, hogy bennük értékes érctelepek gyűlhettek volna fel. A fiatal geológusok tagadták ezt a megállapítást,

nekifogtak a hegységek tudományos feltárásához és nemcsak ólmot, ónt, rezet és arzént találtak, de olyan ritka és keresett érceket is, aminő a molibdenum és a volfrán. Ugyanilyen vakmerőséggel hódították meg az üresnek és sötétnek mondott északi sarkvidéket is.

A tudomány és ipar egymás mellé rendelésének eredménye lett, hogy az igazi tudomány nem érheti be többé szemlélődéssel és leírásokkal. Nemcsak gondolkoznia, de cselekednie is kell! Az a segítség, amit a tudomány a szovjet nemzetgazdaság felépítéséhez nyújtott, halálraítélte »a tudomány öncélúsága« tételét, ami azelőtt vezető szempont volt.

A szovjet tudomány, noha a gyakorlati és termelő életet szolgálja, ott, ahol kell nem adja fel az öncélú tudományos munkát és szinte naponta halad előre a végső problémák felé, jobban, mint bármikor.

A szovjet-tudományban mélyen gyökerezik az a hit és tudat, hogy a világ logikus és megismerhető. Valamennyi természeti jelenség összefüggően egymás alá és egymás mellé rendelt; a természetben minden folyamatnak megvan a megmagyarázható oka. Ez a meggyőződéses hit némelykor hasznos drámai eredményt hozott. Az Urál nyugati részében feltárt potassium-lelőhely legnagyobb a világon, csodálatos példája ennek.

Az orosz tudomány régebbi korszakában is nagyon sok egyéni és elszigetelt felfedezés történt. A kutató megtalálta a fémet, leírta és megjelölte helyét a geológiai térképen. A lelet a véletlenen alapult és az egész egy rendszertelen gyűjtemény benyomását tette.

A szovjet-tudomány sokkal mélyebbre hatol. Mit jelentenek ezek a pontok a geológiai térképen? — kérdezi a gyakorlati ember, a bányász, új bányákat keresve; tudni szeretné, hol találhatja meg azokat. A szovjet-tudomány most bebizonyította, hogy ezek az itt-ott talált ércek nem régi idők, geológiai erők véletlenül ittmaradt jegyei, hanem a leletek bizonyos szabály szerint fordulnak elő és logikus kapcsolat állapítható meg előfordulásukban és tartalmukban. Előfordulásuk az atomok eloszlásának törvényével kapcsolatos. Ezeknek a komplikált törvényszerűségeknek felfedezése a geokémia munkájának eredménye. Ez az új tudomány két tudomány összeolvadásából jött létre. A matematikai tudomány valószínűségi törvényei segítségével lehetővé vált a jóslás, előre tudják, hol vannak bizonyos ércleletek és irányítják a bányász csákányát és lapátját.

Elméleti, a valószínűségszámítások terén elért haladás

vezetett Nyugat-Ural sajátos feltételei között a potassium felfedezéséhez, amelyből a világ legnagyobb potassium-ipara fejlődött ki.

Ezt kapta a Szovjetunió a tudománytól, de többet nyert a tudós és a tudomány. Új adatokat szolgáltatott a matematikai-kémiai összetett kérdéseinek megoldására. Igy viszi előre a gyakorlat az elméletet és az elmélet így segíti a gyakorlatot azzal, hogy az új szovjet-tudományban házasságra léptek.

A rendszer a multban különböző tudósok részletekbe vesző, egymáshoz nem igazodó tudományos vizsgálódása volt. Ma is minden részletre kiterjed a kutatás, de a szovjet tudományos élet egymáshoz hangolja valamennyi kísérletet, amivel az egyes tünemények természete és lényege megközelíthetőbb és alaposabban ismerhető meg. Az adatgyűjtés ép oly szorgalmasan folyik, mint azelőtt, de mindig szem előtt tartva a célt: elméleti általános érvényű megállapítások elősegítését. Az így létrejött elméleteket természetesen szigorú vizsgálat alá vetik.

A tudósokkal így van ez mindenütt. A modern tudományban az elmélet és annak gyakorlati bizonyítása nem választhatók el egymástól. De a Szovjetunióban elmélet és gyakorlat még sokkal szorosabban, törhetetlenebbül kapcsolódnak egymáshoz, ez az, ami csökkenti a másutt annyira katasztrófálisan ható szakadékot felfedezés és alkalmazása között. A nyugati világban egyéni, magánérdekek gyakran útjába állnak új elméletek és felismerések közvetlen alkalmazásának, ha nem is megfontolt szándékos szabotázs célzatával. Magánérdek azonban sohasem képes megakadályozni az új felfedezések áldásos alkalmazását abban az országban, ahol egyedül és mindig az egész nép jóvoltáról van szó.

Ilyen tényezők szabják meg a tudományos munka és tudományos felfedezés gyakorlati irányát, ugyanakkor népszerűsítik a tudást és felkeltik az érdeklődést a tudományos eredmények iránt. A legelvontabb elméletek is érthetően hatnak, ha hasznos alkalmazásuk szempontjából nézzük és látjuk őket. A korszerű természettudomány arra törekszik, hogy megértse a földet és felszínét. Mélyenjáró elméleteket állít fel, melyek azonban szélesebb körök számára is jelentőssé válnak és kiváltják érdeklődését a tudományok iránt, ha új petróleum, vagy ércleletek feltárására használják fel. Olajlelőhely az Uralban, a talált potassium, a geofizika és a geokémia matematikai modszerei alapján felállított elméletek közvetlen következménye. Es nem kellett egy pillanatot sem vesztegetni, hogy

megegyezés jöjjön létre különböző magánérdekeltségekkel, mielőtt a feltáró munka megkezdődnék.

*

Ebben a fejezetben nem annyira a szovjet-tudomány eredményeit, mint szervezetét kívántam megismertetni és pedig szándékosan. Egy egész nemzetet átfogó tudományos szervezet létrejötte mindig sokkal fontosabb, mint az elért eredmények. Ha ma jól lefektetjük az alapot, remélhetjük, hogy elérjük a tetőpontot a jövőben. Éppen erről van szó a Szovjetunióban, ahol a törvényhozás és közigazgatás mélyreható és mindenre kiterjedő gondossággal rakja le az alapot, melyre fel lehet építeni egy általános tudományos magatartást és az egész népet arra rávezetni. Ez a szovjet-tudomány jellege és lényege.

A felsőfokú oktatás terjedelme egyre tágul, amint a tudományos intézetek és tevékenységi körük szaporodik. A tudományos munkások száma egyre növekszik és kiképzésük egyre javul, erre a célra hatalmas összegeket fordítanak. A jövő reménysége: felkelteni a tömegérdeklődést a tudomány iránt, amit napról-napra, a tudomány eredményeiről szóló érdekes közlések terjesztésével tartanak ébren és fokoznak.

Nem mintha az eddigi eredmények nem jelentenének igen sokat. Minden nap új és új felfedezéseket hoz magával. Nemcsak elméleti vívmányokat, hanem a termelést előbbre vivő eredményeket, amelyek azonnal alkalmazhatók az iparban és rögtön nyilvánossá lesznek a sajtóban. A potassiumsók és petróleum felfedezése az Urálban nem elszigetelt eredmények. A hatalmas kibontakozást átlagember is észreveheti és a laikus is felfoghatja a teljesítmények jelentőségét.

A fizika területén Joffe tanár legújabb kísérletei az eddigieknél sokkal könnyebb és erősebb anyagot ígérnek építészeti és gépgyártási célra. Miközben az alacsony mechanikai ellenálló erejű anyagokat vizsgálta, úgy találta, hogy a rájuk vonatkozó elmélet alapján sokkal erősebbeknek kellene lenniök. Ezt felületük hibáival és apró töréseivel magyarázza. Az atomok röntgen-sugarakkal történő vizsgálatánál kristályosnak bizonyulnak és erősségük kiszámítható. Ezen az alapon megállapítható az is, ha gyengébbek, mint szabadna lenniök. A szovjet-tudósok most nyomára akarnak jutni, mi a gyengeség oka. Ha megtalálják és kiküszöbölik, sokkal szilárdabb, ellenállóbb anyag áll majd az építészek és gépészmérnökök rendelkezésére. Az építkezés jóval olcsóbb lenne, az anya-

gok könnyebbek, mégis erősebbek, az épületek kecsesebb, könnyedébb vonalakat kapnának.

A gyengeség egyik okát megtalálták az anyagok felszínének finom töréseiben. Így például kiderült, hogy a kősó, ha forró vízbe mártjuk, úgy, hogy felületét a forró víz befolyásolja, hússzor erősebbé válik. Az üveg ereje, ha megfelelő felületi kezelést kap, megtízszereződik.

A Joffe-iskola egy másik eredménye abból származott, hogy megvizsgálták, hogyan viselkedik némely anyag az elektromos hatásokkal szemben.

A nap energiájának roppant mennyisége éri a földet. A növényzet csak egy százalékát nyeli el. Nem képes arra, hogy befogadja a világtéri energiát. »A föld felületének minden négyzetmétere egy teljes kilowatt energiát kap a napból, ha merőlegesen érik ezt a felületet a napsugarak« — mondja Joffe tanár. Hogyan lehetne befogni ezt az energiát?

Ha ma már közelebb vagyunk ahhoz, hogy válaszolhassunk e kérdésre, főképpen Joffe tanárnak köszönhetjük. Egy, még a mult század végén megejtett kísérlet azt mutatta, hogy cinklemezre bocsátott fény, villamosáramot fejlesztett a szomszédságában fekvő tekercsben. Einstein a fotocella számítás segítségével lehetővé tette a fénynek villamos árammá való átalakítását. A fotocella mint erőegység nagyon gyenge ugyan, de nagyon jól szolgál, mint »szem«, és alkalmas arra, hogy a ködben hajókat, repülőgépeket irányítson céljuk felé. De miért ne lehetne a fotocellát erőforrássá alakítani? Miért veszitsünk el annyi energiát, mintha, Joffe hasonlatával élve, szitába öntenőnk vizet, hogy néhány csepp maradjon belőle?

Joffe továbbra is e feladat megoldásán munkálkodik. Elméleti meggondolásokból máris eljutott addig, hogy az eddigieknél jobb anyagokat talált a fényenergiának elektromos energiává változtatására és sikerült jobb fotocellákat előállítania, amelyek hangosfilmnél alkalmazva sokkal tisztább hangot adnak. A bányákban azonnal jelzik veszélyes gázok jelenlétét. Az érzékeny fotocella a platinahuzal hőmérsékletének legkisebb emelkedésére reagál, ha éghető anyag legparányibb részecskéjével kerül érintkezésbe.

Igen érdekes alkalmazási módja e jelenségnek a tűalakú fotocella, amely arra szolgál, hogy a növény és környezet közötti hőmérsékletkülönbséget mutassa ki, figyelmeztetve a veszélyes hőfokra.

Kapica kísérleteiről, az anyag természetének megismerésére, amellyel rendkívüli alacsony hőmérsékleten előidézi az elektronok mozgásának meglassulását, szóltam már e könyv

más helyén. Látjuk, hogy ő, Joffe tanár és még sok természettudós állandóan, éveken keresztül dolgoznak problémájuk megoldásán, olyan munkán, amely nem mutat azonnal hasznosítható eredményt, s ennek dacára a háború alatt is megkapták a kormánytól a biztatást, anyagi segítséget, hogy fennakadás nélkül búvárkodhassanak.

Ugyanilyen figyelemmel és megértéssel mozdítja elő a szovjet-kormány a gyakorlati hasznot nem mutató, tisztán elméleti matematikai és csillagászati tudományos munkát is. Az alapvető kutatást ugyanolyan támogatásban részesítik, mint az alkalmazott tudományt. A híres, Leningrád közelében levő pulkovói és a Krim félszigeti csillagászati megfigyelő állomások csakhamar újjáépülnek.

A szovjet-tudósok kutatása behatol mélyen a föld mélyébe, és felemelkedik a levegőbe. Krajov tanár húsz mérföldes mélyfúrásokat végzett, ma már ennél mélyebbre hatolt, hogy a talaj összetételét kikutassa. Más tudósok különleges elektromos kutatófénnyel az eddig elért nyolc mérföldes magasságon messze túlhaladva vizsgálják az égboltot.

S. I. Vavikov, a Tudományos Akadémia elnöke, 1946 júliusában a jelen ötéves terv ismertetésekor ezt mondta: »Ma, 1946-ban, az atomenergia, a radar, a rakéta hajtóerő, a tele-mechanika korában aligha kell kiemelni, milyen súlyt helyez az ötéves terv a természettudományok fejlesztésére.« A szovjet tudósai folytatják kutatásaikat az anyag szerkezete, az elemi részecskék problémái, az atom-mag természete és szerkezete, a kristályok és cseppfolyós anyagok megismerésére. Különös figyelemmel fordul a tudomány az atomenergia és kozmikus sugarak felé. Beszélt Vavilov arról is, hogy a legnagyobb figyelemmel fordul a tudományos világ az aktuális problémák: a mozgás állandósítása és az oszcillációs, vagy hullámelmélet felé.

Közvetlen gyakorlati jelentőségük van a talaj szerkezetére, megváltoztatására, és szabályozására vonatkozó kutatásoknak. Megfelelő fizikai kezeléssel ugyanis termőtalajjá lehet változtatni a homokot és bizonyos turfából, hulladékpapírból és műselyemből készült gumiszerű keverék termőtalajjá változtatja az agyagot.

Megállapították, hogy a színek befolyásolják a talaj hőkisugárzását. A fehér szín alkalmazása csökkenti a talaj hőabszorbeálását és párolgását a forró Középázsiában. Bitumen emulzióval feketére festett talaj 11 százalékkal fokozta a leningrádkörnyéki hideg föld terméshozamát a hőelnyelés fokozásával. A Szovjetunió előljár, utat tör a talajtudomány-

ban, az egész világon utánozzák módszereit és használják elnevezéseit, meghatározásait.

Orosz mérnökök magasnyomású kazánokkal kísérletez-nek. Két Löffler-kazán 275 C fokra túlhevített gőzzel, vagyis valamivel a vörös izzás hőfoka alatt, rendkívüli mértékű átvihető erőt termel, négyszöghüvelyenként (3 négyzetcentiméter) háromnegyed tonna nyomás alatt 60.000 kilowatt hajtóerőt adnak át a szomszédos turbinának. Ez a turbina mindössze néhány láb hosszú, csak két láb (60 cm) átmérőjü és szinte nevetségesen kicsi ahhoz képest, amilyen roppant erőt képes kifejteni.

Az orosz geológusok és mérnökök mentették meg a volgamenti, szarátovi hadiipart a szörnyű tüzelőanyaghiánytól, amikor a német betörés elzárta a szenet előlük. Kutattak, kerestek és Jelsanka falucska mellett földgázra találtak. Rögtönzött csővezetéken keresztül Szarátovba juttatták, a kimeríthetetlennek látszó forrásból. A vezeték kilencven folyón, tavakon hatol keresztül, nagy átmérőjü csöveken bőven ontja a gázt, amellyel Moszkvát világítják és fűtik. Most tervezik azokat a vezetékeket, amelyekkel majd Sztálingrádot is ellátják.

*

Ugyancsak jelentékeny eredményeket mutat fel a vegyészet és biológia. Talmud vegyész igen érdekes kísérleteket végez a homokos talaj megszilárdítására, amit bizonyos anyagokkal átitatott rétegnek a homokra helyezésével ér el. Úgy látja, hogy ezzel a módszerrel elérheti az építőanyagok megszilárdítását, ami óriási jelentőségü lenne útépítésnél. Meg akarja változtatni az anyagok és a talaj tulajdonságait. Olyan folyadékot kíván előállítani, amely megszilárdítja a földet, ha permetezik vele. Roppant jelentősége lenne ennek a módszernek éppen Oroszországban, ahol a kemény útépítő anyagok hiánya súlyos problémákat okoz.

Vavilov tanár, a Mezőgazdasági Tudományok Lenin Akadémiája elnöke, tizennyolcezer kutató tudós és mezőgazdász munkáját irányitja. Feladatuk a Szovjetunió növényzetének vizsgálata, megváltoztatása és kiterjesztése, ami az egész világét is megváltoztatja, amennyiben új kísérleti növények ültetésével sikert érnek el.

A világ minden növényfajtáját meg akarják vizsgálni. Háromszáz növénytantudós utazik mindenfelé azzal a feladattal, hogy tíz éven belül háromszázezer növényfajtát, köztük harminc délamerikai vadburgonyafajtát, gyüjtsön össze. A

szovjet-tudósok megállapították, hogy az ipari jelentőségű hét-nyolcszáz növény közül százötven Kínában fordul elő, más országokban sokféle, de kisebb mennyiségű ipari növény található. Perzsiában például nyolcvan válfaj ismeretes; de ez az ország rendkívül gazdag olyan vadon növő fákban is, amelyek a szelid gyümölcsfákhoz hasonlók. Ez képezi alapját annak a mondának, hogy ezen a területen volt az Édenkert.

Észszerű okoskodás alapján következtetni lehet egy bizonyos növényfajta eredetére abból a számból, amelyben ugyanazon növényfajta változatai a környezetben előfordulnak. Ha ez igaz, akkor a búza, rizs, nagyszemű bab és a kajszinbarack Délnyugat-Ázsiából, a zab, az árpa, a szójabab Délkelet-Ázsiából származik, a hagyma, az őszibarack, olaj és a füge a Földközi-tenger vidékéről, a kemény búza Abesszíniából, a napraforgó Délamerikából és Mexikóból terjedt el.

A búza különböző fajtáinak különbözők a tulajdonságai. A Transzkaukázus 3000 lábnyi (900 m.) magasságban tenyésző búzája igen ellenálló a rozsdával és lisztharmattal szemben. Az abesszín búza korán érik. Szíriában és Palesztinában ellenálló búzafajták tenyésznek. A holland és skandináv búzák bő hozamúak, nagyszeműek, de későn érnek és rossz minőségűek. Az orosz tudósok kiválasztás és keresztezés útján olyan búzafajtát akarnak kitenyészteni, mely korán érik, bőhozamú, ellenáll a rozsdának és más növénybetegségnek, vagyis egyesíti sok különböző búzafajta jótulajdonságait.

Hadd zárjam ezt a fejezetet a Szovjetunióban járt angol tudósok nyilatkozatával! E. D. Adrian, Cambridge-i egyetemi tanár: »Néhány év mulva a Szovjetunió nagyszámú képzett természettudósa túl fogja haladni a kutató munka terjedelmében mindazt, amit ezen a téren Európa teljesít.« Dr. Julian Huxley szerint: »A Szovjetunió a biológiai kutatás terén a legelső helyet vívta ki magának.« Feltételezi, hogy hamarosan sok más dologban is vezetni fogja a világot. C. N. Hinshelwood oxfordi egyetemi tanár mondja: »Mindennél jobban hatott rám az, hogy sok lelkes tudóst és tudományos kutatót láttam, akik munkaközösségben az ország legkiválóbb tudósai vezetése alatt dolgoznak remek épületekben elhelyezve, ellátva mindennel, ami munkájukhoz szükséges és azt előmozdítja. Az egész nemzet részéről olyan megbecsülést élveznek, ami egyedül áll a tudomány történetében.«

4. *MUNKA A SZERVEZETI KÖZÖSSÉGBEN*

A Szovjetunióban a munkaszervezés a szakszervezetek feladata, melyeknek taglétszáma óriási arányban növekszik.

A Központi Szakszervezeti Tanács elnöke 1946 őszéig Nikoláj Svernik volt; zömök, határozott, barátságos ember, akivel személyesen is találkoztam Oroszországban. Már régebben megismerkedtem vele Londonban, amikor az orosz szakszervezeti delegátusokat kísérte Angliába, hogy az angol szakszervezeti vezetőkkel tárgyaljanak. Moszkvában, fogadások alkalmával, többször találkoztam vele, és meg is látogattam a Kremlben.

Svernik, aki akkor a szakszervezeti tanács elnöke volt, ma a Szovjetunió Legfelsőbb Szovjetje elnöke, vendégeit úgy mint Sztálin, szíves egyszerűséggel fogadja, nincs modorában semmi fölényeskedés, vagy nagyzolás, semmi külsőség nem utal arra, hogy mint a Központi Szakszervezeti Tanács elnöke, a világ egyik legnagyobb testületének élén áll, amely a háború előestéjén 191 szervezetet, huszonöt és fél millió tagot foglalt magában.

Ilyen óriás arányú szakszervezeti mozgalom, mely nem szakmai, hanem ipari alapon van megszervezve, harcban hatalmas fegyver lenne. Ekkora szervezet sztrájkja az egész ipart megbénítaná.

Igen, de ott nincsenek sztrájkok.

Miért? Talán törvénytelen a sztrájk? Békében semmiképpen sem. A törvényekben nincs is rendelkezés a sztrájk ellen. Miért nem? Nincs hát küzdelem burkolt, vagy nyílt formában, mint más országokban? — Pontosan ezért. — Mert nincs ki ellen harcolni és semmi ok sincs sztrájkolásra. Ellentétek, heves összecsapások előfordulhatnak, de csak, hogy egyik vagy másik igazgatási ág, vagy szervezet vitás ügyét elrendezzék. Bérharc nincs, mert nincs ellenfél, akivel harcolni kellene.

A kapitalista ipari termelésben mindig megvannak az összeütközés elemei, mert mindenkor két ellentétes érdek van jelen. A kapitalista iparban a munka költséget, terhet jelent az iparra. Minthogy minden előállított termék ára a termelési költségektől függ, a költségeket le kell szorítani, hogy az áru a piacon versenyképes legyen. Ezért akarják alacsonyan tartani a béreket.

A munkás azonban magasabb színvonalat kíván, ami annyit jelent, hogy a munka ára emelkedik. Ez feszültséget okoz. — Új termelési módszerek olcsóbbá teszik a termelést,

de a tulajdonos magának szeretné az ebből adódó hasznot biztosítani; a munkás viszont magasabb bérre tart igényt. Harcra kerül a sor. Ha a feszültség eléri tetőpontját, bekövetkezik a sztrájk, vagy kizárás.

Egészen másként van a Szovjetunióban, ahol nem áll profitéhes tulajdonos a munkással szemben, aki bért kap és magasabb életszínvonalért küzd. A Szovjetunióban azok, akik a bért kapják, részes tulajdonosai annak a vállalatnak, amelytől kapják. Csak nem harcolnak önmaguk ellen? Csak nem lépnek önmaguk ellen sztrájkba? Ha van harc, akkor az igazgatás tökéletessége, bürokratizálás veszélye, vagy személyi nehézségek miatt van. De sehol sincs alapvető érdekellentét.

Felmerül hát a kérdés, miért vannak a Szovjetunióban egyáltalán szakszervezetek? A válasz nagyon egyszerű. Igaz ugyan, hogy az ipar a nép közös tulajdona, de vannak szervezési, végrehajtási és módozati kérdések, amelyeket meg kell oldani és nagy érdeke a munkásnak, hogy benne legyen abban a testületben, amely a problémákat eldönti. A bérfokozatokat meg kell állapítani és gyakorlottság szerint osztályozni a munkavállalókat, alaposan kell foglalkozni a lakásviszonyok, biztonság, egészség kérdésével, hogy a munkás magas fokon tarthassa teljesítőképességét. A társadalombiztosítást, betegsegélyt pontosan meg kell határozni és megfelelően igazgatni.

Üzemekben fokozni a munkakedvet, üzemen kívül pedig a kulturális fejlődést előrevinni. Ezért van szükség szakszervezetre. Az állam, nemcsak elismeri a szakszervezetek jogát, ilyen természetű tevékenység kifejezésére, hanem határozottan elő is mozdítja azt. Az alkotmány 126. szakasza így szól:

»A dolgozók érdekeinek megfelelően s a néptömegek szervezkedési öntevékenységének és politikai aktivitásának fejlesztése céljából a Szovjetunió polgárai számára biztosítva van az egyesülés joga társadalmi szervezetekben: szakszervezetekben, szövetkezetekben, ifjúsági szervezetekben, sport- és honvédelmi szervezetekben, kulturális, technikai és tudományos társaságokban...«

A demokrácia egyik alapokmánya ez, és a szakszervezetek megtestesítik ezt az alapelvet. A szakszervezetek roppant taglétszáma többet jelent puszta könyv-tagságnál. A tagok megjelennek gyűléseken, résztvesznek választásokon; még a háború nehézségei között is a Szovjetunió tagságának 78 százaléka vett részt a helyi vezetőségi választásokon. És több mint ötmillió tag, vagyis minden ötödik ember egy, vagy más minőségben szerepelt a különböző bizottságok valamelyikében.

Elméletben az orosz szakszervezetek szervezete nagyon

egyszerű. Minden dolgozó férfi és nő, tekintet nélkül nemzetiségére, tagja egy szakszervezetnek, amely nem mestersége szerint veszi fel, tehát nem mint kövezőt vagy szerelőt, hanem mint annak az egész ipari egységnek tagját, amelynek keretében akár mint kövező, szerelő, hivatalnok, kárpitos, vagy hivataltakarító dolgozik.

A Szovjetunióban minden számottevő méretű állami gazdaság vagy gyár központi település, amelynek iskolái, óvodái, közkonyhái, kórházai, klubjai, sőt még színházai is vannak. Mindezt az üzem munkásai, mint szakszervezeti tagok maguk tervezik, építik, látják el személyzettel és igazgatják.

A Szovjetunió óriás tömegű munkássága — huszonhatmillió — 164 szakszervezetbe csoportosul. Minden hivatal választás útján töltendő be. Helyi szervezetek nincsenek, csak helyi ágazatok. Körzeti tagozódás előfordul ugyan, de csak a legnagyobb iparokban, mint a szénbányászat, az acélgyártás. Ezt az iparok roppant területi kiterjedése magyarázza. Igy három acélipari szakszervezet tömöríti az acélmunkásokat délen, keleten, illetve nyugaton.

Minden vállalatnál az ugyanazon munkát végzők brigádokat alkotnak. Tagjaik szabályos időközökben összejönnek, hogy megbeszéljék a szakszervezeti kérdéseket és évente kétszer megválasszák az üzemi bizottság vezetőségét. Minden második évben minden szakszervezet megválasztja delegátusait, az Összoroszországi szakszervezeti kongresszusára. Ez a kongresszus, amelyet Moszkvában tartanak, határozza meg a szakszervezeti mozgalom általános politikáját és megválasztja a mindennapi igazgatás bizottságait.

Az Összoroszországi szakszervezeti kongresszuson minden szakszervezet mérete szerint van képviselve, így 1937-ben minden 15.000 tagra egy kiküldött jutott. A kétezer kiküldöttből álló kongresszus az összes szakszervezetek legfőbb szerve. Maga választja meg végrehajtóbizottságát és nagy vonalakban előre megszabja a szakszervezetek politikáját és fejlesztése arányait.

A delegátusok információkat és javaslatokat juttatnak a kongresszushoz és azon keresztül Összoroszország Szakszervezeti kongresszusához, mely a központi tanácsot küldi ki. Innen irányul azután lefelé a rendszabályok, a javaslatok áradata minden szakszervezet központi bizottságához, és rajtuk keresztül a gyári, vagy hivatali üzemi bizottsághoz. Az összkongresszus foglalkozik az üzemegészségügy kérdésével, a kulturális és biztosítási tevékenységgel, főleg és elsősorban azonban a kollektív szerződések létrehozásával.

Mindamellett, hogy föld, ásványok, víz, fa, termelő- és közlekedési eszközök a nép tulajdonában vannak, a két legfontosabb kérdés még mindig nyitva marad.

Az első a termelés problémája. Mit, milyen sorrendben, milyen mértékben és mennyiségben gyártsanak; hol helyezzék el a gyárat, hogy a szállítási költség csökkenjen? A második az elosztás, vagyis a termelt javak forgalombahozatalának kérdése. Az első a szántóföld és a gyár kérdése: kiszorítva a profithajhászó vállalkozókat. A másik a kereskedelem vagyis a hasznothajtó üzlet kiküszöbölésének problémája. Ez utóbbi bizonyult nehezebb feladatnak.

Eleinte túlságbavitt, merev központosítással próbálták e kérdést megoldani. Rögtönzött, rendes időkre nem alkalmas módszer volt, de nagy szolgálatot tett a kezdet rendkívüli nehézségeiben, amikor az élelmezés kérdésének megoldása elsőrangú és mindenek fölött sürgős feladat volt. Az állam minden élelmiszert lefoglalt és gondoskodott az elosztásról, főleg szövetkezetek útján. Néhány már működött, amely még abban az időben keletkezett, amikor egyének helyenkint szervezkedtek a javakat megdrágító kereskedelmi haszon kiküszöbölésére. Közösen, nagyban vásárolták és önköltségi áron osztották el az árut a tagok között. Bármennyire szükséges volt is az első időkben ez az állami központosítás, terhes és merev lett később: nem felelt meg másra, csak arra, hogy gondoskodjék élelemszükséglet biztosításáról.

Meg kellett keresni a kollektív kereskedés biztosabb, hajlékonyabb, hatásosabb módját. Amíg ezt megtalálták, ideiglenesen ismét bekapcsolódhatott a magánkereskedelem, amely gyorsan átvette a teret és városokban 93, a vidéken 80 százalékig foglalta el és bonyolította le a kiskereskedelmet. A szövetkezetek olcsóbban árusítottak, de szervezetük nem felelt meg az adott feladatnak; nem tudták kielégíteni a piac szükségleteit. Hiszen a kereskedelem is mesterség, amit meg kell tanulni.

A szocializmus építői megértették, hogy a kereskedelem döntően lényegbevágó kérdés, hiszen ezekben a monumentális szavakban fejezték ki meggyőződésüket: »Soha sem volt szövetkezeteknek olyan hatalmasan döntő fontossága, mint mai körülményeink között. Különösen olyan országban, mint a miénk, ahol oly nagy számban vannak kisparaszt gazdaságok, amelyeket csak a kollektív szervezeteken keresztül, vagyis termelő- és fogyasztási szövetkezetek útján lehet a szocializmus-

hoz vezetni.« A kormány tehát teljes mértékben a szövetkezetek mögé állt. A szocializmus forgott kockán.

Szerencsére a szövetkezeti bolt nem volt új dolog Oroszországban. Már 1864-ben, húsz évvel a Rochdale-i példa után, az Uralban fekvő Kinovszkiban, összeállt a bányászok egy csoportja azért, hogy elfogadható áron jó teát vásároljon és osszon el. A mozgalom tovább terjedt. Az 1905—1906-os forradalom után, amikor a vidék öntudatra ébredt, nagy lendületet kapott és attól kezdve nagy tömegben áradt a nép a termelő- és fogyasztási szövetkezetekbe. Az első világháború végén a szövetkezeti tagok száma az addigi egymillióról ötre, majd 1918 januárjában már kilencmillióra emelkedett.

A szövetkezetek két formája alakult ki egymás mellett: a mezőgazdasági és a kézműves szövetkezet. A mezőgazdasági szövetkezetekbe a parasztok csoportosultak, akik lent, burgonyát stb. termeltek és vetőmagra, gazdasági eszközökre volt szükségük, tehát összeállitak avégből, hogy közösen adják el termékeiket és szerezzék be mindazt, ami a gazdálkodáshoz szükséges.

A kézművesszövetkezetekbe egy-egy szakma emberei csoportosultak, hogy közösen adják el termékeiket. A szovjet állam 1924-től kezdve nagy határozottsággal és erővel állt a fogyasztási szövetkezetek mellé, árleszállítással, adókedvezménnyel és fokozott áruellátással növelve teljesítőképességüket. Mikor pedig 1929-ben nagyszabású ipar fejlődött ki, ami a szovjet állam nagy erőssége lett, még határozottabban törekedtek arra, hogy a kollektív és szövetkezeti mezőgazdasággal egyensúlyban tartsák, elsősorban biztos piacot szolgáltatva termányeiknek. Nagy sikert értek el mind a két területen és két év múlva a magánkereskedelem megszűnt. Az állam és a szövetkezetek betöltötték szerepüket.

A közbeeső időben emelkedtek a bérek, ezzel együtt járt a megnövekedett kereslet élelem és iparcikkek terén. Az állam kereskedelmi vállalatai és a szövetkezetek igyekeztek a kívánságoknak eleget tenni. Először, különösen városokban, az állami kereskedelmi vállalkozás túlhaladta a fogyasztási szövetkezeteket. Az 1930-tól 1935-ig terjedő időszakban az állami áruházak és kioszkok száma 23.600-ról 108.900-ra nőtt. A fogyasztási szövetkezetek száma pedig 119.300-ról 158.100-ra gyarapodott.

Városokban az állam fokozatosan uralkodó kereskedelmi tényezővé vált és az is maradt. Az 1937-i adatok szerint az állam bonyolította le a kiskereskedelem 95 százalékát; ebből 27.9 százalék jut vidékre, ahol a fogyasztási szövetkezetek

71.3 százalékkal tartották a teret. De a Szovjetunió minisztertanácsa 1946 november 9-én visszaállította a szövetkezeti kereskedelmet a városokban is, és előmozdította elterjedését vidéken is. A Szövetkezeti Központot felhatalmazták, vásárolja össze a falvak termésfeleslegét és az állam által megállapított áron adja el a városban. Ugyanekkor könnyítéseket adtak a szövetkezeteknek termelésük fokozására, hogy ne csak a vidéket, de a városokat is nagyobb mértékben elláthassák fogyasztási javakkal. A kitűzött cél az volt, hogy megfelelő nyersanyag ellátással, bizonyos adók elengedésével könnyítve a szövetkezeteken, 1947-ig 2500 új termelőszövetkezet jöjjön létre és folytassa zavartalanul munkáját. A tervezet szerint az új szövetkezeteknek egy év alatt a következő termelési feladatot kell elvégezni: 500.000 ágy, 4000 tonna konyhaedény, 5 millió pár nemezcsizma, 23 millió pár férfi és női harisnya és 15 millió pár bőrcipő.

A fogyasztási szövetkezetek első nagy feladata vidéki eladási szervezetük megjavítása volt, és 1936-ban felmentést kaptak a városi kereskedés alól. 1946-tól ismét a fenti körvonalak szerint szélesedik hatáskörük. A Szovjetunió fogyasztási szövetkezeteibe ma 76 millió tag tömörül és a világ legnagyobb szövetkezeti mozgalmát jelenti. Ezek a nagy gonddal egybehangolt szövetkezetek a falusi *szelpok* széles alapzatára épülnek (így nevezik a falusi szövetkezeteket), amelyek kerületi fogyasztási szövetkezetek egységébe, ezek pedig körzeti és területi egységekbe csoportosulnak. Mindezek azután egy központi szervbe, a Szövetkezeti Központba, vagyis a Szovjetunió összes fogyasztási szövetkezetei központjába olvadnak be. A körzeti és területi egységek közvetlenül vannak képviselve a Szövetkezeti Központban, a Szövetséges Köztársaságok egységei közvetve, a Szövetséges Köztársaságok Fogyasztási Szövetkezeti Mozgalom kiküldöttei által. A Szelpo, a helyi fogyasztási szövetkezet ügyeit, a tagok közgyűlése ellenőrzi, mely háromhavonként ül össze. Ha a Szelpo működési köre több falura terjed ki, mindegyik falu kiküldötte résztvesz a taggyűlésen, az egy évre választott tagokkal.

A közgyűlés, az ügyek vitelére végrehajtó bizottságot és öt-hét tagból álló igazgatóságot és felügyelőbizottságot küld ki, mely a törvény előírásai szerint intézi a Szelpo összes ügyeit, beleértve a kereskedelmi tervet, a haszon elosztását, alkalmazottak ügyeit stb. A közgyűlés csak akkor tartható meg, ha a tagok 66 százaléka jelen van, de rendesen igen látogatottak és élénk lefolyásúak. 1944-ben megtartott közgyűlésen a 18.695 vidéki fogyasztási szövetkezet tagságának 87.7

százaléka vett részt. Férfiak és nők egyformán 16 éves koruktól fogva lehetnek tagjai fogyasztási szövetkezeteknek, ha 3 rubel belépési díjat fizetnek és legalább ötven rubel értékű részjegyet vásárolnak. A fogyasztási szövetkezetek nagy piramist alkotnak, melynek alján a Szelpo, csúcsán a Szövetkezeti Központ áll, irányítva és tervszerűsítve a fogyasztási szövetkezetek egész rendszerét. Ez vásárolja fel a mezőgazdasági terményeket, megszervezi a fogyasztási cikkek termelését, kenyérsütést, közétkezést, befektetett tőkék szétosztását, ez osztja be a megrendelések kiadását és a hitelek nyujtását.

A falusi szövetkezetek boltjai zsúfolva vannak áruval· kenyér, hal, hús, vad, zsir, tojás, tea, kávé, bor, sör, dobozos konzerváru, gyapjúáru, cipő, ruha, ablaküveg, vasáru stb. Az árusított cikkek mennyisége, változatossága, évről-évre fokozódik, minősége javul. Az elosztás a körzeti, vagy köztársasági uniókon keresztül történik úgy, hogy a kerületi szövetkezeti uniók ezeknél vásárolják nagyban az árut és juttatják azt lefelé a kisebb szövetkezeti szervekhez.

A fogyasztási szövetkezetek városi készitményeket vásárolnak és adnak el tagjaiknak. De vásárolnak mezőgazdasági terményeket is, mind a parasztok, mind a város számára, összekötő láncszemet alkotva falu és város között. Foglalkoznak tartósított élelmiszerek előállításával, főzelékfélék, gyümölcsök szárításával, sózásával. Tésztát, kenyeret sütnek és felszabaditják a háziasszonyokat más termelő feladatok és társadalmi munkák elvégzésére.

A haszon elosztása az év végén, a közgyűlés határozata alapján történik. A mérleg mindig úgy készül, hogy az üzemi, kulturális és sportkiadások levonása után maradó haszon felét az alaptőkéhez csatolják. A fogyasztási szövetkezetek tevékenységének kulturális és nevelőhatása fokozódik és mindjobban érezhető.

Könnyen elképzelhető, hogy olyan sokféle és egymástól különböző feladatot betöltő szervezetnek, mint a fogyasztási szövetkezetek hálózata, rendkívül képzett személyzetre van szüksége. Ezt a kérdést igyekeznek minél jobban megoldani, ezért a fogyasztási szövetkezetek programjában első helyen áll a nevelés kérdése.

1. A szövetkezet intézeteket tart fenn a vezető személyzet kiképzésére. A növendékek négyéves tanfolyamot végeznek és választhatnak a következő szaktárgyak között: a) közgazdaságtudomány és könyvelés, b) közgazdaságtudomány és kereskedelem, beleértve a tervezést is, c) kereskedelem, árúismereti gyakorlati képességgel mezőgazdasági és ipari cik-

kekre. Mindegyik szak általános ismeretet ad a következő tárgyakban: közgazdaságtan, magasabb matematika, statisztika, történelem, könyvelés, kereskedelmi szervezés. Ezenkívül minden tagozatban a megfelelő szaktárgyakat adják elő. Felvételre jelentkezhetik, aki elmult 17 éves és igazolja, hogy középiskolát végzett.

2. Alacsonyabb tanfolyamokon könyvelést, árúismeretet stb. tanítanak. Felvételre jelentkezhetnek 13—15 éves növendékek. Az ilyen szakiskolák száma 44, növendékeik száma 9700. A tanfolyam háromeves.

3. Van ezenkívül 71 szövetkezeti-ügyviteli iskola, növendékeik száma 5090. Hetévi általános iskolai végzettséggel 14 éves korban lehet oda belépni. Vannak emellett kereskedelmi levelezési tanfolyamok is.

Ezt az oktatási munkát szintén a Szövetkezeti Központ irányítja. Anyagi alapját az adja, hogy a falusi és körzeti szövetkezetek kulturális költségvetésük legalább húsz százalékából előbb ellátják a körzeti kulturális alapokat, a fennmaradó nyolcvan százalékkal a Szövetkezeti Központ által igazolt intézetek pénzügyi alapjához járulnak hozzá.

Ezt az általános kulturális tevékenységet a szövetkezetek bonyolítják le, de elsősorban a szakszervezetek felelősek érte, amelyek e téren irányító és ellenőrző szerepet töltenek be.

6. *TERV ÉS HALADÓ DEMOKRÁCIA*

Választások

A terv a szovjet-rendszerben nemcsak a hatóságok, hanem a nép terve is. Valóban, a nép szilárd támogatása nélkül, a terv mitsem érne. A támogatás azonban megvan. A terv sikere a sejtek erejétől függ, vagyis a számtalan helyi központtól, melyek gondolkodásban és cselekvésben közreműködve érzik és tudják, hogy részük van a terv kialakításában, végrehajtásában.

A Szovjetunió sejtrendszere kiállta a háború legnagyobb próbatételét is. A háborúban nyilatkozott meg, mennyire a terv mögött áll a nép, vagyis sejtközösség támogatása. A háború létrehozta a partizánt és ezzel bebizonyította, hogy az egész gazdasági rendszer a nép helyeslésével épült fel és működne akkor is, ha alig néhány sejt maradna meg. Abban a pillanatban pedig, amint a háború megszűnt, helyreállt a sejtek szervezetének teljes működése, egyedül a nép tudása és elha-

tározása alapján; nem vártak, míg irányítást kapnak felülről. A sejteknek ez az ereje, a tervnek ez a támogatása az egész nép részéről és az általános törekvés a végrehajtásra, megérdemli, hogy közelebbről tanulmányozzuk e kérdést, mert ebből sarjad ki és ezzel magyarázható az orosz felfogás a demokráciáról.

A szovjet hatóságok úgy fogják fel a tervezés rendszerét, mint eszközt a orosz társadalom további demokratizálására. Az egyszerű emberek tömege azzal, hogy résztvesz a tervezésben és végrehajtásban, addig soha nem tapasztalt módon érzi át és győződik meg arról, hogy valóban van hatalma és befolyása saját jövője formálására. A népnek adott hatalom, amely alulról felfelé áramlik és megnyilvánul abban a tényben is, hogy a nép résztvesz a terv kialakításában, egyik legjellegzetesebb vonása a szovjet-életnek.

A nép egyre szélesedő szabadsága nyilvánul meg abban, hogy a hatalmat mind nagyobb mértékben a választott helyi hatóságok, nagyrészt gyári szakszervezetek és a kollektív gazdaságok gyakorolják. A választott helyi hatóságok bármikor felelősségrevonhatók, ez képezi békében és háborúban a szovjet-hatalom forrását. A háború alatt a sejt tartotta fenn a szervezetet még akkor is, amikor az invázió elszakította a helységet az irányító központtól. Amint a béke fokozatosan visszatért, felújult a kapcsolat a szervezettel A sejtek a visszatérő élet erejét árasztják a terv kialakításába és viszik bele működésébe. A sok-tízezernyi apró helyi bizottság és helyi tanács, melynek széleskörű hatalma van saját ügyeik vitelére, egyúttal helyi végrehajto szerepet is betölt. Ezek építik újjá a falvakat, utakat, ismét felszerelik a műhelyeket, gyárakat, iskolákat, vagy templomokat. A központi szervezet azzal vesz részt ebben az újjáépítesben, hogy gondoskodik az anyagi alátamasztásról, folyósítja a szükséges összeget.

A Szovjetunióban ilyenformán a nép választott képviselői olyan ellenőrzést gyakorolnak a közigazgatás vezetői felett, ami nyugaton teljesen ismeretlen. Gyakorolják azt műhelyben és szántóföldön, helyi ügyek intézésében és egyre növekvő mértékben a körzeti és legfőbb központi igazgatásban. Még nagy út áll előttük, de jó úton haladnak. A helyszínen járt közvetlen megfigyelők kiemelendőnek tartják, hogy 1946 márciusában a Legfelsőbb Szovjet ülésén sokkal őszintébb, merészebb, öntudatosabb légkör alakult ki.

Ez a folyamat pontosan az, ami Leninnek azt a tervét és gondolatát valósítja meg, hogy szeretné, ha az országban

akármelyik szakácsnő is tudná, hogyan kell egy országot kormányozni. A nép bátorítása, öntudatra ébresztése, hogy a helyi hatalmat gyakorolja és felelősségét átérezze, a szovjet-hatóságoknak kezdettől fogva egyik legfontosabb kitűzött célja.

Csakugyan, az alapvető probléma, amelyet Lenin és az új szovjet-rendszer építői először kívántak megoldani, az volt: hogyan lehessen a legegyszerűbb embert, az egyszerű asszonyt, helyesebben minden férfit és nőt belevonni a kormányzás napi feladatai megoldásába, belevonni őket, mint az állam polgárait, mint termelőket és fogyasztókat. Ezt a célt a következőképpen próbálták megvalósítani: minden tizennyolc évet betöltött szovjet polgár nemre való tekintet nélkül jogosult a falusi tanács, vagy ahogyan az oroszok nevezik: a falusi szovjet tagjainak választásában résztvenni. Minden falunak megvan a választás útján létrejött Tanácsa, melybe minden száz választó egy-egy képviselőt küld, ez a kormányzat alapszerve; a felülről jövő kormányzati utasítások végrehajtására, egyúttal felhatalmazva arra, hogy bíróságot küldjön ki a helyi közigazgatás és igazságszolgáltatás végrehajtására.

A községi tanács ügyel arra, hogy a kollektív gazdaságok, iparvállalatok és fogyasztási szövetkezetek eredményesen működjenek. Ellenőrzi és felülvizsgálja a helyi vállalatok elszámolását és amennyiben szükséges, pénzbüntetést ró ki és megtorlást alkalmaz, ha a törvényt nem tartják be, vagy a tervtől eltérnek. Hatásköre körzete területén belül mindenre kiterjed. Megkívánják, hogy a körzetén kívüleső dolgokat megértse és bekapcsolódjék a kerület, tartomány, köztársaság és végül az egész Szovjetunió, sőt az azon kívüleső nemzetközi ügyek vitelébe is.

Másrészt fel van hatalmazva, sőt buzdítják is arra, hogy javaslatokkal álljon elő minden olyan ügyben, amely a felsőbb hatóságokhoz tartozik. Ez rendkívüli jelentőségű elvi kérdés. Mert a helyi tanács fennállása és hatásköre, valamint az a körülmény, hogy minden városi és falusi polgár szavazatával közvetlenül választja képviselőit a helyi parlamentbe, valamint a nemzetek parlamentjébe, ezt az intézményt valóban demokratikus kormányformává teszi. A hatalom alulról felfelé irányul, ugyanakkor a tekintély felülről lefelé áramlik. A legfelül álló választott testület tájékozva van az alul levő többség akaratáról, a megbízatás azonban tőle bármikor visszavonható, ha elmulasztja a többség kívánságának végrehajtását. Abban a helyzetben van, hogy szabályokat állíthat fel, tanácsokat adhat, amelyeket a megválasztott testületen keresztül ismét

visszaküldenek magához a falusi szovjethez. A törvényhozási és közigazgatási hierarchia különböző szerveit és testületeit, a körzetieket és tartományiakat közvetlenül maga a nép választja.

Ugyanez az elv uralkodik a tervek terén, amelyek felülről lefelé és alulról a legfelsőbb helyekig ható vitákon keresztül tisztulnak, míg végső formájuk kialakul. Először ideiglenes terv készül, amelyben fel van tüntetve minden ipar, falu, sőt egyén helye is. Ez a terv már összegyűjtött információk alapján készült és utána körbe jár tanulmányozás és megvitatás céljából. Ennek a tanulmányozásnak az eredményei és a hozzáfűzött megjegyzések megteszik útjukat felfelé, de már magukkal visznek bizonyos alulról jövő erőt. Erő mutatkozik a helyi körülmények és szükségletek ismeretének felfelé haladó mozgásában, de erő nyilvánul meg a véglegesen megformulázott és érvénybe lépett terv iránti megértésben és érdeklődésben is. A közösség minden egyes tagja érzi, hogy segített a terv létrehozásában, ennélfogva életbevágó módon érdekelt a megfelelő végrehajtásában is.

Pontosan ugyanez az elv uralkodik többé vagy kevésbbé kifejlett formaban a szakszervezetekben, kollektiv gazdaságokban, szövetkezetekben és a kommunista pártban is: alulról föltörő vitalitás, szabad véleménynyilvánítás és óhajkifejezés, szabad akarat. Továbbmenve, — ezt a tételt más helyütt bővebben kifejtem —, ugyanez az elv uralkodik erőteljesen minden téren a Szovjetunióban, a szovjet-területen élő több mint 170 nemzet, vagy népcsoport körében is. Nézzünk például egy taskendi gyapotfonó gyárban dolgozó üzbéget. Gondosan tájékoztatják az össztervrol és arról, hogyan kapcsolódik abba a saját ipara. Ez fejleszti ki a nemzetet átfogó építő ösztönt, megértést, érzéket a vállalkozás iránt.

A közösség minden tagja érzi, éppen ez uralkodó elv alapján, hogy része van sorsa kialakításában és mindenki minden nemzetiségre és mindkét nemre kiterjedő teljes egyenjogúságot élvez a Szovjetunióban, semmiféle megkülönböztetés nincs. Minden szovjet polgárnak van gazdasági és társadalmi joga, nincs semmiféle hatalmas monopólium sajtó, rádió, vgy film terén! Erre alapítja a szovjet kormány azt az állítását, hogy ami ott van, az a demokrácia.

Az a nagy különbség, amely a szovjet választási rendszer és a miénk között fennáll, alapos elemzést tesz szükségessé. Nálunk a két vagy három párt rendszere, náluk az egypártrendszer uralkodik. Könnyen feltételezhető ebből az első pil-

lanatban a választói szabad akaratnyilvánítás elnyomása, és hogy az egyhangú választáson, ahol mindenki megjelenik a szavazóurna előtt, a 99 százalékot is elérő többség csalás is lehet.

Másrészt nehéz feltételezni, hogy a választások iránt megnyilvánuló egyetemes érdeklődés puszta szemfényvesztés és hetekig tartó tömeggyűlések, élénk viták után a tömeges megjelenés a szavazóurnák előtt csak felülről irányított és a tömeg terrorizálásával, és megfélemlítésével elért eredmény. De álljunk csak szóba akármelyik értelmes orosszal, azonnal meglátjuk, milyen rendületlenül hisz a szavazás fontosságában, hogy minden szavazat számottevő, döntő és abban, hogy a szavazati jog igazi hatalmat jelent a szavazó részére. Mivel fontosnak tartom e kérdés teljes megvilágítását, kezdjük a szavazási eljárás vizsgálatánál.

A jelölteket nem pártok, hanem szervezetek állítják, szervezet pedig igen sok van. Hogy csak néhányat említsek: a kommunista párt, az ifjú kommunisták, valamennyi szakma szakszervezete, minden sport- vagy kulturális egyesület, a színházak személyzete, az Írószövetség, vagy nagyüzemek, gyárak, vagy farm dolgozóinak hivatalos formák között megtartott tömeggyűlése. A jelölést megelőző hetekben vita folyik a különböző munkhelyeken, hogy a szavazók meggyőződjenek arról, melyik jelölt tudná legjobban szolgálni az egész környéket. A választókerület valamennyi jelölő testületének kiküldöttei ezután konferenciát tartanak és megállapítják, hogy az így kiválasztott jelöltek közül kit támogatna a legtöbb szervezet. Az így kézfelmutatással választott jelöltet fogadja el azután az egész körzet, melyben bennfoglaltatnak pártemberek és pártonkívüliek, és ettől kezdve, ezt a jelöltet támogatja a körzethez tartozó valamennyi szervezet is.

Az élet legkülönbözőbb területéről kikerülő jelöltek érdemeit nyilvánosan megvitatják, ehhez járul a választás napja előtt az ujságokban közölt teljes életrajzuk. Természetesen, a legnagyobb vonzerőt a kommunista párt gyakorolja, de nem egyszer megtörténik, hogy jelentős helyi testületek alapos okból elvetik a párt jelöltjét. Emlékeztetni kell itt arra, hogy maga a kommunista párt sem más, mint valamennyi szervezet központi magva, amely hangot ad különleges kívánságaiknak és ajánlja azokat az ország többi részének.

Egy nagyfontosságú szempontról sohasem szabad megfeledkezni, és ezzel eljutunk a saját és a szovjet választási rendszer közötti különbség lényegéhez. Ez pedig az, hogy a Szov-

jetunióban nincsenek egymással versenyző érdekcsoportok sem gazdasági, sem társadalmi téren; ez ismeretlen és jelentőségét nehéz felfogni a nyugati világban. A Szovjetunióban nincsenek versengő osztályok. Nincs szükség politikai csoportokra, hogy egyik, vagy másik érdekeit képviseljék, mint nálunk, ennélfogva nincs szükség egymással szembenálló pártokra sem. Ez természetesen nem zárja ki a vitát, vannak, még hozzá igen heves, gyakran túlfűtött viták, de olyan kérdések körül, hogy vajjon mi a termelés legjobb módja, és ki a legalkalmasabb a fokozására. A szocializmus alapvető tételei oly általánosan elfogadottak és oly kevéssé válnak kérdésessé, amint Angliában a sebészetben az orvosnak nem jut eszébe a fertőzés elkerülése felett vitatkozni. Az az érdeklődés, amelyet a vita kivált, legjobb bizonyitéka a szovjet-rendszer demokratikus alapjának. Az 1936-i alkotmány tervezetét hatvanmillió szovjetpolgár kivanta megismerni. Ez az előkészítő fogalmazvány megjelent a Szovjetunió minden fontosabb nyelvén, és 130 ezer hozzászólás, kiegészítő javaslat érkezett be. Nem példanélküli szavazás ez? Egy nép, amely ily alaposan kihasznalja az alkalmat a vitára, a cselekvő demokrácia legfontosabb kellékével rendelkezik. Ezekben a vitákban arról van szó, mit kellene tenni a mezőgazdaság vagy gyár érdekében és ezekben válnak az egyszerű férfiak és nők a szó legigazibb értelmében állampolgárokká.

Az érdeklődés nagyságát és mélységét az mutatja, milyen nagy százalékban járulnak a polgárok a szavazóurnák elé. Az 1946 február 10-én megtartott választásokon 99.7 százalékot tett ki a szavazók száma és ezeknek 99.18 százaléka a kiválasztott jelöltekre szavazott. Ahol ilyen nagy a politikai érdeklődés, ott valami élő realitásnak kell a választások mögött állni, hiszen a szavazás titkos és közvetlen.

Megtörténik, hogy a szavazók száma 100 százaléknál nagyobb, de ez nem jelenti, hogy hamisítás történt. Ez annak tulajdonítható, hogy aki a választás napján nem tartózkodik a saját kerületében, szavazhat ahol aznap van s a polgárok utazása alkalmával tartózkodási helyükön leadott szavazatok teszik a 100 százalékon felüli számot.

A szovjet felfogás szerint a demokrácia alapja a nép kormánya, amely a népért és a nép közreműködésével dolgozik. A nép kétségtelenül hisz abban, hogy döntő szava van a kormányzás kérdésében és e meggyőződésének megfelelően cselekszik.

A Szovjetunió Legfelsőbb Szovjetje két házból áll: a Szövetség Szovjetjéből és a Nemzetiségek Szovjetjéből.

A Szovjetunió választókerületei körülbelül egyformán 300 ezer lakost tartanak nyilván, tehát az egész Szovjetunióban, akár Moszkvában, akár Üzbekisztánban minden 300.000 lakosnak a Szövetség Szovjetjében van egy képviselője. A 300.000 lélekszámból átlag 200.000 felnőttet lehet számításba venni.

A Nemzetiségek Szovjetje megfelelő képviseletet biztosít az összes nemzeteknek. A Szovjetuniót alkotó minden szövetséges köztársaságot huszonöt küldött képviseli, tizenegy képviselőt küld minden autonóm köztársaság (autonóm köztársaság olyan nemzeti csoportosulást jelent, melyet mindenfelől szovjet-terület vesz körül és nincs közös határa a nem szovjet-állammal), az autonóm területek öt képviselőt küldenek és minden nemzeti kerület egy-egy küldöttel képviselteti magát.

A Szovjetunió köztársaságai a következők:

Oroszországi Szocialista Szövetséges Szovjetköztársaság
Ukrán Szocialista Szovjetköztársaság,
Bjelorussz Szocialista Szovjetköztársaság,
Azerbajdzsán Szocialista Szovjetköztársaság,
Grúz Szocialista Szovjetköztársaság,
Örmény Szocialista Szovjetköztársaság,
Turkmén Szocialista Szovjetköztársaság,
Üzbek Szocialista Szovjetköztársaság,
Tadzsik Szocialista Szovjetköztársaság,
Kazách Szocialista Szovjetköztársaság,
Kirgiz Szocialista Szovjetköztársaság,
Karél-Finn Szocialista Szovjetköztársaság,
Moldvai Szocialista Szovjetköztársaság,
Litván Szocialista Szovjetköztársaság,
Lett Szocialista Szovjetköztársaság,
Észt Szocialista Szovjetköztársaság.

Népessége alapján a Szövetség Szovjetjében az Orosz Köztársaságé körülbelül a képviselői megbízatások fele. De ugyanannyi képviselete van Örményországnak a Nemzetiségek Szovjetjében, holott ennek a köztársaságnak lakossága egynyolcvanötödét teszi az Orosz Köztársaság lakosságának.

7. *ADÓK, BÉREK, FIZETÉSEK, JÖVEDELMEK, ÁRAK*

Honnan veszi a Szovjetunió a pénzt az ingyenes oktatásra, egészségügyi szolgálatra és más díjmentes szolgáltatásra, amelyek folytonosan bővülve fokozatosan valósítják meg a kommunizmust: a »mindenkinek szükséglete szerint« elvet?

Semmi sem gyakoribb, mint ez a kérdés, ha a Szovjetunió szociális teljesítményeiről van szó. Honnan veszi a Szovjetunió a pénzt? Ingyenes nevelés! Hogyan fizetnek érte? Ingyenes orvosellátás, minden tagdíj nélkül! Ki fizeti meg? Színház, opera, balett olyan áron, ami semmiféle jegypénztári számítás alapján nem lehetséges! Ki fedezi a különbözetet? Hadsereg, mely összezúzta a német hadigépezetet! Honnan van pénz felszerelésre és fenntartásra?

Honnan veszi a Szovjetunió a pénzt rendkívül sokféle tevékenységére? Nagyon sokfelé ágazó kérdés ez, választ kell adni rá és a válasz nagyon is világos! A pénz nem személyes jövedelemadókból származik. Határozottan nem, és ezt első pillanatban láthatjuk, ha betekintünk a személyes jövedelemadó számadataiba. Általában a személyes jövedelmet alacsonyan adóztatják meg, aminek társadalmi okait később fogom megvilágítani, de ez az adó aránylag kevés embert érint és a Szovjetunió összes adóbevételének csak 5.7 százalékát teszi.

A bevétel főrészét, vagyis a védelem fenntartását, nevelést, orvosi szolgálat és társadalmi szolgáltatások fedezését nem a jövedelemadó, hanem a kollektív tulajdont képező ipar haszna fedezi. Ez a haszon fedezi az orosz állami költségvetés 91.9 százalékát. Adók a költségvetésben mindössze 8.1 százalékkal szerepelnek.

A szovjet pénzügyi rendszer sarkalatos problémája volt, hogyan hozzon létre megfelelő szervet az akkumuláció, vagyis ipara mobilizálására és ugyanakkor növelje az ipari és mezőgazdasági munka mozgósítását is.

De előbb néhány szót a multról és történetéről! Szovjet-oroszország rossz, tökéletlen adórendszert örökölt. A cári adózás társadalmi szempontból bűnös volt, nemzeti szempontból eredménytelen. Társadalmilag rossz volt, mert az adózás súlyát a közvetett adókra helyezte: a legfőbb életszükségleti cikkekre, főként az élelmiszerre és italra. A közvetett adózás a legnagyobb terhet a parasztokra és az ipari munkásokra rótta, vagyis azokra, akik legkevésbbé tudták azt elviselni. A közvetett adó- és vámbevételek a cári adók 87 százalékát tették ki. Az 1913. évi közvetett adóbevételek 59 százaléka a szeszcsitalok megadóztatásából származott.

Nemzeti szempontból rossz a közvetett adózás, mert nem alkalmazható rugalmasan. Ezenkívül a közvetett adózás már az első világháború előtt elérte végső határát, tovább nem volt tágítható. Az volt a kérdés, mi történjék, mert a közvetlen, vagyis egyenesadókat továbbra is úgy akarták fenntartani,

hogy a vagyonos osztályok, akik legkönnyebben fizethetnének továbbra is kibujhassanak alóla. Ha már nem lehetett teljesen mentesíteni őket, nem akartak alaposabban a zsebükbe nyúlni. Ilyenformán hatalmas űr tátongott ott, ahol a gazdagok adójának, az egyetemes adónak kellett volna a költségvetést feltölteni. Honnan vették volna a háborús kiadások fedezetét?

A szeszesitalok fogyasztási adójának csökkenése hatalmas csapás volt a cári állam pénzügyi egyensúlyára. A cári Oroszország háborús adózása egy fél rubellel sem tudott többet kipréselni az államkincstár részére. Egyetlen pénzforrása: a papirpénz nyomása, aminek következménye infláció és áremelkedés lett. A földbirtokos ingatlanának reális értéke sértetlen maradt, ugyanakkor a reáljövedelem, a jövedelem vásárlóereje veszedelmesen esett, vagyis a dolgozók kerültek elviselhetetlenül nehéz helyzetbe. A termelés csökkent, a papírpénz szaporodott. Kevesebb holmi került a piacra, több pénz kellett megvásárlásukra, az árak rohamosan nőttek.

A pénz helyét a csere kezdte elfoglalni. Minthogy a pénz ténylegesen már semmit sem jelentett, a nép semmire sem értékelte és kezdte az egyik reális dolgot a másikra cserélgetni tojást kesért, gabonát szappanért stb. Minden civilizált közösség egyik fő kelléke egészséges, bizalmat élvező pénzrendszer. A szovjet-rendszer 1924-ben ismét helyreállította a pénzrendszert. A stabilizálás egyik eszköze az volt, hogy a parasztságot kötelezték, hogy adója egyrészét pénzben, egyrészét természetben fizesse. Ezáltal ismét megindult a kereslet a pénz iránt, a pénznek újra értéke lett. Ilyen körülmények között, a polgárháborúval súlyosbítva, fogott hozzá az új szovjet-kormány, hogy megvesse az olyan adórendszer alapját, amely gazdasági szempontból helytálló és társadalmilag igazságos. Az első ilyen módszer átmeneti jellegű, de rendkívüli politikai jelentőségű volt. Az új rendszer bevezette a jövedelemadót, a gazdagok személye és jövedelme után kirótt adót, olyanokat adóztatott, akik addig úgyszólván teljesen kibújtak az adózás alól, minthogy élelmiszerekre kiadott, vagyis fogyasztási adóval terhelt kiadásaik összes jövedelmük lényegtelen töredékét tették ki.

Ez a rendkívüli jövedelemadó, amint akkoriban nevezték, szándékosan azok ellen irányult, akik nagy összegeket gyüjtöttek össze. Tulajdonképpen háborús rendszabály, valójában politikai adó, mert célja nemcsak új adóbevételi forrás teremtése, hanem főként a szovjet-rendszer legfőbb ellenzői erejének gyengítése volt.

Külsőleg nem volt szembetűnő változás az új rendszer adózásában, minthogy megmaradtak az egyenes és a közvetett adók is. Lényegileg azonban a változás nagyon radikális. A súlypont a közvetlen, vagyis egyenes adókra tolódott át. A cári időkben a gazdagoknak kibúvót biztosító egyenes, közvetlen adó lett az új szovjet költségvetés egyik legfontosabb tétele, a szovjet-rendszer pénzszükségletének forrása.

A cári Oroszországban magánszemélyek birtokában volt a vagyon. Ugyanígy a vagyont termelő gépek és a földbirtok is. A Szovjetunióban a termelőeszközök és a földbirtok az állam, az üzemek és a kollektivák dolgozói tulajdonában vannak. A szovjet-iparnak két ága, az állami tulajdont képező és szövetkezeti üzemek; vagyis a benne dolgozó munkáscsoportok tulajdonát képezők. Az egyenes adó, mely alól valamikor a gazdagok kibújtak, most a társadalmasított iparra terelődött át, ez azonban nem menekül előle, és nem is kíván kibújni. Ez az egyenes adó minden eladásra kerülő termelvényre vonatkozott és pedig termelése utolsó állomásán történő eladáskor: automobilra az automobilgyárban, a cipőre a cipőgyárban. Ez a kész áruk után, az eladás pillanatában szedett adó, vagyis forgalmi adó, a legfontosabb minden szovjet adófajták közül, mert ez szolgáltatja az állam bevételének legnagyobb részét.

Térjünk át a jövedelmek és bérek kérdésére. Már itt az elején megmondom, hogy a Szovjetunióban különböző bérek vannak, szándékos, egyenlőtlenség van, mert a bérkülönbözet mint buzdító erő szerepel.

Nem új dolog ez. Tizenhat évvel ezelőtt, 1931-ben, Sztálin kifejtette, hogy a bérek egyenlősítésével megszűnik a kilátás az előmenetelre, a tanulatlan munkást semmi sem ösztönzi szakképzettség megszerzésére, ha a tanult és tanulatlan munkás egyenlő bért kap. De a Szovjetunióban az egyenlőtlen bérek alapos meggondoláson és tervszerűségen épültek fel és ha egyesek sokat keresnek, mások meg keveset, ez tervszerűen, nem pedig véletlenül történik úgy.

A bérek különbözősége nem vezet osztályelkülönülésre. Edward Crankshaw, aki a háború alatt angol katonai misszióval járt a Szovjetunióban, »Előjogok Oroszországban« címmel cikket írt a »New Statesman« 1946 májusi számában. Helyesen mondja: »Nem láttam különböző bevételi színvonalak körül kristályosodó új osztály-elkülönüléseket.

A bérkülönbség arra való, hogy jutalmazza az átlagosnál többet teljesítő munkást. A bér iparonként, fokozatonként, helyenként változik. Így például a vászonszövő iparban, ahol leg-

alacsonyabb a bérszínvonal, jelentékenyen alatta marad a nehéz fémiparban, vagy a petróleumfinomító iparban fizetett béreknek. Ha a vászonipar 1938. évi átlagos kereseti index-száma 100, akkor a nehéziparé 161-re tehető.

A bérek munkakategóriák szerint is változnak. Ha a gépiparban a munkás átlagos keresetének index-száma 100, a tervező-rajzolóé 350, a főmérnöké 600, a nagyüzemi igazgatóé 2000 körül lehet.

Mindenképpen lényeges leszögezni, hogy nem a bér képezi a dolgozó ember teljes jövedelmét. »Teljes« úgy értelmezendő, hogy módjában van maga és családja részére bizonyos javakat és szolgáltatásokat biztosítani. Eltekintve az alap pénzben kifejezett bérjövedelmétől, melyet minden iparágban hosszu, alapos tárgyalások alapján, a dolgozók személyes részvételével állapítanak meg, van akkordteljesítmény után számított külön jövedelme, vagyis a bónus, továbbá a vállalati haszon szétosztásából eredő részesedése is. Nagyon kevesen kapják csak, vagy kénytelenek beérni pusztán az átlagos napibérekkel.

Részesül ezenkívül úgynevezett társadalmi juttatásban, vagyis kap bizonyos javakat és szolgáltatásokat, anélkül, hogy fizetne értük. A javak és társadalmi szolgáltatások bizonyos köre ez, amely a »mindenkinek a szükséglete szerint« cím alá sorozható és ingyenesen kerül elosztásra. Ez a kör is változó és állandóan bővül. A bővülés mértéke a munkás igyekezetétől függ és igy további ösztönzést ad a munkára és minden fokozatában a gyakorlat szerzésére. Minél nagyobb a munkateljesítmény, annál több lehet a társadalmi szolgáltatás, és annál jobban emelkedhet a bér is, melyet az ipar fizetni képes.

Lehetetlen itt a társadalmi szolgáltatások teljes felsorolását adni, de legfőbbek ezek között: a táppénz, aggkori nyugdíj, gyógykezelés, szülési segély, családi pótlék, oktatás, bölcsőde, óvoda, szünidei gyermektelep, kantin-ebéd, ez utóbbiakat önköltségnél alacsonyabb áron számítva. A lakbért is másképpen számítják. A bérben rendszerint központi fűtés, vizdíj is bennfoglaltatik, s nem a kereslet-kínálat versenye alakítja ki, hanem a lakó jövedelme alapján állapítják meg, és sohasem haladhatja túl jövedelme pénzbeli értékének tiz százalékát. Vagyis nem a lakás nagysága, hanem a bérlő jövedelme képezi a lakbér alapját.

A dolgozó ember teljesítményének ellenértéke, amint az előző fejezetben kifejtettem, két részből áll: egyik a bére, amivel szabadon rendelkezik, azt tesz vele, amit akar. Jövedelmének másik részével nem teheti azt, amit akar, mert azt külön-

böző szolgáltatások formájában fizetik meg. Kiadják az ő és családja szükségleteire: gyógykezelésben részesítik, rendelkezésére áll kórház, iskola, nyugdíj, táppénz, stb.

A dolgozó ember tehát kétféle juttatást kap munkájáért: személyes bért és társadalmi szolgáltatást. Mindkettő növekedése az egyén közvetlen érdeke, párhuzamosan halad az ipari termelés fokozásával. A jövedelem e két formájának növelése: a munkabéré, mely a munka minőségével és mennyiségével arányosan emelkedik, a társadalmi szolgáltatásoké — melyben mindenki egyformán részesedik — állandó ösztönző erőként működik és aszerint fokozódik, ahogy a dolgozó munkája és tudása nő.

A különböző munkabérek rendszere arra az elvre épült, hogy a fizetés a teljesítménnyel arányos. Ennek a fizetési elvnek gyakorlati mószere: az akkordbér.

Az akkordmunkának Angliában nagyon rossz híre van, de ma már nem egy szakszervezet fogadja el, sőt követeli. Azelőtt az akkordmunka bérét úgy állapították meg, hogy egy igen ügyes, gyakorlott munkást arra buzdítottak, hogy rövid ideig nagyon erősen dolgozzék és ezzel olyan színvonalat teremtsen, ami meghaladja a kevésbbé ügyesek és gyengébbek teljesítőképességét. Minthogy az akkordbért e szerint a legmagasabb teljesítmény szerint állapították meg, a kisebb teljesítményüek gyűlölték ezt a kétségtelenül antiszociális bérrendszert. Az akkordbérek ma kollektív szerződésekben vannak lefektetve és a munkásság általában helyesli azokat, amely nélkülözhetetlen ösztönző erőt jelent a fokozott termelésre.

Az akkordbérek megállapítása nagyjelentőségű technikai feladat és sokoldalú alapos meggondolást kíván. Például vegyük a munkás gyakorlottsága kérdését, ebből a szempontból nézzük a különböző munkakörülményeket, mennyi problémát okoznak. Egyes műhelyek kellemesek, egyenletes hőmérsékletűek, mások a munka természete szerint; például a gyapotszövőben forrók, kellemetlenek. Ezeket és sok más körülményt kell figyelembevenni és mérlegelni, mielőtt a bércsoportot megállapítják.

A munkabérek megállapítása életbevágó kérdés a munkás számára, de szakszervezete útján módjában is áll abba beavatkozni. A megállapított béreken változtatni csak az érdekelt szakszervezet jóváhagyásával lehet. Minden üzemben van üzemi bizottság, mely gondosan tanulmányozza, hogyan alkalmazza a vezetőség a megállapított bérfokozatot.

Bónust minden dolgozó kap, a hivatalnok csak úgy, mint a gépkezelő, vagy más munkás. A kicsinyben árusító üzletek-

ben a kiszolgáló bónusa ahhoz igazodik, hogy mennyi árut tudnak eladni, hogy nem érkeznek-e be ellenük panaszok a vevők részéről stb. A vasutaknál szellemes rendszer alapján a munkások nagyrésze megállapított béren felül bónust, vagy darabszám jutalmat kap.

Furcsa, de igen észszerű az a rendszer, hogy a megkövetelt minimális munkaeredményen felüli teljesítményt progresszív javadalmazásban részesítik. Ha a teljesítmény a minimumot tíz százalékkal mulja felül, ezért az alapbér dupláját kapja; ha még nagyobb a túlteljesítés, az alapbér háromszorosát kapja a többletért. Ez a rendszer ösztönzően hat a munkára és gazdaságilag is észszerű, minthogy az igazgatási költség ugyanaz, többet lehet fizetni a többlet-teljesítményért. A kollektív gazdaságokban alkalmazott javadalmazási rendszerről a földmívelésről szóló fejezetben már volt szó.

Mindennél fontosabb tényező azonban az, hogy a Szovjetunió minden munkása egyben résztulajdonos is, és ezzel mindegyikük tisztában van. Részes a haszonban és részt vesz az igazgatásban. Ez utóbbiban szakszervezete képviseli, a haszonban pedig vagy közvetlenül bérjárulék, vagy társadalmi juttatás formájában részesedik, amelyeket az államtól, vagy a vállalattól kap. A költségvetésben előirányzott haszon két százalékát az ú. n. Igazgatási Alapba kell befizetni. Ha a haszon a költségvetésben előirányzott összeget meghaladja, úgy ötven százalékát ugyancsak az Igazgatási Alapba kell befizetni. A fennmaradó ötven százalékot az illetékes minisztérium gépek beszerzésére, árak csökkentésére fordítja. Az Igazgatási Alap bevételeit a munkások javára használják fel, ebből fedezik a bölcsődék, könyvtárak, kantinok stb. fenntartását.

Most, 1946-ban, mikor könyvemet írom, a helyzetet minden téren a termelés fokozására irányuló törekvés jellemzi. Ezzel párhuzamosan halad a képesség, a tudás fejlesztése, ami a többtermelés egyik legfontosabb eszköze. Így kapcsolódik egymáshoz a két ösztönző erő: ha többet tanulsz, jobb és nagyobb a teljesítményed és többet keresel.

A háborús különadók megszűntek. Ez sokat jelent. Különleges adókkal nem veszik el a munkás kedvét attól, hogy többet dolgozzék. De míg a jegyre szolgáltatott és közszükségleti cikkek ára igen alacsony, a különleges élelmicikkek drágák és kevés is van belőlük. Ugyanígy van a szórakozás célját szolgáló árucikkel, mint például grammofónlemez, rádió stb.

Mindez ösztönzésül szolgál a munkára. A kormányzat azokat a fogyasztási javakat, melyekre csak az elsőrendű szükségletek kielégítése után kerül sor, magas áron árusítja. Az

alacsony és a magas bér közötti különbség dönti el, hogy az embernek van-e, vagy nincs módja luxuscikkeket vásárolni.

Természetesen a kormányzat végeredményben arra törekszik, hogy minden keresett cikket megadjon és pedig egységesen alacsony áron, ezzel is ösztönözze a többtermelést és emelje mindenki életszínvonalát. Ezzel egyengeti a jövő útját és letöri a magas árakat. Például mondjuk, hogy a parasztok a saját gazdálkodásukra meghagyott kis földön termelt javakat nagyon magas áron akarják eladni a nyílt piacon. Ezzel versenybe lépnek a nyílt, vagy »kereskedelmi üzletekkel«, ahol a kormány mint a másik versenyző az alacsonyabban szabott árakkal letöri a nyílt piacon követelt túlmagas árakat. Az ilyen »kereskedelmi üzletekben« gyakran tüneményes áresések fordulnak elő olyankor, amikor egy árucikkből nagy mennyiség szerezhető be. Megtörténik, hogy a ruházkodási árak ugyanazon a napon negyven százalékkal esnek. Látogatásom idején hivatalos helyeken arra számítottak, hogy 1947 végére megszűnik minden jegyhezkötés. (A Szovjetunióban azóta megszűnt a jegyrendszer.)

8. *BIRTOK ÉS TULAJDON*

A vagyon Angliában, a Szovjetunióban és minden más civilizált országban kétféle. Ezt a megkülönböztetést a Szovjetunióban is fenntartják, csakhogy más törvényeknek vetik alá. Nálunk kevésbbé éles és gondos a kettő közti megkülönböztetés a nép gondolkodásában és a joggyakorlatban.

Van például egy Austin autóm. Kétségtelen tulajdonom. Birtoklását törvény biztosítja részemre. De lehetséges az is, hogy tulajdonomban van ugyanannak az Austin-gyárnak, mely az autómat gyártotta, néhány részvénye. Angliában a törvény megengedi és biztosítja részvényeim birtoklását. Részvény és autó, mindkettő tulajdont jelent. Mi itt nem választjuk el a kettőt egymástól, nem helyezzük őket más jogi kategóriába. Jogomban áll, hogy birtokoljam egyiket, vagy másikat, esetleg mind a kettőt.

Itt az alapos különbség köztünk és a Szovjetunió között, mely igenis, megkülönbözteti e kettőt és mindegyiket más-más jogi kategóriába sorolja. A Szovjetunió elismeri bárki jogát az elsőre, vagyis az automobilra, de a másodikra nem; vagyis a részvényre való tulajdonjogot nem. A Szovjetunió elismeri a jogot autó birtoklására, sőt mi több, arra törekszik, hogy akár autót, akár más személyes használati tárgyat minden szovjet-polgár megszerezhessen, birtokolhasson. De senki sem

lehet valamely autógyártó társaság részvényének tulajdonosa, mert ez közvetlen résztulajdont jelentene egy termelőeszközben, ami a Szovjetunióban törvényellenes.

A szovjet-alkotmány minden tulajdont két nagy csoportba oszt: a termelőeszközökre és a fogyasztási javakra. A termelőeszközök: a föld és mindaz ami alatta van, minden természeti lerakódás, bánya, petróleumforrás, földgáz. Ide tartozik ezenkívül: folyó, erdő, gyár, gép, vasúti-, vízi-, légi szállítóeszközök, posta, távíró, telefon, üzlet, kereskedelem, a bank- és biztosítóintézet.

Személyes tulajdonnak számítanak a személyes használatra vagy fogyasztásra szolgáló javak, tárgyak, melyek az élet kényelmesebbé tételét szolgálják: a ház, ahol lakunk, az étel, amit elfogyasztunk, a ruha, melyet viselünk, a bútor és háztartási eszközök, melyek életünket megkönnyítik, könyvek, festmények, zongora, rádió, kerékpár, autó és ehhez hasonló tárgyak, melyek szabadabbá, szebbé és gazdagabbá teszik az életet.

A legtöbb fontos termelőeszköz társadalmi, vagy köztulajdonban van a Szovjetunióban. Jövedelmeikkel együtt az állam, vagy szövetkezeti vállalat, vagy nyilvános szervezet tulajdonát képezik.

Azt mondtam: a fontos termelőeszközök, mert hiszen megengedett dolog, hogy a földmívelő birtokoljon és állandóan használjon egy darab földet, hogy termelő munkát végezzen rajta, vagy a kazánkovácsnak is lehet saját műhelye, ahol kazánokat készít, javít, vagy ad el. De sem egyik, sem másik nem vehet bérmunkást segítségül. Az ilyen tulajdon annyira jelentéktelen, hogy az ország egészének gazdasági jellegét nem befolyásolja. Minden más termelőeszköz, valamint jövedelme és áruja közvagyont képez, üzembentartásuk nem önző egyéni érdeket, hanem a nagy közösség javát szolgálja. Ez a társadalmi tulajdon az alap, melyen a szovjet-társadalom egész gazdasági rendszere nyugszik. Ez könnyíti meg és teszi lehetővé a terv szerint működő gazdasági életet, mellyel a Szovjetunió nagyszerű példával járult a világ gazdaságtörténetéhez. Minden társadalmi tulajdont képező vállalkozást az egész társadalom javára tartanak üzemben és minthogy a terv is ugyanezt a célt szolgálja, e két azonos törekvés kölcsönösen alátámasztja egymást. Minden ipari és mezőgazdasági szerv intézősége tudja, mennyire érdekelt a tervben. Azt is érzik, hogy részük van a terv készítésében, mert megfigyeléseiket, javaslataikat kikérik, mikor az előzetes tervet eljuttatják hozzájuk. Természetesen, támogatják a tervet, hiszen tudják, hogy az ő érde-

küket szolgálja, hogy az ő kis gazdasági egységük beilleszkedik a hatalmas egészbe. A terv semmit sem bíz a véletlenre, a szerencsére, kizárja a spekulációt, a kockázatot, de a rendkívüli konjunktúrát és a válságot is, ugyanakkor állandó ösztönzést, erőt ad a dolgozóknak.

Hasonlóképpen minden gazdasági szerv minden munkása tudja, hogy a terv az ő érdekében készült és zökkenésmentes, egyre javuló működése számára növekvő bért és a fogyasztási cikkek olcsóbbodását jelenti. Jól tudják, hogy minden egyes munkás fokozott teljesítménye előnyt jelent valamennyiüknek és soha többé nem kell félniök a munkanélküliségtől.

A szovjet-polgárnak nincs tulajdonában semmiféle vállalat, — mondjuk autógyári részvény —, de mint a szovjet társadalmi közösségnek tagja, részesül bármely gyár, vagy a gyárak összességének hasznából, amely a legkülönfélébb társadalmi szolgáltatások változatos formájában jut el hozzá, s amelyben így mindenki részesül. Az egyetemes nemzeti jövedelem biztosítja, hogy legyen hadserege, amely védi, ingyenes orvosi szolgálat saját maga és családja részére, ingyenes oktatás gyermekeinek és sok más társadalmi könnyítés. Minden szovjet-polgár megérti, hogyha nincs is látható tulajdonjoga a termelőeszközökre, de részesül a termelt javakban. És tudja, hogy amilyen mértékben fokozódik a közös géperő, amint sokasodnak termelvényei, ugyanúgy növekszik részesedése a közös tulajdonjogban. Ez a legegyszerűbb munkást is fokozott munkára ösztönzi és bíztatja, hogy teljes erejével előmozdítsa a terv sikerét.

Nézzük ezt más oldalról! Vagyonhoz a szovjet-polgár két formában jut. Az egyik a bére, melyet arra költhet, olyan módon, ahogy neki jólesik. A vagyon másik formáját nem kapja kézhez, hanem az ő érdekében olyan szolgáltatásokra fordítják, melyeket szükségképpen élveznie kell. Bére felett kizárólagos módon rendelkezik. A kollektív jövedelem a külső ellenséggel szembeni védelem, ingyenes orvosi szolgálat és nevelés, táppénz, aggkori biztosítás és száz más formában jut el hozzá, illetve költik reá, az ő javára, amint gondos szülők igyekeznek bölcsen költeni gyermekükre. A kollektív jövedelem egy bizonyos része nem jut el hozzá, hanem új gépek beszerzésébe fektetik, ami a jövőben újabb gazdagodást eredményez.

Nézzünk egy magán gyáralapítást Londonban. Az alapító rábeszéli családját, hogy nagyobbítsák az alaptőkét; kilátásba helyezi az egyre fokozódó hasznot, melyben az alapítók részesednek, ennek reményében megnyeri őket és ezért vállalnak bizonyos lemondást a jelenben. Ilyenformán nyeri meg a szov-

jet is, mint mindenki felett őrködő szülő polgárai hozzájárulását a jövendő bőség elérésére. Mert a szovjet-állam szövetkezeti vállalkozása, vagy kollektív gazdasága csakugyan olyan, mint egy nagyszabású családi vállalkozás.

A szovjet-állam termelő hozama oly bőséges, hogy évente igen nagy összegeket lehet félretenni az ország termelő tőkéjének növelésére. Az 1933—1937 közötti években ilyen módon tartalékolt összeg lehetővé tette az ipar termelékenységének megduplázását. Csaknem háromszorosára növelte a mezőgazdaságban alkalmazott traktorok számát és több, mint duplájára a vasutak szállítási képességét. A termelés hozamából félretett összegeknek ilyen bölcs, hosszú időre előretekintő befektetése tette lehetővé a Szovjetunió számára, hogy rövid idő alatt elsőrangú nagyipart teremtsen és gépesített mezőgazdaságot fejlesszen ki. Ez adta meg a lehetőséget a Szovjetuniónak, hogy túlszárnyalja a termelésben Hitler Németországát és összezúzza katonai gépezetét.

Természetesen a jövedelmet termelő befektetés magával hozza a nemzeti jövedelem emelkedését, ez viszont az általános életszínvonal emelkedését. Szemléltetőek a következő adatok: 1913-ban a nemzeti jövedelem csak 21.000 millió rubel volt. Ezzel szemben 1933-ban 48.500 millió rubel, 1937-ben már 105.000 millió rubelt tett ki a nemzeti jövedelem, míg 1950-re 205.000 millió rubelt irányoz elő a terv.

Természetesen ez idő alatt a bérek is nőttek. Az első ötéves terv kezdetén évi 800 rubel volt az ipari munkás átlagos keresete. A számok azután egyre nőnek: 1933-ban 1513 rubel, 1938-ban 3477 rubelre emelkedik. A társadalmi szolgáltatások ezzel párhuzamosan nőttek. Az 1933—37 közötti években az állam huszonötezer új iskolát építtetett. Az állami költségvetés 1933-ban ugyanezen évek tartamára az egészségügyi szolgálatra még csak 900 millió rubelt irányzott elő, de ugyanerre a célra 1937-ben már 6927 millió rubelt. Ugyanilyen arányban növekedett a szovjetpolgár vásárlóképessége is: 1933-ban a polgárság 61.300 millió rubelt költött, 1937-ben már 162.900 millió rubelt tudott elvásárolni. Röviden szólva: a szovjet-polgár részes tulajdonosa a kollektív termelő szervezetnek, amelynek növekedésével egyre fokozódik a ráeső haszon is. Fokozott eredményes munkájáért nemcsak emelkedő bért kap, de csökkennek az árak is, egyre több személyes tulajdonát képező tárgyat vásárolhat, melyek felett kizárólagos joggal rendelkezik.

A tulajdon mindkét fajtáját, úgy a társadalmi, mint a személyi tulajdont féltékeny gonddal védi a törvény. Az alkotmány 131. cikkelye így szól: »A Szovjetunió minden polgára

köteles óvni és szilárdítani a szocialista társadalmi tulajdont, mint a szovjet-rendszer szent és sérthetetlen alapját, mint a haza gazdaságának és hatalmának forrását, mint minden dolgozó jómódú és kulturált életének forrását...«

Tévedés azonban azt hinni — és fontos ezt megjegyezni —, hogy minden társadalmi tulajdon csakis az államé. Nem ez a helyzet. Szövetkezetek, kollektív gazdaságok, a termelői- és fogyasztási társulások, szakszervezetek, ifjúsági szervezetek rendelkeznek saját tulajdonnal. Hasonló tévedés feltételezni, hogy ezek a szervezetek azt tehetik, ami éppen eszükbe jut. Tevékenységüknek szabályai vannak, melyek összhangolják munkájukat az egyetemes tervvel, ezen keresztül a közösség jóvoltával, valamint a tulajdonjogot gyakorlók összesége érdekével.

A kollektív gazdaság, mint örökös használat szerepel és a törvény nem szab határt, hogy a kollektív gazdaság, vagy szövetkezet mennyi tulajdont szerezhet. A kollektív gazdaságok átlagos jövedelme 1938-ban 70.000 rubel volt. De 8623 olyan kollektív gazdaság is működött, melynek bevétele 250.000—500.000 rubel között mozgott. És volt 769 olyan gazdaság is, melynek bevétele túlhaladta az egymillió rubelt. Azóta, különösen az 1939—1941 közötti években a milliomos kolhózok száma rohamosan nőtt.

Rátérve a magántulajdonra és jogi vonatkozásaira, azt látjuk, hogy a törvény a tulajdonjogot igen körültekintően védi: »A tulajdonosnak, a törvényben megszabott korlátok között jogában áll tulajdonát használni, vagy elidegeníteni.« Tehát eladhatja, elcserélheti, vagy elajándékozhatja. Használhatja, ahogy neki tetszik, amennyiben nem sérti vele a törvényt. Például nem használhatja spekulációs célokra, vagy nem húzhat belőle munkanélküli jövedelmet. A tulajdonnal bizonyos kötelezettségek járnak: ha házról van szó, köteles azt jókarban tartani, — ha tehénről, köteles utána biztosítási díjat fizetni. A hatóságoknak joga van arra, hogy adósságok, vagy adótartozás fejében a magántulajdon egy részét lefoglalja. A háztartási tárgyak bizonyos minimuma, a bérek meghatározott százaléka azonban feltétlenül mentes a foglalás alól.

Ebből azt láthatjuk, hogy a magántulajdonra vonatkozó törvények, melyeket körvonalaztam, egyszerű és röviden elmondható jogszabályok. De nem így áll a dolog. Sok mindenféle fogalmi meghatározás, egyes esetekre vonatkozó különleges eljárás tisztázandó itt. Láttuk, hogy a magántulajdont nem lehet mások kizsákmányolására felhasználni. Vagy nemesfémeket csak az állami banknak szabad eladni. Műtárgyat nem

szabad elpusztítani, vagy külföldre eladni. Tiszta fajú állatot nem szabad levágni az illetékes hatóság engedélye nélkül. A házat jókarban kell tartani. Magántulajdont, tekintet nélkül nagyságára és mibenlétére, örökösökre, vagy alapítványokra lehet hagyományozni. Az örökösödési adót megszüntették még 1942-ben. A szövetkezeti tagság nem száll át örökösökre, csak az elhúnyt részjegyeinek értékét fizeti vissza a szövetkezet.

Magántulajdonnál az örökhagyó maga választhatja meg örököseit, azzal a megszorítással, hogy nem vonhatja azt el a törvényszerinti örökösök elől. Ezeknek köre pedig elég bő: férj, feleség, gyermek, unoka, dédunoka, szülők, testvérek. Bizonyos korlátozásokkal tetszés szerint oszthatja szét tulajdonát, de nem sértheti meg a távolabbi jogosultakat. Bankbetétek felől tetszés szerint lehet végrendelkezni, de más tulajdonnal is, abban az esetben, ha törvényes örökösök nincsenek.

Az örökösödési törvény szerint elsősorban jogosított: a házastárs, gyermek, szülők (csak akkor, ha keresetképtelenek), másodsorban az ellátási kötelezettség alá eső más személyek.

Ha sem házastárs, sem gyermek, sem más hozzátartozó nem marad a halott után, akkor a szülők örökölnek. Az ingatlan, ha az elsősorban jogosítottak közül senki sem él, testvérekre száll. Ha nincs örökös és nincs végrendelet, minden tulajdon az államot illeti.

VIII. A SZOVJET A NEMZETEK CSALÁDJA

1. *GYARMATI SORBÓL: NEMZET*

Utoljára maradt az a feladatom, hogy tanulmányozzam a szovjet nemzetiségeit, és időm legnagyobb részét a Kaukázusban és Ázsiában töltöttem. A szovjet-állam roppant terjedelmű gyarmatbirodalmat vett át, mely felett a következő egy mondatban összefoglalható elv szerint uralkodtak: »Egy cár, egy vallás, egy nyelv!« A 8.700.000 négyszögmértföldnyi területen 177 különböző faj és törzs élt, mely 125 különböző nyelvet beszélt és 40 különböző vallást követett. A zsarnoki uralom kényszerrel akarta összeolvasztani valamennyit, ezzel együtt járt, hogy megakasztott minden gazdasági, különösen ipari fejlődést és kiirtotta valamennyi orosz nyelv kulturális életét. Nézzük ezek után, hogyan boldogultak a nemzetiségek a szovjet-uralom alatt?

Lenin és munkatársai elfogadták az örökségképpen rájuk maradt helyzetet és nagy bátorsággal néztek szembe a hivatással, hogy soha meg nem kísérelt utakon alakítsák teljesen újjá az Orosz Birodalmat. Már 1917 november 15-én, vagyis azonnal a hatalom átvétele után kibocsátotta Lenin, mint a Népbiztosok Tanácsának elnöke és Sztálin, mint nemzetiségi népbiztos az: »Alkotmány-nyilatkozat az Oroszországban élő népek jogáról« című alapokmányt, amely meg kívánta adni a nemzetiségek teljes egyenjogúságát, teljes önrendelkezési jogát, az elkülönülés jogát; eltörölt minden vallási előjogot és korlátozást, biztosította minden nemzetiségi kisebbség szabad fejlődését. Igy például biztosították a mohamedán vallású népeknek hitük, szokásaik, kulturális intézményeik sértetlenségét a szovjet-nép, a munkás, katona és paraszt képviselők védelme alatt.

Nagyjelentőségű, politikus cselekedet volt ez! A fiatal Szovjetuniónak emberi és anyagi erőforrások kellettek és meg-

volt mind a kettő: az ázsiai gyapot, az ukrajnai szén, a szibériai fa. De szükség volt a nemzetiségek támogatására is a cári önkényuralom szétzúzására.

Ezt a politikai elvet megtartották, és ragaszkodtak hozzá a cárizmus letűnése után is. Ugyanaz uralkodik egyre fokozódó mértékben a gyakorlatban: »A nemzetiségi kérdés lényege az, hogy véget vessünk a nemzetiségek gazdasági, politikai és kulturális elmaradottságának, melyet a múlt örökül hagyott ránk, és alkalmat adjunk az elmaradott népeknek, hogy hozzáidomuljanak Oroszországhoz, mint központhoz, gazdasági, politikai és kulturális tekintetben« — mondta Sztálin 1921-ben.

A nemzetiségek elmaradottságának oka, hogy nem állt módjukban előrehaladni. Most azonban látható formában nyilatkozott meg a törekvés a haladás előmozdítására még pedig rövidesen kézzelfogható gazdasági alakban is. A tervgazdálkodás első pillanattól kezdve gondoskodott arról, hogy a nemzetiségek éghajlatuk és gazdasági erőforrásaik szerint termeljenek, segítséget és buzdítást kapjanak általános gazdasági felemelkedésre, hogy mezőgazdaság és ipar egyensúlyba kerüljön.

Az 1936-i alkotmány 123. szakasza igy szól: »A Szovjetunióban mindenki egyenjogú polgár, tekintet nélkül nemzetiségére, fajára...« A teljes egyenjogúságot gazdasági, állami, kulturális, társadalmi, politikai téren megdönthetetlen törvény védi és biztositja. Ugyancsak törvény üldöz és büntet minden törekvést, mely e jogok megszűkítésére irányul, vagy megfordítva, az állampolgárok valamely csoportjának nemzetiségi, vagy faji alapon előjogot akarna biztosítani, illetve aki nemzetiségi különállást, gyűlöletet, viszályt szítana.

A nagy gonddal felépített és fejlesztett államgépezet következetesen és állhatatosan követte ezt a politikát, ami a Szovjetuniót nemcsak gazdag anyagi erőforrásokhoz juttatta de ez biztositotta azt a belső egységet és szolidaritást, mely felborította Hitler minden számítását és elősegítette a végső győzelem elérését. A Szovjetunió népei, mint egy ember harcoltak, mert a nemzetiségi politika megteremtette a nemzetek közös családját.

A nemzetiségek fejlesztési politikája párhuzamosan haladt az orosz többség felemelésének programjával a Szovjetunióban. Mindkettőt a szocializmus uralkodó eszméje irányította, a fejlesztés is aszerint történt; vagyis valamennyi anyagi erőforrás és ipari termelőeszköz társadalmi tulajdonban van, igazgatásuk a közösség nevében történik, amely eltörölte az osztályokat és megszüntette az emberi munka magánhaszonra történő kizsákmányolását.

Ez a szocialista társadalom megmásíthatatlan. A forma bizonyos változatokat vett fel a nemzetiségek hajlama, hagyományai és meglévő kultúrája szerint. Az pedig rendkívül sokféle. »Formájában nemzeti, tartalmában szocialista« — így hangzik a jelszó. Lenin elvei a nemzetiségek demokratikus kormányzására a következők:

1. Politikai aktivitás biztosítandó valamennyinek. Nemcsak azzal, hogy szavazati jogukat gyakorolhatják minden ötödik esztendőben, hanem részt kell venniök a mindennapi élet adminisztratív teendőiben. Be kell vonni őket a maguk minőségében, mint termelőket, fogyasztókat, polgárokat a kormányzás mindennapi munkájába!

2. A gyarmati sorból való kiemelés második alapelve a kulturális önkormányzat biztosítása. Ide tartozik a nemzeti nyelv használata, elsőbbség biztosítása bennszülötteknek a tanítói és a közigazgatási személyzet létszámában. Az ipari termelés minden ágában foglalkoztatottak ötven százalékát a helyi nemzetiségből kell alkalmazni! Negatív értelemben: nem szabad beavatkozni a vallási szolgálatba és ritusokba. A gondolat- és sajtószabadság irányában: a nemzetiségeknek segítséget kell nyújtani, hogy saját nyelvükön újságokat, könyveket adhassanak ki, saját színházakat létesítsenek és kialakítsák a modern tudassal és magatartással egybehangolt nemzeti szellemet.

3. A dolgozó osztály fölényét a társadalmasított gazdálkodással kell biztosítani. A kollektivizmus jegyében folyó általános iparosításnak egyenlősítő hatása van a társadalomra, a hatalom nincs többé kevesek kezében összpontosítva.

4. A nemzetek önrendelkezési jogát kell hirdetni és alkalmazni. Valamennyi nemzet szuverén és egyenlő — mondta Sztálin —, a nemzeteknek joguk van a Szovjet-államon belül szövetséget alkotni, vagy abból kiválni, feltéve, hogy valamely nem szovjet-állammal közös határuk van.

Ugyanaz a probléma áll a nemzetiségekre is, mint a voltaképpeni Oroszországra: »Hogyan lehet az egyszerű embert a maguk polgári, termelői és fogyasztói mivoltában bevonni a kormányzás mindennapi feladataiba.« A megoldás útja a nemzetiségek esetében ugyanaz volt.

Minden tizennyolc éven felüli polgár, úgy mint az Oroszországi Szovjet Szövetséges Köztársaságban, jogosult résztvenni a falusi tanács, vagyis a legalsóbb fokú kormányzási szerv megválasztásában. Ennek feladata előmozdítani a kollektív gazdaságok hathatós működését, valamint az ipari vállalatok és fogyasztási szövetkezetek hasonló tevékenységét; teljhatalommal bír a

saját körzetében, de arra buzdítják, hogy fokozatosan felemelkedjék a tartományi, köztársasági és végül a Szovjetunió egészének tevékenységében való részvételre.

Minden polgárnak, mint az Oroszországi Szovjet Szövetséges Köztársaságban is, közvetlen szavazati joga van a Szövetségi Szovjet és a Nemzetiségek Szovjetje tagjainak megválasztásában. Minden nemzeti köztársaságban az erő épúgy alulról halad felfelé a kormányzati és közigazgatási hatóságokhoz, onnan visszaáramlik a néphez, informálva a legfelső testületeket a lenn élő többség kívánságairól, amint az az orosz szovjetekben történik.

Mindenki személy szerint épúgy résztvesz a terv kialakításában, a különböző köztársaságok számára szóló tervek ugyanúgy alakulnak ki, mint azt a tervezésről szóló fejezetben láttuk. Az egyes köztársaságok számára készülő terv bekapcsolódik a Szovjetunió egészére vonatkozó nagyobb tervbe, amely számol a sok külön köztársaság erőkifejtésével, de szükségleteivel is és egybehangolja azokat a szovjet egyetemes tervvel.

A szakszervezetek ugyanúgy alakulnak és működnek, mint az Orosz Köztársaságban. Épúgy választják meg képviseletüket az Összunió Kongresszusába és épúgy képviseltetik magukat az Összunió Kongresszusait összefogó Egyetemes Összunió Kongresszusban. Politikai, gazdasági és kulturális tekintetben minden köztársaság teljesen egyenlő elbánásban részesül az orosszal. A gyarmati elnyomásból igaz és virágzó öntudatos nemzeti élet vált, ami ugyancsak igaz és életerős nemzetköziséggel párosul.

2. *ÖRMÉNYORSZÁG*

A) Régiségek

Hideg, borongós időben indult el gépünk Moszkvából a hosszú útra. Első töltőállomásunk Sztálingrád volt. Napos hőség fogadott beniinket Rosztovban, még ennél is forróbb Krasznodárban, ahol először láttunk lankásan emelkedő dombos tájakat. Hegyes sziklák, sűrűn benőtt erdőborította dombokon repültünk el a Fekete-tenger Rivierája, a part mentén Szocsi, Gágri és más tengerparti helyek felett, majd gépünk meredeken emelkedett felfelé, hogy átrepülje Kaukázus hatalmas hegyláncait.

Két óra tájban repültünk át a grúz határon és a Kaukázus erdőborította sziklás hegyvonulatai szélesen kibontakozó termékeny völgyekké szélesedtek, az égbe meredő csúcsok és

gerincek két oldalán szelid hullámokban kibontakozva. Az egyik felett a pilóta rámutatott egy magas sziklához tapadó kastélyra és az alatta elterülő falura: »Sztálin szülőföldje«, mondta. Tíz perc mulva leszálltunk Tbilisziben, Grúzia fővárosában, hogy ismét benzint vegyünk fel.

Hamarosan, délután 4 óra 15 perckor elhagytuk Tbiliszit. Negyven perces repülés zöldelő völgyek, erdős lankák és magas hegyek felett, roppant terjedelmű tó fölé vitt bennünket, melynek mély kékje közepe felé csodálatosan érdekes zöld árnyalatokba ment át, majd a part felé kristálytisztán csillogott. Különös fehér vonal húzódott közvetlenül a víz színe fölött, ameddig csak a szem ellátott végig az egész tavon.

További tizenkét perces repülés után Eriván jelent meg alattunk, szabályos, félkörszerűen épült város, dombokkal szegélyezett medencében, mely a magas csúcsokkal felszökő Ararát lábánál elnyúló húsz mérföldes síkságba ereszkedik alá. A japán Fuzsijama hóborította, magányos csúcsára emlékeztetve emelkedik város és táj felett Európa legmagasabb hegycsúcsa.

Örményország (Arménia) nagyon rosszul állt 1917-ben. Sohasem volt nagy terület, de elnyomói Belgium méretére szabdalták. 1939-ben lakossága 722 ezret ért el, ma pedig rohamos növekedéssel már meghaladja az egy és egynegyedmilliót. Rendkívül haladószellemű nép, ősrégi civilizáció áll mögötte és mindenkor, amint alkalma nyílt rá, ha a türelmesebb uralom lehetővé tette, egyénien nemzeti életét erélyesen fejlesztette a haladás vonalán. Öntözőcsatornák nyomai, amelyek teljesen a föld színével váltak egyenlővé, — de légi fotografálás kimutatja őket — tanusítják egykori virágzását, s azt, hogy 2740 évvel ezelőtt örmény mérnökök egy 46 mérföld hosszúságú csatornát terveztek és ástak.

Dareiosz uralmát megelőzően 521-ben Kr. e. érkeztek az örmények ősei erre a tájra: hosszúkás fejű, sötéthajú, keskenyarcú nép. Előrehaladottak voltak a kultúra terén és fiaikat előbb Görögországban, majd Rómában neveltették, de ez utóbbi Kr. e. 72-ben fegyveres erővel győzte le Arméniát.

Építészeti emlékek és számtalan kézirat őrzi Arménia fényes multjának tanuságait. Legnevezetesebbek azok az emlékek, melyeket Vagarkapatban láttunk. Rekkenő meleg nyárközépi napon remek ZISz-kocsiban örmény sofőr vitt bennünket, akivel jó barátságba kerültünk, mert az élénk, kedves, kitűnő örmény mintaképe volt. Vörös ingben, lovaglónadrágban és hosszú, puha térdigérő orosz csizmában ragyogóan festői figura volt. Derűs kedélye és boldog felelőtlensége a háború-

ból nemrég visszatért katonára vallott. Egyszer veszélyesen lefelé sikló hegyoldalon, a hajtűkanyarban visszanézett ránk a hátsó ülésre. Szeliden figyelmeztettük, milyen veszélyben vagyunk, mire elbűvölő mosollyal felelte: »Ő, kérem, én tankot hajtottam Sztálingrádnál«.

Az út mentén több német fogolycsoporttal találkoztunk. Az új utat ásták, amely csatlakozni fog a magasan fenn húzódó viadukthoz, megszüntetve a Zanga folyó mély bevágásából vezető meredek utat. A derékig meztelen, napbarnított németek határozottan igen jó színben voltak. Nem láttunk felesleges barátkozást, de ellenségeskedés jeleit sem. Az örmények épúgy, mint az oroszok, nem látszanak alkalmasnak gyűlölet táplálására.

Kijutottunk a folyóvölgy mély bevágásából a jó útra, egy teve és egy szamár mellett, melyek ugyancsak erőlködtek a köves úton felfelé, s máris a zöld szőlők között robogtunk tova, Parakar falu keleten jellegzetes egyemeletes, sárfölddel tetőzött házsorán át. Hamarosan Vagarkapat síkján jártunk, szélén az ősi Cvartnoc romja áll.

Egy kicsit időzünk itt, hogy a nagy szőlőfarmot tanulmányozzuk, amely az Ararati Bortermelő Vállalat egyik része s megismerkedtünk a vezetőkkel és munkásokkal. A 310 hektáros szőlő mint mintafarm száz munkás birtokában van és azt a célt szolgálja, hogy ösztönözze és jólbevált módszerével utánzásra bírja más farmok szőlőtermelőit is.

A nyárközépi dél tikkasztóan forró Örményországban és boldogok voltunk, hogy egy darabig pihenhettünk a kollektív gazdaság hűvös klubházában, melynek nagy csarnokában nem kevesebb, mint 450 csapóüléses szék sorakozik és a falakat színes díszítések élénkítik. Még hűvösebbek a borpincék, melyekben évenként a telepen készült hordókban 1200 tonna legfinomabb szőlőből sajtolt, kb. 200.000 hektoliter legfinomabb bort tárolnak.

Egy belső pincében kékesfehérre festett falak között nagy ebédlőasztal állt, a csinos terítőn üvegben virágzó cseresznyeágak díszlettek. Hordóból készített székeken ülve, hozzáfogtunk egyszerű ebédünkhöz, melynek első fogása kecsketejből készült fehér sajt, búzalisztből palacsintaszerűen sütött puha kenyérlepény volt. Utána francia tarkabab következett ánizsszal és más növényi fűszerekkel ízesítve. Minthogy az örmény palacsinta-kenyeret nem vágják, hanem törik, illetve szaggatják és a babot úgy eszik, hogy a palacsintába csavarják, mint Európában a tésztában sült kolbászfélét eszik, egy közös tál és és egy kanál elég volt valamennyiünknek. Sokkal nehezebb fel-

adat volt a borkóstoló és bizony nem kerülhettük el, hogy vagy egy tucatnyi válogatott fajtát ne kóstoljunk végig. Bár egy korty is elég lett volna, minden poharat szinültig töltöttek és a maradékot egy közös üvegbe töltötték. A munkavezető velünk evett és ivott, a többiek csoportokban álltak körös-körül és figyelmesen hallgatták a barátságos társalgást és beszélgetést a világpolitikáról.

Alaposan tanulmányoztuk a mintagazdaságot, mely követendő példaképpen áll az egyre emelkedő számú, terjedelemben és kitűnőségben gyarapodó, sorra alakuló kolhózok számára. Az öntözésre szolgáló vízvezetéknek továbbterjedésével szaporodnak a gazdaságok. Cvartnotc romjaihoz hajtottunk, amely éppen az öntözött terület szélén áll. Vagy egy órás pihenőt tartottunk ott, vánkoson hevertünk, elringatott a számtalan bogár zsongító zümmögése. Néha-néha hangyát söpörtem le, fel-felpillantva az Ararát síkjának nyári hőségben párázó pusztájára.

Megtekintettük a méltóságteljes romokat. Magánosan, elhagyottan emelkedik a száraz területről, nehéz volt visszaidézni rég tovatűnt idők tarka, vidám képeit, amikor még világi és egyházi fejedelmek tolongtak a templomban és a hozzá csatlakozó csarnokban. A templom, melyet Nerszia Tajeci 640—660 között épített, érintetlen maradt, mindaddig, míg a hatalom bukásával együtt a X. században használaton kívül nem került. Egyszerű vonalaival, nemes arányaival egyike az örmény egyházi építészet jellegzetes alkotásainak. A kívül sokszögletű épület belül köralakú. Harminckét angyalszobor sorakozik a körfalak mentén, minden két-két angyal közötti ívben egy-egy ablak. A földszinti falazat felett egy második hasonló, csak kisebb átmérőjű sok-ablakos körfal emelkedik, e fölé egy másik, még kisebb átmérőjű körfal, s az egészet végül a sok angyalthordozó gömbalakú tető koronázza.

Mindez most romokban hever, egymásra torlódó faltöredékek, köztük finoman formált részek keverednek dúsan faragott oszlopfőkkel, a puszta földön, amely még gyomnak sem ad elég táplálékot.

Arménia dicső multjáról beszélnek ezek a kövek, régi kéziratok bővebben mondják el történetét. Egyszer egész véletlenül szinte beleütköztünk Meszropnak, az arámiai írás megfejtőjének sírjába.

Örményországi utazásom egyik főcélja volt, hogy részt vegyek az új egyházfő beiktatásán. A hosszú szertartás után barátaimat kerestem, akik a Zanga folyó mellett pihentek ott, ahol mély szakadékon át kanyarodik az alacsony dombsorok

közé. A szűk úton hagytam az autót, melynek úgyis le kellett hűtenie forró motorját, gyalog mentünk és mellettünk fiatal leányok haladtak el, nehéz csomaggal hátukon. Meglátták a mellemen függő keresztet, és megcsókolták. A folyót átívelő régi és nemes arányú hídhoz támaszkodva csinos parasztfiú állt. Beszélgetni kezdtünk vele és észrevettem, hogy kigombolt inge alatt vékony aranylánc van. Kiemelte a láncot és megmutatta a rajta függő Szűzet és Gyermekét ábrázoló érmet. Megfürödtünk a Malomgát vizében, ahol a falusi fiúk is fürödni szoktak; a sztálingrádi állt őrt a bejáratánál. Visszatérve kocsinkhoz, kíváncsi gyerekek vettek körül bennünket, majd élénk beszélgetés után kellemes menedéket találtunk a hőség elől egy jómódú parasztasszony udvarán. Vele és családjával az eperfa alá ültünk és a földre terített szőnyegen élveztük aranyló gyümölcsét. Csinosan öltözött háziasszonyunk néhány szép aranyékszert viselt, legfiatalabb, hároméves fiacskája csendesen ült egy kosár mellett és szorgalmasan ette egyik epret a másik után.

Ügylátszott, ünnepség készül és a közelben magasan húzódó úton várakozó tömeg jelent meg. Véletlenül abba a faluba jutottunk, ahol Mesrop sírja állt és éppen halála évfordulóján. A tömeg odafenn az egyházfő beiktatására a föld minden részéről érkező küldötteket várta. A szertartások azonban annyira elhúzódtak, hogy nem kerültek erre és így mi voltunk azok, akiknek helyettük az ünneplés kijutott. Két öreg egyházi ember vezetése alatt áthaladtunk a sűrű tömegen, a kriptába mentünk. Egy kicsi, négyszögletes kő mellett álltunk, annak egyik faragásába egy fiatal leány égő gyertyát helyezett, hogy kifejezze tiszteletét a szent iránt, aki Kr. e. 412-ben teljes ábécét és írást adott Arméniának.

B) Kulturális élet

Eriván becses múzeumokkal dicsekedhetik, melyekben sok hasznos órát töltöttem. A kéziratos teremben eltöltött délelőtt túlságosan rövid volt ahhoz, hogy igazán belemélyedjek Arménia irodalmi multjának gazdag okmányaiba. Tudományos őrködés alatt álló, időjárás ellen védett helyiségekben, húszezer régi kézirat van elhelyezve. Ezek közt kilencezer a nagy kézirat, melyet kétszázezer kiegészítő tekercs és okmány tesz még gazdagabbá. Kelet történetéről szólnak általánosságban és Perzsiáról, mellyel Arménia története sokszor függött össze.

Természetesen a legrégibb, az ötödik századból származó kézirat keltette tudományos körökben a legnagyobb figyelmet.

A Kr. u. 412. előtti időből származó kéziratok görög nyelvűek. Találunk köztük egy ötödik századból származó filozófiai tanulmányt, egy, a hetedik századból való matematikai tanulmányt, de vannak ugyanezen századból eredő, a vegyészetre és csillagászatra vonatkozó kéziratok is. A matematikai értekezés különös érdeklődésre tartott számot, mert még a tizenkettedik században kezdődő arab befolyás előtti időből való. Megelőzik ezek az Európában található matematikai kéziratokat, melyek közül a legrégibb a tizenkettedik századból ered.

Vannak a tizenegy és tizenkettedik századból eredő orvosi értekezések is. Ezek közt olyan, mely a szem és más szervek szerkezetével foglalkozik. Van ott Euklidész-fordítást tartalmazó tizenegyedik századbeli munka is, a tizenharmadik század egy zenei könyvet, regényt és egy elbeszélést hagyott ránk. A renaissance két századdal előbb kezdődött Arméniában, mint Európában, még pedig történelmi és más tudománybeli tanulmányokkal.

Elefántcsontfedelű könyv az ötödik századból; az Evangélium egy példánya 877-ből, a színes és festménnyel díszített kéziratok külön érdeklődésre tarthatnak számot. Egy, a tizennegyedik századból eredő illusztráció harcos összeütközést mutat elefántos perzsiai és arméniai lovas harcosok között.

Az általános irodalom könyvtára ma már kétszer akkora, mint a forradalom előtt volt. A háború alatt 450 ezer kötetet Mongóliában helyeztek biztonságba.

Arménia irodalmi hagyatékát a szovjet-tudomány nagy tisztelettel és megbecsüléssel kezeli. Minden egyes kézirat mindegyik oldalát tartalomjelzővel látták el fiatal szovjet-tudósok. A mostani múzeum egész anyagát nagyszabású új épületben helyezik el. A nagyszerű épület az Ararátra nyíló pompás útvonal elején épül, ahol a város északi határán lefelé ereszkednek a füves hegyoldalak. Négy évig tart a múzeum új palotájának építkezése, a hozzávezető nemesvonalú lépcsőzettel, két oldalon vízeséssel.

C) Polgári élet. Mezőgazdaság, ipar

A szovjet-rendszer alatt elért nemzeti fejlődés során Örményországban kibontakozott mezőgazdasági és ipari felvirágoztatást legjobban Eriván városa, mint központ tanusítja. Mark Grigorián, a város főépítésze, egész délutánt töltött velünk és amint haladtunk autójában, pontról-pontra, térképről kísérte magyarázatait a városról. Vázolta, milyen állapotban volt a város, beszélt az első újjáépítési tervekről, a jelenlegi

már kifejlődött helyzetről, és elénk vetítette a város jövőbeli építészeti képét. Huszonkét évvel ezelőtt kezdte meg munkáját, akkor Eriván nem volt más, mint 27 ezer lakost számláló nagy falu, sártetejű házakkal, kövecses utcákkal és úgyszólván minden egészségügyi berendezkedés nélkül. A csecsemőhalandóság ijesztő arányokat öltött.

Az 1924-ben épült kisebbszerű villamoserőmű gyors fejlődést hozott magával, gyárak keletkezése, kulturális középületek emelése tekintetében. A lakóházak csak lassabban követték a kibontakozást. A lakáskérdés mindenütt nagy gondot okoz, a népességben oly rohamosan szaporodó Szovjetunióban. Erivánban még nehezítette a helyzetet a régi szokásokhoz ragaszkodó lakosság ellenkezése. Nem tetszettek a roppant arányokban épült, a főútvonaltól félreeső, remekül elhelyezett soklakásos nagy paloták. Örményországban is, mint Angliában, sokan az egylakásos kisebb házakat kedvelik, különösen azok, akik napsütötte tájakon, kis kertek közepén egyemeletes házacskában laktak, és megszokták a síma sárfölddel fedett házak építését. Grigorian is elismerte, hogy ezek a tetők nyáron hűvösek, télen tartják a meleget és sok szól emellett, ott, ahol bőven van építkezésre tér.

Igaz, csakhogy a rohamosan fejlődő Erivánban már nem olyan sok a szabad tér. Ezért a nagy bérpaloták építése tovább folyik és Eriván kezd megbarátkozni vele.

Eriván rohamos növekedése meghaladja az előzetes számításokat. Új tervekre volt szükség és Tamarin, az akadémikus építész, el is készítette a 150 ezer lakosra szóló terveket. De már azok sem lesznek kielégítők, mert a város lakossága mármár eléri a negyedmilliót. A város ilyen mértékű növekedése szükségessé tette 450 ezer lakosra méretezni a folyamatban levő építkezéseket.

Ezeket a terveket tanulmányoztuk, mialatt éles hajtűkanyarulatok után felértünk a nagy közútra, mely a városból az északi részek felföldjére vezet, megálltunk a dombtetőn, a fensík szélén, hűs szellő lengedezett körülöttünk s élveztük a város panorámáját. Bölcs dolog, hogy a tervek ezeket az északi magaslatokat a város parknegyedének szánták, míg a délieken otthonok és gyermekszanatóriumok épülnek.

E parkterület fái már hatévesek. A leereszkedő füves lejtők félkörben húzódnak el a magaslatok alatt, pázsitjuk nemrégen még sáros földpark volt, most az egész, mint valami félkörű zöld függöny húzódik, mint a város északi fala lenne. A pázsit, naponta átitatva a felső folyó levezetett vizével, még a legizzóbb nyáron is friss és zöld marad. Észak felől zöld

lejtők, dél felé az Ararát havas csúcsa, fenséges keretet ad a keletkező nagyvárosnak.

A város terve részben meg is valósult és még a háború sem szakította meg az építkezést egészen. A terv szerint hatalmas főút szeli át teljes hosszában s a többi főúttal együtt esztétikailag is teljesen kihasználja a város pompás természeti adottságait.

A város gyárai, lakóházai és parkövezetének terve angol mintára emlékeztet; a déli részre tervezik a gyárakat, honnan nem viszi füstjüket az állandónak mondható északi széljárat. Terjedelmes alagút tereli el a nagy forgalmat a város szívéből a Zanga völgyébe. Fa bőven van Erivánban, hogy árnyékával védelmet adjon a perzselő nap ellen. De a terv még többet telepít a városba, amelyet parkok és zöld térségek bőven szakítanak meg üde változatossággal.

Erivánnak nem kellenek felhőkarcolók, sem égbe nyúló óriás kereskedelmi házak, megakasztva a forgalmat, eltörpítve a város társadalmi és kulturális középületeit. Az eriváni nagy Opera már elkészült és állandóan működik, továbbra is parancsoló módon szabja meg a város arculatát és előmozdítja az építkezést.

Amint az ipar a város déli részén csoportosul, úgy fejlődik az értelmiségi városrész északon a zöld lejtők félköre alatt, ahol az egyetemek, könyvtárak, intézmények, kórházak sorakoznak és nagy és csinos, célszerű lakások adnak otthont tanároknak, orvosoknak, tudósoknak, íróknak, művészeknek.

Megérkezésünk napján már kezdtek gyülekezni az új egyházfő beiktatására érkező delegátusok. Csatlakoztunk a kirándulókhoz, akik a Szeván-tó szépségeit akarták élvezni és műszaki berendezéseit tanulmányozni. Néhányan úszni próbáltunk a tiszta, hideg vízben. Egy, a vízből kiemelkedő száraz, kőhordalék földarabocskáról szálltunk a vízbe, amely vulkanikus szigetecske a tó északnyugati sarkában, magasabban is kiemelkedik a vízből olyankor, mikor a víz szintje a ráépített villamos erőmű szükséglete szerint lejjebb száll. Napfürdő, majd ebéd következett: tavi pisztráng, különböző finom növényekből vegyes saláta, friss gyümölcs és édes befőtt, mindezt a szállodai szakács és személyzete készítette és tálalta fel. A kíséretünkben levő vezetők is élvezték a kirándulást. A két-háromfontos pisztrángok egész sorokban egyszerre sültek nyárson a tó hordalékfájából gyujtott szabad tűzön, és fejedelmi lakomát szolgáltattak. Hozzá finom örmény bor tartozott és a lakomát számos tószt zárta le.

Ebéd után felmentünk a meredek, virágborította mezőn át a régi templom romjaihoz. Monostor temploma volt egykor, kis, tipikus, hegyestornyú épület, régen használaton kívül, de éppen restaurálás alatt. Szeván, az örmények Mekkája és a társaságunkban levő, sokféle országból összejött vendégek közül sok vitt magával préselt virágot, apró, finom köveket emlékül a távoli otthonába, ahová ismét visszatérnek. Sok külföldi is jött ide.

Kis tavi gőzösön mentünk vissza, tele volt nagyobbára külföldön élő örménnyel. Hamarosan daloktól volt hangos a hajócska; hazai, népi tréfás daloktól egészen a párizsi Opera kiváló tenoristája énekéig, minden szólamot lehetett hallani.

A pompás magaslati tó romantikus szépsége ragyogó napsütésben, a roppant kék ég alatt, délután szakadó eső, mennydörgésben gomolygó felhők rohantak észak felől és villámokkal hasadtak meg fejünk felett, — örökké emlékezetessé teszik ezt a napot. Engem azonban mégis elsősorban a tó gyakorlati értéke érdekelt. Magas fekvése, roppant terjedelme, vizének mérhetetlen tömege technikai szempontból előfeltétele egy hatalmas villamosságtermelő telepnek. Az pedig hatalmas iparı életet, öntözőcsatornákat jelent a vagy ötven mérföldnyire húzódó száraz pusztaságnak és pompázó virág- és gyümölcsözönt varázsol elő a sivatagtól elhódított földeken. Láttam ezt a nagy tavat, mint bölcsen és tudományos módon felhasznált munkaerőt, amely kibontakoztatja egy életerős fajta fehalmozott energiáját és tehetségét.

A Szeván-tónak ugyanis határtalan erőértéke van. 2000 méterre a tengerszíne felett a világ legmagasabban fekvő tava. Mélysége 30 méter és vizét huszonkét hegyi patak táplálja. Vize az egyetlen folyóba, a Zangába ömlik 900 méterrel mélyebben Erivánnál. A Zanga vize már bizonyos mértékig be van fogva és az elektromos vízművek egész sorát fogja táplálni. Az első, az eriváni kis erőmű, már 1924-ben megépült és világítással, valamint hajtóerővel látta el az akkori arányokhoz mérten a várost. A legközelebbi erőműtelep Eriván felett épül és egy ugyancsak most épülő aluminiumgyárat fog ellátni hajtóerővel.

A szovjet-mérnökök az ötéves terv keretében más megoldásra gondolnak. A terv szakítva az eddigi elképzeléssel, sokkal nagyobbszabású áramtermelő programot tűz maga elé. Ehhez, bármennyire ellenmondásnak látszik is, a Szevántó szintjét akarják leszállítani. Mintha ezzel kevesebb víz lenne azután a tóban és kevesebb lenne az erőművekre átvihető esési nyomás! A számítás azonban a következő: a tavat magas

sziklafal övezi, amely lefelé szűkülő bástyát alkot a tó körül. A vízcsökkentés után kisebb lesz a tó felülete és a forró klímában csökken a párolgás. A tó vízbefogadása ugyanakkor változatlan marad, tehát a belőle kiömlő víz térfogata nagyobb lesz. Hiszen minden liternyi párolgás turbinákat foszt meg hajtóerőtől. A Szeván 2600 millió köbméter vizet vesz fel, ebből a Zanga folyót eddig csak öt százalék érte el. A párolgás nagyarányú csökkentése nagyarányú hajtóerőszaporodást idéz elő.

Ezért a tavat bizonyos mértékig lecsapolják. Színvonala 30 méternyit esik. Ehhez vizének a Zanga folyóba torkolását is ugyanannyival mélyebbre kellett vinni. Egy hat mérföld hosszú vízáteresztő alagút fúrása volt szükséges ehhez, melyen át a tó vize alacsonyabb ponton éri el a Zangát. Az erőműtelep a hegységben fog működni. Ötven év alatt éri a tó el a kívánt színvonalat. A felszín süllyedésével egyidejűen és arányosan nő az esése által termelt villamosáram mennyiség. A terv nyolc hidroelektromos művet ír elő a hegység és Eriván között. Mindegyikük egy-egy külön, a magaslati völgyben elhelyezett turbinaállomásról kapja a hajtóerőt. A tó vízfelületének csökkentése nagyszabású öntözést tesz lehetővé Eriván mögött. A Zanga vize évről évre gyarapszik, amivel sok víz válik öntözésre használhatóvá. Egymilliókétszázezer holdon keletkeznek új gyümölcsösök, szőlők, gyapotültetvények az Ararát síkján.

Ott, ahol a Zanga mély sziklamedencében nagyot fordul Eriván körül, fenn magasan áll az »Araráti Bortermelő Munkaközösség« kastélyszerű központi épülete. Szovjet felügyelet alatt igen megbízhatóan vezetett üzem működik ott. A helyszínen pontosan tudják, hogy a munkaközösség olyan ősi ipart űz, amely Noé idejéből származik. Mert amint a vízözön lefolyt és Noé kiszállt a bárkából, azonnal hozzáfogott a szőlőültetéshez és bortermeléshez. A sziklák mélyébe, hét emeletnyire visznek a hűvös pincék. Érett tölgyfából készült, kisebb háznagyságot elérő hordók serege sorakozik a pincefolyosók mentén és érleli magában a különböző évjáratú szüretek borát, amíg palackozva elindulnak Moszkva, Leningrád és a Szovjetunió száz meg száz városa, falva felé.

Ha valahol látom az Ararát képét, mindenkor eszembe jut az »Araráti Bortermelő Munkaközösség«, melynek vignettáin is szerepel a hófödte hegyorom. Emlékezem a mély pincesorokra és arra a tágas, hűvös helyre, ahol a forró napsütésből leszállva, felöltőben ültünk és szónoklatok közben különböző évjáratú, finomabbnál finomabb bort kóstolgattunk. De nem-

csak nagyszerű szőlő és bor terem itt, hanem búza, kapásnövények, különösen rengeteg gyümölcs; együttvéve az ország kiegyensúlyozott mezőgazdasági életét bizonyítja.

Áthaladva egy falun, melynek fejlett és virágzó kollektív gazdasága csakis gyümölcstermelésre — kajszin- és őszibarack, körte, paradicsom — volt berendezve, az egyik gazda meghívott bennünket, hogy gyümölcsösében fogyasszuk el ebédünket. Családjával pompás keleti szőnyegeket, vánkosokat hozott, gyümölcsöt, kalácsot, bort, kávét kínált és szolgált fel. Valóságos kis ünnepnap volt, fejünk felett érett cseresznye himbálódzott a roskadó ágon.

Házigazdánk finom, nyitott-nyakú, selyemmel hímzett inget viselt, melyet derékban öv fogott össze. Magasszárú, fekete orosz csizmát hordott. Pompás emberfajta! Felesége és gyermekei hasonlóképpen. Házigazdánk a frissen sült kenyérpalacsintát fehér sajttal kente meg, frissen szedett ízes növényeket tett rá, s nagy kolbászokat csavart belőlük. Ölébe vette, úgy ringatta nyolchónapos meztelen fiát, majd egy másik gyermekét kézenfogva, körülvezetett és megmutatta nekem kertjét, mely a Zanga partjáig nyúlt. Ott a folyam meredek partjáról elláttunk a naplementében lángoló Ararátig. Fenséges látvány volt.

A kertek gyümölcse Erivánba kerül, ahol a nagy konzervgyárban feldolgozzák, üvegbe, bádogba téve befőtt és íz lesz belőlük. Jártunk abban az eriváni gyárban, ínycsiklandozó lakomához hívtak meg itt bennünket. Volt ott bab és borsó, üde, gyenge, mintha kora tavasszal szedték volna, kitűnő leves, mindenféle savanyúság, jól töltött gyümölcskenyér, majd kotlett következett; íze a beefsteakra emlékeztetett, hagyma, paradicsomlé italnak és levesnek. Volt fehér és piros cseresznye, körte, barack, csupa korai termés, fekete szeder a »pusztai fákról«, cukrozott mogyoró, hatalmas mennyiségben jöttek egymás után szederrel, egressel, rózsabogyóval együtt végtelen sorban, sok mindennel, amiről nem is tudom micsoda. Házigazdánk ragaszkodott ahhoz, hogy vigyünk mindenből magunkkal, hogy kóstolgassuk, élvezzük. Nagy csomag befőttel, ízekkel telt cserép- és bádogedényekkel bocsátott el bennünket, amiket azután jobbra-balra osztogattunk Moszkvában, végül a hazafelé vivő úton barátaink között Prágában. A konzervgyár vezetője szőkehajú ukrán asszony volt, azok közül való, akik évekkel ezelőtt jöttek Örményországba, hogy kitanítsák az ottani földműveseket és gyümölcstermesztőket a gyümölcsbefőzés és ízkészítés technikájára, és ezzel megvetették ott egy új iparág alapjait. Az üzem nyolcszáz embert, kilenc-

ven százalékban nőt foglalkoztat, akik 18 millió üveg befőtt gyümölcsöt készítenek évente. Így járul hozzá szőlőskertjeivel gyümölcsöseivel Örményország a vidék, a város iparához, ahol ezenfelül a helyben kitermelt rezet felhasználó rézolvasztó üzem működik, fejlett aluminiumipar is van, hála a helyi elektromos erőnek, egy szintetikus gumigyár a helyi kalciumot és karbidot használja fel. Mindez együttvéve: kiegyensúlyozott gazdasági életre vall.

D) Kulturális élet

A Szovjetunió által megteremtett és fejlesztett ipar és mezőgazdaság egyre több életlehetőséget nyújt Örményországnak és módot ad a főváros, Eriván kibontakozására. De milyen ott a fizikai, kulturális, szellemi élet, milyen az egyéni élet minősége, ami az érték végső próbája?

Vizsgálódásaimat, mint mindig, a gyermekeknél kezdtem, amint az utcán, iskolában, játszótéren, zeneiskolában, felvonulásokon és őrizetlenül magára hagyva, megfigyeltem.

Erivánban kevés olyan gyermeket láttam, akire ne mondhattam volna, hogy fizikailag teljesen rendben van. Nem oly gömbölyű és rózsás, mint az északibb klima alatt, sötétbarna, talán karcsúbb, de nem kevésbbé egészséges. Nincs itt beteg szem, aminőt Bagdadban láttam, semmi jele a rosszultápláltságnak, a háborús évek ellenére sem. A gyermekek általában jól öltözöttek. Csak fenn, a magas hegyek között, pásztorok gyerekeit láttam rongyosan, de azok sem voltak rosszul táplálták és nem fagyoskodtak meleg ruha híján.

A város régibb részeit kerestem fel, azt a negyedet, ahol még állnak a régi piszkos házak. Elcsodálkoztam, hogy ezekben az egyemeletes, sártetejű, egy jó lakóhelyiségnél aligha többől álló házakban született gyermekek mennyire jól táplálták, és sok milyen csinosan öltözött. Még jó modorúak is. Egyszer például élénk gyermekcsoportba ütköztem, amint az utca közepén labdáztak. Vasárnap volt, minden forgalom szünetelt. Abbahagyták a játékot, hogy megbámulják az arra haladó idegent, megpillantották rajtam kékkoronás keresztemet. Hogy kíváncsiságukat kielégítsem, felemeltem és feltartottam a keresztet. A gyémántok szikráztak a napfényben. A gyerekek szája tátva maradt a csodálkozástól. Akkor a legnagyobb fiú odalépett hozzám, óvatosan felemelte a keresztet és megcsókolta rajta Kisztus testét. A többi gyermek utána. Azután mosolyogva elköszöntek és visszatértek a játékhoz.

Örményországban szerzett új egyházi imerőseim egyike megkérdezett néhányat a fiatalok közül:

»Tudsz valamit Istenről?«

»Persze, hogy tudok, sokszor imádkozom hozzá«, — volt a válasz, — mások pedig hozzátették: »és templomba is járunk«.

»Hogy lehet ez, mikor sohasem hallottok róla az iskolában, sőt azt is hallottátok már, ettől-attól, hogy Isten nincs is?«

»Apánk és anyánk tanít rá otthon« — mondták.

Meglátogattunk a város régebbi részében egy nagy épületet, leányiskolát. Vagy nyolcszáz leány járt oda, akiket különböző osztályokban negyven tanító oktatott. Az általános háborús szükség következtében az osztályok nagyon megnőttek, de még így sem annyira túlzsúfoltak, mint otthon Canterburyben, dékánátusom leányiskolája. Ott az alsóbb osztályokba negyven leány is jár, a felsőbb osztályokba már kevesebb. Az eriváni leányiskolában már tervezik az osztályok létszámának csökkentését.

Az egyik tanteremben, éppen akkor folyt a vizsga, amikor keresztül akartunk menni, csendesen leültünk és figyeltük mi következik. Minden tanuló listát kapott kérdésekkel, hogy azok közül válasszon. A tanító szólított egy nevet, a leány kilépett a padból, szembeállva az osztállyal összefoglalót mondott a választott kérdésről, majd a tanítónak a tárgyhoz feladott kérdéseire válaszolt. Ez a módszer fejleszti a bátorságot és az önbizalmat. A tanulók általában könnyedén feleltek, jól beszéltek és a válaszok gyorsan követték a kérdéseket.

A tantermekben, üvegszekrényekben mindenféle készülék volt kiállítva, ami kissé szokatlan leányiskolában. Fizikaórán például különböző típusú gépek, gőzgépalkatrészek és a belső égésű motorok részei, valamint villamos háztartási eszközök, amikkel leányok és fiúk egyaránt megismerkedhettek. Ugyanígy volt ez a teodolitokkal és a mérőeszközökkel is.

A szekrényekben az emberi test modelljei és reális grafikai ábrázolása is látható volt. A leányok fiziológiai osztályának falain az emberi test egyes részeinek szabatos rajzai voltak kifüggesztve. Az emberi lény születés előtti állapotától kezdődő egész fejlődését mutatták be kitűnő modellek, köztük az emberi embrió fejlődését is. Az üvegszekrények mellett egy kis gyermek és egy felnőtt férfi csontváza állt. Szinte végtelen gyűjtemény függött a falon növénytani, élettani, mechanikai ábrákból, festményekből, mindenütt készenlétben a mutató-

pálca az előadásnak képeken való követésére. A fiziológiai tanterembe csak tíz éven felüli leányok léphetnek be.

Az örmény zenei oktatás elsőrendű, magas színvonalú. Egy este 8-tól 12-ig négy órát töltöttünk el a nagy, de csak ideiglenesen használt zeneiskolában és hallgattuk az eriváni tanulók előkelő hallgatóság számára adott hangversenyét. A terem zsúfolásig megtelt: püspökök, érsekek és az örmény egyház küldöttei ültek az első sorokban.

A jóindulatú és láthatóan intelligens közönségnek meglepően tehetséges művészi teljesítményű előadásban volt része. Beethovennel kezdődött, majd Muszorgszkijval folytatódott; egy nyolcéves gyermek, Seda Zakarián játszott, majd idősebb és idősebb gyermekek jöttek sorban. Egy tizenegy éves fiú, Henrik Genosszián, a tízéves zeneiskola negyedik osztályának tanulója Berliozt és Schubertet, a tizenkét éves Zonke Sarksziom Vanyaskij Románcát és Egiazarián Táncát játszotta.

Egyik kitűnő játék követte a másikat, egyre fokozva a közönség lelkesedését, mely tetőpontjára a következő zenekari előadásnál emelkedett. Egy tizenhárméves fiú, aki már az előbb mesterien játszott hegedűszólót, most mint első hegedűs huszonnégy fiúból és leányból álló zenekart vezényelte, Vivaldi Concerto-ját, pompás ütemben, nemes ritmusban. A közönség zúgó tapsban tört ki, felkiáltásokat hallottam: »Ez a gyermekzenekar meghódítaná Londont, New-Yorkot, Chikágót.«

A műsor második felében, miután a kisebbek visszavonultak, két tizenkét éves fiú pompás előadásban maguk-költötte duettet játszott. Nagy hatást tett rám a hallgatóság többségét kitevő eriváni egyszerű emberek lelkesedése, művészi megértése, ami nem lett volna ilyen a művészi élet ezen magas formájának értékelésére történő nevelés nélkül.

Már amikor az eriváni kis hajón együtt tolongtunk az avató ünnepség sok delegáltjával, ismételten figyelmes lettem egy alacsony, rendkívüli intellektuális arcú férfire. Később is többször találkoztam vele. Ott láttam az egyházfő beiktatását követő processiót csodáló tömegben. Ott láttam azon kevesek között, kiket az a kitüntetés ért, hogy megcsókolhatták imént felszentelt egyházi vezetőjük kezét.

Aroján Aramanian ez az ember, nagyhírű Shakespeare-színész; neve szülőhazáján túl is ismert és mindenki tudja róla Örményországban, hogy az új drámai kultúra megteremtésének egyik főmozgatója. Az operában találkoztam egy este Aramaniannal. Hallottam tőle sok mindent saját multjából és a dráma fejlődéséről Arméniában. Fiatal korában Aramanian sokat utazott. Már ekkor nagyon vonzotta a színpad. Megis-

merkedett Sarah Bernhardttal és később csatlakozott társaságához Brüsszelben. A nagy művésznő felismerte tehetségét, összebarátkozott vele és tanácsára Párisba utazott további tanulmányok végzésére.

Abban az időben, mikor Henry Irving hírneve tetőpontján állt, utazott a fiatal Aramanian Angliába, hogy megismerkedjen vele. Partraszállva Doverben, meghallotta, hogy Irving beteg, azonnal megfordult és visszautazott hazájába. »Sajnos, ennek következtében sohasem láttam meg Londont« — mondta.

A forradalom kitörésekor Aramanian Perzsiában tartózkodott. Nagyon igyekezett hazajutni szülőföldjére, de ehhez valósággal a fél világot kellett körülutaznia, hogy más határról léphessen be Arméniába. Odahaza a kormány támogatásával azonnal hozzáfogott az első örmény színház szervezéséhez, jobbanmondva felélesztéséhez annyi évszázad után, mivel az örmény szinjátszás története akkor kezdődött, amikor 2000 évvel ezelőtt Euripideszt adták elő.

Aramanian egész családja mindenben a színháznak élt. Felesége színésznő és öt gyermeke is már sikereket ért el. Ő maga már idősebb, hogy egyes kivételes szereplésektől eltekintve rendszeresen játszék, de egész idejét és minden munkáját a fiatalok tanítására és az örmény dráma és szinjátszás megszilárdítására és fejlesztésére fordítja.

Arojan Aramanian mindenképpen hivatott volt sikerek elérésére. De csakis a forradalom következménye, hogy enynyire fejlődhetett a színművészet magában Örményországban. A művészet a Szovjetunióban, amint már előző fejezetben láttuk, nem szórakozás kevesek számára. A művészet a népért van; az állam támogatja. De nemcsak az elismert orosz, hanem az örmény művésznek sincs anyagi gondja. Amikor azt mondom: »elismert«, nem olvasvalakire gondolok, akinek már nagy neve és híre van. Azt értem, hogy a művészi világ vezetői az illetőt szakembernek ismerik el, amint az orvosi karon a tanárok ismerik el a tanulóról alkalmasságát és műveltségét a gyógyitásra, és engedélyezik működéséhez a doktori címet.

Művészetet a népnek! Az állam támogatása lehetővé teszi e művészi érzékkel megáldott népnek az új kibontakozást, hogy hozzájáruljon nemzeti sajátosságaival a világ művészetéhez, mert mélyen gyökerezve multjában, nemzeti hagyományain fejlődve, sokat nyujthat.

Az örmény drámai művészet, amint lennie kell, az egyetemes művészi életnek része, mely magában foglalja a fes-

tészetet, drámát, szobrászatot, az irodalmat. Örményország legkülönlegesebb problémája most az, hogyan őrizze meg és fejlessze tovább természetes érzékét a melegség és szinesség iránt, különösen színérzékét, mely sokszor megmutatkozott hosszú története folyamán.

Ez az ország, melynek a forradalom előtt egyáltalán nem volt színháza, most huszonnyolccal dicsekedhetik, ezek közül nyolc működik magában Erivánban, egy pedig vándorszínház, mely évente legalább kétszer látogatja a vidéki telepeket és kollektív gazdaságokat. Másfélmillióra becsülik évente a színielőadásokat látogatók számát.

Minden színháznak megvan a saját társulata, épülete, szinpadi berendezése és felszerelése. A huszonnyolc örményországi színházból huszonnégy örmény, kettő orosz, egy azerbajdzsán, egy kurd nyelven játszik.

Az örmény egyházfők társaságában láttam egy, »A becsületért« című színművet. Valószínűleg valami régi erkölcsdráma volt, melyet a mai időkre alkalmazva írt át valaki. Egy gazdag ember és a sógora szövetkeztek, hogy kirabolják unokaöccsüket, akit ők és a gazdag ember semmirevaló, részegeskedő fia, és különcködő leánya, nem szeretett. A család fiatalabb leánya okmányokat mutat fel, melyek az unokaöccs — akibe a leány szerelmes, — örökségét bizonyítják. Ezek az okmányok megsemmisítik a gazdag ember reményeit. A leány civódik apjával és közli vele, hogy ilyen okmányok vannak birtokában. Az atyát bántja ugyan lelkiismerete, imádkozik is, de ez nem akadályozza meg a gonoszságban. Istenben való hite semmi hatással sincs cselekedeteire.

Szerepel egy idősebb fiú is, aki eddig távoltartotta magát a dolgoktól, de most csatlakozik nővéréhez atyja elleni harcában. Ezt a fiút az ipar érdekli, gyárat szeretne építeni. Ez nyilvánvalóan az átírásnál került a szövegbe. Heves jelenetben így szól apjához: »Én nem vagyok vallásos, de hiszek Istenben, és valami mondja bennem, hogy apám egész magatartása és szelleme züllött, rothadt.« Ez is bizonyára a nagyon régi darab modernbe átültetéséből származik.

Az atyát megindítják ugyan gyermekei ellene intézett támadásai, de egy pillanatra sem változtat tervén, végül hozzájut az okmányokhoz, tűzbe dobja, s azok elégnek.

Unokaöccse belép, követeli az okmányokat. A leány meg akarja védeni apja becsületét és az egybegyűlt család előtt azt állítja, hogy ő égette el az okmányokat. Kijelentése után elhagyja a szobát. Kívülről lövés hallatszik: öngyilkos lett. Az atya elájul. Vége a darabnak.

Ha nem kísérik megfelelő cselekedetek, hiábavaló a vallásosság és az imádkozás, ezt példázza. Egyfelől állt a vagyont harácsoló aljasság, másfelől az idősebb fiú által képviselt új rend, mély erkölcsi érzékével és komoly vágyával alkotó munkára. A fiú hitetlensége is az atya üres vallásosságának és gonoszságának következménye. A tragikus vég az ok, mely azt előidézi, érdekessé tette a darabot.

Résztvettem egy igazán kitűnő előadáson a Nemzeti Opera ragyogó épületében, mely közvetlenül a háború előtt készült el 31 millió rubel költséggel, amihez 27 milliót az állam és 4 milliót a város adott.

Négyszáz ember, színész, zenész és a színház más sokféle munkása dolgozik az operában, évi négymillió rubeles költségvetés keretében. A fedezetet részben az állam, részben a pénztári bevételek adják. A színház és az opera pénzügyi nehézségek, kockázat nélkül fejlődik Eriványban. A háború alatt készült el öt új színház, jeléül annak, milyen erős a hit a dráma kulturális értékében és hivatásában.

Kitűnő filharmóniai társaság működik a városban és nemcsak klasszikus zene, orosz, örmény és idegen zene előadásával tűnik ki, hanem könnyebb muzsikával, népi zenével és tánczenével is. A nép által választott kilencven művész irányítása és ellenőrzése alatt működik a társaság. Akkoriban tartottak éppen ott, hogy megteremtsék saját szimfónikus zenekarukat.

A filharmónikusok igen emlékezetes estét szereztek nekünk, melynek programját népi dalok és táncok alkották. A finom táncokat főkép kéz- és karmozdulatokkal fejtették ki. Az északi fajok a deréktól lefelé táncolnak. A déli fajták deréktól felfelé. Az ujjak, kéz, kar, vállak és a fej finom mozgékonyságát és kecsességét elképzelni sem lehet, csak ha látja az ember, csodálhatja és értheti meg. Így van ez az örmény népviselet formáival és szineivel is.

A férfiak délcegek, a nők szépek. Húsz férfi vett részt a táncban. Hosszú krémszínű, térdigérő ing-kabátot viseltek, szorosra húzva a derék körül. A kabát ujján kék kézelő hajolt vissza. A bő kék nadrág, szűk, őzszínű csizmába szorítva. Ez adta az egyik színfoltot. A másikat a krémszínű ing-kabátból kilátszó zöldselyem ing nyaka és ujja. A bőrövben tőr, azonkívül tizennégy töltényt tartalmazó táska függ rajta. Ez a harcias külső és férfias dísz csodálatosan illeszkedik egybe a karcsú táncosok könnyed és szinte nőiesen kecses művészetével.

A nők ruházata szinte leírhatatlan. Elbűvölően szép. »Tar-

tózkodó« és formáival kecses a hosszú szoknya lebegése, amely földig omlik. Helyrevaló a laza blúz felett viselt, jól szabott kabátka merészsége az ellentétes színek keverésében, a hibátlan ízlés könnyedségével. Ezek a tulajdonságok teszik oly elragadóvá a perzsa miniatüröket is. Súlyos aranyszegély fogja be a szorosan feszülő kabátka szélét és együtt ragyog a kétháromsoros arany tiarával és a fülbevalóval, melyek a táncosnő fejét ékesítik. A fátylak részben elfedik, részben feltárják hosszú hajfonataikat. Ezek a nők királynőkként mozognak puhatalpú, szorosan zárt, magassarkú cipőjükben, súlyos aranyhímzések díszében.

Van köztük rendkívül szép, de valamennyinek finoman cizellált az arca, orra görögösen egyenes, az ajkak hajlása finoman ívelt.

A legtöbb táncot nemzeti hangszerrel kísérik, vonóshangszerrel, könnyű dobbal, fuvolával. A táncok általában lassúak, finoman művésziek és szomorúak, de időnként lélekzetelállító csattanó fordulattal forgataggá bontakoznak ki. Általában valami egyszerű érzelmi téma és történet körül forognak: mint a fiatal menyasszony félelme leendő anyósától, vagy a hajadon játéka a szerelmesétől elragadott finom kendővel, kikerülve a fiú minden igyekezetét, hogy a kendőcskét visszaszerezze, míg végül is a fiú egy másikkal, finomabbal cseréli el a kendőt.

Az opera fényes társalgójában remek portré függ. Láthatóan elsőrangú modern művész festette a mély meglátásra és mesteri technikára valló képet. Megtudtam, hogy Masztirosz Szárián, az »Örménv Nép Művésze« festette. Később találkoztam vele az előcsarnokban és beszélgettünk. Kedves öreg mester, sűrű hajában van még egy jó csomó sötét is. Járásközben két fiatalember karjára támaszkodik. Londonban is kiállított 1910-ben.

Rábeszéltem a művészt, aki nyilvánvalóan nagytehetségű és rendkívüli színérzékkel bír, fesse meg az ekmiadzsini katedrális ceremóniáját, a káprázatos színek tömegét, amelyet röviden le fogok írni. Tervbe is vette, hogy megteszi.

Jelen voltam egy örmény művészeti kiállításon, ahol több festőnek mutattak be, köztük sok volt a meglepően fiatal. Az egyik szobrász boldogan fejtette ki, mily szabadon követheti művészeti alkotótörekvéseit, minthogy biztos jövedelme van és teremtő munkát végezhet, nem kell vízforraló edényeket mintáznia.

Fiatal művészekről szólva, felnőtt fiút láttam kopott, háborúviselt ruhában, az Állatkertben. Vázlatkönyvébe rajzolt.

Megkértem, mutassa meg vázlatait; egy iskolásfiú próbálkozásait vártam. De hozzáértő, állatokat, az állat formáit és mozgását kitűnően megfigyelni képes ember tehetséges munkája volt művészi hévvel és gyakorlattal átitatva.

E) Vallási intézmények Örményországban

Örményország vallási kérdései mindig érdeklődést keltettek, érthető, hogy most nagy izgalmat váltott ki az új egyházfő beiktatása. Tizenöt országból, ahol örmények élnek, 124 delegátus érkezett az ünnepségre. Kíséretükhöz számos külföldi örmény egyházi méltóságot viselő személyiség tartozott. Feladatuk volt, hogy megválasszák hazájukban az új örmény egyházfőt, a Catholicost, és felszentelésén részt vegyenek.

A keresztény egyház egyik legrégibb ága az örménykatolikus, mely a Krisztus utáni második században fogadta el az evangéliumot, s azóta is a legszorosabban kapcsolódott hozzá az örmény nemzeti művészethez, irodalomhoz és élethez. A nemzeti történelem jelentős pillanata volt ez a mostani választás és szerencsés dolognak tekintettem, hogy jelen lehetek, mert kitűnő alkalmat nyujtott Örményország uralkodó vallási helyzetének tanulmányozására.

A júniusban végbemenő ceremóniák elősegítették célom elérését. A szertartás bensőséges, választékos szépségű, nagyhatású volt, de nem fényűző; megfogta bennem a művészt, a régiségtudóst, a keresztény papot. A kereszténység sokat köszönhet ennek a hagyományokhoz ragaszkodó egyháznak, és még sokkal többet azért, mert ez az egyház sohasem mutatott türelmetlenséget más vallásokkal szemben.

A központi szovjet-hatóságok érdeklődése az ügy iránt, a delegáltak meghívása, a szertartások gondos filmezése a nagy nyilvánosság számára, természetesen mind külön jelentőséggel bírt. Minthogy a 124 delegátus nem érkezett be pontosan a megjelölt időre, tovább kellett ott maradnom és több alkalmam volt a tanulmányozásra.

Az örmény egyház előírásai értelmében szükséges, hogy az Egyház valamennyi képviselője jelen legyen a Catholicos választásánál, ezért jöttek delegátusok Európából, Ázsiából, Afrikából, Amerikából, mindenhonnan, ahova a török üldözés elvetette őket. A világiak is résztvettek a választáson, sőt a küldöttek legnagyobb része világi személy volt.

A választás maga Ekmiadzsinban játszódott le, a felszentelés az ottani székesegyházban ment végbe. Ezt a templomot

a 303. évben alapították, amikor Arménia államvallássá tette a kereszténységet, két évszázaddal megelőzve ezzel a római birodalmat. A negyedik század végén az örmény egyház függetlennek mondotta ki magát minden külső ellenőrzés és beavatkozás alól. Fizikailag ellenállt a sokfelől jövő támadásnak, hiszen soron követték egymást arabok, perzsák, kurdok, mongolok, törökök, de vallási ellenállást is kellett kifejteni az orthodox és a római egyházzal szemben, ezért Ekmiadzsin különösképpen szentelt hely az örmény keresztény hitet vallók számára.

Az ekmiadzsini székesegyház épülettömböt alkot szerény papi épületekkel: szerzetesi hálószobák, könyvtár, teológiai akadémia, a Catholicos székhelye és más kiegészítő hivatalok vannak benne. A csendes vidéki város főutvonalától távol áll az egyházi épülettömb. Az egyetlen rendkívüli épület maga a székesegyház, nem nagy, masszív, egyszerű, hatásos építmény, a gót építőművészet jellegzetes alkotása.

Tizenhat évszázaddal ezelőtt épültek faragott kőfalai, erős szerkezetükkel és aranybarna meleg színükben tisztán, nyomtalanul állták az időt és állják még a jövő századokon át is. A keresztalakú alaprajzú templom azért kapta ezt a formát, hogy ellen tudjon állni földrengésnek, vagy katonai körülzárásnak. Szerencsésen túlélte mind a kettőt. Falai valósággal erődítményszerűek. Pincéje élelmiszer felhalmozására alkalmas. Kristálytiszta víz van ma is a pince kútjában. Minden elővigyázatosság megtörtént, körülzáratás esetére, még földalatti csatorna is épült a szennyvizek vagy két mérföldnyire való elvezetésére.

Egymásután pusztítottak itt perzsák, arabok, Dzsingiszkán, Tamerlán és a törökök, de az ódon templom még mindig igen értékes kincseket rejt. Két kulcsa közül az egyiket az arhimandrita, a másikat helynöke tartja magánál és csak mindakettővel egyszerre lehet felnyitni a kincses kamrát. Pásztorbotok, egyházi ruhák, a negyedik századból származó ezüst vésetek, régi ezüst tárgyak, az Ekmiadzsin ezüst modellje az izlés remekei; örmény hímzések tizenkilenc évszázaddal ezelőttről, olyan gazdagság és művészi szépség ez együtt, hogy már csak ezért is érdemes idezarándokolni. A templom butorzata ódon, de nagyon szép a maga egyszerűségében. A színek általában elbűvölők, a felszentelés nagy napján csodálatos szépségben bontakoztak ki. Az oltár ezüst, a hagyományos örmény ezüstötvösség remeke. Egy másik, nehéz takaróval fedett, márványból faragott oltár kétszá-

hatvan éves tábláit valami különös festékkel festették, amelynek keverését ma már senki sem tudja.

A székesegyházban két trónus áll, az egyik faragott fából való és a tizenhetedik századból ered, a másik sokkal pompásabb, ezüst meg gyöngyház berakások díszítik, ez a tizennyolcadik század készítménye. Maga az épület és a butorzat a chalcedoni zsinat előtti, ötödik századbeli keresztény egyházi stílusra emlékeztet. A multjukra nagyon büszke örmény egyházak ellenálltak minden újításnak, elvetették a javasolt egyházi berendezést, valamint a doktrinákat is, melyeket a görög és római egyházak a chalcedoni zsinat után általában bevezettek.

Ekmiadzsinban tett első látogatásom célja volt, hogy résztvegyek a delegátusok gyűlésén és az elhunyt Catholicos emlékmiséjén.

Korán érkeztünk és a papságot a püspöki rezidencia kertjében találtuk. Az öreg rezidencia egyszerű, szép ívelt ablakú, nyugodt épület, szimmetrikus Viktória-korabeli lépcsőzet, egyszerű korlát vezet a főbejárathoz és az egyetlen emeletre.

Az angolos jellegű ház fehérre meszelt, halványkékárnyalatú egyszerű építészeti díszítő vonalakkal. Szép kertre néz, melynek ősvényei gyümölcsfák és veteményes ágyak között kanyarognak, szélükön kis vízerek alkotnak öntözési hálózatot. A kert közepén kedves szőlőlugas nyujt árnyékot. Ott üldögéltünk, limonádét iszogatva beszélgettünk a beyruti érsekkel, aki megjelenésben beillett volna Aszur-ban-ipálnak, az egykori assziriai császárnak. A hatalmas, méltóságteljes férfi, szokásos hosszú szakállával, göndör hajával, finom orrával és testes alakjával, asszír szobrokra emlékeztetett. Egyike a legimpozánsabb egyházi személyiségeknek, akiket valaha láttam. Itt mutattak be Terenig Paladiának, a kísérő papnak, aki néhány hónappal azelőtt érkezett Catholicosával New-Yorkból Ciliciába.

Az örmény egyháznak két catholicátusa van, nem egyházi szakadás következtében, hanem azért, hogy mindig legyen olyan személy, aki mint az egyházi igazgatás feje szerepelhet, ha az egyiket, amint az gyakran megtörtént, az üldöztetés tehetetlenségre kárhoztatja. A delegátusok a gyűlésteremben jöttek össze, a beyruti és jeruzsálemi érsekek ültek az elnöki szék két oldalán. Üdvözlő beszédek hangzottak el, és határozatban mondták ki, hogy a könyvtárt és szemináriumot újra megalapítják. Sorozatos filmfelvétel készült a gyűlésről.

Gevork Csovekcsián érsek, az elhunyt XIV. Catholicos 1938-ban bekövetkezett halála óta vezette az örmény egy-

házat, megkapó jelenség, rendkívüli pályafutással. Mint egy Don-melletti paraszt család gyermeke, az ekmiadzsini teológiai akadémián végezte tanulmányait. Vallási szempontból konzervatív, politikailag hazafias. Népszerűsége egyre nőtt a háború folyamán. Egyháza egész tekintélyét belevetette az antifasiszta mozgalomba. A háború után a »Kaukázus Védelméért« érdemrenddel tüntették ki.

Berlinben folytatta teológiai tanulmányait és zeneművészeti főiskolát is végzett. Legfőbb kedvtelése a zene és egyszerű rezidenciájának egyik főékessége a hatalmas zongora.

A delegátusoknak Nerszoján tanár a »Kereszténység és kommunizmus« című könyv szerzője mutatott be. Nerszoján az utóbbi időkig Londonban élt és a B. B. C. egyik bemondója volt. Jelenleg magas méltóságot tölt be Arméniában. A delegátusok, akiknek bemutatott, rendkívül barátságosan üdvözöltek. A gyűlést emlékmise követte. A magas oltár, korlátnélküli márvány emelvényen áll a székesegyház keleti végében, két oldalról szőnyeggel borított lépcső vezet hozzá. Baldahin borul az oltár fölé, széles karikákon futó aranyos függöny takarja el a szentélyt a gyülekezet elől, a felszentelési imák idejére. Az örmény egyházak szokásos festménye: a Szűz és Gyermek szembetünő helyet foglal az oltár felett. Ezt a képet húsvétkor és vízkereszt ünnepén a megfelelő, az ünnephez tartozó festményekkel cserélik ki. Az egyházi méltóságok is kereszt helyett a Szüzet és Gyermeket ábrázoló email medáliont viselnek mellükön.

Mikor a delegátusok egybegyültek, megkezdődött Gevork érsek új Catholicossá való megválasztása. Felszentelése a legközelebbi vasárnapon ment végbe, amihez valamennyien egybegyűltünk az érsek napfényben ragyogó kertjében. A baldahin mellett haladtam, melyet négy rudon négy különböző ország delegátusa vitt az érsek előtt. A baldahin vagy másfél négyzetméteres terjedelemben kínai pagoda tetejének mintájára készült, finom selyemből és csodás hímzés díszítette. A baldahin előtt két pap egy négyzetméternyi fehér brokátszatint vitt, közepén arany glóriából Isten Bárányának képe bontakozott ki. A szatin brokátot a két pap rézsutosan tartva vitte, hogy az előrehaladó érsek láthassa. A két pap előtt keresztvivő és más érdekes egyházi tárgyak hordozói haladtak. A kereszt maga ezüst, és ezüsttel hímzett bársonytakaró ernyőszerűen hullott alá két oldalán eltakarva vivői kezét. Különböző korú fiuk, gazdag aranysárga, a galléron és vállakon zölddel hímzett templomi ruhákban, sokféle szolgálatot végeztek. A sárga volt az uralkodó szín a különböző templomi

ruhák között, dús aranyló nárciszsárga, mely szinte virágzott, mikor a papok, a talárt hordták.

Érdekes, ebédlőtálca nagyságú ezüstlapok voltak gyöngyházzal kivert rudak tetejére erősítve, »Ksot«-nak nevezték, köröskörül ezüst csengetyük függtek rajta és ide-oda lengve csengettek és zenéltek, amint himbálóztak a levegőben; »Ksot« annyit jelent, mint »elhajtó«, vagyis elhajtja a kiválasztott személy mellől a legyeket. A tömjénezők lóbálták füstölőiket, melyek közül egy tüneményes utánzata volt a székesegyház alapformájának. Mikor már mindenki ott volt: a püspökök, pátriárkák, érsekek és Cilicia Catholicosa, valamennyien lejöttek a lépcsőről, menetet alkottak a baldahin és az ujonnan választott Catholicos mögött. Az egyházi ruhák káprázatosak, szebbek, mint aminőket utazásaim során bárhol is láttam. Ragyogásuk kevésbbé barbáros, mint a Zárgorszkban látott, finomabb, eredetibb, tervezésükben nagy, élénk képzelőerő nyilvánult meg. Bíborvörös brokátalapra dolgozott díszítések merészen váltakoztak, a kézimunka dús, nemes színekben ragyogott a bíboron. A püspökök széles, bő palástot hordtak, mely vállukon átvetve, elől-hátul csaknem a földig ért. A palást sűrű hímzésének ott a tetőpontja, ahol a díszítések a szentírás jeleneteit mutatják. A talár gallérja kemény és néha három-négy hüvelyknyi magasságot elér, hímzése a szenteket ábrázolja. A püspöksüvegek igen nagyok. Alakjuk latinos, dús kézihímzésű díszítéssel. Minden püspök kis fémkeresztet vitt, melynek ágai körben szétáradó sugarak közül nyúlnak ki. Sima felületű kereszt, nincs rajta Krisztus képe, vagy teste. Kis nyele is van és ugyanúgy mint a nagy keresztek, kicsiny, dúsan kivarrt zsebkendőre emlékeztető takarófélével van fedve. A püspökök a püspöki gyűrűt kisujjukon hordják, csak a Catholicos hordja gyűrűsujján. A papi öltönyök és süvegek finom szépségükkel Kínára és Perzsiára emlékeztetnek, mint ahogy a Catholicos süvege csakugyan Kínában készült és remeke a kínai díszi-szövetkészítésnek. Egy másik ragyogó színekben tartott papi öltönyt az ekmiadzsini székesegyház rendkívüli gondossággal kidolgozott másolata díszített. Ábrázolták a hatszögletű tornyokat, fülkéikben szentek változatos sorával, falai körül röpködő vörös, vagy kékszárnyú cherubokkal.

A Catholicos palástja hátsó szárnyán Jákob létrájának jelenetét mutatja, mellső szárnyán Ábrahámot, amint Izsákot feláldozza. Süvegén a megfeszítés jelenete látható mellékalakjaival. A menet lassan megindult; elől a kereszt haladt, utána magas rúdon vitt zászlóformájú aranyozott nagy fémlap.

A nap forrón sütött, kövezett úton haladtunk zöld pázsitok között, a templom főhajójába. Kétoldalt ájtatos sűrű tömeg sorakozott, köztük volt Aramanian, a színész is. A harangok diadalmasan zúgtak, a hivatalos filmoperatőrök és fényképészek mindenütt ott sürögtek-forogtak. Benn a székesegyházban a filmemberek és a fényképezők fel-fellobbanó fénynyalábja követte a Catholicost, amerre csak ment. Nyilvánvalóan a kormány óhaja, hogy a ragyogó jelenetekről teljes képet kapjon és mutasson be.

A püspökök pásztorbottal kezükben felmentek az emelvényre és elfoglalták hivatalosan kijelölt helyeiket. A Catholicos az oltár előtt térdelt. Két pap magasra emelte háta mögött süvegét. Sárga ruhába öltözött papok csoportosultak az emelvény szélén. Mögöttük állt Polianszki, a kormány képviselője, mögötte az örmény kormányzat kiküldötte, azután sorakoztak a delegátusok, részükre erre az alkalomra széket készítettek elő, egyébként a szertartások közönsége mindig áll. Megérkezik a Catholicos. Megkezdődik a szertartás. Megszólal a zene, énekel egy kicsiny kórus, az egyházi személyek, és velük együtt a nép. Ennek az együttesnek vannak különösen elragadó részei, az ének pedig úgy hat, mint a távoli lágy harangszó.

A felszentelési szertartás egy részénél a függönyt a szentély elé húzzák, s eltakarják az oltárt az emelvény és a templomhajó közönsége elől. Mampre, az egyiptomi pátriárka, aki kitünően szabott világi ruhában aranyfejű bottal sétált néhány órával ezelőtt a szállodában, végezte az oltárnál a bonyolult szertartást.

A Catholicos rekedtes, fáradt hangon mondja el az esküt, közben egyenesen térdel egy vánkoson, anélkül, hogy bárki támogatná. Arccal a gyülekezet felé térdelt és tűrte a filmesek fel-fellobbanó magnézium fényeit arca előtt. Két oldalán egy-egy fiatal pap. Mindhárman fölöttébb sokáig térdeltek és valahogyan többször is az volt az érzésem, hogy a két fiatal pap bizony karjára vehetné az öreget, hiszen már 76 éves. Az is nagyon kedvemre való lett volna, ha a számos püspök nem egyenkint mondaná imáját, hanem egyszerre végezte volna el.

A Catholicos elragadóan nemes alakja nagy hatást keltett. Michel-Angelo Mózes szobra jutott eszembe. Amíg türelmesen viselte el a rávetődő fényeket, nagy izzadságcseppek gyöngyöztek homlokán. Időnként megtörölte arcát és kergette a legyeket egy fehér törölközővel, amit viselni csak a Catholicosnak van joga. Félóránál több telt el, de a püspökök egy-

hangú éneke még mindig tartott. A Catholicos néha-néha lehunyta szemét. Ajka mozgott, mintha imádkoznék. Moccanás nélkül állta szerepét. A kellő pillanatban fátyolt borítottak fejére, jeléül annak, hogy az egyház menyasszonya lett.

Sok elnyujtott liturgiaolvasás után a jeruzsálemi pátriárka a Catholicoshoz lépett a felszentelő olajjal és arany galambalakú edényből az új egyházfő hosszú sűrű, őszes hajára csepegtetett az olajból. A püspökök ekkor szintén a Catholicoshoz léptek és kezüket a püspök fejére téve, szétdörzsölték az olajat. Könyörgés következett ezután, hogy a Szent Lélek szálljon a Catholicosra és tegye őt erőssé az új feladatra. Ezután a fátyol fölé, fejére helyezték a süveget és Cilicia Catholicosa megcsókolta arcát, majd sorban minden püspök megcsókolta kezét és arcát.

A szertartás ezzel végetért és a 143. Catholicos megkezdte egyházi uralmát, mint az 1800 év óta soha meg nem szakadó hosszú láncolat egyik szeme. A szertartás után az egyházi személyek a várakozó tömeg sűrű sorfala között tértek vissza a palotába. A tömeg előretódult, áldást kérve. A new-yorki delegátus vezetésével vagy hatan-nyolcan egymás kezét fogva kört alkottunk a magas egyházi személyiség körül, megmentettük a fáradt embert a tömeg nyomásától.

A Catholicos azután palotája dísztermében fogadta a delegátusokat, ahova a nagyközönség soha, az alacsonyabb papság is csak nagyritkán léphet be. Maga Csovekcsian, amig csak érsek nem lett, vagyis 30 éven át, sohasem lépett be ebbe a terembe.

Néhány kivételes személyiség a hierarchikus sorrend betartásával haladt a Catholicos felé és előtte letérdelve megcsókolta az öreg ember kezét. Engem melegen arcon csókolt és azon tűnődtem, vajjon vett-e az anglikán egyház tagja valaha is részt ilyen szertartáson ebben a templomban?

3. *GRÚZIA*

Repülőgépen egy óra, vasúton tizenhat óra alatt lehet Erivánból Tbiliszibe jutni. A tájkép és ami a levegőből látható, nagyon különbözik egymástól, de kiegészíti egymást. Élvezem mind a kettőt, de jobban kedvelem a vasutat, az útszéli állomásokat, hegyek, vizek közeli szemléletét, szeretem a füves térséget, síkságot, réteket, erdőt és az emberi élet örökké változó panorámáját.

Enyhe éjszaka volt, mikor az éjféli vonattal elhagytuk Erivánt. A »sztálingrádi« felesége kíséretében — tizenhatéves volt az irodalmi ízlésű leány, mikor elvette — vitt bennünket a vasúthoz és szomorúan állt ott indulásunkig. Elejétől kezdve úgy bánt velem, mint fiu az apjával; miclőtt a vasutas zászlaja indításra lendült, hozzáléptem, megcsókoltam, mérhetetlen örömöt okozva ezzel neki.

Megszegtem a szigorú előírásokat, hogy a hálófülke ablakát zárva tartsuk, kitártam azt és azonnal éreztem a felföld hűvösebb légjáratát. Az éjszaka telihold fényében tündökölt, a robogó vasuti kocsik árnyékot vetettek az alacsony füves legelőre. Hirtelen megláttam egy, a vasuti kocsi tetején mozgó emberi árnyékot, aztán még egyet, és még egyet. Az utazás és a szállítás nehezebb a háború utáni Oroszországban, mint nálunk Angliában. A vonatok mindig zsufoltak fizető utasokkal, de amikor állomásokon áll a vonat, vagy nehezen kapaszkodik például meredek magaslatra, jegynélküli utasok szállnak fel a kocsik lépcsőire, ütközőkre, kocsitetőkre. Az eriváni állomáson és végig az egész úton háborúból hazatérő katonákat láttam. Arméniai, grúziai fiukat, sovány, hajlékony testű hadviselt embereket, ugyanolyan élesen metszett, szabályos arccal, mint Sztálin generalisszimuszé.

Amikor elhagytuk Erivánt, éppen a hazatérőket várták. Híres regimentjüket akarták illő köszöntéssel fogadni és a rendezők már díszítették a vasuti állomástól a város szívébe

vezető, egy mérföldes utat a lelkes polgároktól kölcsönkapott szép keleti szőnyegekkel. Hadd lássák a katonák, hogy tisztelik és becsülik őket!

Keveset aludtam az éjszaka, hogy annál többet láthassak; a felföldi síkságot, hegyeket, ködöt, magános kis településeket, alacsony, durva ablaktalan kőházakat — bojtárt, pásztort, gyerekeket.

Lassan ereszkedett a vonat órákon át, erdők, szakadékok, táguló völgyek és termékeny földek között, ahol dúsan nőtt a kukorica, búza, virágzott a burgonya, dagadozott a dió és piroslott a fán az érett cseresznye. Az alacsonyabb völgyek parasztjai jobbmódúak, jobban öltözöttek. Az állomáson az érkezők és indulók nagy kavarodásában kereskedők kínálják áruikat. A legkülönbözőbb változatú, színű ruházat tarkítja a jelenetet. Asszonyok bíborvörösbe burkolt fejjel, férfiak feje valósággal eltünik a szőrmekalap és sapka alatt. Egy kis fiatal anya nagy sárga takaróban hátára kötözött kétéves kicsinyével hiába harcolt elkeseredetten, hogy a kocsi lépcsőjére feljusson.

Még szélesebb völgyeken, dúsabb földeken át végre Tbiliszibe, Grúzia fővárosába érkeztünk, ahol hosszabb ideig szándékoztunk maradni.

Tbiliszi nagyon különbözik Eriántól. Örményország fővárosa szinte hirtelen, ugrásszerűen emelkedett fel elhanyagolt nagy faluból impozáns várossá. Tbiliszi modern város volt, rendezett utcákkal és szép épületekkel már a forradalom előtt. Székesegyháza, mecsetjei, templomai már akkor is megvoltak és 400.000 lakosa volt. A szovjet haladás eredményei Örményország esetében Eriánban összpontosultak. Grúzia esetében a fővároson kívül. Ebben a városban, mint minden számottevő nagyvárosban Európában, keveredik a régi az újjal, amellett még soká megtartja eredeti jellegét, sajátos ízét. Az úttestek szélesek, a kocsik gyorsak, a széles gyalogjárót virágágy szegélyezi és fasor árnyékolja. Mindez már nem új az új városban sem. A régi középkori város sűrű, zegzugos utcáiból nőtt ki az új, ott, ahol a folyó hirtelen éles kanyarulatot vesz és felette a régi várkastély uralkodik.

Mint Örményországnak, Grúziának is régi, különleges kulturális multja van. Tudományos alapossággal mutatja ezt múzeuma, mely építészeti szempontból jobb, mint az ilyen épületek szoktak lenni a régi Oroszországban. A város sokatmondó emlékei közé tartozik a fejlettrendszerű vízvezeték, gondosan megoldott szűrőállomásaival. Ősi civilizációjának, melyekből történelme fejlődött, jele ez. Ott vannak Tamára

királynő nagyszerű korszakának emlékei is, aki Erzsébet angol királynő keleti előfutárja a XII. században.

Grúzia régóta jelentékeny ország és amint egy 1400-ból származó arab kézirat mondja, abban az időben Franciaország gazdagságát 3 millió, Angliáét 4 millió, Grúziáét 10 millió aranyfrankra becsülték.

Találunk a múzeumban XII. századbeli könyveket, melyek bekötésére VI. századbeli kéziratokat használtak fel. Nevezetesek egy 936-ból származó evangélium, egy kéziratos könyv Tamára királynő tulajdonából, melyek szőttesből készült tábláját elefántok és tigrisek ékesítik. Egy zsoltároskönyv a XIV. századból az emberi test realisztikus festményével.

Sokkal jobban hatottak rám Szamtavro sírjának kincsei. Tbiliszitől vagy tizenöt mérföldnyire van ez a nemrég felfedezett, egy folyómenti paraszt faluban rejtőzött sír. A házak alatt, ahol az emberek néhány évszázadon át ettek, ittak, aludtak, anélkül, hogy bárki is tudott volna róla, temetkező hely húzódott, amelyben nagy kőlapok közé temették el az egymást követő délgrúziai kormányzókat. Az egyik koporsóban pompásan vésett, rubinnal díszített pecsétgyűrűt találtak, parányi bevésett betükkel, nevekkel. A gyűrűt a kormányzó leánya viselte és sírjában megtalálták a lovaglást kedvelő hölgy karcsú, csattos sarkantyuját is. Legérdekesebb azonban egy korona nagyságú, kis láncocskán függő ékszer volt, hátlapjába gyermekfog volt foglalva. Az anyai szeretet így örökítette meg serdülő gyermeke emlékét.

Szamtavró közel van Nosetához, mely a régmult időben Grúzia fővárosa volt. Füves térség felett emelkedik a XIV. században épült székesegyháza, boltíves oszlopsorral övezett falak közül. Nagy, széles, megnyugtatóan egyszerű külső falait egyes helyeken fél reliefben kidolgozott ékesen finom metszésű faragások díszítik, melyek Eric Gill legjobb darabjaira emlékeztetnek. A székesegyház keleti végén díszlő oltár felett két hatalmas kőangyal lebeg, mintha Epstein figura lenne. A meredek keleti falakon és ereszeken levő fészkekben rengeteg fecske tanyázik. Egyes falrészek finoman cizellált, többszínű kőből épültek, merész vonalakban futnak tetőtől a padozatig. Feltünő az a harmónia, ahogyan a sokszínű követ egymáshoz illesztették az építők.

Meghívtak, hogy megismerkedjem a grúziai Akadémia tagjaival és igen eredményes délelőttöt töltöttünk el több kitünő professzor társaságában. Leírták sokféle munkakörüket és szívesen válaszoltak kérdéseinkre. Az Akadémia elnöke nem volt jelen, mert éppen Moszkvában tartózkodott. A fesz-

telen üléssé kialakult beszélgetésnél Janaszkia, az Akadémia alelnöke — történelemtanár — vezette a társalgást. Ketcsove professzor botanikai, Csereteli szociológiai, Kubinisvili professzor Grúzia történetére vonatkozóan állt rendelkezésünkre.

Kiemelkedő jelentőségű Cornelius Csecelidze tanárnak a grúziai irodalom és egyház történetéről írt műve. Valamikor szerzetes pap volt, de a forradalom alatt kilépett a rendből, tanár lett és számos grúziai irodalmi és egyháztörténeti munkát írt. Egyháztörténeti előadásai igen népszerűek. Így hallottam ezt fiatal grúziai vezetőnktől, Cecilia Dolenyasvili egyetemi hallgatónőtől, kinek apja George Hivis Beri-Gdeha, neves matematikus, nagyapja pap, és ha nagy ünnepek alkalmával egybegyűlnek a gyermekek és unokák, Cecilia is ott van közöttük.

Cecilia szereti nagyapját, otthonát és könyvtárát, bár sohasem engedi meg, hogy könyveiből egyet-egyet magával vigyen Tbiliszibe, fél, hogy nem kerülnek vissza hozzá. A grúziai férfiak — mondja Cecilia — ellenzik, hogy a nő dolgozzék. Amint véget a háborúnak, a grúziai nők visszatérnek otthonaikba. Nem szeretik a katonai szolgálattételt, ezért állnak orosz leányok a forgalmat irányító helyeken.

Cecilia végigkalauzolt a terjedelmes egyetemépületen. Megmutatta az atlétikai központot is, ahol hatszáz diák készül a szokásos évi kirándulásra, hogy részt vegyen az Összunió moszkvai sporthetén. Ott találkoznak a Szovjetunió, a világ egyhatoda minden részéből összejövő fiatalsággal. — Sokkal nagyobb jelentőségű dolog ez, mint sokan gondolnák.

A forradalom nem volt olyan heves Grúziában, mint Oroszországban és Cecilia érdekes családjában nem fordultak elő olyan törések, mint amit másutt a régi rend és új rend körül csoportosulók között láttam. Így például, kommunista párttagsága nem akadályozta őt abban, hogy élénken érdeklődjék a vallás iránt. Látogatja Csecelidze professzor egyháztörténeti előadásait, és naivul megjegyzi, hogy van valami más is ezekben az előadásokban, mint egyszerű tudásközlés, ami sok diákot, — köztük Ceciliát — arra indít, hogy látogassa az ódon katedrálist, és meghallgassa az öreg tudós érseket és ékesszóló fiatal helyettesét. »Ott ülünk és hallgatunk mély csendben és nagy érdeklődéssel.«

Szerettem volna megismerkedni az érsekkel, aki mint patriárka, feje a gruziai egyháznak. Meglátogattam székesegyházát, a testes nagy épületet a régi városnegyedben, az ódon kastély közelében, ahol mély szakadékban hömpölyög a

kanyargó folyó. A reggeli mise hangjaira léptünk be. Megálltunk és hallgattunk. Két erőteljes, csodaszép hang énekelt. Vagy húsz-harminc ember tért be, megálltak pár pillanatig imába merülve és távoztak.

Cecilia megkérdezte a világi ruhába öltözött kurátort, beszélhetnénk-e az érsekkel? A kurátor elment, majd hamarosan visszatért és romantikus, kiugró sziklán épült házba vezetett bennünket, ahol muskátli-szegélyezte verandán fogadott az agg érsek meleg udvariassággal, baráti szívélyességgel. Alacsony, de méltóságteljes alak, bokáig érő reverendában áll előttünk, nyakában aranyláncon a Szűz és a Gyermek képe függött. Hosszú fehér szakáll és haj övezte kedves öreg arcát.

»Nagyon kis lakás« — mentegetődzött és a fogadószobájába vezetett bennünket. Idősebb hölgy bort és cukorsütemény szolgált fel. »Falusi bor, egészen ártatlan« — mondta az öreg, telctöltötte poharainkat és ivott egészségünkre. Készségesen válaszolt kérdéseinkre, elmondotta, hogy Kievben tanult és bár öreg már az utazáshoz, autonóm egyháza képviseletében mégis elutazott Moszkvába, Alexej beiktatására.

»Szivesen látna-e az ön egyháza oly kezdeményezést, mely egységes mozgalomba hozná össze valamennyi keresztény egyházat közös tanácskozásra?« — kérdeztem.

»Nem látom akadályát az ilyen egységnek az anglikán és a gruzián egyház között« — felelte és köszöntőt ivott egyházunkra és a két nép közötti baráti jóviszonyra.

Kurátorától, aki világi ruhában jár és úgy gondozza őt, mintha fia lenne, ezt mondta: »Világi ruhában jár, mert szeret feltűnés nélkül elkeveredni a nép közé.« A kurátor színházba, operába jár és kitűnő viszonyban van a modern ifjúsággal.

Cecilia és Inna láthatóan nagyon élvezte a barátságos, fesztelen beszélgetést és velünk együtt érdekes társalgást folytattak a két férfivel. Az öreg ember, mint leánnyal beszélt Innával. »Asszony vagyok, két gyermekem van« — igazította helyre Inna. »Túl fiatal két gyermekes anyának. Így gyermekem, a leányai majd olyanok lesznek, mintha testvérei lennének« — mondta.

Miután Inna és Cecilia egészségére ittunk, »no, egyet a kurátorért« — indítványozta. Pohárral a kezében a kurátorhoz fordult: »Maradjon mindig hű az egyházhoz« — mondta.

Figyelmeztetésemre, hogy több tószt már ártana az egészségemnek, megjegyezte: »Ekkor csak egyet még, mert mindig a Mi Asszonyunk köszöntésével szoktuk befejezni.« Ittunk

még egyet Mi Asszonyunkért és befejeztük az emlékezetes beszélgetést.

Többször is ellátogattunk a pompás hegyi vendéglőbe. Meredek hegy kiugró síkján áll, vagy hatszáz lábnyi merőleges magasságban a város felett. Drótkötélvasút vezet oda. Hatalmas faragottfejű karcsú oszlopokon nyugvó üvegtető fedi az egész vendéglőt. Háromemeletes épület, tágas verandákkal, ahol kényelemesen, üde hegyi levegőn étkezhetik az ember, és gyönyörködhetik az alant elétáruló, a folyam kanyarulatát követő város csodás látványában, a város mögött távolabbról látszó Kaukázus hegyvonulataiban. Pompás sziklakert veszi körül a vendéglőt, zenekar játszik és a szülők néhány fillérért felutazhatnak a meleg városból gyermekeikkel, hogy élvezzék a magaslat szépségeit, a táncot, vagy a nyugalmas sétákat. Lefelé hatéves kisleány ült velünk szemben. Alvó csecsemőt tartott a karján, s egy másik négyévesre is vigyázott. A terraszról tértek haza.

Gyakran mentünk színházba és operába, ahol egy este egy régi grúziai erkölcsdrámát néztünk meg. A szerelem és kötelesség közötti összeütközés volt az opera témája és alkalmasnak látszott a háborús időben való előadásra.

A tartalom ez volt: Egy gazdag szép leányt kimentenek banditák kezéből. A leány arra kéri megmentőit, hallgassák el nevét, mert az eset foltot vetne hírnevére. A bandität agyonlövik, s az egyik megmentő beleszeret a leányba, aki viszonozza érzelmeit. Később azonban megtudja, hogy a leányt eljegyezték egyik barátjával. Apja parancsára kénytelen részt venni az esküvői szertartáson. A férjnek tudomására jut, hogy felesége másba szerelmes, otthagyja otthonát, elárulja hazáját, melyet ellenség támadott meg. A szerelmes férfi elmondja, hogy agyonlőtte a bandität, amiért a kormányzó herceg felelősségre vonja. Az apa, a falu főembere, arra ítéli fiát, menjen az ellenséges arcvonalra, az ellenség balszárnyának egy veszélyes pontjára. A fiú azonban szerelmével édelegve megfeledkezik kötelességéről, az ellenség áttöri a frontot. Az apa dühtől és szégyentől elragadtatva megöli fiát. A hazaáruló férj pedig agyonlövi magát. Ez az erkölcsdráma azt domborítja ki, ha szerelem uralkodik a kötelesség felett, tragédia következik be. A darabot általában jói játszották, tág tere nyílt régi szokások és viseletek bemutatásának. A zene a maga nemében egyedülálló, motivumait és hangszerelését részben a bizanci műzenéből, részben a grúziai népzenéből vette.

Egy másik este az igazgató vendégei voltunk a személy-

zet termében. A tenorista most csak nekünk énekelt és nagy csokor virággal ajándékozott meg bennünket, melyet egyik csodálójától kapott.

A Jasón és az Argonauták, az aranygyapjat kereső hajósokról szóló régi legenda ehhez az országhoz füződik és arra mutat, mozgalmas világ volt itt már abban az időben. Nem kétséges, ez az ország kapcsolatban állt Görögországgal és a Nyugattal. Prometheus legendája, mely arról szól, hogyan ajándékozta meg az emberiséget a tűz mágiájával, sokak szerint ugyancsak innen származik, és lehet, hogy a bakui petróleumforrásokkal van kapcsolatban.

Grúziának több száz mérföldes közös határa van Törökországgal és 3,700.000 kevert lakossága van. Már 345-ben felvette a kereszténységet, de 1917-ig félfeudális állapotban volt. Szubtropikus mezőgazdasága gazdagon fejlődik a Fekete tenger partvidékén. Roppant mennyiségű tunga-olaja kitűnő árucikk lakk készítésére. Teát, dohányt, mindenféle gyümölcsöt termel, de különösen szőlő és citromfajtái ismertek.

Batumon át halad vasúton és csővezetéken a bakui olaj kétharmada.

Területe nagyságához képest Grúziában több elektromos vízierőműtelep van, mint a Szovjetunió bármely más területén. Gyors ütemben fejlődnek tovább vízierői, legközelebb újabb négy elektromos viziállomást helyeznek üzembe 169.000 kilovatt termelőképességgel. Az új telepek 1950-re készülnek el.

Az 1950. év más tekintetben is fordulópont lesz! Az iskolák száma 4333-ra van előirányozva, a tanulóké, jelen statisztikák alapján pedig 642.000-re. A kórházi ágyak száma pedig 17.000 lesz. A tőkebefektetés Grúziában 1946—48-ra 4130 millió rubelre van előirányozva. És jusson eszünkbe, hogy mindez olyan országban történik, melynek összes népessége 1939-ben csak 2,475.729, ebből városi lakosság 1,066.560.

Az ipari termelés az 1935 évi 43 millióról 640.9 millióra nőtt. De tegyünk ide még egy indexet és pedig az orvosokra vonatkozót. Míg 1913-ban 351 orvos működött Grúziában, 1940-ben nem kevesebb, mint 4760 volt itt az orvosok száma.

IX. ÁZSIA

1. *BEVEZETÉS, FÖLDRAJZ ÉS TÖRTÉNELEM*

Az ázsiai köztársaságok különálló világot alkotnak. Olyan világot, ahol az óriás hegységek örök havából lefolyó vizet nagy gonddal kell felfogni, felhasználni, hogy ismét elvesszen a kiégett föld és homokos pusztaság végtelen övezetében, ahol a föld felsebesedik és felhólyagzik az égető napon és kéreggé dermed a tél keserű szelétől.

Repülőgépen mentünk Sztálingrádból Üzbekisztánba, melyet az ázsiai köztársaságok királynőjének neveznek. Hosszú repülőút volt, reggeli 7 óra 45-től délután 4 óra 20-ig egyetlen rövid töltési szünettel. Vagy hat-nyolcezer láb magasságban repültük át a »Káspi medencét«, ezt a barnaszínű földet, melyet csak nagy ritkán szakít meg egy-egy kiszáradt folyómeder. Kétórás repülés alatt sehol egyetlen fa. Azután végül egy, az is szegény megnyomorított, teljesen egyedülálló. A Taskend—moszkvai vasútvonal mentén egy pusztai állomáson töltöttünk újra, majd megint felemelkedtünk még az előbbinél is magasabbra; néhányszáz mérföldön át teljesen élettelen sivár térségek húzódtak alattunk. Sehol egy fa. Sehol egy fűszál. Semmiféle jele az életnek. Homokpuszta, szikes, sós síkság, melynek magánossága még sivárabban hat a lélekre, mert rövid pillanatokra érintettük a Moszkva—Taskend vasútvonalat és néhány másodpercig, mint ezüst lobogást láttuk elvillanni a sineket, egyenesen és hosszan elnyúlva a végtelen magányban a horizont végeláthatatlan messzeségébe.

Gépünk pilótái kitünő emberek, akik Molotovot vitték San Franciscoba.

Nyolcórás egyhangú repülés után egyszerre csak a keleti láthatáron fakón és borongón megjelent a távoli dombok vonulata, a hatalmas Pamir előretolt nyúlványaival. Zöldes színfoltok tüntek elő, a bővizű ázsiai földek határát jelezték. Negyven mérföld után gépünk lassan, alacsonyan repült a

nagy, jól tervezett modern város, Taskend felett. Üzbekisztán fővárosába értünk. Köröztünk, földet értünk, és a városon át kijelölt lakásunkra hajtottunk.

Nagyváros! Taskend háborúelőtti hétszázezer lakósa a háborús menekültekkel hatalmasan megnövekedett. Főkép Bjelorussziából, az Unió 16 köztársaságának egyikéből jött sok menekült és velük a lakosság egymillióra nőtt. Előkelő utcák, pompás nyár-, vagy hársfákkal beárnyékoltak. Fásított utcák több főirányban szelik át a várost. Tarka virágágyak középen szökőkúttal választják el a barna gyalogjárót a szélesebb kocsiutaktól és teszik színesen hangulatossá a várost. Taskend magasszínvonalú déleurópai város benyomását kelti.

Otthonunk egy »dacha« volt, ez szerény méretű vidéki ház, melybe keskeny pázsiton át lehet bejutni a fűútvonalról. A ház nagy kert és gyümölcsös közepén fekszik, úszómedence járul hozzá az ottartózkodás kellemességéhez.

A kertek nyári virágok színpompájában ragyogtak, a gyümölcsös ontotta a gyümölcsöt. Körte, barack, szilva, alma, garmadával a fákon és szőlő, — hull a fűre és tölti meg minden étkezéshez a kosarat.

A földszintes ház nagy közös terme, kétoldalt a kertre nyílt, puha fehér függöny árnyékolta be, teljesen gazdag amerikaiak vidéki otthonára emlékeztetett. Az orosz hölgy, aki a »dachát«, mint háziasszony igazgatta, anya és tanácsadó egyszemélyben. Ő rendezte rendkívül ügyesen az ebédeket, melyeket tudósok, közigazgatási személyiségek, művészek, táncosok tiszteletére adtunk, még kisebb betegségeinket is ő gyógyítgatta. Ő küldte ruháinkat vasaltatni, cipőnket javíttatni. Figyelmeztette a fiatal lányokból álló személyzetet, töröljék le poros cipőnket, ha a városból hazatérünk, vagy vigyenek párnákat a verandára, locsolják fel hűsítésül a veranda padozatát, mihelyt látta, hogy pihenni kívánunk. Olyan simulékonyan, szinte nesztelenül vezette a »dachát«, ahogyan szabályozott életű angol vidéki uriházakat szoktak. Még elutazásunk után is követett bennünket gondossága. Ottfelejtettem egy pár cipőmet és négy hónappal később meg is érkezett, a londoni szovjetkövetség útján.

Bár forró nyár járta már, az időjárás kellemesen egészséges volt. Forró, de nem fullasztó hőség nappal, éjszaka pedig a Pamir friss, üde hűvössége. Taskend teljesen elüt a keleti városok szokásos jellegétől. Rendkívül tiszta, légy nincs. Künn a kertben, gyümölcsfák alatt aludtam és egyetlen szunyog sem környékezett meg. A folyó halk csobogása és

egy-egy túlérett barack koppanása a földön, zavarta meg néha a délszaki éjszaka roppant csendjét. Nem messze tőlem homályos ülő férfialakot láttam. Mozdulatlanul töltötte ott az éjszakát: az őrzésemre kirendelt üzbég katona volt.

Taskend nagyon sok látnivalót kínál és így nem vesztegettünk időt, hanem mosakodás és étkezés után azonnal elhajtattunk, és megnéztük az éppen bemutatott filmnevezetességet: a Fergána-csatorna ásatását, ezt a hihetetlen ázsiai teljesítményt, melyet drámai módon mutatott be a film.

A film szövegkönyvét Inna egy barátja írta, fiatal és Inna szerint »tűrhetetlenül lusta ember«, aki az új nemzeti himnusz zenéjének társszerzője. A film egy herceg legendájával kezdődik, aki szerelmes volt egy hölgybe. De csak úgy nyerhette el választottja kezét, ha átfúrja a hegyet és vizet fakaszt belőle. Vállalkozása nem sikerült. De ahol a herceg elhibázta a dolgát, ott az egyszerű szovjet-nép sikert ért el. A film azután bemutatta a sikerhez vezető utat. A parasztok egész hadserege ásta a csatornát, mely olyan virágzóvá változtatta a pusztát, mint egy rózsakertet.

Ez a film a Középázsiában nélkülözhetetlen víz rendkívüli fontosságát hangsúlyozta ki. Csak víz segítségével tud az ázsiai település megélni és Szovjet-Ázsia tudományos módon és alapossággal hasznosítja a vizet, teljesen felfogja gazdasági jelentőségét.

Üzbekisztánban sok mindenféle emberrel találkoztunk. Volt köztük paraszt, kézműves, gyárvezető, tanító, tanár, tudós, történész, régész, művész, színész, író, drámaíró, egyházvezető, városi-, állami kormányzó és sok gyermek. Megismerkedtünk a miniszterelnökkel és az imámmal a keleti muzulmánok egyházfőjével. Ezek a találkozások és beszélgetések megkönnyítették számunkra az elragadó ország földrajzának és történetének tanulmányozását, tudományos céljai megismerését, mezőgazdasági, ipari, nevelésügyi és kulturális tevékenysége, polgári élete és Üzbekisztán, valamint négy szomszédja egész politikai szervezete megértését. Ez országok együttesen alkotják a középázsiai nemzetek csoportját, ami huszonegy millió embert jelent.

Az ázsiai rész a Szovjetunió hatalmas területének hétnyolcadát teszi és az Ural hegylánctól, az Ural folyótól és a Kaspi tengertől keletre terül el. Középázsia, a nagy ázsiai rész e kisebb területe közvetlenül északra fekszik attól a terjedelmes hegyvonulattól, mely a Szovjetuniót elválasztja Iránról, Afganisztántól, Indiától és Kínától. A Középázsiai

Alpok vize, ha okosan használják ki, bámulatos termékenységet idéz elő. Dzsingiszkán, majd Tamerlán XIII. és XIV. századbeli uralma a középázsiai városokat a Szent Bokkarává és Arany Szamarkanddá virágoztatta fel. Még bukásukban is arany-azurkék csillogással ragyognak bennük a mecsetek, minaretek, kupolák. A szovjet hatalom alatt ezek az ősi városok ismét életrekelnek, minden arra érdemes régi emléket restaurálnak, megtisztították a régit, gondosan, hozzáértéssel megőrizve és ügyesen illesztve az új terv keretébe.

A víz tudományos hasznosítása erőforrást jelent, kiterjeszti az öntözőművek körét és szárazságot álló fák ültetésével együttesen, védelmet nyújt a mindig terjeszkedő homok ellen. Villanyerő és öntözés visszaszorítja a pusztaságot, segíti az élni akaró, tehetséges népet és hozzájárul a szovjet többi országainak gazdagodásához.

Középázsia öt nemzet csoportosulásából áll: Tadzsikisztán, Kazahsztán, Kirgizia, Türkménia és Üzbekisztán. A négy utóbbi török, Tadzsikisztán viszont perzsa eredetű.

Tadzsikisztán, mely Indiával és Kínával határos, a magas hegycsúcsok, jégmezők, mély völgyek, meredek hegylábak országa. Hasonlít Svájcra, de terjedelme négyszer akkora. Népe magastermetű, kékszemű, egyenesorrú, néprajzilag a mai irániakkal rokon.

Ez a valamikor hatalmas és széles területeken élő nép egyre mélyebbre süllyedt az ezredév folyamán. Ma az egész nemzet hegyszorosokban él és egyénei szétszóródtak közel s távol egész Középázsiában. Finom testalkatuk és szép arcuk ellenére a tadzsikok mint favágók és vízhordók dolgoznak más népek szolgálatában. A dúsgazdag Aga Kán, egy külön mohamedán szekta feje, nagy összegeket kap ezektől a szegénységsujtotta hegylakóktól. A cári világban a tadzsikoknak csak 0.5 százaléka tudott olvasni, főtáplálékuk valami egészen szegényes kenyérféle volt.

Elvágva a régi kereskedelmi útvonalaktól, melyek egyike Alma-Atán, egy másik Afganisztánon, Iránon és a Kaukázuson, a harmadik pedig a Vörös-tengeren vezet át, Tadzsikisztán elvesztett minden érintkezést a külvilággal, régi kultúrája eltűnt, újat nem szerzett, bár még mindig őrzi régebbi kapcsolatai némely érdekes töredékét. Vannak, akik a tadzsikokat a világ legrégibb népének mondják: az emberi faj kezdetének.

Tadzsikisztán és Kína között emelkedik a gigászi Pamir, egyik fennsíkja »A Világ Teteje« néven ismert magaslat. A Sztálin-csúcs 24.590 láb magas, a Himalája Everesztje is csak vagy 5000 lábbal magasabb.

A szovjet tudomány nagy tevékenységi területet és gazdag anyagot talál a Pamírban, melynek alacsonyabb völgyei 13.000 láb magasságban vannak a tenger színe felett. Régészek és néprajztudósok sok felfedezésre jutottak itt, ezenkívül nagyon értékes ipari anyagra bukkantak legújabban, a kozmikus sugárzás felhasználásával kapcsolatban.

Kazahsztán 1600 mérföldnyire terjed a Volgától keletre, el Kína határáig és délen másik 100 mérföldnyire a transszibériai vasúttól Üzbekisztán határáig. Egész felszíne egymillió négyszögmérföldet tesz ki, ami az Egyesült Államok egyharmadának felel meg. A kazahok, hat és félmilliót számláló többnyire pásztorokból álló nép. Nyeregben ülve őrzik állataikat, bőrruhákban járnak, vallásuk mohamedán, táplálékuk egyszerű.

Az ország ércekben nagyon gazdag, itt van a szovjet ismert rézleleteinek több, mint a fele, de van itt ólom, cink és Karagandánál már működik Oroszország harmadik legnagyobb szénmedencéje is. A szteppéken pedig a szovjet legjobb, legkövérebb földjei közül való szántók húzódnak. Kazahsztán ragyogó jövő elé néz. Alma-Ata (az almák atyja) a fővárosa ennek a nagyon messzire szétterülő országnak. A város fekvése gyönyörű, hóval borított magas csúcsok koronázzák meg panorámáját. Lakossága két évtized alatt hétszeresére nőtt. Alma-Atán és részben Kína belsején áthaladó úton jutott az élelmiszer, munició, gyógyszer, kötszer és minden más felszerelés Kína megsegítésére a japán elleni háborúban. Láttam ezt a hatalmas utat, amikor 1932-ben Todd őrnaggyal, az amerikai mérnökkel, — aki ezt az utat építette, — meglátogattam Kínát.

A »Türkszib« dél-északi irányban szeli át Alma-Atát és összeköti a várost úgy Taskenddel, mint Kazahsztánnal és a transszibériai vasútvonallal, mely büszkesége a vasútvonalat építő, egykor oly kezdetleges törzsek embereinek.

Kirgizia, a kis hegyi ország, Középázsia keleti részén fekszik és Kína roppant hegyvonulataival határos. Vagy másfélmilliónyi lakossága azelőtt nomád, szegény, piszkos és beteg volt és sátrakban élt. De a kirgizek ma már állandó mezőgazdálkodó életmódot folytatnak. Új öntözőcsatornák 75 százalékkal szaporították a művelhető földet. A kollektív mezőgazdaság hatalmasan fokozza a gyapot és cukorrépa hozamát. Az ipari fejlődés egyre nagyobb arányú. Már szénbányák is dolgoznak. Ritka, a világítási iparban igen használható fémek, erős olajos keverékek gazdag lerakódásai találhatók az országban. Mérnökök a nagy kirgíziai ország-

utat az ázsiai alpeseken vezetik át, el egészen Kínáig. Tudósok a kokszagizban természetes guminövényt találtak, nagyon értékes változatát a gumifának. Negyven holdnyi kokszagiz egy tonna gumit ad. Többmillió holdon ültetik már ezt a guminövényt Kirgíziában.

A középázsiai népek között a kirgizek voltak a legelmaradottabbak, még abécéjük sem volt mindaddig, míg a szovjet nem adott nekik írást és nyelvtant.

Középázsia legnyugatibb és legdélibb országa Türkménia, mely Irán és Afganisztán északi határán vonul végig; sötétvörös szőnyegeiről híres. Lakosainak száma több mint 1¼ millió. Száraz, sebhelyes, repedezett föld ez. Területének 80 százalékát a fekete homokjáról hires Kara-Kum sivatag teszi ki. Nincs Középázsiának olyan országa, amely annyit küszködne vízhiány miatt. Vannak városok, ahol a Kaspi tóból merített, desztillált vizet használják főzésre és ivóvizül.

A szovjet-tudósok egy pillanatig sem nyugszanak, míg e száraz országok problémáját meg nem oldják. Máris hozzáfogtak természetes sólerakodások ipari felhasználásához. Mesterséges esővel is kísérleteznek, még pedig úgy, hogy bizonyos vegyi anyagokat permeteznek az elvonuló felhőkre. Néha sikerül is esőt préselni belőlük.

Üzbekisztán messze felülmúlja szomszédai jelentőségét. Kazahsztántól délre és Türkméniától keletre, középen fekszik, területe 160.000 négyszögmérföld, tehát nagyobb, mint Nagy-Britannia. Lakossága 6,600.000, csak valamivel marad el Svédország mögött.

Az ázsiai szovjet köztársaságok közül Üzbekisztán tárja elénk legjobban a Szovjetunió nemzetiségi gazdaságpolitikáját és tevékenységét. Üzbekisztán is forró és száraz ország, de a Pamír vizei segítségével bőven öntözhető. Üzbekisztan bámulatosan alkalmas gyapottermelésre. Gyapot a fehér arany, azon gazdagodtak meg az emirek és a feudális földesurak. A modern tudomány gazdaggá teszi a talajt, kitenyészti a legjobb növényt, öntözésre és villamoserő-termelésre használja fel a folyókat, és a sivatagokba vezetve vizüket, megnégyszerezte az üzbekisztáni gyapotföldek hozamát.

Üzbekisztán eredete és viszonya egész Középázsiához és a külvilághoz, érdekes történet. A tadzsikok perzsa eredetűek. A másik négy nép, kozákok, kirgizek, türkmének és üzbégek török származásúak. De ez a török szó nem tévesztendő össze a jelenlegi Kis-Ázsia mai törökjeivel. Mint nomád nép, valahonnan Ázsiából jött a X. és XV. század között. A történe-

lemben ezekről az ázsiai törökökről először, mint Kínában élő szolganépről van szó.

Gyorsan terjeszkedtek dél és nyugat felé és történelmük csúcspontját 546—582 között érték el. Már 567-ben kereskedelmi szerződést kötöttek a rómaiakkal, a görögökkel pedig együtt viseltek hadat a perzsák ellen. Térhódításuk egyfelől Kína, másfelől dél és nyugat felé tartott. Idővel elterjeszkedtek egész Dél-Ázsiában, elérték Boszporuszt, Konstantinápolyt és miután elfoglalták a Kaukázust és Azerbajdzsánt, készen állt a hid Európához.

Két kiemelkedő esemény fűződik e nomád néphez s mély nyomokat hagyott egész Középázsiában: Dzsingiszkán betörése, majd unokája, Tamerlán szereplése.

Dzsingiszkán, Assisi Ferenc kortársa, mindent elsöprő hadjárattal tört elő északról a XIII. században, mindenütt pusztulást hagyva maga után. Unokája, Tamerlán, (Timur Lank) maradandóbb emléket állított magának Szamarkand városa dicsőségében. Tamerlán nyugatra egészen a Kaukázusig, délre Afrikáig és Indiáig mindent meghódított. Amerre járt, megtizedelte a férfilakosságot, de megkímélte a kézműveseket, legjobbjait Szamarkandba vitte, hogy a várost nagyszerűvé építsék, s az még ma is Ázsia kincse. Nagy volt Timur és kegyetlen. Versenytársait elnémította, rendet teremtett országában, felvirágoztatta a kereskedelmet. De egész birodalma: egy ember királysága volt, nemzeti és gazdasági kötelékek nélkül. Össze is omlott és evvel igazolta Talleyrand szavait: «Szuronyokkal mindent meg lehet csinálni, csak éppen ülni nem lehet rajtuk.»

Timur összeomlott birodalmából kelt ki Üzbekisztán, melynek három központja: Szamarkand, Bokhara, Merv.

A törökök 1453-ban elfoglalták Konstantinápolyt, ami súlyos következményekkel járt Középázsiára. Ez a hódítás ugyanis elvágott számos addigi összeköttetést az országok között keleti és nyugati irányban, és véget vetett a politika és művészet fényes korszakának. Az érintett országok uralkodó osztályainak mindig kellett pénz és mivel megszünt az országok közötti kereskedelem, elmaradt a nagy jövedelem is, tehát az egyszerű népen kezdték adók formájában behajtani pénzszükségletüket. A középosztály és a proletariátus egyre gyengébb és szegényebb lett. A kultúra tünedezett. A birodalom számos állammá esett szét. Ezek között nevezetes volt Kogand, a gyönyörű Fergana-völgyben, Bokhara, a mohamedán tudomány központja és Merv a kereskedelmi kapcsolatok dél-

vidéki fenntartója. Mindezek az országok társadalmilag reakciósak voltak és szinte állandó háborúban álltak egymással.

Ilyen volt a helyzet, mikor a cári Oroszország hódító politikája megkezdte előnyomulását dél és délkelet felé. Nagy Péter a XVIII. század küszöbén kereskedelmi összeköttetéseket keresett Indiával, Kínával, Afganisztánnal. Középázsia, melyen kiküldöttei keresztülhaladtak, előtérbe került. Oroszország hatalma olyan mértékben növekedett, amint az egymással harcban álló országoké fogyott 1835-től kezdődően. Végül Oroszország egész Középázsiát felszippantotta az orosz birodalomba.

A szovjet-korszak kezdetén szokásos volt ellenséges szemmel nézni az egykori cári hódításokat, mint népellenes cselekményeket. Később azonban az orosz történészek kiértékelték az egyesülés jelentőségét. A fiatalabb nemzedék teljesen átérzi ezt, és védi az egyesülés politikáját, még ha cári hagyaték eredménye is.

Bonderevszki, egy fiatal odesszai zsidó menekült, a legtehetségesebb fiatalember, akivel a Szovjetunióban találkoztam, kíséretünkben volt egész ázsiai útunkon, erős érvekkel védelmezte a károk által végrehajtott egyesítést, bár ellenségesen ítélte meg a cári szempontokat és a gazdasági kizsákmányolást.

Középázsia a cárizmus behatolása révén biztos piacot kapott gyapotterményeinek; létrejött valami kezdetleges gyáripar is és a vasúthálózat alapja. A szovjet-forradalom szempontjából ezeknek a gyáraknak ott nagy jelentőségük volt, mert az elnyomott ipari proletariátusban el lehetett hinteni a forradalom magvát.

Sokkal rosszabb lett volna — érvelt Bonderevszki, — ha Középázsia Perzsia, vagy Afganisztán uralma alá kerül.

Az októberi forradalomnak hatása hamar érezhetővé vált Középázsiában, Bokhara a bolsevikok kezébe került. Más helyek is. A forradalom ezt az egész területet először, mint egészet fogta össze Turkesztán Köztársaság néven. De az egybefogott országok és népek mindegyikének megvolt a maga különmultja, külön kultúrája, a szovjet tehát igen bölcsen úgy határozott, hogy alkalmat ad mindegyiknek a fejlődésre. A végleges forma azután az lett, hogy öt köztársaság került az egy helyébe.

2. IPAR ÉS GAZDASÁGI EGYENSÚLY

A taskendi közigazgatás központi épülete nagytermében hosszú, érdekes beszélgetést folytattam az üzbég miniszterelnökkel, aki kellemes fiatalember. Külügyminisztere bekapcsolódott a társalgásba és sok dolgot beszéltünk meg az 1944-i februári rendelettel kapcsolatosan, mely az addiginál sokkal nagyobb önrendelkezési jogot biztosít az egyes köztársaságoknak honvédelem és külügy terén, új terveket készít mezőgazdasági és ipari vonalon, fejleszti a villamos erőforrásokat, valamint a kultúrális tevékenységet.

A miniszterelnök biztosított bennünket, hogy az 1944-i rendelet nem csak holt betű. Tág teret nyit a köztársaság tevékenységére, különösen Perzsia felé, mellyel Üzbekisztánnak sok közös gazdasági és kultúrális ügye van. Még inkább áll ez Afganisztánnal kapcsolatban, melynek északi része Üzbekisztánnal határos és ennek következtében hatással van az ország iparára, kereskedelmére, politikájára, kultúrájára. A hadsereg e pillanatban, érthető okoknál fogva, kevésbbé foglalkozik erejének kibővítésével.

Elsősorban mezőgazdaságról és iparról beszéltünk. Tervbe vették gépgyárak, repülőgépgyárak építését a közel jövőben. Ugyanakkor megindul az újonnan feltárt wolfram, molibdénum, vas- és széntelepek feltárása és gyors kiaknázása. Folyamatban van a petróleum és földgáz utáni kutatás, tudományos megállapítások szerint valószínűleg Taskend közelében lesznek fellelhetők.

Folyamatban van a vízienergia teljes kihasználása villamosáram fejlesztésére. A hegyekből lefolyó vizek öntözésre felhasználása már nem új dolog. A háború alatt kezdődött és be is fejeződött az egyik óriás elektromos vízierőmű felépítése. Egy másikra máris folynak az előkészületek Farkand közelében a Szír folyó mentén, ahol a vegyi ipar új központja bontakozik ki.

A miniszterelnök hangsúlyozta a kiegyensúlyozott ipar jelentőségét. Üzbekisztánnak gabonára és traktorokra van szüksége, Oroszországnak pedig gyapotárura. Ezzel adva van a kölcsönös csere alapja, de a veszély is. Üzbekisztán fél-Oroszországot látja el gyapottal és selyemmel, cserébe gabonát és traktorokat kap. Üzbekisztán megfontoltan óvakodik gazdasági elzárkózástól.

Ugyanakkor azonban figyelembe veszi a Cuba által szolgáltatott tanulságot. Cuba egész gazdasági életét egy mezőgazdasági terményre és feldolgozására rendezte be: a cukorra.

Súlyos gazdasági csapásokat szenvedett tehát, amikor a világ cukorpiacát más országok is kezdték elözönleni. De Üzbekisztán a kiegyensúlyozásra gondol és ezért a gyapottermelésen és feldolgozáson kívül még más javakat is akar termelni belföldi szükségleteire és ezt gazdasági és közlekedési politikájával mozdítja elő.

Taskend azelőtt minden nyersgyapotját hosszú úton Moszkvába küldte és várta, hogy az ott feldolgozott gyapot hazakerüljön belföldi fogyasztásra. Ma a helyzet az, hogy üzbekisztáni gyárak dolgozzák fel az üzbekisztáni gyapotot, szövik-fonják a szükséglet kielégítésére.

Elbúcsúzva a miniszterelnöktől, meglátogattuk a taskendi gyapotfonó- és szövőgyárakat és megszemléltük az üzemekben mindazoknak a közbüleső állomásoknak a munkáját, melyen át a gyapot kész szövöttáruvá alakul.

Az üzbekisztáni gyapotgyáraknak aligha kell tanulniok az Egyesült Államok, vagy Lancashire gyáraitól. A műveletek mindenben tudományos megállapításokra épülnek, a gyártási folyamatok is tudományos követelményekhez igazodnak. Ezzel párosul az üzem tisztasága; tekintettel vannak az áru szépségére és megadnak minden lehetőséget, ami a munkát kellemessé teszi. A gyárak a forró ország virágoskertjei között állanak, a gépek zajával az öntözőcsatornák vizének csobogása párosul, és mindent elborít a felhőtlen kék ég alatt kibontakozó virágözön.

Moszkvában megismerkedtem az üzbekisztáni gyapotgyárak tervezőjével. Egy tekintetben Taskend nem jelent haladást Manchesterrel szemben: a fonóorsók és a szövőszékek zaja fülsértő. A gyárat berendező szakemberek szerencsésen oldották meg a gyárvezetést és a munkások közötti együttműködést és ezért aránylag nagyon kevés munkáskézzel lehet ellátni a sok munkát. Egy leány nagyon sok orsót és szövőszéket tud kezelni, annyit, hogy el sem hinné az ember.

Egy másik részen megvizsgáltam a szövetfestő üzemet, melynek felszerelését vagy egy tucat évvel ezelőtt, egy lancashirei ismert gyár szállította. A festési folyamat három napig tart. Mellette működik egy szovjet-mérnökök által feltalált új eljárás, mely ugyanazt a munkát három óra alatt végzi el.

Tanulságos beszélgetést folytattam a vezetőséggel, az üzem tágas étkezőjében, ahol az asztalokon már sok kézben járt, de még eléggé új, a gyapotiparról szóló folyóiratok hevertek szanaszét; külföldi, idegennyelvű szakfolyóiratok. Angliában gyakran hallottam, hivatalos vélemény formájában

is, hogy angol cégek hiába hirdetnék gyártmányaikat orosz lapokban, mert az üzemvezetőknek nincs módjukban, hogy a maguk belátása és döntése alapján intézzék a beszerzéseket, miután minden cikket az egyetlen moszkvai központ választ ki és szállít számukra. Persze a rendelések központosítva vannak, de az ipari egységeknek tág terük van a belátásuk szerinti választásra. A szovjet lapjaiban való hirdetésnek tehát igenis nagy jelentősége van és kár lenne azt elhanyagolnunk.

Felhajtattunk azután a Szir folyó egy távolabbi szakaszához, ahol egy elektromos vízierőmű szolgáltatta az áramot egy nagy ammoniumot és nitrátot gyártó vegyipari telepnek. Az üzem a lehető legkevesebb emberi erővel dolgozik, a munkát legnagyobbrészt munkamegtakarító gépek végzik.

Üzbekisztán is résztvesz az ötéves terv kidolgozásában és végrehajtásában. A terv természetesen gondoskodik az ország termelőerőinek általános kifejlesztéséről és a lakosság életszínvonalának további emeléséről. Ezt úgy érik el, ha a terv igazodik ahhoz a helyzethez, melyet az ország a szovjet gazdálkodás egészében betölt.

Ez a köztársaság a háború alatt az orosz gyapotszükséglet kétharmadát szolgáltatta, most még nagyobb arányú termelést terveznek. Egyfelől a tudományos földművelés révén, mely az alapvető munkának még az eddiginél is nagyobbfokú gépesítésére törekszik; a tervnek megfelelően az új gyapotaratást már rendkívül nagyszámban beállított gyapottépő gépek fogják ellátni, ami nagy emberi munkaerőmegtakarítással jár. Másfelől a terv a művelt területeket kívánja jelentékenyen megnagyobbítani, különösen a Fergána-völgyében lehet erre gondolni, a Zeravsan vízválasztónál, a Bokhara és Kovezm-oázisokon. Üzbekisztán összes pénzbefektetéseinek negyven százaléka, leszámítva az ipari beruházásokat és az Össz-Unió szükségleteit, az ötéves tervben előirt öntözési műveletekre lesz fordítandó.

Az ipari fejlődés legfőképpen mezőgazdasági gépekkel való ellátásra törekszik. Ezek között szerepelnek a gyapottépő gépek is. Már készen is áll az új orosz modell, melyből hamarosan megindul a tömeggyártás.

Az első üzbekisztáni acélmű a háborúban jött létre. Az első hengerműz az új ötéves terv keretében alakul.

A Szovjetunió legnagyobb rézolvasztó berendezése finomítóval és nagy aluminiumüzemmel együtt Üzbekisztánban épül, ahol máris fokozottan indult meg a ritka ércek utáni kutatás. Mind a városok, mind a falvak villamosítása egyik főrésze az ötéves tervnek. A mezőgazdasági iparhoz csatla-

kozik egy nagy, a mezőgazdasági melléktermékeket feldolgozó telep, különböző élelmiszeripari vállalatok, továbbá egy üveggyár is. Előtérben áll a fogyasztási javak termelésének fokozása, valamint a házépítési program megvalósítása is.

3. *ÁZSIAI MEZŐGAZDASÁG. A GYAPOT*

Sehol sem mutatkozik jobban Micsurin munkájának jelentősége, mint az Össz-Unió Gyapotintézetének központi válogató állomásán Taskendben. Ehhez az intézethez a világ minden gyapottermelő területéről érkeznek be gyapotmagvak, különösen Egyiptomból és az Egyesült Államokból. Az intézet többholdas kísérleti területen áll, és egyre újabb és újabb gyapotfajtákat termel ki: a betegségeknek ellenálló gyapot, a koránérő gyapot, a hosszúszárú és a könnyebben szőhető gyapot.

Legjobban érdekelt, de bizonyára az egész gyapottermelő világot is, az új, természetesen szinezett, vagyis már szinesen növő gyapotfajta, melynek szine barnától a zöldig váltakozik. Itt maga a természet fest, és feleslegessé teszi a mesterséges festést. Csaknem ezzel egyenlő érdeklődésre tarthat számot a gyapotnak számos tulajdonságával rendelkező új és sikerrel kitenyésztett szovjet-gyapotfajta. Egy pompás színes gyapot felhasználását bemutató gyapotminta-könyvben már láttam is, egy szürkészöld színű, festetlen gyapotból szőtt lepedődarabot. Ez a kísérleti telepen termelt gyapotból készült, de termelése most már Ázsia számos gyapotfarmján folyamatban van.

Egy délelőttöt töltöttünk a Gyapot-Intézetben, ahol Szergej Kanas igazgató vezetett bennünket. Nagyon forró nap volt és meglehetősen göröngyös és poros úton hajtottunk ki Taskendből a telepre. Maga az Intézet azonban hűvös és nagyon kellemes hely volt. Az épület körül üde zöldben álltak a gyapotnövények és nagyon jó aratást ígértek.

Alaposan megnéztünk minden egyes laboratóriumot, tárgyaltunk szakértő vezetőkkel, legtöbbet Sztrumal tanárral, a szines gyapot kitenyésztőjével beszélgettünk.

Kanas professzor fehér trópusi ruhát viselt, Sztrumal professzor gyönyörű hímzett ukrán ingben volt. Gyapotból készült az Intézet legtöbb emberének öltözéke.

Tanulmányunk a Szovjetunióban szokásos módon, vagyis az Intézetben folyó munkának ismertetésével kezdődött. Ez a kis bevezetés azonban csak rendkívül értékes előadás-számba

ment. Kérdéseinkre nemcsak szóban kaptunk választ, hanem a laboratóriumokban és különböző munkaterületek munkafolyamatában előttünk lejátszódott kísérlet is válaszolt azokra és számos specialista buzgólkodott, hogy segítségünkre legyen.

Az Intézet célja, hogy jobb minőségű, gazdagabb változatú és sokkal olcsóbb nyersgyapot álljon a gyárak rendelkezésére. Természetes, hogy az Intézet éppen Taskendben, az ázsiai Üzbekisztán fővárosában működik, mely a Szovjetunióban felhasznált gyapot 75 százalékát termeli és szállítja. Az összes gyapotföldek vetőmagjának 90 százaléka ebből az Intézetből ered, mely a legszorosabb kapcsolatban áll minden szovjet gyapottermő gazdasággal.

Csakugyan olyan szoros ez a kapcsolat Intézet és farmok között, hogy minden az intézetben kitenyésztett értékes válfaj rohamosan terjed el az egész ázsiai gyapottermesztő világban. Az utóbbi huszonöt esztendő folyamán háromszor változott meg teljesen a szétosztott vetőmag, ahogy az Intézet egyre jobb vetőmagfajtát tudott kitenyészteni és szétküldeni.

1927-ig csak helyi termelésű magvakat vetettek. Hozamuk azonban kicsiny és száluk rövid volt. A tapasztalat azt mutatta, hogy az egyiptomi gyapotfajta bár hosszúszálú, nélkülözi az ázsiai gyapot jótulajdonságait. Az Intézet 1932-ben válogatott északamerikai, de különösen egyiptomi magvakat keresztezett hazai magvakkal. Ebből új, kitünő minőségű gyapot keletkezett és a farmok bőven kaptak ilyen módon kitenyésztett vetőmagot. 1940-ben megkezdődött a beható munka, hogy hosszabb rostozatú, a gyártási eljárásra alkalmasabb, betegségekkel szemben ellenállóbb gyapotfajták változatait tenyésszék.

A háború meggyorsította a folyamatot. Míg 1932-ben a termelt gyapotnak csak 2.3 százaléka volt hosszúszálú, 1943-ban már 90 százaléka volt az. Míg 1932-ben a szálak hosszúsága egy hüvelyknyit (3 cm.) tett ki, 1941-ben 1 és 1/4-et (4 cm.), sőt számos esetben még hosszabb szálak is adódtak Arra törekedtek, hogy olyan fajtákat tenyésszenek ki, melyek minél kevesebb eldobandó anyagot tartalmaznak a gyártásnál. Ezzel egy év alatt 80.000 tonna gyapotot lehetett megtakarítani.

Változást lehet elérni a magvak hibridizálásával, a talaj keverése, táplálása, fény és hő más és másfajta alkalmazásával. Lehet, hogy a gazdaghozamú, hosszúszálú külföldi, betegségeknek ellenálló gyapotfajta megtartja minden jó tulajdon-

ságát, ha hazai kisebbhozamú, de a földhöz és a klímához alkalmazkodott gyapotfajtával keresztezik. Ilyen sikeres kereszteződések álltak elő a Gosz Hirszutummal, a Gosz Barladensz fajtával. Az utóbbi fajta nagyon sok bonyolult keresztezési művelet eredményeként állt elő. Egyiptomi, perui és hazai gyapotfajták többszörös gondos és sok műveletet magukban foglaló keresztezéséből tenyésztődött ki a Gosz Barladensz több válfaja.

A magvak hibridizálásánál történt, hogy Sztrumal professzor szenzációs felfedezésre jutott. Sztrumal tanár szőke, szerény férfi, inkább északi, mint déli embernek látszik. Laboratóriumában egész bokrok állnak, még rajtuk a szines kupak. Mindenütt futballabda nagyságú gombolyagok feküsznek, melyeken kitapintható a gyapot belső szálszerkezete és látható a színe is.

Hangsulyozni kell, hogy a középázsiai színes gyapot semmiféle kapcsolatban nincs a perui, vagy equadori gyapottal. A Kanas-féle változat, ahogy az Intézet igazgatója után nevezik, úgy keletkezett, hogy a gyenge minőségű Gosz Hirszutum gyapot változatait, melyeknek nem volt kereskedelmi értékük, keresztezték a Szovjetunióban kitenyésztett legjobb gyapotfajtákkal; ebből barna színű gyapot származott.

Zöld, kék és más árnyalatú gyapotfajtákat tudott az Intézet kifejleszteni az úgynevezett »távoli hibridizációkkal«, vagyis az egymástól jelentékenyen különböző Gosz Hirszutum és Gosz Purpuracens válfajok keresztezésével. A változatokból előálló gyapotnövény végső keresztezése a fehér gyapottal csak nyolc évvel ezelőtt kezdődött meg, de még mindig sok a tennivaló ezen a téren.

A Taskendi Gyapotkutató Intézet válogató állomásai már zöld, sötétzöld, kék, rózsaszín, hamuszürke és sötétkék gyapotot tenyésztenek. Egészen fekete gyapotot még nem sikerült kitenyészteni.

A kutatás most abban az irányban halad, hogy nemcsak szines, de ugyanakkor a szövésre technikailag alkalmasabb gyapotot hozzon létre. Ezen a téren máris szép eredményt ért el az Intézet, a sötét-zöldes és sötétkék színű válfajoknál.

Az 1947. évben természetes szineződésű barna, sötétzöld, khaki színű gyapot már 120.000 holdon terem Üzbekisztánban és Türkméniában. Más kék, világoszöld, rózsaszín és narancssárga gyapot kitenyésztésével kísérleti eljárások vannak folyamatban.

Üzbekisztán mezőgazdasága korántsem csak a gyapotra van alapítva. A Taskendi Gyapotkisérleti Intézet sem az egyetlen

tudományos központ, amely a tudományos mezőgazdálkodás kifejlesztésén dolgozik. Meglátogattunk például egy növénykísérleti állomást, ahol gyümölcsök, bogyók és szubtrópikus növényekkel folynak tudományos kísérletek. Ennek az állomásnak 183 hektár földjén 40 szaktudós dogozik 200 kisegítő munkással. Megvizsgáltuk a szőlő, alma, füge, gránátalma gyümölcsöket és más gyümölcsváltozatokat is, összesen 36 borszőlő, 40 csemegeszőlő változatot, sivatagi termelésre alkalmasat.

Az alma volt azelőtt Üzbekisztán általánosan termelt gyümölcse, ennek is csak két korai, júniusban érő válfaja volt. Ma már tizennégy ilyen van, emellett azonban másik tizenhét fajta júliusban érik. Láttunk mindössze 13 éves fákat, melyek életkora 60 év és évente féltonna almát termelnek, de olyan fákat is, melyen egy tonna alma terem. Láttunk olyan egy hektár és 12 holdnyi területet, mely évenként 100 tonna almát terem. Gondos kitenyésztés 60 féle fügefajtát hozott létre, évenként 100 kilogramm hozammal. Ezekből a különböző üzbég farmok hetvenezer fát ültettek ki 1941-ben.

Meglátogattunk egy kollektív gazdaságot, amilyet százával is láttunk utazásunk során. A bejáratnál a vezetőember fogadott bennünket, kistermetű, zömök férfi, olajbarna arcú, göndör feketehajú, aranyhímzésű sapkát hordott, és különböző, kitűnő munkaeredményekért kapott érmeket viselt.

Mielőtt körüljártuk a farmot, kedves ünnepségben részesített bennünket: alacsony, gyümölcstől roskadozó asztal mellett, nyitott nagy sátorban selyempárnákkal borított emelvényen ültünk. Oly szépek voltak a párnák, hogy ösztönösen le akartam vetni poros cipőmet, de házigazdánk gyengéden leintett. Csupa pompás gyümölcs állt előttünk, különösen dinnye. Bor is jár a mezei ünnepséghez, de úgy mint Kínában kis poharakban és észszerű mennyiségben. Beszédek hangzottak el, ének és tánc váltakozott, amíg mi ettünk és beszélgettünk. Férfiak, nők énekeltek. Ezek a modern farmerek, ahogy mindenfelé láttam, erőteljes, egészséges emberfajta. Az asszonyok sok ágba fonják fekete hajukat, súlyos arany fülbevalót viselnek, és majd mindnek van arany foga. Daloltak és a dalt tánccal, kéz és karmozdulatokkal kísérték. A helybeli vendégek hangos kurjantással biztatták az énekeseket és a táncosokat.

Megnéztük a tenyészlovakat; csupa pompás állat, közöttük hat angol csődör, az angol kormány által a szovjet kormány rendelkezésére bocsátott nagyszerű apaállatok. Beszélgettünk két szerény fiuval, az egyik tizenhárom, a másik

kilenc éves, akik lóversenyeken mint zsokék lovagolnak. A kisebbik, a kilencéves, pompás lovát, az összázsiai nagy lóversenyen győzelemre vitte.

Tökéletes és amellett szép is volt ez a gazdaság. A fehéren magzó, derékig érő hagyma óriási táblái terültek el messze a láthatár széléig. A zöldesszürke labdák ritmikusan hajladoztak a légáramlatban, egyre kisebbedve a messzeség párásodó homályában. Sohasem felejtem el ezt a látványt. Bárcsak erre járna Van Gogh, hogy lefesse. A gyapotföldek hullámzó ritmusa is elragadó. A félméteres bokrok egyenes sorokban, ahogy a burgonyát szokták ültetni, haladnak a messzeségbe, csodás színfoltokat alkotnak és végeláthatatlan sorokban hömpölyögnek a távolban elmosódó halmok felé.

A kormány nemrégiben 1000 tonna gabonát adott ennek a kolhoznak megfelelő mennyiségű gyapot ellenében. A háborús hozzájárulások során ez a kolhoz többek között 96 lovat, közülük 36 angol fajtát, és 1.800.000 rubel készpénzt adott a kormánynak.

A háború előtti időkben a kolhozban 850 tag dolgozott. Ez a szám a háború idejére 550-re esett, ennek ellenére is ötven százalékkal nőtt a termelés, mert a munkába állt asszonyok mellett az addiginál sokkal nagyobb gépi segítség működött. Utban hazafelé számos szomszéd állított meg és hívott bennünket, hasonló nyári ünnepségre. Még aznap este az Othellot néztük végig a taskendi operában. Számos, a kolhozban megismert barátunkkal találkoztunk és elbeszélgettünk velük.

4. *KULTURÁLIS ÉLET ÜZBEKISZTÁNBAN*

Üzbekisztán céltudatosan halad az írástudatlanság megszüntetése útján. Meglátogattunk egy iskolát, melynek 554 leánynövendékét harminckét tanító oktatja huszonkét osztályban. Láttam idősebb leányokat vizsgázni és fiatalabbakat a játszótéren, ahol a mi játékainkhoz hasonló módon szórarakoztak. Beszélgettünk az egyik játszó csoporttal és kiderült, mennyire vegyes nemzetiségű gyermekek. Voltak ott üzbégek, tadzsikok, tatárok vegyesen, a háborúban odamentett, Kievből, Odesszából, Bjelorussziából jött gyermekek.

A bennszülött taskendi gyermekek természetesen többségben voltak. Beszélgettem egy tizenkét éves sötéthajú kisleánnyal, a haja harminckét fonatba volt összefogva. Szép hajviselet és amint mondták, hetenként csak egyszer kell

újra megcsinálni. Láttam egy meglehetősen gyenge gyermeket is, aki valósággal az éhhalálból menekült, mikor idejött Leningrádból. Egy másik hatéves kisleány Odesszából jött, hároméves volt mikor elhagyta szülővárosát és nem emlékezett világhírű lépcsőzetére. Egy kedves, élénk tizenkét éves kievi leányka elmondta, hogy atyja, anyja orvos. Atyja a hadseregben szolgál, anyja gyakorló orvos Taskendben. A gyermek anyjával és egy másik orosz családdal él együtt, a lakás zsúfolt ugyan, de azért elégedettek. A kisleány is boldognak látszott. Ez a sok idegen gyermek a legjobb barátságban volt a vendéglátókkal, nem látszott rajtuk semmi jele annak, hogy szenvednének a klimaváltozástól, inkább az ellenkezője.

Az elemi iskolarendszer rohamosan közeledik teljes kialakulása felé. Az új ötéves tervnek errevonatkozó adatai a következők: 1950-ben 4700 lesz az iskolák száma, a tanulók száma pedig 1,085.000. Az összlakósság nem egészen 6 millió.

Az írástudatlanság megszüntetése azonban még csak kezdeti foknál tart. Üzbekisztán általában a tudás olyan egyetemes fokát kívánja elérni, melyben az ismeretek a tudományos világszemléletre vannak alapítva. A gyermekek meg kell, hogy értsék hazájukban a termelés és a javak szétosztásának egész szervezetét. Leonard Barnes szavaival élve: »Meg kell érteniök a társadalmi folyamatok összeségét és tudni, hogyan működnek. Nem lehet felelősségteljes polgár, aki ezt nem érti. Célhoz vezető út a könyv, a film, rádió, színház. Mindezt azonban ki kell egészíteni tanuló- és vitakörökkel, levelezési tanfolyamokkal, esti tanfolyamokkal, és más efélékkel«.

Az ezirányban elért eredményeket különféleképpen lehet megfigyelni és felértékelni. Így 1936-ban 1213 különböző mű jelent meg 11.2 millió példányban és pedig valamennyi üzbég nyelven. Ugyanakkor 222 újság szolgálta a közönséget.

A forradalom előtt Üzbekisztánnak nem volt színháza. De 1936-ban már 37 szinházzal és 564 filmszínházzal dicsekedhetett. Alig néhány évvel első színházai és operája megnyitása után, már zsúfolt házak, feszült érdeklődéssel hallgatják Schillert, Molieret, Schakespearet, akiket a közönség legjobban kedvel. A zsúfolt színházban fiatal férfiak, nők, követik nagy figyelemmel Othello hosszú dialógusait és nem fáradnak bele négy óra hosszat sem. Az üzbég színház ugyanis minden rövidítés nélkül játsza ezt a színművet.

Az operában nagyon szép előadásban láttunk egy üzbég operát, mely Uleg bégről, az egykori uralkodóról szól. Az

angol Erzsébet királyné kortársa volt, nagy hírre tett szert, mint tudós és csillagász. A reakciós mohamedán papság gyűlölködve szervezkedett ellene, végül meg is ölette.

A zeneszerző felesége mellett ültem az operában, aki sok érdekes dolgot mondott el az ázsiai színház ébredéséről. Többek között, hogy mi történt, amikor Taskendben először játszották Othellot. A közönséget annyira magával ragadta a tragédiát előidéző árulás gyalázatossága, hogy a hallgatóság sokszor félbeszakította az intrikus Jágot, felkiáltva Othellóhoz: »Ne higyj neki, ne higyj neki, hazudik!«

Az opera előadása a szinek ragyogó ünnepe volt. A mozlim művészet vallásos hagyomány alapján tartózkodik az emberi figurák festésétől és ezért inkább a szinek és a formák gazdagságára törekszik. Valahányszor a finom művészettel hímzett, hatalmas fehér lovakat ábrázoló szatén függöny felgördült, az opera színpadán mindig az ősi üzbég öltözködés mesterműveï tüntek elénk. A legfinomabb és a legnagyszerűbb jelenség Uleg bég kínai származású felesége volt. Királynői termetű, halványarcú nő, ezüst trónon ülve. színekben és formákban tartózkodó díszítésű ruhája nagyszerű ellentéte Ázsia forró színeiben és vonalaiban is megnyilatkozó izgalmas mozgalmasságának.

Az üzbég kormány ehhez az előadáshoz kölcsönadta az operának a Bokharában őrzött régi ruhadarabokat. Ezzel növelte és kiegészítette a fajta és a hagyomány jogos büszkeségét, de ugyanakkor előmozdította, hogy nemzeti tartalommal töltse meg a szocialista életformát.

Taskendben már befejezés előtt állt az új operaház épülete. Úgy mondták, négy hónap mulva már üzemben is lesz. Nagyszabású izléses épület lesz, akár Moszkvában. vagy Londonban is állhatna. Az építészek hagyományos keleti architekturában pompásat alkottak.

5. *SZAMARKAND*

A faji büszkeség és hagyománytisztelet legmagasabb foka mutatkozik a Taskendtől 220 mérföldnyire dél felé fekvő Szamarkandban. Repülővel érkeztünk, pilótánk nagy ügyességgel szállt le a heves szélben a vízerecskékkel átszelt mezőn elhelyezett kis repülőtérre.

»Arany Szamarkand« hű maradt e régi románcokban szereplő nevéhez máig is. Lélekzetelállítóan szép a ragyogó kék ázsiai ég alatt a rózsaszínű téglából rakott épületek között. a

smaragdzöld és türkiszkék tetejű minaretek között innenonnan előcsillanó gömbalakú aranykupolák színpompás panorámája.

Ugyanezen a helyen állt a nagy ősi város, melyet még Nagy Sándor pusztított el. Másodszor 711-ben a mozlimek hamvasztották el. Az arab tudomány ragyogó székhelyét alapították meg ugyanitt, azt viszont 1221-ben Dzsingiszkán pusztította el. A városnak ma is élő és különös gonddal fenntartott régi dicsősége abból az időből ered, mikor Tamerlán 1369-ben Szamarkandot tette meg székhelyévé. A cári időkben súlyosan könnyelmű hanyagság folytán ragyogó mecsetek és aranyozott kupolák hulltak rommá, és ezt a pusztulást senki sem állította meg. Szamarkand mint a tudás és az ismeretek ősi székhelye, már egy korábbi korszakban elvesztette jelentőségét. Legjobbkor jött a szovjet-rendszer, hogy megmentse a jövő számára azt, ami még menthető. Rendkívül körültekintő gonddal és régészeti hozzáértéssel fogott hozzá mult értékeinek restaurálásához, amivel párhuzamosan halad a város ipari és általános kulturális fellendítése.

A belváros főterén a Righisztán. Három előkelő főiskola, az Uleg-bég, Szin-dan és a Tilla-kari veszi körül. Hatalmas kapubejárat díszíti mindhárom homlokzatát, magas csúcsívei csaknem egészen felnyúlnak a magas homlokzat tetejéig, ahol kisebb ívek és finom tornyocskák sorakoznak. Valamennyit különös formájú, de rendkívüli harmóniába olvadó rózsaszínű, kék, zöld vésett cserepek díszítik. A művészet a mozlim világban a szinek és a geometriai formák felé tart.

A legkisebb főiskolát Uleg-bég, Timur unokája építtette a XV. században és méltán volt nagyhírű matematikai és csillagászati főiskola.

Jóval nagyobb térről nyílik és a város északkeleti részében fekszik Timur nyári palotája és közel hozzá társa, Ziudek sah sírja. Mindkettő a XI. században épült. Ez zarándokhely, melynek belseje csodás díszitményekkel ékes, negyven lépcsőn elérhető magas terraszon épült.

Véleményem szerint, mindezt a tüneményes szépséget felülmulja Timur temetkezőhelyének csodája. A kápolnát hatalmas finom művű kupola tetőzi, belső falait türkisz arabeszkek és arany felírások ékesítik. Nagyon szép formájúak az egyszerű sírkövek is. Megmértem az egyiket, magassága másfél méter, szélessége körülbelül negyven centiméter, és sötétzöld nefrit kőből készült. Alacsony, finoman kidolgozott márványból készült rácsozat vette körül.

Timurt mozlim szokásokkal ellentétben kőkoporsóban temették el, mert külföldön halt meg és onnan kellett tetemét hazavinni. Koporsóját 1942-ben felnyitották és Geraszimov rendkívül élettani ügyességgel készítette el Timur fejének másolatát.

Két nappal szamarkandi látogatásunk előtt Inna álmot látott, melyet elmesélt nekünk. Álmában levágott fejét a kezében tartotta, s ő mégis élt. Ott álltunk azután Ulan-bég fiának sírhelyénél. A fiút »Élő király« néven emlegetik és azt tartják, hogy még mindig él. Elmondták nekünk a sírnál élete történetét, mely számunkra egészen új volt. A történet szerint Uleg fia, hogy a keresztények kezébe ne kerüljön, levágta saját fejét és kezében tartva eltűnt, nem tudni hova. Eszünkbe jutott Inna álma, és természetesen a Dunn-féle elméletről és Priestley arról szóló darabjáról kezdtünk beszélgetni. Fiatal szovjet-barátaink ismerték mind a kettőt.

Timur által 1407-ben épített mecset udvarán magas márvány pulpitus van, melyen elfér a Korán egy példánya úgy, hogy háromnegyede nyitva van, mialatt a mullah hangosan olvas lapjairól.

Uleg-bég által épített csillagvizsgálóhoz megkezdett és pompásnak igérkező kirándulásunkat meg kellett szakítanunk, mert egy megrongált kocsi elzárta utunkat. Egy kis csajkánában, vagyis teaházban pihentünk, kissé beljebb az úttól, egy folyócska hűs partján. Innával mezitláb tapostunk hűs vizében, mert forrón sütött a nap. »Bizonyosan hajadon, férjes asszony nem lubickolna itt mezítláb«, — mormogta egy arra haladó ember. A csillagvizsgáló igen hatásos építmény; szabályosan, rendkívüli pontossággal metszett hatalmas márványkörszelet egyik ága mélyen a földbe süllyesztve, másik oldalán felfelé bronzsín vezetett, melyre a csillagászati műszereket mozgathatóan úgy szerelték fel, hogy a csillagász a párhuzamosan haladó lépcső úton követhette azokat.

Itt készültek Uleg-bég csillagászati táblázatai, amelyek híressé tették nevét. Erzsébet királynő idejében angol utazók, talán még udvari emberek is jöttek tanulmányozni Uleg-bég csillagvizsgálóját. Kora a tudományos lelkesedés hősét látta benne. Emlékezete nagy tiszteletben szállt hazájában nemzedékről-nemzedékre, színpadi munkák íródtak életéről és tragikus haláláról.

Szivesen bolyongtam volna hosszasan ebben a kedves, régi városban, kényelmes »dachá«-ban, ahol ebédeltünk és pihentünk, mialatt künn perzselt a déli nap. A régidivatú kertek, az úszómedence, a napsütötte oldalon szőlővel befuttatott

észak felé friss légáramlatnak szabadon kitett ház, teljesen beleillett Szamarkandról alkotott eddigi elképzeléseimbe. Gyümölcsöt ettünk, végig elnyúlva pihentünk és csevegéssel töltöttük az időt. A ház asszonya még hűvösebb belső helyiségbe vezetett, mely ifjúkoromból emlékezetes, tág, hűvös tengerparti helyiségeket juttatott eszembe; ott álltak az ismerős butorok; Viktória-kori rézdíszitésű vaságy, hófehér lepedővel leteritve, a zöld »Velencei« ablakvédő félhomályba vonta a szobát. Ott pihentem félórát továbbutazásunkig. Viktória korabeli nyugalmas közjáték volt ez, rég letünt századok lélekemelő, nemes emlékei és a szovjet új ipari és mezőgazdasági világának hatalmasan lüktető irama között. Mert érezni a szovjet életforma erős markolását Szamarkandon, ahol nagy gonddal és régészeti hozzáértéssel restaurálják a régit, de átitatják a tudomány hatalmába vetett modern lángoló hittel. Ez olyan célokat tűz e keleti népek tömegei elé, melyeket azok sohasem ismertek. A körülöttem ülő fiatalembereket az életbe és a sors formálhatóságába vetett hit hatotta át. Készségesen beszélgettek száz különböző témáról, addig is, míg pilótánk értünk jött, hogy repülőgépünkön visszatérjünk Taskendbe.

6. *VALLÁSI INTÉZMÉNYEK ÁZSIÁBAN*

Oroszországból Ázsiába menni annyi, mint a keresztény világból átmenni az izlám világba.

Az izlám kétszáz millió lelket számlál Ázsiában és kiterjed Kínára, Indiára, Arábiára és Afrikára. Összekötő vonala két kontinensen halad át a Csendes óceántól keleten, az Atlanti óceánig nyugaton.

Mint arab nemzetiségi mozgalom indult az izlám — mert ez a helyes elnevezés, nem a mohamedanizmus — széles körben és bár nagyon messzire terjedt, mindig megmaradt forróégövi vallásnak. Nagyon kis mértékben tudott híveket téríteni mérsékelt égövi tájakon és nem tudott gyökeret verni Spanyolországban, Sziciliában, Máltán, vagy Görögországban sem.

Az izlám, bár még terjedőben van Malájban és Közép-afrikában, sokkal inkább ki van téve a modern szellem kritikájának, mint a kereszténység, és rohamosan talajt veszít az ifjúság körében. Eközben azonban, különböző utakon szolgálja az emberiséget.

Alapítója a rejtélyes arab, negyvenéves koráig ismeretlenül élt Mekkában (600 évvel Krisztus után). Azután, mint

Jeanne D'Arc, szózatot hallott, majd jóval később másodszor is. A hallott igéknek engedelmeskedve új vallást alapított, mély húrokat pendítve meg velük az emberi szívben.

A korábbi és a későbbi szózat különbözik egymástól. A későbbi megengedi Mohamednek, hogy tizennégy feleséget tartson. Legtöbbjük elhunyt barátai öregedő özvegyei voltak. Ugyanazok a hangok felszólították, tűzzel-vassal terjessze a maga alapította vallást. Látható, hogy az előbb és a később hallott szózat közötti különbség az időközben megszerzett hatalomra és a fokozódó öregségre vezethető vissza. Az először hallott igék nemesebb tartalommal szóltak és alkalmassá tették őt arra, hogy frissebb, tisztább, szigorúbb politikai és társadalmi eszméket fejtsen ki, mint aminők a bizanci császárságban akkor uralkodtak.

Mint a fokozatosság embere, nem hozott gyökeres társadalmi reformokat, mert a gyermekgyilkosság és az állatokkal szembeni kegyetlenség eltiltása nem nevezhető társadalmi újításnak. Az alkoholtól való tartózkodás parancsa arra irányult kiadásakor, hogy az emberek figyelmét vallásos cselekedetekre összpontosítsa. Csak később lett belőle abszolut elvi irányzat.

Mohamed hozzájárulását a társadalomtudományhoz legjobban utolsó megnyilatkozása világítja meg: »Ő, te nép! Serkenj fel, hallgass szavamra, és törekedj azt meg is érteni! Tudd meg, minden mozlim a testvére minden mozlimnak. Valamennyien teljesen egyenlők vagytok!«

Vallási tekintetben Mohamed valami kiemelkedően újat hozott, de az új egyoldalú kihangsulyozásával ijesztően veszélyeset is. Az Istenről alkotott érzelmes és lágyabb fogalmaikat rendkívüli szigorúsággal töltötte meg. Mohamed számára Isten az erőben testesüi meg. Az Allah szó is annyit jelent: »Az erős«, vagy »A hatalmas«. Az abszolut hatalmú transzcendentális erőben való hit, jó hatásait tekintve, olyan méltóságteljesen önmegtartóztató jellemet alakíthat ki, mely a skót kálvinista keresztényekhez hasonló. Rossz hatása nyilvánulhat abban, hogy erkölcsöt félretevő fanatizmushoz vezethet.

Az istenségről, mint abszolut transzcendentális hatalomról való felfogása, mely szerint ez az erő teljesen önkényes, megfelebbezhetetlenül döntő és kénye-kedve szerint bármely irányban változtatható, nem ad helyt állandóan vezető erkölcsi tételeknek. Megtehetsz valamit ma és pontosan az ellenkezőjét holnap. Az embereknek egyetlen kötelessége van és ez, feltétlen engedelmesség, hiszen a mozlim szó is alávetést jelent.

A szovjet hatalom természetszerűen szembekerült a mozlim fanatizmussal. A feszültség ma már nagyjában feloldódott, de erős volt eleinte. A szovjet-hatóságok nem intéztek frontális támadást még olyan jelenségek ellen sem, ami visszaélésnek nevezhető. Az imámnak még most is több felesége van. A szovjetek hatóságai azonban arra törekednek, hogy minden polgára modern, tudományos jellegű és széleskörű műveltségben részesüljön. Ez azt eredményezi, hogy az izlám légüres térben fog működni a Szovjetunióban, mert hívei kritikai szellemű férfiakká, nőkké válnak. Az izlám ilyen körülmények között csak akkor maradhat fenn, ha a rohamosan művelődő közönség is kész elfogadni. Ez az, ami mélységesen érinti a mozlim, mint vallás magatartását, az erkölcsiséget és a Koránt illetően. A káros elem pusztulásra van ítélve.

Bizonyos szempontból a mozlimok kétségtelenül nagy hálával tartoznak a Szovjetuniónak és tisztában is vannak ezzel. A mozlimok, mint polgárok élvezik szabadságjogaikat, mint hívők pedig a vallásszabadságot. Azelőtt, a mindenekfelett uralkodó cári hatalom által támogatott ortodox egyház teljhatalma alatt egyiket sem élvezték.

Természetes, amennyire csak lehetett, törekedtem közvetlen kapcsolatba jutni ezzel a mozlim világgal és haladéktalanul hozzáláttam, hogy azt elérhessem. Az első pénteket, a mozlim szent napot, az imámmal, Ázsia mohamedánjainak fejével töltöttem. Először az általános fogadáson, istentisztelet előtt a mecsetben, majd egész délután együtt voltunk az imám vidéki házában. Találkozásunk az Egyesült Egyházi és Állami Tanács hivatalos helyiségében történt, sárral fedett, ablaktalan házakkal szegett forró, poros, de különösen tiszta utcán át jutottunk a házba.

Az imám 82 éves, keskenyarcú, sötét arcbőrű, ritkás szakállú öreg ember. Földigérő, mélykékszínű selyem talárban a bejáratig elénk jött, keleti méltósággal fogadott, szűk szobába vezetett, melynek egyik oldalfalán nem egészen félméter magas asztal futott végig, megrakva friss cukrozott gyümölccsel és más édességekkel. A szőnyegeken heverő pompás színű, tüneményesen puha selyempárnácskák szolgáltak ülőhelyül.

Két fehérszakállú mullah aggastyán, egyik kirgiz, másik kazáh, minduntalan frissen forrázott teával kínálgatott bennünket. Virágos edényből, sok színnel festett sekély porcellántálacskába öntötték az italt. Szerencsémre sör, bor vagy pálinka nem kerülhet a mozlimek asztalára.

Az imám, aki 1914 évi mekkai zarándoklásával elnyerte a zöld turbán viselésének jogát, ami a legmagasabb egyházi

méltóságra képesítette, kevés beszédű ember. A hallgatást itt vele élvezni megnyugtató volt. Társalgásunk szaggatott. Időnként biztatgatott, hogy egyem, telerakta tányéromat gyümölccsel, csészémet cukrozott gyümölccsel és kérdezgetett.

»Nagy meleg van Angliában?«

»Sem a meleg, sem a hideg nem oly nagy nálunk, mint itt.«

»Van ennivalójuk Angliában?«

»Elegendő, hogy egészségesek maradjunk, de ilyen ünnepségre nem« — válaszoltam udvariasan. Majd a gyermekekre terelődött a szó, akiknek egészségére olyan gondosan vigyáznak itt és a Szovjetunióban mindenütt, azért különbözik annyira más keleti városok gyermekeitől, például a kairói, vagy bagdadiaktól. Itt nincs piszok, nincs légy, sem tömegesen betegszemű gyermek.

Az élet, de különösen a gyermek élete értékes Taskendben. »A gyermek — mondtam — az ország igazi gazdagsága, ezért nevelésükre fizikai és lélektani tekintetben a legnagyobb gondot kell fordítani.«

»Isten irányítja az életet« — felelte lakonikusan az aggastyán.

Az imám muzulmán értelemben művelt ember. Könnyedén társalog számos ázsiai nyelven, természetesen arabul is, a Korán és az imádságok nyelvén.

Az ünnepi ebéd és a beszélgetés egyóra hosszat tartott. Azután elindultunk a mecsethez. Lassan haladtunk forró, szűk utcákon keresztül. Az imám mindig gyalog megy a mecsethez — elhaladtunk a hatszáz éves szeminárium előtt, ahol a mullahk tanulnak. Beléptünk az elkerített területre, mely a kétszáz éves mecsetet körülveszi.

Az imám hatvan mecsetre ügyel fel Taskendben, ezek között vannak ennél nagyobbak és impozánsabbak is, de legjobban ezt a kisebb imaházat kedveli.

»Itt tanultam imádkozni, nemcsak én, de atyám is. Ide húz a szivem, és legszívesebben itt imádkozom« — mondta.

A mecset vagy öt-hatszáz ember befogadására alkalmas. A hűvös oszlopcsarnok alacsony kőből épült balusztrádja lépcsőzetesen emelkedett a templom előtt várakozó hívők fölé és látogatásunk napján vánkosok borították. Leültünk és lenéztünk a bent és a templomon kívül sorakozó tömegre, ahol mindenki maga elé terítette imaszőnyegét. Hatásos, bensőséges, egyszerűségében megható látvány volt.

A hangulat, amit ez a hely e forró júliusi délelőttön magából árasztott, a lassú séta csendes utcákon át, tiszteletteljes

csendben várakozó emberek sorfala között, a rákövetkező rendkívül egyszerű szertartás régi képeket és emlékeket idézett fel bennem. Felmerült a szigorú egyszerűségű szombati istentiszteletek emléke, melyeket oly jól ismertem és annyira szerettem ifjúkoromban, mikor a nyarat, a forró augusztusi és szelid szeptemberi napokat, a skót Arran-szigeten töltöttem.

Ebben a templomban nem volt se kép, se zene, vagy rituálé. Egyszerűen az ember áll szemtől-szemben a láthatatlan, kifürkészhetetlen Istennel. Az utasításokat imádkozásra az imám fia adta tisztán éneklő hangon. Lelkes, kellemes fiatalember, mint mullah működött, élénksárga ruhába öltözve. Kétféleképpen imádkozott; egyéni és kollektív könyörgéssel. Egyéni imánál a férfiak egyenesen álltak imaszőnyegük előtt, majd turbánjukat imádkozásra igazítva, egyik csücskét kibontották és kezüket végighúzták arcukon olyasféleképpen, mintha mosdanának, majd lejebb és lejebb hajoltak, amíg hétféle pozición keresztül elérték az imádkozási helyzetet, melyben a homlok a földet érinti, jelezve ezzel a teljes megadást.

Közös könyörgések — hazáért, hadseregért, más közös ügyekért — szakították meg az egyéni imák sorát. Ezeket mindig a mullah kezdeményezte és valamennyi hívő résztvett benne. A megfelelő pillanatban valamennyien egyszerre borultak arcra. Az én kedvemért Angliáért is bemutattak közös könyörgést, mindenki leborult és mikor felemelkedtek, egy hevesvérű öregember csókjaival borította kezemet.

Nem láttam mást az imádkozók között csak férfit, az is mind felnőtt. Sem nő, sem tizenhárom éven aluli fiú nem lépheti át a mecset küszöbét. Nők csak a zárt, elfüggönyözött erkélyen foglalhatnak helyet.

Szertartás után az imám vidéki házához hajtottunk, a városhoz csatlakozó telepre. Bejárata pázsitos térségről nyílik. A ház másik fele a szabad természetbe néz. Valóságos üdülés a forró utcáról a hűvös, teniszpálya-nagyságú udvarra lépni. Alacsony, fehérre meszelt sárgatetejű épületek zárták körül minden oldalról. Nagy vízmedencéjét állandóan folyó víz táplálta. Számos gyalogösvény vette körül az udvar egyik felét, a másik felét szélesebb és keskenyebb szobanagyságú menynyezetes deszkaemelvények foglalták el. Ágyak álltak bennük, hogy az éjszakát a szabad levegőn lehessen tölteni. Szunyogok nem zavarják az alvót, amint legyet sem láttam nappal.

Egy harmadik emelvény az udvar külső falába, az ott húzódó szobák sora közé volt ékelve. A falon szőnyegek függtek, élénken szikrázó színezésük emelte a kedves jelenet vi-

dám derüjét. A mennyezetes hűvös hely, ahol puha selyemvánkosokon ültünk, előttünk alacsony asztalon vagy száz tálon különféle inyencfalat hozzájárult a csillogó derűhöz. Lombos fák árnyéka védett a hőség ellen, de úgy, hogy még sem okozott homályt. A mozdulatlan leveleken átszűrődő napfény lágyan aranyozta be a vízmedencét és dúsan terített asztalunkat.

Elragadó jelenet volt ez, vidám, mégis megnyugtató. Sokan ültünk körös-körül és beszélgettünk, a társalgás mégis halkan és szaggatottan folyt, harmonikusan olvadt egybe a víz csendes csobogásával.

A két felszolgáló mullah és a kisegítő ételhordók puha nemezcipőben jöttek-mentek a főtt ételekkel megrakott tálakkal. A kertben mezítlábas kisgyermek bukkant elő néha-néha majd inkább csúszkálva, mint járva ismét eltünt a távoli ösvényeken a fák között. Semmi sem zavarta a délután nyugalmas összhangját, pedig az alaposan hosszú délután volt. Öt óra hosszat ültünk az ünnepi lakománál, melynek színhelye a nap állása szerint változott, amint egyik terrasz a másik után lett árnyékos.

Jellegzetes, egyszerű szertartás vezette be az étkezést. Amint valamennyien helyet foglaltunk, az imam kerek kenyérdarabkákat vett fel, kettétörte azokat és felét-felét egy-egy vendégének adta.

A kenyértörés fontos dolog. Vallásos cselekedet, jelkép szentség. Külső jele a belső szellemi értelemnek. Eddig vendégek voltunk házigazdánknál, ezután többet jelentettünk. Beléptünk, bebocsátott bennünket a családi körbe. Barátok, testvérek lettünk. Házigazdánk legbensőbb közösségébe fogadott Osztozott velünk, mint testvéreivel.

A közösség ilyen átérzése valószínűleg minden vallásos magatartás legősibb eleme. A legkülönbözőbb formákban, a legkülönbözőbb korszakokban származott át a mai vallásokba. Ez az igazság abból a mondásból, hogy a vallás a közösséggel, a társas érzéssel, a barátsággal kezdődik. A kenyértörés és mindaz, amit jelképez, a szocializmus szervezete vallásos kiegészítőjének tekinthető, az élet szellemi felfokozójának, a szeretet és barátság teremtőjének. Ezért van a kenyértörésnek ennek az egészen egyszerű aktusnak annyira mély értelme Jelentőségén mit sem változtat, hogy talán már nem is válik tudatossá abban, aki elvégzi.

A vallás ilyen elemei rendkívül jellegzetesek a keleti világban és valószínűleg ugyanezen oknál fogva van a szocializ-

musnak és kommunizmusnak alkalmas talaja ugyanennek az elvnek tudományos formában történő terjesztésére.

Az étkezés folyt tovább. Szüntelenül ismétlődő kínálgatás, evésre biztatás szakította meg. Eleinte főleg gyümölcsételeket szolgáltak fel. Azután hús következett mindenkinek külön kis ezüst nyársra szúrt birkahús.

Három óra multán odasúgtam Innának: »Nem mehetnénk most?« »Nem, még semmiképp sem« — válaszolta.

Az imám unokája, szép, s jól megtermett sűrű göndörhajú, mosolygós arcú fiú lépett a kertbe, nagy fekete birkát vezetett kötélen. Éppen arra készültem, hogy megcsókoljam a család kedvencét, amikor felszólítottak: mondjak áldást az állatra a következő formulával: »Isten és a vendégek jóvoltára.«

Elmondtam a formulát és ezzel megpecsételtem szegény állat sorsát. Kivezették, levágták, feldolgozták, és másfél óra mulva ezüst tálcán gombócok közepette jelent meg, mint a lakoma következő fogása.

Időközben szerencsémre az imám így szólt hozzám: »Vendégeknek pihenés jár étkezés után!« — és a hálószobák egyikébe vezetett. A saját egyszerű, kényelmes, tiszta sározott falú, színesen festett szobájába. Jól aludtam a hófehér ágyneművel megvetett vaságyon, majd kívülről hangokat hallottam és kimentem az udvarra. Nyitott kaput láttam, ez kísértésbe hozott, kimentem rajta és nagy, szabad földekkel körülvett kertben találtam magam.

Az egyik ösvény végén az imám fiára bukkantam, pompás sárga köntösben, feleségével beszélgetett, aki kicsinyüket tartotta karján. Felkértek, menjek közelebb. Meg is tettem és abban a ritka megtiszteltetésben részesültem, hogy láthattam a háztartás hölgyei egyikét. Mert nők nem jelennek meg lakomákon. Az imámnak két élő felesége van, a harmadik meghalt. Egyiket sem láttam. A fiatal mullah azonban már más nemzedékhez tartozik. E téren változásra van szükség, ezeken a dolgokon változtatni elkerülhetetlen!

Visszatérve a lakomához, a vendégeket már másik emelvényen találtam, ahová a nap elől húzódtak. Nagyon híres ételt ettünk. A neve »piláf«, birkahúsból, rizsből, párolt sárgarépából készült, finom, de túlzsíros. Udvariasan kézzel ettem, mint a házigazdám, aki a válogatott finom falatokat »sajátkezüleg« nyujtotta nekem. Törülközőbe töröltük kezünket.

Aki akart, kanalat kapott. Nagyon szép, fából készült, festett kanalat; ősi darab, különös ellentéte az imám színtelen műanyaggal keretezett, a kapható legmodernebb szemüve-

gének. Az utolsó fogás után eltávoztunk, bár az imám biztosított arról, hogy amennyiben egy hétig maradnánk, örömmel vágna le mindennap egy birkát. A dajka behozta az imám unokáját, hogy bemutassák a vendégeknek. De én már a kertben megismerkedtem vele. Kértük, mutassák be a többi unokát is, két kisfiút és egy kisleányt. Az imám örült ennek és a gyermekek bejöttek.

A kis Szaid Emir, a kisebbik gyermek, azonnal megbarátkozott velem, és játszott a karórámmal. Egészen új, egészen más világba lép be ez a gyermek, mint a nagyapja 82 évvel ezelőtt.

Mikor távozni készültünk, az imám fia átnyujtotta apja ajándékait, gyönyörű selyem kabátot és sapkát, virágot és illatos füveket.

Aztán az imám elmagyarázta, hogy a mozlim közösségnek a Szovjetunió polgári és vallásszabadságot ad és biztosít. viszonzásul azért, hogy mint a közösségben élő nemzetiség, a háború idején nagy összeggel járultak a szovjet háború erőfeszítéseihez, és annyi élelmiszerrel, amennyit csak a túlerőltetett vasúti közlekedés elbírt.

X. A SZOVJET KÜLPOLITIKÁJA

Béke-erőt jelent-e a Szovjetunió? Az, hogy erős-e a szovjet, immár nem kérdéses, egyetlen és döntő probléma csak az: hogyan fogja felhasználni ezt az erőt? Támadó, terjeszkedő, imperialista módon? Vagyis mi a *szovjet külpolitikája?*

Sztálin 1939 márciusában tartott történelmi beszéde megadta erre a választ: „A szovjet külpolitikája világos és egyértelmű:

1. Mi valamennyi országgal a békét és a kereskedelmi kapcsolatok megerősítését akarjuk; ezen az álláspontón állunk és maradunk, ha ezek az országok ugyanilyen magatartást fognak tanusítani a Szovjetunióval szemben, ha nem fogják megkísérelni országunk érdekeinek megsértését.

2. Mi békés, szoros és jószomszédi viszonyt akarunk az összes szomszéd államokkal, amelyeknek a Szovjetunióval közös határai vannak; ezen az álláspontón állunk és maradunk, ha ezek az országok ugyanilyen magatartást fognak tanusítani a Szovjetunióval szemben, ha nem kísérlik meg közvetlenül vagy közvetve a szovjethatárok épségének és érintetlenségének érdekeit megsérteni.

3. Mi azon népek támogatása mellett vagyunk, amelyek az agresszió áldozatául estek és harcolnak országuk függetlenségéért.

4. Mi nem félünk az agresszorok fenyegetéseitől és készek vagyunk arra, hogy kétszeresen adjuk vissza a háborús gyújtogatók minden ütését, ha megkísérlik a szovjethatárok érintetlenségét megsérteni.

Ez a Szovjetunió külpolitikája.«

Ennél világosabban nem lehet beszélni. Semmi titokzatosság sincs a szovjet külpolitika körül, nem is volt soha.

A Szovjetunió elejétől végig a béke mellett volt, de sohasem szünt meg hozzátenni, hogy a »béke oszthatatlan« és nincs más, csakis kollektív biztonság.

Oroszországnak bőven van oka, hogy békét akarjon, és azt a tételt hirdesse: egyetlen ország sem nyer háborúval semmit, még a győztes ország sem. Alaposan megtanulta ezt! Harminc éven belül kétszer szenvedett el pusztító háborút és mindkétszer győzelemmel került ki. Ötéves háborút kényszerítettek rá és pedig a szovjet történelem kezdetén. Sokmillió emberéletbe és felmérhetetlen vagyonba került ez az első háború! Hitler áruló támadása tizenötmillió ember életébe és az ötéves tervek által nyert gazdagság kétharmadába került.

De a sok negatív okon túl, sok pozitív oka is van a Szovjetuniónak arra, hogy a békét akarja. Csak békében vezetheti el végső kifejléséhez új társadalmi rendszerét, mely belső ügyeiben a következő elveket valósítja meg: összeütközések helyett -- békességet; versengés helyett — együttműködést. Nem állít egyetlen olyan alapelvet sem, mely küső háborúra kényszeríti belső viszályok elhallgattatásáért, mint Hitler.

A Szovjetunió minden cselekvése alátámasztja a béke biztosításáról tett kijelentését. Szovjetoroszország azonnal lépéseket tett, hogy megváltoztassa a cárizmus imperialista politikáját. A Szovjetunió tette meg az első, utat mutató lépést azzal, hogy feladta területi jogait Kínában. Felhagyott végképpen az ősrégi orosz törekvéssel, Konstantinápoly efoglalása tervével. Kölcsönös meg-nem-támadási szerződést kötött tizenegy szomszédos országgal. Aláírta a Kellog-Briand paktumot, mely kiközösíti a háborút és azzal az eltökéltséggel lépett be a Nemzetek Szövetségébe, hogy szóban és tettben tiszteletben fogja tartani ott vállalt kötelezettségeit.

Mindenkor a kollektív biztonságért küzdott a világpolitikában. Szüntelenül arra szólította fel a békeszerető népeket hogy egyesüljenek a támadók ellen, ha kell fegyveresen is. Ilyen együttes fellépést sürgetett, mikor Japán megtámadta Mandzsuriát, és Mussolini Abesszíniát. Sürgette Spanyolország, Ausztria, Csehszlovákia esetében is! A Szovjetunió volt az egyedüli állam, amely kész volt cselekedni is, amit a Népszövetség többi tagja elhárított magáról. Magára hagyva, önként teljesítette vállalt kötelezettségét Spanyolország és Kína esetében.

Amikor Csehszlovákia ellen irányult a fenyegetés, a Szovjetunió vállalt szerződéséhez híven kész volt azonnal segítséget nyujtani. Sürgette az európai nagyhatalmak találkozását, hogy egyesülten biztosítsák Csehszlovákia területi sértetlenségét. De az angol külügyi hivatal nem is válaszolt. Amikor később Lengyelországot és Romániát érte el a veszély, másodszor is javasolta a közös konferencia megtartását, de Chamberlain, mint

korait, elutasította. Minden szovjet erőfeszítést a kollektív biztonság megvalósítására, ridegen visszautasítottak. A maga részéről készen arra, hogy teljesítse a Népszövetség tagjainak azt a kötelezettségét, hogy szabad utat engednek területeiken át, ha támadás ér valamely tagállamot, felkérte Lengyelországot, engedje területein átvonulni csapatait a nácik ellen. Lengyelország megtagadta az átvonulás iránti kérelmet, Anglia és Franciaország pedig támogatta a lengyel elutasítást.

Ez vezetett 1939 nyarán az angol-szovjet tárgyalások megszakításához. A kollektív biztonság semmivé lett és Európának el kellett viselni a kudarc következményeit, melyeket Sztálin előre látott. A szovjet számára nem volt pillanatnyilag más lehetőség, minthogy a szovjet-német kölcsönös meg-nem-támadási egyezménnyel biztosítson magának időt a fegyverkezésre, saját biztonsága megvédésére. Ez az egyezmény válasz volt arra a nyilvánvaló szándékára az úgynevezett »békét keresők«-nek, akik keletre akarták terelni a háborút, a szocializmus országa ellen!

Lloyd George könyvet írt »Az angol ügy« címmel, melyre Lord Halifax akkori angol külügyminiszter áldását adta. Ebben a könyvben áll ez a mondat: »Ez Hitler árulása! Európát árulta el.« Németországnak ugyanis azért engedték meg a fegyverkezést, hogy mint »védőbástya« álljon a bolsevizmussal szemben. Innen ered ez a kifejezés: »Hitler árulása.«

A Szovjetunió csak önvédelmi okból kötött kölcsönös meg-nem-támadási szerződést Németországgal. Nem szövetség volt ez, tisztán Hitler ígérete, hogy nem támadja meg a Szovjetuniót, ha a Szovjetunió is megígéri, hogy nem támadja meg Németországot.

A Szovjetunió most benne volt az európai dzsungelben és meg kellett tennie minden lehetséges védelmi intézkedést. Így elsősorban vissza kellett tolnia 75 mérföldnyire a finn határt az eddigi 20 mérföld helyett, hogy biztosítsa a Leningrádtól keletre elterülő második legnagyobb ipari központját. Finnország iránt tanusított nagylelkűsége 1940-ben és 1945-ben megmutatta, hogy nem támadás, hanem önvédelem volt a szovjet célja. Az első világháború után Lengyelországhoz csatolt fehéroroszok és ukránok népszavazás alapján kérték, hogy ismét a Szovjetunióhoz tartozzanak, melytől az első világháború utáni nagyhatalmi intézkedések szakították őket ki. Ugyanígy a balti államok is.

Így Oroszország nemcsak elejét vette a náci rajtaütésnek, de teljesen lekötött — amint azt később Hitler maga is beismerte — egymillió német katonát, hatalmas élelmiszer és fel-

szereléskészleteket, melyek mind felhasználhatók lettek volna egy Anglia elleni támadáshoz.

Soha, még csak egy pillanatig sem lett a Szovjetunió hűtlen a világbéke ügyéhez és a kollektív biztonság gondolatához, mint a világbéke alapkövéhez. Még a rázúdított legsúlyosabb krízis idején és azóta sem tért el álláspontjától. Az a megállapítása, hogy a békét csakis a nemzetközi jog tiszteletbentartásával lehet fenntartani, ha kollektív fegyveres erő támasztja alá az összes szövetkezett államok részvételével, kitűnik az 1941-ben kötött lengyel-szovjet egyezményből. Ugyanez az elgondolás jelenik meg az 1942 májusában húsz évre kötött angol-szovjet paktumban is, melyet megerősít a Négy Nagyhatalom Moszkvai Nyilatkozata.

Szovjetoroszország programjának egy másik alapelve kitűnik szomszédaival és általában a külországokkal szemben tanusított magatartásából és a népek önrendelkezési jogáról szóló elvi álláspontjából. Ez már 1917-ben is megnyilatkozott Lenin és Sztálin által aláírt kötelező szovjet nyilatkozatban, mely megadja a cári idők gyarmati sorban élő népeinek a jogot, hogy kiváljanak, ha akarnak. A ma érvényben lévő szovjet alkotmány is biztositja ezt a jogukat. Minden olyan tagállam mely nincs teljesen körülzárva a Szovjetunió államaival hanem valamely kívül álló állammal határos, kiválhat. Finnország már 1917-ben megkapta a jogot arra, hogy kiválhasson. »Oroszország messzebb ment, mint bármely más nemze abban, hogy gyakorlatba vigye át a népi demokrácia elvét« mondta Henry A. Wallace 1942-ben, az angol-szovjet barátságról szóló kongresszusi beszédében.

Ez hát általánosságban a Szovjetunió magatartása a határain kívül élő nemzetek, a világbékét, a kollektív biztonságot és a népek önrendelkezési jogát illetően.

És ez az általános magatartás áll mindenkor a háttérben, erre kell gondolnunk, ha meg akarjuk érteni közvetlen szomszédaival szemben tanusított magatartását, ehhez azonban még hozzá kell vennünk két rendkívüli fontosságú tényezőt. Az első, a nyugati hatalmak nyilvánvalóan közismert ellenséges és gyanakvó magatartása a két világháború közötti időben. A másik az, hogy Oroszország ismételt háborús támadásoknak volt kitéve nyugat felől és éppen az érintett szomszédos államok részéről: Gusztáv Adolf svéd, Napóleon francia, Vilmos császár német, kilenc nyugati szövetséges nemzet, azonkívül Japán az első világháború után, és Hitler a második világháborúban. Nincs mit csodálkozni azon, hogy a Szovjetunió biztonságot ke-

res, a két világháborúban elszenvedett borzalmak megismétlődése ellen.

A Szovjetunió délkeleteurópai szomszédaival szemben való magatartásáról szólva, nem tehetek mást, mint helyben hagyom Mr. Taplin szavait, aki »Világpolitika« címmel adott rádióelőadásában ezeket mondta:

»Ne essünk abba a tévedésbe, hogy valami nagyon és különösen bonyolultnak gondoljuk el a Szovjetunió politikáját, mely a valóságban igen egyszerű. Először is érdekelve van a balkáni államokban, mint szomszédaiban, csak úgy, mint mi a szomszédaink — Franciaország, Belgium, Hollandia — dolgaiban. Másodszor, a Szovjetunió különösen sokat törődik ez országok gazdasági életével, amint az feltételezhető olyan ország részéről, melynek gazdasági élete az utóbbi húsz esztendő alatt gazdasági forradalom jegyében alakult ki. Végül pedig a Szovjetuniónak az a felfogása, hogy a balkáni államok tartoznak valamivel azért, mert nagy áldozatok árán kiűzte a németeket és gondoskodniok kell arról, hogy lerójjanak valamit ebből a tartozásból.«

Fenti érvek ismeretében aligha kellene vitatkozni azokkal az állításokkal, hogy a Szovjetunió terjeszkedni akar, ha ezeket a vádakat nem ismételnék ilyen kitartóan. Ime a tények. A háború alatt és főleg katonai szükségszerűség folytán a Szovjetunió magába olvasztott három balti államot, Finnország egy kis részét, Besszarábiát és a »Curzon vonal«-tól keletre eső területeket és Kelet-Poroszország egy kis részét. Eltekintve ez utóbbi kis darabtól, mindezek a területek Oroszországhoz tartoztak a forradalom idején és kivéve a balti népeket, valamennyien orosz, ukrán és az orosszal rokon népek.

Hasonlítsuk össze az Egyesült Államok szerzeményeivel. Itt vannak a Csendes óceáni egykori német szigetek, melyek bekebelezése ellen Anglia képviselői tiltakoztak az UNO-ban. Aztán repülőbázisok az izlandi kormány tiltakozása ellenére. Továbbmenve — az a törekvés, hogy Dániára kényszerítsék Grönland közös védelmezését. Repülőbázisok Szaud-Arábiában. Katonai és rendőrségi tanácsadók Teheránban. A görög és török kormány és gazdasági alátámasztása és hadseregeik felszerelése. (Megjegyzendő, hogy Törökországnak közös határa van a Szovjetunióval.) Fegyverek szállítása Csang-Kai-Seknek és csapatai kiképzése amerikai tisztek irányításával. A kommunistákkal szembenálló fegyveres szerepvállalás a kínai polgárháborúban. Közvetve vagy közvetlenül az USA a világ háromnegyedrészét felügyelete és ellenőrzése alatt tartja és már csak ezért sem lehet azzal vádolni a Szovjetuniót, hogy terjeszkedik

és jogosulatlan befolyást gyakorol. Ez a vád már önmagában is megdől.

A Szovjetunió sohasem kívánt elszigetelődni. Most sem akarja ezt. Minden eddiginél jobban el van tökélve, hogy a világnak határain kívüleső részét visszatartsa a mult tévedéseibe való visszazuhanástól. Diplomáciája talán nem nagyon gyakorlott, de a szovjet tanulni kész és igen erős. Tudja mit akar, megvédi életbevágó érdekeit közvetlen szomszédainál, és állhatatosan hiszi, hogy a béke oszthatatlan. Különböző jelek bizonyítják törekvésüket az együttműködésre. Az ifjúság nevelése mindent megelőző elsőrendű feladat. A külügyi szolgálatra való nevelés hosszú távra van számítva, úgy diplomáciai, mint gazdasági téren. Az angol nyelv tanítása kötelező az iskolában. A Szovjetunió most már, és pedig történelmében először, diplomáciai összeköttetésben áll a világ legtöbb államával.

XI. BIRÁLÓK ÉS BIRÁLATOK

A háború után feltámadt a kritika. Az ujságok kezdték, következtek a könyvek, alig néhány komolyan, a legtöbbje felelőtlenül. A nyíltan ellenséges írások kész olvasóközönségre találtak azokban, akiknek ideológiai ellenszenve a szocializmussal szemben egy ideig hallgatni volt kénytelen, de egy pillanatra sem enyhült. Hiába voltak a nagyszerű orosz győzelmek, a nagy veszélyben duzzogva fogadták el az orosz segítséget, de azután még kevésbbé szerették az oroszokat, mert hálával tartoztak nekik biztonságukért és megmentésükért. Mások, akik az utópiát hajszolva könnyedén szeretnék megoldani az élet nagy problémáit, azt hitték, hogy a paradicsom teljesen készen az égből száll le Oroszországban, kelletlenül fogadták ezeket a könyveket, mert kihangsúlyozták tévedésüket.

Artur Köstler az elsők között van a kiábrándultak táborában. Utópiát keresett Oroszországban és keserűen csalódott, amikor a valóságon kellett keresztülbukdácsolnia. Nem angyalokat látott, remek kényelemben lebegni egy új világ felé, hanem egykori gazdasági jobbágyokat és szellemi helotákat, akik lassan-lassan emelkednek fel és jutnak el nagyszerű magaslatra, hogy új civilizációt építsenek a gazdasági egyenlőség és szabadság alapján, de a multjuk öröksége kínosan akadályozza őket ebben a feladatban, bukdácsolnak a nehéz uton, hibákat követnek el, melyeket a bírálók azonnal haragosan megrónak, a kényeskedők pedig visszavonulnak.

Amit Köstler és követői nem értékelnek, az a rendkívüli teljesítmények óriási mérete. Megtörtént a csoda: egy teljesen új társadalmi rend kísérlete nem bukott el. Gazdasági rabszolgák, gazdaságilag férfikorba serdültek és megverték Hitlert ott, ahol legerősebbnek érezte magát. Mint valamikor Wilbur Wright — első, levegőnél nehezebb légimasinája, a sajátos kötél, drót és deszkaszerkezet, az új madár felemelkedett a földről és — repült.

Mikor Alexander Werth, aki éveken át nyitott szemmel a nagy küzdelem és számos kudarc korszakában élt Oroszországban, végül is Stockholmba utazott és a következőket írta: »Itt vagyok most egy másik világban, millió mérföldnyire a háborútól és az orosz mindennapi élet apró bajlódásaitól és kellemetlenségeitől. A város neonlámpák fényében úszik. Kocsik és taxik serege várakozik, a villamosok kényelmesek, nem zsúfoltak, mint Moszkvában és az üzeletekben megtalál az ember mindent, amit csak kíván.«

De ime így folytatja: »De akárhogyan van is, vágyódom Moszkva nyers élete, rendetlensége, a tragédia és komédia váltakozó árnyalatai után.«

Minden kényelmetlenség ellenére Moszkva a jövő, és Alexander Werth tudta azt.

De többről van itt szó, mint hirtelen kiábrándulásról. Köstler és más ellenséges bírálók nagyon érthető neheztelése abból a felismerésből ered, hogy a szovjet-szocializmus puszta létezése is támadást jelent személyes felelőtlenségük ellen, mely a szabadság olyan fajtájához ragaszkodik, mely aligha más, mint szabadosság, vagyis: azt tehessék, ami éppen jól esik nekik.

De hagyjuk Köstler önleleplezéseit és vegyük sorra »A Jogi és népbiztos« című művének néhány határozott vádpontját:

1. Az általános életszínvonal a forradalom utáni első évtől kezdve 1929-ig 54 százalékkal emelkedett, viszont 1937-ben 32 százalékkal volt alacsonyabb, mint a forradalom előtti időben.

Minden képzeletet felülmuló vádaskodás! A létfenntartó alaptápszerek mennyisége az 1913. évi 800 millió métermázsáról 1200 millió métermázsára emelkedett 1937-ben. Más élelmiszerek mennyisége hasonló emelkedést mutat. Ugyanakkor a Szovjetunió kevesebbet exportált, mint azelőtt. Hova tünt el a többlet, ha nem emelte az életszínvonalat? Talán bizony a szovjet a tengerbe öntötte? A társadalmi és kulturális célokat szolgáló kiadások az 1928. évi 1,495.500 rubelről az 1937. évben nem kevesebb, mint 26.604,552.000 rubelre emelkedtek.

2. Oroszország az egyetlen a nagy államok közül, mely nem teszi közzé életszínvonal indexét.

Lehet, de mi angolok sem. Amit közreadunk, az nem az életszínvonal, hanem az életfentartási költségek indexe! Tesszük ezt főképpen azért, hogy szabályozzuk a közalkalmazottak fizetését. De vajjon ki is tudna életszínvonalat meg-

becsülni és közzétenni úgynevezett index jelzőszámokban? Egyetlen ország sem vállalkozik erre a feladatra, de különösen rendkívüli nehézséggel járna ez a Szovjetunióban, ahol a jövedelmek tetemes része nem pénz formájában, hanem különböző társadalmi szolgáltatásokban — mint az ingyenes oktatás, orvosi szolgálat, bőséges betegségi és aggkori ellátás és igen széleskörű kulturális szolgáltatásokban — nyilvánul meg.

3. Az 1936. évi alkotmány visszaállította a születésadta egyenlőtlenséget azzal, hogy törvényesítette az öröklést, megadva mindenkinek a jogot, hogy korlátlanul rendelkezzék javaival végrendelet formájában.

Ismétlem, a szocializmus sohasem hirdetett teljes egyenlőséget! A szocialista értelemben vett öröklési jog a társadalmi igazság ténye. Tovább menve, minthogy senki sem fektetheti keresetét kapitalista vállalkozásba: senki sem élhet mások munkájának kizsákmányolásából, senki sem teremthet, vagy gyakorolhat ezáltal oligarchikus politikai hatalmat.

4. Az oktatás terén visszaállítódott az egyenlőtlenség azzal, hogy a középiskolákban és az egyetemeken tandíjat kell fizetni. Ez a törvény hatszázezer szegény családból származó tanulót kényszerített az iskola elhagyására, mert nem tudták a tandíjat megfizetni, vagyis a tandíj bevezetése a magasabb művelődést olyan szülők gyermekei előjogává avatta, akik meg tudják a díjakat fizetni.

Képtelen vád! A legmagasabb díj az egyetemen évi 400 rubelt tesz ki, olyan összeg ez, melyet bármelyik fiatalember egy hónap alatt meg tud keresni. Moszkvában, vagy Grúziában az utcai cipőtisztító 5—10 rubelt keresett néhány perc alatt azzal, hogy kifényesítette a cipőmet. Tovább menve, amint azt már előzően kifejtettem, rendkívüli kedvezményeket biztosítanak szerényebb viszonyok között élő szülők gyermekeinek, nyitvatartva az utat mindenki számára, akik magasabbfokú oktatásban részesülni akarnak.

5. Orosz polgároknak tilos külföldi ujságokat olvasni, sőt azok el sem érhetők számukra.

Külföldi lapokat nem árusítanak a Szovejtunióban, de láttam mindenféle álláspontot képviselő angol ujságokat a moszkvai egyetem hatalmas könyvtárának olvasótermében. Még Taskendben is találkoztam orosz polgárral, aki rendszeresen olvasta a »The Round Table« folyóiratot. Nemcsak Moszkvában, de Tbiliszben is találkoztunk szovjetpolgárokkal, akik rendszeresen hallgatták a londoni B. B. C.-t.

6. Sztálint kivéve, Lenin korának minden nagy politikai alakját megsemmisítették.

Emlékszik-e Köstler úr arra, ki volt Kalinin, mikor és miben halt meg.

7. A halálbüntetést 1935. évtől kezdve tizenkét éves korhatártól kezdődően terjesztették ki.

Hogyan áll ez a dolog? 1935 április 7-én rendelet jelent meg a fiatalkorúak növekedő bűnözésének csökkentése érdekében. Egyre idősebbek ugyanis az otthontalanok, a polgárháború éveiből ittmaradt gyermekek és tenni kellett valamit, nemcsak a társadalom, de a gyermekek érdekében is. Az új rendelet kimondta: a tizenkét éven felüli fiatalkoruakat, ha bizonyos súlyos vétségekben bűnösek, meg kell büntetni: »a büntető törvénykönyv rendelkezései szerint«. A büntető törvénykönyv idevonatkozó rendelkezése a következőket mondja: »Figyelmen kivül hagyva az itt lefektetett intézkedéseket, halálbüntetés nem alkalmazható kiskoruakra.« Ez a szovjettörvények szerint tizennyolc éven aluliakat jelent. Halálbüntetést tizennyolc éven aluli fiatalkoruakra sohasem róttak ki a Szovjetunióban.

Érdekes itt megjegyezni, hogy a Legfelsőbb Szovjet elnökének, Sverniknek aláírásával ellátott új, 1947 május 26-án megjelent rendelet teljesen eltörölte a halálbüntetést a Szovjetunióban.

8. A Sztálin-Hitler paktum után a Szovjetunió német antifasisztákat szolgáltatott ki a náci Németországnak. Ugyanakkor arról panaszkodnak, hogy ezek közül hárman az osztrák kormányban foglalnak helyet.

A bírálóknak tehát itt, vagy ott, nincs igazuk.

Köstlernél nyersebben beszél, de csak nagy példányszáma miatt van jelentősége William L. White előadásának, mely a Readers Digestben jelent meg. A cikket azonban a számottevő moszkvai angol laptudósítók túlnyomó része nyíltan visszautasította.

Ezeknél a támadásoknál nagyobb kárt okoznak, mert közérthetőbbek és a valóság látszólagos elemét hordozzák magukban, a katonáink által Berlinben és Ausztriában terjesztett mesék. Jelentékeny, kiegyensúlyozottabb tudósítóink azonban nem győzik hangoztatni, hogy ezek a történetek kiszakítva tágabb összefüggésükből, igen kétes értékűek. Az angol katonákat nem részesítették semmiféle oktatásban, hogy az oroszokat megértsék, ha összetalálkoznak velük, amint kitanították őket az amerikaiakra vonatkozóan. Látva

kistermetű, rosszul öltözött, rosszul felszerelt orosz katonákat, hajlandók voltak elhinni a német mesét, hogy a német hadsereget »túlerőben levő nagyszámú barbár győzte le, akik számára az életnek nincs értéke és közönyösek a sebesülésekkel szemben is«. Ez a német mese természetesen esztelenség, de hiszen a németeknek az volt a célja, hogy egyenetlenséget szítson a szövetségesek között. Kétszeresen baj volt, hogy a szövetségesek a nyelvi nehézségek miatt nem tudtak egymással beszélgetni. Emellett ellenséges területen találkoztak és katonáink hatóságaik részéről semmi segítséget sem kaptak az oroszok helyzetének megértésére.

Az angol katonáknak semmit sem mondtak arról, miért használnak az oroszok lófogatot motoros kocsik helyett Berlin utcáin! Semmit sem hallottak arról, hogy az oroszok arcvonala többezer mérföld hosszú, sem arról, hogy az oroszok a modernebb szállítóeszközeiket húszmillió otthonát vesztett polgáruknak, otthonukba való mielőbbi visszatelepítésére használták, nem pedig parádézásra Berlin utcáin. Semmit sem mondtak katonáinknak arról, hogy a Vörös Hadsereg uniformisában már többezer mérföldnyi tűzvonalon törte át magát, és a német mesékben szereplő »hordák« nagyon keveset számítanak modern fegyverekkel szemben. Egy szót sem hallottak arról, hogy míg a szovjet összlakosság 193 millió, Németország szövetségeseit és vazallusait beszámítva 300 milliót kitevő népességből tudta toborozni harcos és munkástáborát. Azt sem mondták meg az angol csapatoknak, hogy az elsőosztályú orosz csapatok felőrlődtek a háborúban, elhullottak hősies harcokban, melyek megmentették országunkat és életben tartották a mi katonáinkat.

Meg kell állapítani, nagy ellenállás mutatkozott abban a tekintetben, hogy az angol közönség megtudja az igazságot a szövetségesek veszteségei és saját veszteségeink arányszámát illetően. A legkirívóbb eset ebben a B. B. C. magatartása, amikor a külügyminiszterek tanácskozása előtti napon visszautasította Howard Smith tervezett rádióelőadását az angol és az orosz veszteségek arányáról, melyeket tényekkel akart igazolni. Ez lényegében így szólt: »A két világháborúban Oroszország tizenötször annyi polgárt vesztett el, mint Amerika és Anglia együtt ebben a két háborúban. Ipara és mezőgazdasága ezerszer annyi anyagi kárt szenvedett, mint Anglia és Amerika. Ez az anyagi kár több, mint háromszorosát teszi ki az USA egyévi összes nemzeti jövedelmének. Ugyanakkor hontalanná vált huszonötmillió polgára, vagyis több, mint Anglia lakosságának fele.« Szerencsére a Picture Post

egész terjedelmében leközölte a B. B. C. által visszautasított kéziratot.

Ami pedig a testalkatot illeti, a kigúnyolt kistermetű katonák valószínűleg ázsiaiak, vagy mongolok, akik kistermetűek. Grúz sofőröm is törpének tűnne az északi fajták szemében, pedig olyan emberi érték, mint a földnek az éltető só. A Szovjetunió 150 fajta népet és nyelvet ölel magába Egy magasrangú angol egyházi személyiség beszélt nekem egy jól megtermett, értelmesnek látszó vörös katonáról, aki nem tudott oroszul olvasni, tehát írástudatlan, analfabéta volt. Megkérdeztem, nem tudott-e a fiú grúz vagy örmény nyelven olvasni. Vitapartnerem erre megjegyezte, ez nem is jutott eszébe!

Természetesen az Európába érkezett orosz katonák között is voltak, akik szabadosan viselkedtek, sőt raboltak is, amint ez minden hadseregben megtörténik. Sajnálom, hogy így van, de vajjon mit szóljunk az amerikai hadsereg körében oly ijesztő arányban elterjedt nemibetegségekhez? És miért mondunk ítéletet emberekről, akik mint vörös katonák három évig olyan poklon mentek keresztül, amilyent mi elképzelni sem tudunk. Látniok kellett hazájukat sokezer mérföldes körzetben rombadőlve, népüket halomra ölve. Talán mégis csak más szemmel kellene őket nézni a győzelem első mámorában, mintha a saját életkörülményeinket vesszük tekintetbe. Ami a rablást illeti, mi is, Amerika is, elég sokszor kaptunk ideggörcsöt jelentéseinket olvasva, amíg Berlinbe jutottunk Azoknak a német lányoknak, akik angol és amerikai katonákkal háltak, elég okuk volt saját dolgaik leplezésére, hogy orosz katonák rablásairól meséltek.

Az orosz csapatok magatartása később jelentékenyen megjavult. 1946 őszi hónapjaiban mindössze két rablás és öt lopás fordult elő a berlini angol zónában anélkül, hogy az elkövetők nemzetisége meg lett volna jelölve. Nem bizonyos tehát, hogy oroszok voltak. A riporter, aki különb számokhoz és esetekhez szokott a háború és a megszállások folyamán, nem győzött csodálkozni a rendezett viszonyokon.

N. Dobbs angol képviselő és számos riporter az orosz megszállás közigazgatási tehetetlenségéről és kegyetlenségéről írt. Eszerint állítólag »elűzöttek milliói hányódnak az orosz zónában ide-oda hontalanul, éhhalálhoz közel«. A valóság az, hogy az elűzöttek túlnyomó részt nem elűzött, hanem menekült, aki saját elhatározásából menekült, mert nem mert ottmaradni, ahol ez a szó »német«, olyan aljas gazságoktól bűzlött, amilyenek Gdanks és Auschwitz.

Sztálin beszélgetett velem a sajtóról, a rossz sajtó befolyásáról. Az orosz sajtó és rádió támadta Angliát és Amerikát. De a mi angol Alexander Werthünk és Eddie Gilmore, az amerikai Associated Press tudósítója rámutatnak arra, hogy a nyugati sajtó messze felülmulja az oroszt egyoldalúság, alaptalan bírálat és részrehajló támadások dolgában.

A pozitív oldalon Werth hangsúlyozza, hogy egyetlen más ország sajtója sem adott akkora teret az UNO-jelentéseknek, nem hozta olyan terjedelmesen Bevin, Baker és más angol és amerikai szónokok ottani beszédeit, szinte olyan részletesen, mint Molotov és Visinszki felszólalásait. Werth cáfolja azt a vádat, hogy az oroszok elzárkóztak a külföldi ujságírók elől. »Több orosz otthonban voltam négyévi ottartózkodásom alatt, mint tízévi franciaországi tartózkodásom alatt francia otthonban.«

Bizonyos értelemben komolyabban kell venni az erkölcsi idealisták bírálatait, mert meggyőző formában abszolut értékek nevében intéztek sorozatos támadásokat szovjet-értékek ellen, és liberalizmus-, Nyugat- és kereszténység-ellenesnek mondták ki azokat. Azzal vádolták a szovjet hatóságokat, megsértik az egyéniség szent jogait, meg nem engedhető módszerekkel akarják céljukat elérni, rosszat tesznek jó elérése érdekében azon elv alapján, hogy a cél szentesíti az eszközt.

Vegyük az utolsó pontot elsőnek. Az a mondás, hogy cél szentesíti az eszközt, még nem jelenti, hogy szabad rosszat tenni, azért, mert avval elérhetjük a jót. De mi a kérdés lényege? Nem mondunk-e bizonyos cselekedeteket rossznak, holott adott körülmények között talán helyesek? Ami rossz bizonyos adott helyzetben, más esetben jó lehet. Vegyünk egy egyszerű példát: nem szabad hazudni! Ez igaz, de igaz-e minden esetben? Az abszolut idealista azt mondja: Igen! Az orthodox erkölcs híve azt mondja: »Lássuk a körülményeket, mielőtt ítéletet mondunk.« Nézzünk egy konkrét példát: Az erdő elhagyott részén az út kettéválik, gyermekkel találkozunk, aki az egyik utat választja. Csakhamar egy férfival találkozunk, akiről tudjuk, a gyermek megrontására tör. Megkérdi, melyik úton ment a kisleány? Megmondani az igazat annyi, mint a kisleányt kiszolgáltani. A másik utat mutatni: hazugság. Hazudnom kellett, hogy jó származzék belőle. A jó elérése érdekében nem kellett-e tehát rosszat tennem?

Az abszolutista azt mondja: nem, mert az igazság abszolut érték. Én pedig azt mondom: igen! És ezt mondaná az egészséges eszű és erkölcsű emberek többsége.

Arra a vádra, hogy rosszat teszek, ezt válaszolom: olyas-

mit tesznek, ami bizonyos körülmények között helytelen, más körülmények között helyes, mert a cselekedetek helyessége vagy helytelensége csak az összefüggések mérlegelése után, végső összefüggéseit kiértékelve ítélhetők meg, nem pedig abszolutista mérlegelés alapján. Csak kihatásai alapján mondhatunk a cselekedet jóságáról, vagy rosszaságáról ítéletet aszerint, jó kihatással van-e magam, mások, mindenki életére. Ez semmiben sem dönti meg a tételt, hogy igaznak lenni kötelesség. Csak visszautasítja azt, hogy az igazmondást elválasszuk összefüggéseitől, és »abszolut«-tá tegyük, olyan rideg szabállyá, melyet követünk még ha össze dől is ég és föld.

Más eset! Az erőszak rossz, sérelmes. Nem szabad-e tehát sohasem erőszakot alkalmazni? Ha testvéredet megtámadják, nem kell-e erőszakot alkalmaznod támadójával szemben? Az abszolutista elméletben azt mondja: Nem! A keleti realista-abszolutistája is azt mondja: nem, de olyan alaposan próbálja teóriáját megvalósítani, hogy a nyugati elméleti karosszék-abszolutista ugyancsak visszariadna tőle. Az abszolutista nem mindenképpen pacifizmushoz vezet, amit annyit prédikáltak béke idején és ez nagyban elősegítette Hitler meggyőződését, hogy veszély nélkül, büntetlenül támadhat meg bennünket. Ez a pacifizmus sokban járult hozzá ahhoz, hogy nem jött létre közös védelmi front Hitler ellen, a totális háború idején pedig teljesen összeomlott. Nem hagyták-e ott Joad és Bertrand Russel és mások a pacifista tábort?

Keleten az emberek alaposabbak, logikusabbak. Az élet szentsége — bármiféle életé — vallásos elvvé lett. Az élet megőrzése, abszolut törvénnyé magasztosul. A buddhizmus nemcsak a húsevést tiltja, hanem még egy rovar erőszakos leseprését is az arcról, arra találja majd kötelezni híveit, kössenek fátyolt szájuk elé, nehogy véletlenül benyeljenek egy legyecskét. Hagynák, hogy a férgek birtokba vegyék a világot, amint pacifistáink tűrték, hogy Hitler uralkodjék a világ felett.

Még akik nem követik is ilyen képtelen fokig az abszolutista elvet, minden erőszak levetésével, nyugati, keresztény erénynek tartják és már vagy negyedszázad óta a tartózkodás politikáját, mint valami botot használják a Szovjetunió megbüntetésére. A forradalom első időszakában gyakorolt erőszakra céloznak, a cár halálára, a kulákság elnyomására, a politikai bűnperek kíméletlen szigorára. Az orosz válasz mindezekre valószínűleg a következőképpen hangzana:

»Önök — mondanák — elhatározták, minden áron, ha

kell erőszakkal is megakadályozzák, hogy Hitler béklyót rakjon az önök és gyermekeik kezére. Milliók életét is feláldoznák, hogy ezt megakadályozzák. Miért helyezkednek akkor olyan erkölcsi magaslatra és prédikálnak ellenünk, mikor mi néhányezer élet árán le tudtunk rázni magunkról hasonló béklyókat, melyek századokon át nyomorították őseinket és bennünket is.«

Az idealisták erre azt mondanák: »A rossz cselekedetet akarják igazolni.«

»Semmiképp sem — válaszolnák — mert valamire azt mondani, rossz, felveti a kérdést, mi a jó és mi a rossz? Jó-e, vagy rossz a cselekedet, csak minden összefüggés, és valamennyi következmény mérlegelése után állapítható meg. Ami látszólag rossz, minden összefüggésében nem az.«

Valóban Plátótól Hegelig egyetlen nagy moralista sem tért el attól a módszertől, hogy a cselekedetet mindig minden összefüggésében mérlegelje, legkevésbbé tette ezt a tiszta keresztény elmélet. A protestáns és katolikus vallásgyakorlat azonban rugalmasságot nem ismerő kánonjogával, puritán élességgel megvont határozottságával, valamint a héber vallásgyakorlat is, arra törekedett, hogy abszolut szabályokat és törvényeket erőszakoljon az emberre.

Maga a kereszténység alapítója is visszautasított minden abszolut magatartást. Vegyük például a szombat estét! Ki tagadná meg, hogy hat nap után jól esik az embernek egy pihenőnap?! Szovjetoroszország visszatért ennek elismerésére. Názareti Jézus saját személyére nézve is ragaszkodott a szombat megtartásához és szombaton szokásához hiven a zsinagógába ment. De óvakodott attól, hogy abszoluttá tegye a szombat megtartását. És pedig éppen az ember jóvolta érdekében: a szombat van az emberért, nem pedig az ember jött létre megtartására. Jézus az embert, az ember jólétéről való gondoskodást tette mindenekfelett uralkodó szemponttá. Ennek érdekében begyökerezett konvenciókat is kész volt összezúzni. Azért, mert a betegek, a kitaszítottak, a szegények jóvoltáért, a hagyományok ellen és korának előjogos gazdaságai ellen dolgozott, kellett meghalnia.

Az ember jóvolta! Ez volt és marad minden jóság és erkölcs végső értékmérője.

Senki sem lehet jó az emberiség jóvoltától függetlenül — és minden uralkodó csakis akkor jó, ha az emberiség jóvoltát mozdítja elő.

Így szemlélve a dolgot Lenin és Krisztus cselekedetei közötti úr egészen összezsugorodik. Amikor Lenin azt írta: »Ki-

mondjuk, hogy erkölcsiségünket teljesen alávetjük a proletariátusért vívott osztályharc érdekeinek« — ezzel azt mondta, hogy mindent alá kell rendelni annak, hogy az egyszerű embert felszabadítsuk és véget kell vetni embernek ember által történő kizsákmányolásának. Ez azt jelenti, elejét kell venni annak, hogy a középosztály liberalizmusa, vagy a természetfeletti abszolutumok, amelyek a társadalom egyes osztálya érdekeit szolgálják, uralkodhassanak a közösség érdeke ellenében. Lenin úgyanúgy, mint Krisztus, az ember jóvoltát tette mindenekfelett uralkodó elvvé.

A tökéletességet, melyet teljes mértékben megkívánnak a Szovjetuniótól, korántsem alkalmazzák más vonatkozásban. Legtöbbször éppen azok nem, sem magánéletükben, sem nyilvános cselekedeteikben, akik a szovjet felé olyan kirívóan hangoztatják. Bizonyára jól esik nekik ezen a címen felsőbbrendűnek érezni magukat és főleg a jómódúak körében oly meleg fogadtatásra találni. Bírálatukat olyan társadalomból merítik, mely most veszélyben van, még pedig nem a szovjet hibáinak tévedéseinek, hanem a szovjet sikereinek következtében. Nem nehéz a tökéletesség magaslatáról bírálatot gyakorolni, ami kor a tökéletesség hirdetője olyan körülmények között fogalmazta a tökéletesség kívánalmait, melyek teljesen különböznek a bírált tényektől, sőt fenn sem foroghatnak.

Ebben a tökéletességi kritikában az a veszélyes, hogy vak az elért eredményekkel szemben. Mialatt szemét a látszat tökéletlenségére szegezi, és abszolut ideálokat keres, abba a gyarlóságba esik, hogy nem fedezi fel és nem értékeli még tökéletlen valóságában is az ideál közeledését, amely a valóságban már látható.

A Szovjetunióban ma még nincs meg teljesen, és úgy látszik nem is helyeznek nagy súlyt arra, hogy meg legyen az, amit A. N. Whitehead a »szabadság fodrai«-nak nevez. A tökéletesség prédikálói, nem szolgáltatnak igazságot a Szovjetunió által jelenleg már elért hatalmas sikereknek és eredményeknek. Mikor Prometheus megvívta az eget és visszatért, nem a sajtószabadságot hozta magával, hanem a tüzet, hogy főzni lehessen és felmelegíteni a testet. És a Szovjetunió, ez a modern Prometheus, hasonlóképpen, nem a sajtószabadságot és ehhez hasonló értékes dolgokat hoz, hanem sokkal elemibb és alapvető javakat ad: biztonságot a nyomor ellen, munkaalkalmat, pihenést, egészséget, oktatást. Ezeket a nagy teljesítményeket el kell ismerni és szívből üdvözölni.

A tökéletesség hajszolója nem vesz tudomást ezekről az eredményekről, mindent bírálatra összpontosít, és ezért mint

szövetségest szívesen látják mindenütt, ahol alapvető gyűlölettel szemlélik a szovjet életformát. Az idealista így azután egyszer csak a reakciósok táborában találja magát. Az emberfeletti ideált kereső így lesz ellenségévé minden elérhető emberi ideálnak.

Szovjetunió bizonyára sok hibát követett el, sokszor kudarcot vallott, nem egy helytelen dolgot kell rovására írni. De melyik országban nem fordul elő ilyesmi. Egyszerűen úgy kell néznünk ezekre a tévedésekre, mint amit meg kell szüntetni. Vannak dolgok Oroszországban, melyek mielőbbi megszüntetését kívánjuk. Így például a rendőrség szerepe. A külföldi sajtótudósítók munkájának megszorítása. Egyes dolgok máris tűnőben vannak, hiszen legutóbb is számos sajtókorlátozás megszüntetését láttuk. A Szovjetunió egyre fokozódó ereje, meg vagyok győződve erről, egyre szélesebbkörű szabadságot tesz lehetővé és Oroszország ereje együtt nő a béke erősödésével és azokkal a békés akciókkal, melyeket végrehajtani kíván.

Azt is meg kell gondolnunk, hogy a tervgazdálkodás olyan megszorításokat kíván, amit nálunk kellemetlennek tartanának. A Szovjetunió azonban hajlandó feladni kisebb szabadságjogokat a magasabb szabadság érdekében. Ki hibáztathatja ezért? Mindig az egész képet kell nézni, különben bírálatunk elvész a részletekben és teljesen hamis.

XII. ÖSSZEFOGLALÁS

George Bernard Shaw leir egy kísérletet, melyben »vett egy tömeg vágyat, és célok és elvek hadseregévé szervezte őket«. Ugyanez a mondat jellemzi legjobban a szovjet nép hatalmas kísérletét és ugyanaz a folyamat hozta létre a szovjetsikert. Hatalmas változás történt itt a káoszból a magasabb rend felé és pedig nagyon rövid idő alatt.

A változások világában élünk. A geológusok és zoológusok feltárják előttünk a változások sorát, melyek a fejlődés vonalán a korszakok váltakozásában lejátszódtak. Ezt az irányt kell követnie az emberiségnek minden korszakában, ha nem akarja beásni magát, hogy visszafejlődjön, mint a paraziták, vagy mellékvágányon vergődjék, mint a hegyi csiga.

Mindennek kulcsa a szervezés. Szervezettség adja a fejlődés előrehaladó vonalát. Átmenet a szervetlen világból a szervesbe, az élettelenből az élőbe, egy-egy lépés a szerveződés menetében. A fejlődés egysejtű lényből a soksejtű testté, szintén fokozat a szerveződésben. A magasabbrendű emlősök állnak a folyamat csúcspontján, mert a legtöbb részecskéből legbonyolultabban együttműködő szerkezetet alkot testük, egy központi szerv ellenőrzése alatt. Az agy egymagában igazgatja a tagokat, hatékonyan és haladéktalanul működő idegszálkövetei útján. Az emlősök rendkívül sokféle, környezetüktől sok tekintetben független tevékenységre képesek.

Ugyanezek az egymást követő fokozatok állapíthatók meg az emberi társadalomban, az ember történelmében, amely folytatása a természetrajzi fejlődésnek. Egyes ember-sejtek összeállnak, hogy társadalmi szervezetet létesítsenek. Egyszerű gazdálkodók és iparosok megtanulják az együttműködést, feladnak bizonyos irányú függetlenséget, hogy a szervezkedés révén magasabb színvonalon teljesebb szabadságot érjenek el. Úgy tesznek, mint kötéllel összefűzött alpesi hegymászók: erőiket, képességeiket összetéve, mint szoros közösség feljutnak különben el nem érhető magaslatokra. A magasabb

szervezettség fejlettebb fokozata vezetett ahhoz, amit »civilizált életnek« nevezünk.

A helyzet állandó változása mindjobban fejlődő szervezettséget tesz szükségessé. Marx, Lenin és Sztálin szuverén államokra osztott világot láttak maguk körül, melyet sem felsőbbrendű erkölcsi törvény, sem egységes elv nem korlátozott, olyan világot, melyben a természeti kincsek, — föld, bányák, ércek, vízierő, — a nagy termelő üzemek, magánkézben voltak. Egyének és csoportok állandóan szétválasztó harcban álltak egymás ellen a birtoklásért, az igazgatásért, ami nagyon megnehezítette a barátság és testvériség gyakorlását. A javak szétosztását nem a szükséglet, hanem a profit diktálta.

Ilyen háttérben vizsgáljuk a »vágyak tömegét«, Bernard Shaw kísérletét, és azt látjuk, hogy a Szovjetunió kísérletei, tapasztalata és mai gyakorlata hasonlít ahhoz. Különálló törvény nélküli szuverén államok helyett — melyek nem ismernek el irányító központot, és ha valamelyik erősebbnek bizonyul, könyörtelenül fojtja el a többi kultúráját — a Szovjetunióban, a világ egyhatod részén, sok nemzetiségű államot látunk, keretében 150 nemzet, vagy népcsoport él, külön-külön buzdítva, elősegítve fejlődésében, de ugyanakkor összefűzi valamennyit a közös gazdasági kötelék, vagy ellenőrzés.

A természeti erőforrások, a termelő és szétosztó szervek önző, szervezetlen birtoklása helyett, a nyersanyag és az erőforrások lehető legjobb szervezettségben történő összefogása óriási gyakorlati eredményekkel jár, azonkívül egész sorát adja a jogoknak, szórakozásoknak mindenki számára. Ez teszi lehetővé, hogy biztosítsák mindenki jogát a munkára, a pihenésre, gondoskodást az aggkor, betegség, vagy munkaképtelenség esetére, jogot a tanulásra; ez biztosítja a nők egyenjogúságát a gazdasági és állami élet minden területén, a kulturális, társadalmi és politikai életben. Megvalósították a Szovjetunió minden polgárának teljes jogi egyenlőségét nemzetiségre és fajra való tekintet nélkül, egyenlőséget a gazdasági, nemzeti, kulturális, társadalmi és politikai életben. Biztosítják a lelkiismeret szabadságát, a szó, a sajtó, a gyülekezés szabadságát, az ember sérthetetlenségét. Ezekkel a jogokkal párhuzamosan törvénybe foglalják a kötelességet is, az elvégzendő szolgálatokat. Mindezt olyan mélyen beágyazva az egyetemes alkotmányba, ahogy sehol, más nemzeti alkotmányban nem található.

Ne felejtsük el, a Szovjetunió egy új civilizáció kezdetén áll, mi pedig régi civilizációnk végén. Nagyon sok az, amit ők, mint követendőt megformuláztak, de ami ennél többet jelent,

a kitűzött vonalon, ingadozás nélkül halad előre a megvalósulás folyamata. Még pedig halad a háború minden borzalmas, fejlődést visszaszorító pusztítása ellenére is, mely minden országban egyformán megnyirbálta az emberi jogokat, a szabadságot és az életörömöket.

Mi van ebben az alkotmányban, vagy általában a szovjet gyakorlatban, ami nincs összhangban azzal a kijelentéssel melyet egyszerű, közvetlen és festői nyelvezetben ezekbe a szavakba foglalt a kereszténység alapítója: »Éhes voltam és enni adtatok. Szomjas voltam és inni adtatok. Idegen voltam és befogadtatok. Mezítelen és felöltöztettetek. Beteg voltam és meglátogattatok. Fogságban volam és segítségemre jöttetek.«

E formulázás teljesen azonos a tudomány által megfogalmazott kollektivizmussal, mely elénk vetíti a fejlődés menetének legközelebbi állomását. Tökéletesen az a kollektivizmus, mely gyakorlatba visz át és ténylegessé teszi azt a követelményt, amelyet a kereszténység állított fel a barátság és testvériség eszményében.

Ha igaz John Mac Murray professzor állítása — és én hiszem, hogy igaz — Istenben hinni, bármi történjék is, — feltétlenül magában foglalja az ember alkalmasságát arra, hogy mint az összeségnek egy része éljen az egységes világban, akkor úgy látom, hogy nem más, mint vallásos cselekedet, amit az új Oroszországot építő embermilliók véghez visznek. Látom és tudom, hogy a szovjet kommunizmus alkalmassá teszi az embert, hogy mint a dolgok összeségének része élhessen.

Hocking, a Harward egyetem tanára egyik diákjának következő beszélgetéséről számol be: »Nemrégiben egy elmeorvos kollegával beszélgettem. Ezt mondta: valami történt velem mostanában, ami nagyon fontosnak látszik... Arról a módról van szó, ahogyan felfogom a világ változó eseményeit, ahogyan megalkotom benyomásaimat. Úgy tűnik, mintha nem lenne semmiféle irányzatuk. De tegyük fel, hogy van bennük irányzat, csak nem tudjuk meghatározni. Mégis lehet róla valami értesülésünk. Bizonyos, hogy a fejlődésben van irányzat, miért ne lehetne akkor a történelemben is? Ha van ilyen irányzat, akkor mi emberek helyeselhetjük, vagy ellene lehetünk. Helyeselni bizonyos megnyugvást, benső békét jelent. Ellene lenni, állandó belső nyugtalansággal járna. Hinni ilyen irányzatban azt jelentené, hogy elköteleznők magunkat, vagy a jobb vagy a rosszabb felé. Vajjon ez az, amire ön mondja, hogy vallás? Így feleltem: Igen, úgy látom ez a vallás lényege. A

vallás nagyjai biztosak voltak abban, hogy együtt haladnak a világ irányzatával. Szenvedélyesen hitték, hogy helyesen élnek, amit úgy fogtak fel, mint a kozmosz követelményét.«

Ezek a szavak Goethe nagy mondásának lehetnének visszhangjai: »A világegyetem és az emberiség történetének van néhány rendkívüli témája, melyeknek minden más téma csak alárendeltje: azok, amelyekben a hit és a hitetlenség ütközik meg egymással. Minden korszak, melyben a hit, bármely formában is, de felülkerekedik, ragyogó, lélekemelő és termékeny.«

Tökéletesen így van! Ezért láttam egyrészt Inna Kulakovszkájában, Karagánovban, Muhina asszonyban és fiában Kapicában, a hétköznapi kis emberekben, másrészt Sztálinban és azonkívül megszámlálhatatlan szovjet polgárban, férfiben és nőben, hogy az a hit hatja át őket, hogy elhivatott egy új világ és új rend építésére, olyan világ és rend megvalósítására, mely egybeesik a világ felfelé haladó irányzatával. Olyan rend ez, melynek célja az emberek együttélésének bensőségesen gyengéd szervezetbe való legmagasabbrendű összefogása, olyan szervezetbe, amelyben az ember valódi testvériségben élhet az emberrel a szabadság, egyenlőség alapján.

Meg vagyok győződve arról, hogy nagyszerű, lélekemelő és rendkívül hasznos folyamat megy végbe a Szovjetunióban, amelyben nem ellenségét, hanem szövetségesét látom mindannak, ami a legjobb eleme a vallásoknak és az egész világnak

TARTALOM

Oldal

Előszó — 5

I. UTAZÁS A SZOVJETUNIÓBAN — 6

Közlekedés a távolságok hazájában — 13

II. ROMBOLÁS ÉS ÚJJÁÉPITÉS

A) A háború költségei — 22
B) Az új Sztálingrád — 26
C) Várostervezés a Szovjetunióban — 31

III. ÚJ KORSZAK, ÚJ NEMZEDÉK

1. *Értelmiségi fiatalasszony* — 33
2. *Fiatal, arisztokrata származású hölgy* — 40
3. *Parasztszármazású fiatalember* — 43
4. *A szobrászművésznő és fia* — 46
5. *Két festő* — 53
6. *Egy tudós* — 57
7. *Egy sebész* — 59
8. *A szovjet ifjúság* — 64

IV. A SZOVJET SIKER ÉPITŐI

1. *Zarándoklat Goriba* — 68
2. *Sztálinnál, a Kremlben* — 73
3. *Molotov* — 82

V AZ EGYÉNISÉG ALAKULÁSA A SZOVJETUNIÓBAN

1. *Lét és egészség* — 84
2. *A szovjet családi élet* — 94
3. *A szovjet nő előreviszi a világot* — 99
4. *A gyermek a Szovjetunióban* — 102

A) A szovjet-nevelés új tért hódít — 104
B) A szovjet-nevelés rendszere — 106
C) Összhang a sokfajú szovjet ifjúságban — 110

VI. SZOVJET KULTÚRA

1. *Dráma*
   A) A Moszkvai Művész Színház — — — — — — 112
   B) A Kis Színház — — — — — — — — — — 117
   C) A Vörös Hadsereg Központi Színháza — — — — 119
   D) Bábszínház — — — — — — — — — — — 120
   E) Mozi — — — — — — — — — — — — 120
   F) Orosz balett — — — — — — — — — — 121
2. *Irodalom* — — — — — — — — — — — 122
3. *Egyházi szervezetek a Szovjetunióban* — — — — 131

VII. SZOVJET-TERVGAZDÁLKODÁS

1. *Tervszerű ipar* — — — — — — — — — — — 141
2. *Tervszerű mezőgazdaság*
   A) A tanult szovjet-gazda — — — — — — — — 154
   B) Kényszerleszállás — — — — — — — — — 159
3. *Tervszerű tudomány* — — — — — — — — — 163
4. *Munka szervezett közösségben* — — — — — — — 177
5. *Tervszerű elosztás* — — — — — — — — — 180
6. *Terv és haladó demokrácia*
   Választások — — — — — — — — — — — 184
7. *Adók, bérek, fizetések, jövedelmek, arak* — — — — — 190
8. *Birtok és tulajdon* — — — — — — — — — 197

VIII. A SZOVJET A NEMZETEK CSALÁDJA

1. *Gyarmati sorból: nemzet* — — — — — — — — 203
2. *Örményország*
   A) Régiségek — — — — — — — — — — — 206
   B) Kulturális élet — — — — — — — — — — 210
   C) Polgári élet. Mezőgazdaság, ipar — — — — — — 211
   D) Kulturális élet — — — — — — — — — — 217
   E) Vallási intézmények Örményországban — — — — 224
3 *Grúzia* — — — — — — — — — — — — 231

IX. ÁZSIA

1. *Bevezetés, földrajz és történelem* — — — — — — 238
2. *Ipar és gazdasági egyensúly* — — — — — — — 246
3. *Ázsiai mezőgazdaság. A gyapot* — — — — — — — 249
4. *Kulturális élet Üzbekisztánban* — — — — — — — 253
5. *Szamarkand* — — — — — — — — — — — 255
6. *Vallási intézmények Ázsiában* — — — — — — — 258

X. A SZOVJET KÜLPOLITIKÁJA — — — — — — — — 266
XI. BIRÁLÓK ÉS BIRÁLATOK — — — — — — — — 272
XII. ÖSSZEFOGLALÁS — — — — — — — — — — 283